

«ҚазЭУ хабаршысы» – «Вестник КазЭУ»

Журнал Қазақстан Республикасының
Ақпарат министрлігінде
тіркелген

Тіркелу куәлігі
№7700-Ж
25.09.2006 ж. берілген
«Т. Рысқұлов атындағы
Қазақ экономикалық
университеті» АҚ

№6 (113) 2016
1996 жылдан бастап
шыға бастады

ISSN 2224 – 5561

«Т. РЫСҚҰЛОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» АҚ
ҒЫЛЫМИ-ҚОҒАМДЫҚ ЖУРНАЛЫ
(Алматы қаласы)

«Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті» АҚ «ҚазЭУ хабаршысы» – «Вестник КазЭУ» ғылыми-редакциялық кеңесі

- С.А. Святков** – *э.ғ.д., профессор, директорлар кеңесінің төрағасы, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті*
- С.С. Таменова** – *төраға орынбасары, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Әлеуметтік-экономикалық зерттеулер институтының директоры, э.ғ.к., профессор*
- Г.Ж. Нұрмұханова** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университетінің академиялық қызмет жөніндегі проректоры, э.ғ.д., профессор*
- С.С. Арыстанбаева** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті ректорының кеңесшісі, э.ғ.д., профессор*
- С.А. Аханов** – *Қазақстан Қаржыгерлер қауымдастығының төрағасы, э.ғ.д.*
- О.Б. Баймұратов** – *Қаржы-банк менеджменті ғылыми-зерттеу институтының директоры, ҚР ҰҒА академигі, э.ғ.д., профессор, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті*
- Қ.О. Оқаев** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор*
- К.Б. Бердәлиев** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.к., профессор*
- Қ.Қ. Ілиясов** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.к., профессор*
- М.С. Тонкопий** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, г.-м.ғ.д., профессор*
- Ұ.М. Искаков** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Әлеуметтік-экономикалық зерттеулер институты, «Ғылым бизнеске» зертханасының директоры, э.ғ.д., профессор*

Халықаралық Кеңес

- Ласло Ланг** – *Халықаралық бизнес мектебі, PhD (Будапешт, Венгрия)*
- А.В. Сидорович** – *Еуразиялық университеттер қауымдастығының атқарушы комитетінің төрағасы, э.ғ.д., профессор (Ресей Федерациясы)*
- А.И. Татаркин** – *Экономика институтының Урал бөлімшесінің директоры, РҒА академигі (Ресей Федерациясы)*
- Б. Леонтьев** – *Зияткерлік меншікті және бизнесті сертификаттау және бағалау федералды институты, сертификатталған бағалаушы, э.ғ.д., профессор (Ресей Федерациясы)*
- Милен Балтов** – *Бургас еркін университеті ректорының ғылыми-зерттеу және халықаралық әріптестік*

жөніндегі орынбасары, профессор (Болгария)

- Pierre M. Chabal** – *профессор, Гавра университеті (Франция)*
- Dr. Manuel Fernandez-Grela** – *Professor, University of Santiago de Compostela (Испания)*
- А.О. Абдувалнев** – *Ош мемлекеттік университетінің бірінші проректоры – оқу-әдістемелік жұмыс жөніндегі проректоры, ф.-м.ғ.к., доцент (Қырғыз Республикасы)*

Редакциялық алқа

- С.А. Святлов** – *э.ғ.д., профессор, бас редактор, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті*
- С.С. Таменова** – *бас редактордың орынбасары, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Әлеуметтік-экономикалық зерттеулер институтының директоры, э.ғ.к., профессор*
- К.А. Хубиев** – *М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, э.ғ.д., профессор*
- Р.М. Нижегородцев** – *РФ РҒА Басқару мәселелері институтының бас ғылыми қызметкері, э.ғ.д.*
- А.Н. Ряховская** – *РФ Үкіметі жанындағы Қаржы академиясы, э.ғ.д., профессоры*
- В.В. Герасименко** – *М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, э.ғ.д., профессор*
- А.М. Сейтқазиева** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Халықаралық бизнес мектебінің директоры, э.ғ.д., профессор*
- А.А. Адамбекова** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор*
- С.Т. Міржақыпова** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор*
- Р.Ө. Рахметова** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор*
- Ұ.М. Искаков** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, Әлеуметтік-экономикалық зерттеулер институты, «Ғылым бизнеске» зертханасының директоры, э.ғ.д., профессор*
- С.Ж. Ынтықбаева** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор*
- Т.С. Сәтқалиева** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор*
- Е.М. Үпішев** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор*
- Ә.Д. Челекбай** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор*
- С.Р. Есімжанова** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті PhD докторантурасының директоры, э.ғ.д., профессор*
- Ш.А. Смағұлова** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор*
- Ұ.А. Текенов** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.д., профессор*
- К.Б. Бердәлиев** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.к., профессор*
- Қ.Қ. Ілиясов** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, э.ғ.к., профессор*
- М.С. Тонкопий** – *Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті, г.-м.ғ.д., профессор*
- Тунч Медени** – *доктор PhD, Yildirim Beyazit University*
- А.Ж. Сәрсембаева** – *жауапты редактор, «Экономика» баспасы» ЖШС-ның Бас директоры*
- А.С. Биктеубаева** – *э.ғ.к., доцент, жауапты хатшы, Т. Рысқұлов атындағы Қазақ экономикалық университеті Ғылыми кеңесінің ғылыми хатшысы*

«ҚазЭУ хабаршысы» – «Вестник КазЭУ»

Журнал зарегистрирован
в Министерстве информации
Республики Казахстан

№6 (113) 2016
Издается
с 1996 года

Регистрационный
№7700-Ж
Выдан 25.09.2006 г.

ISSN 2224 – 5561

АО «Казахский
экономический
университет им. Т. Рыскулова»

НАУЧНО-ОБЩЕСТВЕННЫЙ ЖУРНАЛ
АО «КАЗАХСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ им. Т. РЫСКУЛОВА»
(город Алматы)

Научно-редакционный совет «ҚазЭУ хабаршысы» – «Вестник КазЭУ» АО «Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова»

С.А. Святков	–	<i>д.э.н., профессор, председатель Совета директоров, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
С.С. Таменова	–	<i>к.э.н., профессор, заместитель председателя, директор Института социально-экономических исследований, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
Г.Ж. Нурмуханова	–	<i>д.э.н., профессор, проректор по академической деятельности, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
С.С. Арыстанбаева	–	<i>д.э.н., профессор, советник ректора, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
С.А. Аханов	–	<i>д.э.н., председатель Ассоциации финансистов Казахстана</i>
О.Б. Баймуратов	–	<i>д.э.н., профессор, директор Научно-исследовательского института финансово-банковского менеджмента, академик НАН РК, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
К.О. Окаев	–	<i>д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
К.Б. Бердалиев	–	<i>к.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
К.К. Илиясов	–	<i>к.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
М.С. Тонкопий	–	<i>д.г.-м.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>
У.М. Искаков	–	<i>д.э.н., профессор, директор лаборатории «Наука для бизнеса», Институт социально-экономических исследований, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова</i>

Международный совет

Ласло Ланг	–	<i>PhD, Международная бизнес-школа (Венгрия, Будапешт)</i>
А.В. Сидорович	–	<i>д.э.н., профессор, председатель исполкома Евразийской ассоциации университетов (Российская Федерация)</i>
А.И. Татаркин	–	<i>академик РАН, директор Института экономики Уральского отделения (Российская Федерация)</i>
Б. Леонтьев	–	<i>д.э.н., профессор, сертифицированный оценщик, Федеральный институт сертификации и оценки интеллектуальной собственности и бизнеса (Российская Федерация)</i>
Милен Балтов	–	<i>профессор, заместитель ректора по научно-исследовательской деятельности и международному сотрудничеству, Бургасский Свободный университет (Болгария)</i>
Pierre M. Chabal	–	<i>Профессор, Университет Гавра (Франция)</i>

- Dr. Manuel Fernandez-Grela** – *Professor, University of Santiago de Compostela (Испания)*
- А.О. Абдувалиев** – *к.ф.-м.н., доцент, первый проректор – проректор по учебно-методической работе, Ошский государственный университет (Кыргызская Республика)*

Редакционная коллегия

- С.А. Святков** – *д.э.н., профессор, главный редактор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- С.С. Таменова** – *к.э.н., профессор, заместитель главного редактора, директор Института социально-экономических исследований, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- К.А. Хубиев** – *д.э.н., профессор, Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова*
- Р.М. Нижегородцев** – *д.э.н., главный научный сотрудник Института проблем управления РАН РФ*
- А.Н. Ряховская** – *д.э.н., профессор, Финансовая академия при правительстве Российской Федерации*
- В.В. Герасименко** – *д.э.н., профессор, Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова*
- А.М. Сейтказиева** – *д.э.н., профессор, директор Международной бизнес-школы, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- А.А. Адамбекова** – *д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- С.Т. Миржакыпова** – *д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- Р.У. Рахметова** – *д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- У.М. Искаков** – *д.э.н., профессор, директор лаборатории «Наука для бизнеса», Институт социально-экономических исследований, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- С.Ж. Интыкбаева** – *д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- Т.С. Саткалиева** – *д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- Е.М. Упушев** – *д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- А.Д. Челекбай** – *д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- С.Р. Есимжанова** – *д.э.н., профессор, директор Докторантуры PhD, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- Ш.А. Смагулова** – *д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- У.А. Текенов** – *д.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- К.Б. Бердалиев** – *к.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- К.К. Илиясов** – *к.э.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- М.С. Тонкопий** – *д.г.-м.н., профессор, Казахский экономический университет им. Т. Рыскулова*
- Тунч Медени** – *доктор PhD, Yildirim Beyazit University*
- А.Ж. Сарсембаева** – *ответственный редактор, генеральный директор ТОО «Издательство «Экономика»*
- А.С. Биктеубаева** – *к.э.н., доцент, ответственный секретарь редакции, Ученый секретарь ученого совета Казахского экономического университета им. Т. Рыскулова*

«KazEU khabarshysy» – «Vestnik KazEU»

The journal is registered
in the Ministry of Information
of the Republic of Kazakhstan

№6 (113) 2016
The journal has been published since 1996

Registration number
7700-Zh
issued September 25, 2006

ISSN 2224-5561

JSC "T. Ryskulov
Kazakh Economic
University"

SCIENTIFIC-PUBLIC JOURNAL
JSC «T. RYSKULOV KAZAKH
ECONOMIC UNIVERSITY»
(Almaty)

Scientific Editorial Board of «KazEU khabarshysy» – «Vestnik KazEU» JSC «T. Ryskulov Kazakh Economic University»

- S.A. Svyatov** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Chairman of the Board of Directors T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- S.S. Tamenova** – *Candidate of Economic Sciences, Professor, Deputy Chairman, Director of the Institute for Socio-Economic Researchers, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- G.Zh. Nurmuhanova** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-Rector for Academic Activities, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- S.S. Arystanbayeva** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Rector Adviser, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- S.A. Akhanov** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Chairman of Kazakhstan financiers Association*
- O.B. Baimuratov** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of Scientific Research Institute of Financial and Banking Management, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- K.O. Okaev** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- K.B. Berdaliev** – *Candidate of Economic Sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- K.K. Iliassov** – *Candidate of Economic Sciences, Professor T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- M.S. Toncopy** – *Doctor of geological-mineralogical sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- U.M. Iskakov** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of the Laboratory "Science for Business", Institute for Socio-Economic Researchers, T. Ryskulov Kazakh Economic University*

International Board

- Laszlo Lang** – *PhD, International Business School (Hungary, Budapest)*
- A.V. Sidorovich** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Chairman of the Board of the Eurasian Association of Universities (Russian Federation)*
- A.I. Tatarkin** – *Academician of Russian Academy of Science, Director of Economic Institute of Ural Branch (Russian Federation)*
- B. Leontiev** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Certified Appraiser, Federal Institute of Certification and Appraisal of Intellectual Property and Business (Russian Federation)*
- Milen Baltov** – *Professor, Vice-Rector of Research and International Cooperation, Burgas Free University (Bulgaria)*

- Pierre M. Chabal** – *Professor of political sciences / I.R., Le Havre University (France)*
- Dr. Manuel Fernandez-Grela** – *Professor, University of Santiago de Compostela (Spain)*
- A.O. Abduvaliev** – *Candidate of physic-mathematical sciences, First Vice-Rector – Vice Rector for educational and methodical work, Osh State University (Kyrgyz Republic)*

Editorial Board

- S.A. Svyatov** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Editor, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- S.S. Tamenova** – *Candidate of Economic Sciences, Professor, Deputy Chief Editor, Director of Institute for Socio-Economic Researchers, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- K.A. Khubiev** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Lomonosov Moscow State University*
- R.M. Nizhegorodcev** – *Doctor of Economic Sciences, senior Researcher of Institute of Problem Management, Russian Academy of Science*
- A.N. Ryakhovskaya** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Finance Academy under the Government of the Russian Federation*
- B.B. Gerasimenko** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Lomonosov Moscow State University*
- A.M. Seitkazyeva** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Director International Business School, T.Ryskulov Kazakh Economic University*
- A.A. Adambekova** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University*
- S.T. Mirzhakipova** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University*
- R.U. Rakhmetova** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University*
- U.M. Iskakov** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of the Laboratory Science for Business, Institute for Socio-Economic Researchers, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- S.Zh. Intykbayeva** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University*
- T.A. Satkalieva** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University*
- E.M. Upushev** – *Doctor of Economic Sciences, Professor T.Ryskulov Kazakh Economic University*
- A.D. Chelekbaev** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- S.R. Esimzhanova** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, Director of the PhD program, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- Sh.A. Smagulova** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- U.A. Tekenov** – *Doctor of Economic Sciences, Professor, T.Ryskulov Kazakh Economic University*
- K.B. Berdaliev** – *Candidate of Economic Sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- K.K. Iliassov** – *Candidate of Economic Sciences, Professor T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- M.S. Toncopy** – *Doctor of geological-mineralogical sciences, Professor, T. Ryskulov Kazakh Economic University*
- Tunc Medeni** – *PhD, Yildirim Beyazit University*
- A.Zh. Sarsembayeva** – *Executive editor, Acting Director of Economics Publishing house*
- A.S. Bikteubaeva** – *Editorial Board Executive Secretary, Scientific Secretary of the Academic Council, Candidate of Economic Sciences, T. Ryskulov Kazakh Economic University*

**МАЗМУНЫ
СОДЕРЖАНИЕ**

**ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ӘДІСНАМА
ТЕОРИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ**

Г. С. ДЮСЕМБЕКОВА

Контроллинг как конкурентное преимущество экономики страны 10

У. А. ТЕКЕНОВ

О формировании концепции социально-экономического развития регионов Казахстана 23

**ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКА
ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА**

ASSEL K. JUMASSEITOVA, AKMARAL B. ONGAROVA, ALUA S. RANYMZHAN

How Kazakhstan tertiary education financing can positively affect on the increase of the human capital? 34

N. A. ADAYEVA

Organizational and economic mechanism of education rights implementation related to disabled people 44

Г. И. ДЖЕМПЕЙСОВА, Э. С. МАДИЯРОВА

«Жасыл» экономика – ұлттық экономиканың жаңартылуы мен орнықтылығын дамытуға жана екпін 52

Ю. Р. ГАЙНУЛЛИНА

Исследование современных параметров экономики Казахстана, определяющих уровень и перспективы ее устойчивости 63

**БИЗНЕС ЖӘНЕ КОРПОРАЦИЯЛЫҚ БАСҚАРУ
БИЗНЕС И КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ**

A. B. AIDAROVA, E. E. DOSMURATOVA

The analysis and assessment of the current state of small and medium business in the republic of Kazakhstan 75

A. P. ОЙНАРОВ, Д. А. ЕШИМОВА, Е. М. МОЛДАБЕКОВ

Разработка подходов к расчету социально-экономических эффектов по проектам развития 84

С. С. БАҚТЫМБЕТ, Ә. С. БАҚТЫМБЕТ

Роль трудовых ресурсов в технологической трансформации Казахстана 92

A. E. АГУМБАЕВА, А.А. МУХАМАДИЕВА, З. М. ТУРДИЕВА, Е. Ш. АБДИРОВ

Развитие партнерских отношений государства и частного сектора в социальной сфере в Казахстане 103

**ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ТАЛДАУ
ФИНАНСЫ И АНАЛИЗ**

Л. Ә. БАЙБӨЛЕКОВА

Инвестициялаудың тиімді заманауи стратегиясын қолдану сұрақтарына 112

Ж. Т. АТАБАЕВ, Ф. М. АУБАКИРОВ, Р. Е. САҒЫНДЫКОВА

Қазақстан экономикасының инновациялық дамуындағы инвестициялық-институционалдық фактор 124

**ЭКОНОМИКА СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА
АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЭКОНОМИКА**

Р. А. БАЙЖОЛОВА, Р. С. ЖУСУПОВ

Қазақстан республикасының солтүстік аймақтарының ауыл шаруашылық бәсекеге қабілетілігін бағалау 134

А. Д. ИБЫЖАНОВА, Л. С. ТАРШИЛОВА

Оценка факторов развития сельского хозяйства Казахстана 142

AINUR K. TANKIYEVA

Myth and reality of investment attractiveness of agriculture in Kazakhstan 149

CONTENT

THEORY AND METHODOLOGY

G. S. DUSEMBEKOVA Controlling as competitive advantage of national economy.....	10
U. A. TEKENOV The formation of the concept of social-economic development of regions in Kazakhstan.....	23

INNOVATIVE ECONOMY

ASSEL K. JUMASSEITOVA, AKMARAL B. ONGAROVA, ALUA S. RAHYMZHAN How Kazakhstani tertiary education financing can positively affect on the increase of the human capital?	34
N. A. ADAYEVA Organizational and economic mechanism of education rights implementation related to disabled people.....	44
G. I. JEMPEISSOVA, E. S. MADIYAROVA «Green» economy – a new way to renewal of national economy and stability development	52
J. R. GAINULLINA Study parameters of modern Kazakhstan's economy, determines the level and prospects of its stability.....	63

BUSINESS AND CORPORATE GOVERNANCE

A. B. AIDAROVA, E. E. DOSMURATOVA The analysis and assessment of the current state of small and medium business in the republic of Kazakhstan	75
A. R. OINAROV, D. A. ESHIMOVA, Y. M. MOLDABEKOV The development of approaches to calculation the socio-economic effects of project	84
S. S. BAKTYMBET, A. S. BAKTYMBET Role of the manpower in technological transformation of Kazakhstan.....	92
ASSIYA AGUMBAYEVA, AIZHAN MUKHAMADIYEVA, ZUKHRA TURDIYEVA, ABDIROV YERGALIM The development of partnership between the state and the private sector in social sphere of Kazakhstan.....	103

FINANCE AND ANALYSIS

L. A. BAIBULEKOVA To the question of modern effective investment strategies application.....	113
ZH. T. ATABAEV, F. M. AUBAKIROV, R. E. SAGYNDYKOVA Investment-Institutional Factor of Innovative Economy Development of Kazakhstan.....	124

ECONOMY OF AGRICULTURE

R. A. BAYJOLOVA, R. S. ZHUSUPOV Assessment of competitiveness of agriculture in the northern areas of Kazakhstan	134
A. J. IBYZHANOVA, L. S. TARSHILOVA Assessment of factors of development of agriculture of Kazakhstan.....	142
AINUR K. TANKIYEVA Myth and reality of investment attractiveness of agriculture in Kazakhstan.....	149

JEL classification: O20

G. S. Dusembekova,
PhD researcher,
Baltic International Academy,
Riga, Latvia

CONTROLLING AS COMPETITIVE ADVANTAGE OF NATIONAL ECONOMY

Abstract

Purpose – To determine a method of controlling the direction of adaptation to the conditions and objectives of the government economy.

Methodology – in the paper is presented the program-target method as one of the most effective methods of management of public finances and address the complex problems of society.

Originality/value – this article defines the main directions of improving the state of controlling the use of public funds. This transition from the cost method to the budget Performance-based budgeting (RBB) and improvement of financial control through the introduction of mechanisms for performance audit.

Findings – application of controlling facilitates the problem solution, that are the same in all spheres of governance – at the level of branch, region, national economy.

Key words – controlling, controlling in public administration, efficiency audit, the budgeting directed to result.

УДК: 338.24:336.1 (574)

Г. С. Дюсембекова,
Докторант PhD,
Балтийская Международная академия,
г. Рига, Латвия

КОНТРОЛЛИНГ КАК КОНКУРЕНТНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО ЭКОНОМИКИ СТРАНЫ

Аннотация

Цель исследования – определить направления адаптации методов контроллинга к целям и условиям государственного управления экономическим развитием страны.

Методология – в статье представлен программно-целевой, представляющий собой один из наиболее эффективных методов управления общественными финансами и решения проблем общества.

Оригинальность / ценность – определены основные направления совершенствования государственного контроллинга использования средств государства, представленные переходом от затратного метода формирования бюджета к бюджетированию, которое ориентировано на результат и совершенствование финансового контроля за счет внедрения механизмов аудита эффективности.

Результаты исследования – применение контроллинга облегчает решение проблем, единые во всех сферах управления – на уровне отрасли, региона, экономики страны.

Ключевые слова – контроллинг, контроллинг в государственном управлении, аудит эффективности, бюджетирование, ориентированное на результат.

Для обеспечения эффективности социально-экономического страны требуется проведение более активной финансово-бюджетной политики, которая, прежде всего, ориентирована не на затраты, а на достижение результатов. При этом важная роль отведена контроллингу использования средств государства, направленного на рост эффективности в управлении государственными денежными ресурсами.

Контроллинг в государственном управлении способствует решению следующих задач государства:

- разработка взаимосогласованных стратегических целевых социально-экономических программ на региональном и местном уровнях, а также формирование единой системы многочисленных социальных функций государства с учетом степени их приоритетности;
- установление прав и полномочий множественных субъектов реализации социально-экономических программ, методов контроля исполнения их функций, согласования механизмов их взаимодействия и соподчиненности по вертикали и горизонтали.

Термин «контроллинг» в дословном переводе с английского означает руководство, регулирование, управление, контроль. В целом, контроллинг как инструмент координации деятельности государственных структур впервые возник в первой половине XX в. в США, Германии и других странах, выполняя следующие функции:

- информационная и консультационная поддержка принятия управленческих решений;
- формирование информационной системы управления и обеспечения рациональности административно-управленческого процесса внутри государственных органов.

Процесс становления и модернизации системы контроллинга прошел разные его периоды: от понимания его как функции и концепции управления в конце XX века, к восприятию как системы управления на данный период времени. Данная система управления позволяет в полной мере использовать весь инструментарий контроллинга для повышения эффективности деятельности компаний.

В настоящее время можно говорить о существовании следующих концепций контроллинга:

- концепция контроллинга, ориентированная на систему учета;
- концепция контроллинга, ориентированная на информационную систему;
- концепция, ориентированная на систему управления;
- классическая концепция, согласно которой выделяется система планирования и контроля, а также система информационного обеспечения, координацию между которыми обеспечивает контроллинг;
- практическая концепция контроллинга, в которой контроллинг рассматривается как инструмент целенаправленного управления организацией.

Как свидетельствует опыт функционирования хозяйствующих субъектов Казахстана, четкого разграничения по содержанию между концепциями не существует, каждая из них может и должна дополнять друг друга. Однако следует отметить, что схему контроллинга, которая функционирует за рубежом, невозможно имплементировать в полной мере в условиях постсоветских хозяйственных систем.

По мнению автора, государственный контроллинг – абсолютно новое направление в управлении, особый инструмент государственного управления экономическими процессами в рамках социально-экономического положения страны, предполагающий планирование, прогнозирование и методологию управления социально-экономическими процессами, как отдельный механизм (инструментарий) непрямого управления экономикой.

Действующая в настоящее время система государственного финансового контроля направлена на обнаружение нарушений правил и фактов ненадлежащего использования бюджетных средств путем многочисленных проверок с целью наказания нарушителей. Сейчас в Казахстане осуществляется активная работа по вопросам поэтапного системного подхода в реформировании системы государственного финансового контроля.

В частности, формируется и развивается нормативная база в соответствии с международными стандартами и передовой практикой, совершенствуется организационная система государственного финансового контроля, создается единая методологическая и методическая база. Главными итогами осуществляемой работы должны быть:

- создание институциональной и методологической базы государственного контроллинга за расходованием государственных средств;

– переход системы государственного финансового контроля на международные стандарты аудита;
– повышение эффективности и прозрачности аналитической и контрольной деятельности органов власти.

Но, несмотря на предпринимаемые меры, вопрос создания единой, четко структурированной по статусу, функциям и компетенциям системы государственного финансового контроля и ее совершенствования продолжает оставаться актуальным. Практика внедрения системы контроллинга на микроуровне позволяет сделать вывод, что с помощью контроллинга становится легче решать проблемы, единые во всех управленческих сферах – на уровне предприятия, региона, отрасли, экономики страны. Поэтому задача заключена в определении направлений для адаптации методов контроллинга к целям и условиям управления экономикой государством.

Реализация принципов системного подхода в механизмах государственного управления социально-экономическим положением не менее актуальна, чем в прямых аспектах контроля механизмов управления.

В связи с этим правомерно рассмотреть вопрос о целесообразности адаптации принципов контроллинга к публичному управлению социально-экономическим положением страны.

Как инструмент системного анализа контроллинг в сфере государственного социально-экономического регулирования помимо решения специальных задач должен обеспечивать мониторинг и анализ социально-экономического состояния Казахстана по следующим основным направлениям в соответствии с его задачами (рисунок 1) [1].

Рисунок 1 – Задачи контроллинга как инструмента системного анализа в сфере государственного социально-экономического регулирования [2]

Приведенный перечень задач представляет собой общую схему анализа, которая конкретизируется в каждом отдельном случае применительно к целям исследования социально-экономической сферы и в зависимости от того, какие именно виды подсистем изучаются.

Эффективное государственное управление социально-экономической сферой по своей сложности несоизмеримо с управлением предприятием.

Но, в то же время, по сравнению с управлением предприятием, в системе государственного управления в социально-экономической сфере увеличивается значимость контроллинга как особого инструмента, обеспечивающего принятие оптимальных решений и достижение поставленных целей.

Контроллинг является научной дисциплиной, занимающейся разработкой теоретических и методологических основ построения технологий управления социально-экономическими системами. Объектом изучения контроллинга являются методы, методики и инструменты планирования, экономики, учета и отчетности, контроля, анализа и выработки управленческих решений [1].

Применительно к государственному управлению можно дать следующее определение понятию контроллинга. Контроллинг - это комплексная система оценки и анализа эффективности использования государственных средств на базе компьютерного сбора и обработки информации, способствующей принятию управленческих решений.

К основным целям и функциям контроллинга использования средств государства в Казахстане относятся следующие (таблица 1).

Таблица 1 – Основные цели и функции контроллинга использования средств государства Республики Казахстан

Основные цели контроллинга	Функции контроллинга
оптимизация процесса управления ресурсами государства	<i>экспертно-аналитическая</i> - изучение взаимосвязи социальных и экономических процессов и управления государственными финансами
повышение роли государственных финансов в механизме регулирования экономических и социальных процессов	<i>контрольно-аналитическая</i> - осуществление внутреннего и внешнего контроля за осуществлением программ
повышение ответственности власти за результаты своей деятельности	<i>синтетическая</i> - формирование рекомендаций по результатам проведенных мероприятий

Государственный контроллинг следует рассматривать как частный вид контроллинга (наряду с контроллингом на предприятии), который призван выполнять функцию комплексного обеспечения органов государственной власти экономическими оценками всех видов (чистыми оценками, оценками эффективности, информационно-аналитическими оценками).

Государственный контроллинг должен функционировать как подсистема государственного управления, он должен по своему содержанию соответствовать той функции государственного управления, поддержку и сопровождение которой он обеспечивает.

В соответствии с предлагаемой концепцией государственного контроллинга его значимость определяется не только формированием необходимой для целей управления оценочной экономической информации, но и обеспечением обратной связи между органами государственной власти и управляемыми экономическими системами.

Принципы, содержание и функции государственного контроллинга вытекают из его основной цели – предоставления органам государственного управления материалов комплексной оценки состояния и перспектив развития национальной экономики и обеспечения каналов обратных связей.

Государственный контроллинг не может быть самостоятельным институтом государственной власти, но, будучи структурной составляющей системы государственного управления и органов государственной власти, он будет иметь институциональную природу.

Определяя в целом взаимосвязь таких категорий, как государственный контроль в сфере экономики и контроллинг в государственном управлении, необходимо аргументировать положение о том, что контроллинг в государственном управлении представляет собой расширительное толкование государственного контроля. Для разъяснения этого положения определим, какие существуют моменты сходства, идентичности этих категорий и в чем заключаются различия между ними.

Во-первых, контроллинг и контроль обладают рядом общих признаков и свойств, таких, например, как:

- общность цели - поддержка функций государственного управления;
- единство объектов, на которые направлены действия по контролю и контроллингу.

Во-вторых, контроллинг ориентирован на более широкий, чем при контроле, спектр обеспечивающих функций, на большее разнообразие используемых методов, на больший круг конечных продуктов деятельности.

Основное принципиальное различие между государственным контролем в экономике и контроллинг в государственном управлении заключается в том, что контроль в экономической сфере основан исключительно на сопоставлении фактических параметров с нормами и стандартами, закрепленными в нормативно-правовых документах. Все оценки такого типа в диссертации будут названы «чистыми оценками». Термин «чистые оценки» мы употребили в том смысле, что по своему содержанию контроль не включает каких-либо иных процедур, кроме сравнительных оценок. Контроллинг же в государственном управлении оперирует существенно более широким комплексом методов. Контроллинг оценивает ситуацию с позиций экономической теории, политической целесообразности, социальной и экономической ситуации в стране. Контроллинг использует современные методы экономико-математического моделирования, привлекает информацию из смежных областей знания - социологии, социальной психологии и др.

Слабость государственного контроля проявляется, в частности, в фактах нецелевого использования, а иногда прямого расхищения государственных средств. По оценкам экспертов Финансовой академии при Правительстве Казахстана, слабость финансового контроля обусловлена отсутствием жестко регламентированной системы его осуществления и недостаточной определенностью правового регулирования содержания работы органов финансового контроля [3].

Аналогичным образом можно было бы проиллюстрировать на конкретных примерах разнообразные аспекты слабых сторон действующей системы государственного контроля, как, например, отдельные правонарушения в деятельности самих контролирующих органов и факты неправомерного расширения компетенции контролирующих органов; случаи неприменения в полном объеме полномочий, предоставленных по законодательству контрольным органам; случаи несоблюдения установленной законом периодичности проверочных мероприятий; недостаточные деловые контакты между контрольными органами; недостаточный уровень профессионализма должностных лиц контролирующих органов и др.

В частности, представим слабые места в ключевой зоне государственного контроля, представленной финансовым контролем. До сих пор остаются нерешенными вопросы организационного построения и взаимодействия органов государственного контроля. Нельзя не согласиться с Т.В. Грицюком, который отмечает: «... наличие множества контролирующих структур различной ведомственной подчиненности подчас с одинаковыми или похожими функциями затрудняет и осложняет их работу. Между органами, осуществляющими государственный финансовый контроль, нет должной координации. Они не увязаны в единую стройную систему, все составные части которой работают в едином ритме, преследуют единые цели... Сегодня не только назрела, но и «перезрела» необходимость радикальных изменений в содержании государственного финансового контроля, его организации, правовом обеспечении, ином, чем прежде, взаимодействии контролирующих органов. Дискуссионным также остается вопрос о создании региональных подразделений Счетного комитета РК.

Все сказанное о финансовом контроле в полной мере относится и к другим видам государственного контроля. Указанные организационные проблемы не должны решаться методом реанимации советской модели государственного контроля. Подобное решение представляет В.Г Пансков: «Система финансового контроля отнюдь не должна строиться ни на жестко структурированной властной вертикали, ни на приоритетности того или иного контрольного органа» [4].

Все сказанное о финансовом контроле в полной мере относится и к другим видам государственного контроля. Указанные организационные проблемы не должны решаться методом реанимации советской модели государственного контроля. Подобное решение представляет В.Г Пансков: «Система финансового контроля отнюдь не должна строиться ни на жестко структурированной властной вертикали, ни на приоритетности того или иного контрольного органа».

В недостаточной мере органами государственного контроля обеспечивается соблюдение правовых норм в области обеспечения свободы конкуренции на рынках товаров и услуг, вопросы регулирования

которой должны решаться на основе положений Закона Республики Казахстан от 25 декабря 2008 года № 112-IV «О конкуренции» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.10.2015 г.).

Говоря о совершенствовании государственного контроля в социально-экономической сфере, необходимо предварительно рассмотреть уже реализованные конкретные практические шаги и высказываемые предложения о совершенствовании государственного контроля. Так, на высоком государственном уровне формируются механизмы, призванные обеспечить эффективность системы государственного управления, вносятся предложения о совершенствовании методов управления.

Так, Совет при Президенте Казахстана по реализации приоритетных национальных проектов является совещательным органом, созданным в целях обеспечения взаимодействия между органами государства, органами государственной власти, органами местного самоуправления, общественными, научными и иными организациями при рассмотрении вопросов, связанных с реализацией приоритетных национальных проектов.

Совет создает межведомственные рабочие группы по направлениям своей деятельности с привлечением организаций, ученых, специалистов. Совет рассматривает приоритетные национальные проекты, анализирует ход их реализации, осуществляет подготовку предложений Президенту о совершенствовании национальных программ. Для реализации решений Совета могут издаваться указы и распоряжения Президента Казахстана.

Кроме того, контрольное управление Президента РК как государственная структура, контролирующая деятельность органов контроля и надзора при государственных органах исполнительной власти, рассматривает жалобы и обращения граждан и юридических лиц. Контрольным управлением Президента Казахстана было принято решение о целесообразности создания единственной организации, ответственной за развитие и использование информационно-коммуникационных технологий в стране, придав ей координационные функции и полномочия для их исполнения и был сформулирован ряд предложений о направлениях совершенствования контрольной деятельности, а именно:

- контрольная система в Казахстане должна быть эффективной по результатам и выгодной для государства и общества по соотношению «цена - качество»;
- необходимо совершенствовать концепцию информационной деятельности контрольных органов;
- следует внедрять в контрольный процесс новые технологии, создавать единое информационное пространство государственного финансового контроля;
- для достижения результативности необходимо усилить компоненты планирования;
- необходимо четко определить на государственном уровне полномочия различных контрольных органов, разумная «специализация» которых позволит получать от их совместной работы комплексный результат;
- важно активизировать сотрудничество контрольных органов разного подчинения;
- необходимо создание единой информационной системы государственного контроля, что поможет ведению оперативного мониторинга хода реализации программ в рамках национальных проектов;
- контрольным органам необходимо усиливать информационное взаимодействие с правоохранительными органами и общественностью;
- необходимо переходить от информирования общественности о негативных фактах к воспитанию на позитивных примерах, создающих фон доверия и поддержки со стороны общественности;
- между Счетным комитетом РК и Контрольным управлением Президента Казахстана возможны следующие направления сотрудничества:
 - а) согласование планов работ;
 - б) проведение совместных проверок;
 - в) систематическое информационное взаимодействие;
 - г) обмен результатами проведенных проверок.
- выделение всех государственных служащих, работающих в контрольных органах, в особую категорию государственной службы;
- необходимо содействовать завершению процесса формирования в Казахстане трех «вертикалей» финансового контроля – парламентского (Счетный комитет РК), президентского (Контрольное управление Президента Казахстана) и внутреннего (Министерство Финансов РК).

Изложенный перечень задач, в сочетании с созданием Совета по реализации приоритетных проектов и другими инициативами в области государственного контроля и информационно-аналитической деятельности составляет, как нам представляется, ряд предпосылок обеспечения эффективности государственного контроля на основе принципов контроллинга.

В них намечается также путь к интеграции контроля и иных методов реализации сервисной функции в области принятия управленческих решений органами государственной власти. Вместе с тем, в современном виде эти мероприятия и предложения не сведены в строгую единую систему, не обеспечивают в достаточной мере преодоления разобщенности и неполноты охвата всех элементов и направлений государственного контроля.

Если взять более глобально, контроллинг в государственном управлении, как уже было сказано ранее, расширяет понятие «государственный контроль» и напрямую имеет связь с экономическим планированием, а само планирование является одним из самых важных этапов в процессе контроллинга.

При этом, разработка и реализация государственных социально-экономических программ должны опираться на системный анализ, обеспечивающий принятие научно обоснованных управленческих решений. Одним из методов такого анализа и мог бы стать контроллинг.

Таким образом, можно сделать следующие выводы, обосновывающие необходимость и перспективность разработки и практического внедрения системы государственного контроллинга.

Социально-экономические оценки, являющиеся продуктом государственного контроля и получаемые на основе действующего комплекса правовых норм, при всей их важности не исчерпывают потребности государственной власти в оценках состояния, тенденций и механизмов развития национальной экономики в целом и ее структурных составляющих.

Органам государственной власти для реализации функций по регулированию развития экономики страны необходимы также оценки эффективности и информационно-аналитические оценки экономических систем.

Существующая потребность в этих оценках стимулирует развитие соответствующих функций и процедур в органах государственной власти (развивается, например, система экономического мониторинга), но полученный результат пока не соответствует потребностям ни по своему объему, ни по качеству.

К основным причинам того, что органы государственной власти не обеспечены в должной мере оценками экономической эффективности и информационно-аналитическими экономическими оценками, следует отнести:

- а) формирование соответствующих функций и методов в органах государственной власти носит спонтанный, интуитивный, бессистемный характер;
- б) отсутствует нормативно-правовая база, которая регламентировала бы данный процесс;
- в) отсутствуют научные разработки теории по данному вопросу;
- г) не существует унифицированных методик в данной области;
- д) не ясны возможные организационные формы ведения таких работ.

Оптимальным способом разрешения сложившегося противоречия между объективными потребностями органов государственной власти в оценочной экономической информации и реальной ситуацией является разработка и внедрение системы государственного контроллинга.

Следует также отметить, что затруднен систематический и объективный анализ эффективности самой контрольной деятельности из-за отсутствия опубликованных методик расчета эффективности и комплексной оценки результативности работы органов контроля.

Недостаточно развита практика использования мониторинга результатов контрольного процесса. Изредка публикуемые в средствах массовой информации отдельные цифры по эффективности лишь подтверждают отсутствие стабильной системы анализа эффективности контрольной деятельности.

Общеизвестный факт широко распространенной коррупции в органах государственной власти можно расценивать как одно из подтверждений слабости и низкой эффективности системы самоконтроля в этих органах и отсутствие эффективной системы санкций за подобные правонарушения.

Одним из видов нарушений в области информационной безопасности являются разглашение и неправомерное тиражирование конфиденциальной информации, информации ограниченного пользования из государственных органов (органов контроля в том числе).

Говоря об эффективности контроллинга в государственном управлении, он является главным критерием целесообразности внедрения метода контроллинга в систему государственного регулирования экономико-социального положения.

В связи с этим, в современных условиях экономического развития Республики Казахстан особую актуальность приобретает контроллинг использования средств государства, направленный на повышение эффективности управления денежными ресурсами государства.

Основные направления по совершенствованию системы государственного контроллинга в Казахстане при этом должны быть следующие.

1. Переход от затратного метода формирования бюджета к бюджетированию, ориентированному на результат.

2. Совершенствование системы государственного финансового контроля.

Модель бюджетирования, ориентированного на результат предполагает программный подход для составления бюджета. Программно-целевой метод является одним из наиболее эффективных методов управления публичными финансами и решения комплексных проблем общества. В условиях, когда возможности роста бюджетных доходов ограничены, невозможно постоянно наращивать бюджетные расходы, поэтому при формировании бюджета необходимо использовать меры по повышению эффективности расходов бюджета [5].

Переход к формированию и реализации «программного бюджета» предусмотрен Концепцией новой бюджетной политики Республики Казахстан [6], принятой в июне 2013 года. Законодательная основа перехода к бюджетированию, ориентированному на результат, была заложена ранее в новом Бюджетном кодексе Республики Казахстан, принятому в 2008 году. В настоящее время необходимая нормативно-правовая база продолжает формироваться, осуществляется её апробация с целью внесения изменений в отдельные управленческие процессы. К недостаткам такого варианта можно отнести увеличение объема работы, так как бюджет формируется в двух форматах — традиционном и программном.

В основе программного бюджета лежит новый инструмент планирования - государственные программы.

В условиях перехода на программный бюджет Счетный комитет Республики Казахстан, Комитет финансового контроля Министерства финансов РК «смещают» акцент в сторону проведения аудита эффективности посредством таких методов государственного финансового контроля, как мониторинг и оценка эффективности. В целом можно сделать вывод, что формирование программного бюджета и переход к разработке и реализации государственных программ, является логическим продолжением начинаний по повышению эффективности расходов бюджета и в целом развивает идеи бюджетирования, ориентированного на результат.

Государственные программы создают условия для конкуренции за бюджетные средства и повышают ответственность органов власти за их реализацию.

С внедрением бюджетирования, ориентированного на результат возникает необходимость перехода за рамки контроля по распределению и учету средств бюджета (финансового аудита), так как бюджетирование, ориентированное на результат, становится недостаточным для эффективного проведения управления государством [7]. Приоритеты контроля расходов бюджета смещены: от контроля целевого использования средств - к контролю достижения целевых показателей по экономической и социальной эффективности.

Один из методов, который направлен на совершенствование деятельности органов государства (роста качества работы и их эффективности) – это аудит эффективности, который получил большое распространение в развитых экономически странах. В государственном финансовом контроле развитых стран мира финансовый контроль по проверке собственности государства и эффективности расходования средств бюджета, носящего название «аудит эффективности», начал свое развитие с начала 1970-х годов прошедшего столетия [8].

Целью аудита эффективности является проверка того, насколько эффективно и результативно реализуется государственная политика. Главная его задача состоит, прежде всего, не в выявлении финансовых нарушений, а в определении значимого результата при использовании средств государства и разработка им рекомендаций для совершенствования действующего законодательства и бюджетного процесса.

Аудитом эффективности обеспечивается предоставление прозрачной, надежной и объективной информации по работе органов государства, предоставляется возможность по разработке полезных рекомендаций для повышения эффективности управления финансами государства.

Аудит эффективности в себя включает аудит продуктивности, экономичности и результативности.

Продуктивность связывается с получением максимального объема товаров или услуг при имеющихся ресурсах, экономичность - с минимизацией расходов, а результативность – с достижением поставленных целей и задач. Внедрение эффективной системы аудита и финансового контроля в Казахстане может послужить препятствием взяточничества, может повысить уровень общественной информированности о мерах по противодействию коррупции.

Аудит эффективности может позволить также регистрацию фактов коррупции и предупреждать их. В связи с этим, разрабатывая общегосударственную стратегию борьбы с коррупцией в Казахстане, большую роль играет активное внедрение аудита эффективности, представляющего собой мощный инструмент борьбы с плохим управлением и коррупцией. Это будет возможно при совершенствовании нормативного регулирования аудита эффективности, исключения противоречий между нормативными и правовыми документами и методологией проведения аудита как на региональном, так и на национальном уровнях.

На сегодняшний день осуществление аудита эффективности сопряжено неизбежно с рядом трудностей в правовом аспекте, а также с проблемами, обусловленные сложившейся практикой управления республиканскими и местными финансами в Республике Казахстан.

Необходимо более детальное нормативное и правовое регулирование, выявление и устранение противоречий и пробелов в имеющемся законодательстве, а также осуществление в случае необходимости антикоррупционной экспертизы по соответствующим документам.

Существенным фактором эффективности системы контроллинга как инструмента государственного управления является переход от традиционных методов работы с экономической информацией и организации функционирования инфраструктуры государственного управления к новейшим более совершенным технологиям.

Эти процессы уже активно протекают в разнообразных сферах государственного управления. То принципиально новое, что способен внести в них контроллинг, заключается в реализации принципа системного подхода, при котором модернизация методологической базы протекает как единый процесс и равномерно распространяется на все сферы и все функции государственного управления.

Высокий уровень научно-методологического обеспечения является основным условием глубокого качественного экономического анализа, что, в свою очередь, создает возможность для совершенствования государственного управления. При этом существует явная проблема дефицита результатов глубокого экономического анализа, обеспечивающего решение конкретных экономических вопросов.

В настоящее время исполнителями такого государственного заказа на информационное обеспечение могут быть Комитет по статистике Республики Казахстан и ведомственные информационные службы. На взгляд автора, они по своей природе не обладают возможностями осуществления глубокого экономического анализа по конкретно очерченной проблеме в масштабах страны. Действительно, Комитет по статистике располагает данными по национальной экономике в целом, но ограничен в определении тематики исследований. Задачей Комитета по статистике является формирование сводной информации универсального назначения, ориентированной на массового потребителя.

Обслуживание же индивидуальных запросов на исследования выходит за пределы основных функций Комитета. Хотя Комитет по статистике и выполняет ряд специальных тематических исследований, но такая деятельность не соответствует функциональной природе этого государственного органа.

Необходим такой орган информационного сопровождения, для которого работа в области экономического анализа по индивидуальным специализированным программам в масштабах национальной экономики являлась бы основным видом деятельности.

Не способны полноценно выполнить указанную функцию и информационные структуры министерств, так как их информационные ресурсы жестко ограничены сферой полномочий каждого министерства и не содержат материалы в разных разрезах анализа по национальной экономике в целом.

В случае создания службы контроллинга в государственном управлении важнейшим аспектом ее функционирования должно быть постоянное совершенствование методологического обеспечения и тщательный отбор методик для каждой новой возникающей задачи экономического анализа.

Методологическое обеспечение деятельности в сфере контроллинга в государственном управлении должно включать:

1. Установление правил выполнения каждого вида операций и процедур, осуществляемых в рамках контроллинга. Весь массив конкретных операций и процедур необходимо систематизировать, разграничив их по функциям контроллинга. Например, такими самостоятельными комплексами являются операции и процедуры, выполняемые при поддержке функции планирования, при поддержке функции государственного контроля и т.д. В пределах каждого выделенного таким образом массива операции и процедуры должны быть систематизированы в порядке их хронологической последовательности, а также разграничены по способам выполнения.

Специфический характер носят также процедуры работы с информацией, распределенной по следующим трем блокам: информация о структурах государственного управления, информация о непосредственном объекте государственного регулирования, информация о факторах и условиях, формирующихся во внешней по отношению к объекту управления среде.

В настоящее время по этим вопросам имеются методические разработки, инструкции, рекомендации. Но они носят разобщенный характер, не унифицированы, так как относятся к сферам информационно-аналитической деятельности разных министерств, служб, агентств.

2. Наличие и использование классификаторов, стандартов, нормативов, принятых и утвержденных в установленном порядке. Классификаторы и стандарты являются необходимым условием организации информации, относящейся к самым различным сферам социальной и экономической жизни. Законодательством Республики Казахстан предусматривается официальная публикация текстов национальных стандартов и государственных классификаторов, которая осуществляется Комитетом по стандартизации, метрологии и сертификации Министерства энергетики, индустрии и торговли Республики Казахстан.

3. Применение официальной системы экономических индикаторов, их дополнение в случае необходимости специальными показателями, разработанными контроллерами или являющимися продуктом научной деятельности в области экономических наук. При осуществлении информационно-аналитической деятельности в системе контроллинга необходимо использовать каталог статистических показателей, являющийся информационно-справочной системой информации, включающий систематизированный перечень макроэкономических показателей.

В этом каталоге обеспечивается унификация однотипных по содержанию показателей, что особенно важно при осуществлении службами контроллинга интегрирования информации по разным сферам экономики.

4. Соблюдение установленных требований к качеству экономической информации. Службам контроллинга целесообразно опираться на разработанные Комитетом по статистике Республики Казахстан критерии оценки качества информации, в которых учтены международные стандарты качества. Вопросы качества информации решаются как на общеметодологическом уровне, так и по конкретным видам экономической информации. Все шире практикуются методы автоматизированного контроля качества информации.

5. Использование современных методов экономико-математического моделирования и анализа информации. При осуществлении экономического анализа и диагностики ситуации служба контроллинга в государственном управлении может использовать широкий круг математических моделей, предназ-

наченных для формирования информации, используемой при принятии управленческих решений. Существуют макроэкономические модели и специализированные модели функционирования отдельных сфер экономики. Особую ценность в контроллинговой деятельности представляют модели, позволяющие воспроизводить экономические процессы в единстве всех основных их элементов.

При конкретизации содержания перечисленных элементов методологического обеспечения контроллинга в государственном управлении целесообразно использовать опыт, накопленный в рамках контроллинга предприятия.

Потребность научно-методического обеспечения системы контроллинга в государственном управлении вызвана целым рядом причин:

- усложнением архитектуры государственного управления, информационного поля;
- слабым развитием системного анализа в государственном управлении;
- отсутствием комплексной аналитической, консультирующей, методической функции менеджмента для управления социально-экономическими процессами в стране;
- ограниченностью применения современных управленческих инструментов в государственном управлении, адекватных новым экономическим условиям;
- отсутствием системы единого информационного обеспечения;
- потребностью в системах управления, обеспечивающих гибкость и надежность функционирования органов государственной власти и государства в целом;
- недостаточным количеством подготовленных специалистов-практиков в области контроллинга, а также отсутствием сертификации института контроллинга;
- внедрение контроллинга ассоциируется чаще всего с контролем, что приводит к неготовности у специалистов органов государственной власти к изменениям социально-психологического характера, вызванным его внедрением.

В целом, система контроллинга в государственном управлении направлена на гарантирование долгосрочного результативного совершенствования деятельности государства в условиях постоянного воздействия внешней среды. В этой связи необходимо провести исследование зарубежного опыта основных подходов к построению государственного управления на базе контроллинга и возможности его применения в Республике Казахстан.

Вопрос о проектировании контроллинга в сфере государственного управления необходимо решать в контексте развития философии контроллинга предприятия с его адаптацией к новой более широкой сфере применения.

Такой подход соответствует общей тенденции развития экономической мысли на современном этапе.

Как указывает С.В. Любимцева, «разделение в конце 30-х годов микро- и макроэкономики, вызванное ... внутренней логикой развития, сменилось их сближением». И далее: «В западной макроэкономической науке неоклассического направления обратились к основам методологии микроэкономики» [9, с. 12].

Действительно, в своем генезисе макроэкономические показатели детерминированы факторами и условиями, действие которых непосредственно проявляется на микроуровне. Синтез методологических подходов, принятых в исследованиях микроуровня и макроуровня, позволяет выйти на качественно новый уровень познания закономерностей экономического развития.

По мнению автора, одним из способов реализации такого синтеза могло бы быть внедрение метода контроллинга в систему управления на макроуровне.

Говоря об эффективности контроллинга в государственном управлении, контроллинг – главный критерий целесообразности внедрения метода контроллинга в систему регулирования государством социального и экономического положения в стране. Известно, что эффективность различается как экономическая и социальная. В этом случае основной вопрос состоит в экономической эффективности, поскольку, прежде всего, для ее оценки является возможным количественное измерение.

Социальная эффективность же является вторичной или производной экономической эффективностью (так как сам по себе контроллинг нового ничего не привносит в основные функции государствен-

ного управления, а лишь содействует более качественной его реализации). Социальная эффективность системы контроллинга в государственном управлении не менее значительна, но не может быть оценена количественно.

Социальную эффективность можно лишь охарактеризовать описательным методом, применяя методологию статистического изучения мнения общества, социологические исследования. Конкретные формы по проявлению социального эффекта могут быть разнообразными. Социальный эффект имеет комплексный характер и является по своей природе многоликим.

В частности, гуманизация и оздоровление межличностных отношений сотрудников, преимущества организационного свойства, рост уровня ответственности и профессиональной этики, более строгое соблюдение законов [10].

Имеются определенные риски при создании системы контроллинга в государственном управлении. Так, например, возможен риск дефицита у контроллеров профессионализма.

Поэтому процесс разработки и внедрения системы контроллинга в государственном управлении может быть успешным при тщательной научной разработке полного комплекса всех организационных и методологических и вопросов наличия у контроллеров профессионализма.

Необходимо заметить, что трудно ожидать реальных итогов, внося частичные или фрагментарные коррективы в имеющуюся систему контроля. Оптимальный подход, при этом, – комплексное реформирование всей системы государственного контроля, для реализации которого нужно принятие Закона «О государственном контроле», а также разработка Концепции реформирования системы государственного контроля и ее практическая реализация.

В целом, перспективы внедрения системы контроллинга в государственном управлении определяются потенциальной его способностью в содействии повышения качества принимаемых решений в сфере государственного регулирования экономики страны, что составляет наиважнейшее условие ее эффективности и конкурентоспособности.

Список литературы

- 1 Тюрин А. В. Особенности проведения контрольных мероприятий счетной палаты РФ // Финансовый справочник бюджетной организации. – 2010. – № 4. – С. 21-22.
- 2 Разумов О. С., Благодатских В. А. Анализ и синтез систем: теория и практика. – М., 2003. – с. 9-10.
- 3 Родионова В. М. О системном подходе к организации финансового контроля в России // Финансы и кредит. – 2003. – № 3. – С. 2-9.
- 4 Пансков В. Г. О некоторых вопросах государственного финансового контроля в стране // Финансы. – 2002. – № 5. – С. 56.
- 5 Доклад МВФ по стране № 14/242. Официальный портал Международного Валютного Фонда [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/scr/2014/cr14242r.pdf> (дата обращения: 16.09.2016)
- 6 Кожанова А. О. Система государственного финансового контроля за рубежом // Молодой ученый. – 2013. – № 4. – С. 225-227.
- 7 Дроботова Е. В. Аудит эффективности бюджетных средств // Молодой ученый. – 2014. – № 19. – С. 390-392.
- 8 Шегурова В. П., Желтова М. Ф. Зарубежный опыт организации государственного финансового контроля // Молодой ученый. – 2013. – № 1. – С. 209-212.
- 9 Любимцева С. В. Трансформация экономических систем. – М.: Экономистъ, 2003. – 443 с.
- 10 Ильин В. В., Шедько Ю. Н. Подходы к оценке социально-экономической эффективности развития регионов России // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Экономика и право. – 2012. – № 11-12. – С. 14-15.

References

- 1 Tyurin A.V. (2010), "Osobennosti provedeniya kontrol'nykh meropriyatii schetnoi palaty RF", *Finansovyi spravochnik byudzhethoi organizatsii*, Vol. 4, pp. 21-22. (In Russian)
- 2 Razumov O.S., Blagodatskikh V.A. (2003), *Analiz i sintez sistem: teoriya i praktika*, Moscow. (In Russian)
- 3 Rodionova V.M. (2003), "O sistemnom podkhode k organizatsii finansovogo kontrolya v Rossii", *Finansy i kredit*, Vol. 3, pp. 2-9. (In Russian)
- 4 Panskov V.G. (2002), "O nekotorykh voprosakh gosudarstvennogo finansovogo kontrolya v strane", *Finansy*, Vol. 5, pp. 56. (In Russian)
- 5 "Doklad MVB po strane № 14/242. Ofitsial'nyi portal Mezhdunarodnogo Valyutnogo Fonda", available at: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/scr/2014/cr14242r.pdf> (Accessed September, 16, 2016) (In Russian)
- 6 Kozhanova A.O. (2013), "Sistema gosudarstvennogo finansovogo kontrolya za rubezhom", *Molodoi uchenyi*, Vol. 4, pp. 225-227. (In Russian)
- 7 Drobotova E.V. (2014), "Audit effektivnosti byudzhethnykh sredstv", *Molodoi uchenyi*, Vol. 19, pp. 390-392. (In Russian)
- 8 Shegurova V.P., Zheltova M.F. (2013), "Zarubezhnyi opyt organizatsii gosudarstvennogo finansovogo kontrolya", *Molodoi uchenyi*, Vol. 1, pp. 209-212. (In Russian)
- 9 Lyubimtseva C.B. (2003), *Transformatsiya ekonomicheskikh sistem*, Ekonomist', Moscow. (In Russian)
- 10 Il'in V.V., Shed'ko Yu.N. (2012), "Podkhody k otsenke sotsial'no-ekonomicheskoi effektivnosti razvitiya regionov Rossii", *Sovremennaya nauka: aktual'nye problemy teorii i praktiki. Seriya: Ekonomika i pravo*, Vol. 11-12, pp. 14-15. (In Russian)

Түйін

Бұл мақалада мемлекеттік қаржының игерілуін бақылау жағдайын жетілдірудің негізгі бағыттарын анықтайды., құны әдісін бюджет нәтижеге бағдарланған бюджеттеу және тиімділік аудитін тетіктерін енгізу арқылы қаржылық бақылауды жетілдіру бұл көшу. Бағдарламалық-мақсатты әдісі мемлекеттік қаржыны басқарудың ең тиімді әдістерінің бірі және қоғамның күрделі проблемаларды шешу болып табылады.

Summary

This article defines the main directions of improving the state of controlling the use of public funds. This transition from the cost method to the budget Performance-based budgeting (RBB) and improvement of financial control through the introduction of mechanisms for performance audit. Program-target method is one of the most effective methods of management of public finances and address the complex problems of society.

*Материал поступил
в редакцию 02.10.2016*

JEL classification: P25: Urban, Rural, and Regional Economics

U. A. Tekenov,
Doctor of economic Sciences, Professor,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

**THE FORMATION OF THE CONCEPT OF SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT OF
REGIONS IN KAZAKHSTAN**

Abstract

Purpose – To give theoretical basis of formation of the concept of socio-economic development of the regions of Kazakhstan.

Methodology – The survey was used a wide range of methods, including systematic, theoretical generalization of groups, comparative analysis, method of scientific abstraction.

Originality / value – is determined by the fact that in a study of the theoretical foundations of the formation of the Concept of social and economic development of the regions of Kazakhstan.

Findings – on the results of the study revealed that one of the most effective mechanisms of regional policy and state regulation is the development and implementation of the concept of socio-economic development of regions. This sets out the principles and structure of the formation of this concept.

Key words – the concept of state regulation, regional policy, socio-economic development of regions.

УДК.334.021:35

У. А. Текенов,
доктор экономических наук, профессор,
Университет Нархоз,
г. Алматы, Республика Казахстан

**О ФОРМИРОВАНИИ КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА**

Аннотация

Цель исследования – дать теоретические основы формирования Концепции социально-экономического развития регионов Казахстана.

Методология – при проведении исследования был использован широкий спектр методов, среди которых системный, теоретического обобщения группировки, сравнительный анализ, метод научной абстракции.

Оригинальность / ценность – определяется тем, что в работе проведено исследование теоретических основ формирования Концепции социально-экономического развития регионов Казахстана.

Выводы – по итогам проведенного исследования выявлено, что одним из наиболее эффективных механизмов региональной политики и государственного регулирования является разработка и реализация концепции социально-экономического развития регионов. При этом определены принципы и структура формирования данной концепции.

Ключевые слова – концепция, государственное регулирование, региональная политика, социально-экономическое развитие регионов.

Одной из актуальнейших задач сегодня выступает необходимость более углубленного анализа современной экономики с точки зрения её целостной характеристики, определения её устойчивости, слабых мест, тормозящих элементов. Однозначно, что усиление в последнее время некоторых кризисных тенденций свидетельствует о сохранении сложной ситуации, необходимости внесения некоторых коррективов в программу модернизации развития национальной экономики и её регионов, которые обеспечили бы устойчивую тенденцию к экономическому росту. Необходимо в частности, проревизовать складывающиеся методы и средства государственного регулирования экономики, соответствие их современным требованиям и влияние их на происходящие процессы в национальной экономике.

При этом, необходимо учитывать что, регулирование территориального развития не может быть результативным, если не будет основываться на строгих теоретических представлениях о сути этого развития и смысле его регулирования.

Для определения сущности государственного регулирования территориального развития необходимо определить, конечно, сам смысл и цель территориального развития. Сущность территориального развития адекватна сути и цели государственного регулирования, которая будет определять конкретные формы (структуру) государственного регулирования.

Весьма ограниченное количество литературы по территориально-экономическому развитию Казахстана, к сожалению, не позволил автору провести анализ понимания сущности территориально-экономического развития в республике. Поэтому во многом автору пришлось опираться на работы российских ученых.

В литературе можно встретить разные подходы к проблеме территориального развития. Так, например, Можайскова И.В. вводит понятие «Экономического механизма развития регионов», в который включает систему государственного регулирования территориального развития, организационно-хозяйственные формы регулирования и систему стимулирования [1]. Другими словами, автор рассматривает государственное регулирование как часть более глобального экономического механизма развития регионов.

На наш взгляд, государственное регулирование – понятие гораздо более широкое, нежели экономический механизм, поскольку оно включает в себя ряд и неэкономических административных механизмов, да и понятие «государственное регулирование» и «экономический механизм» в целом не однопорядковые, поскольку механизм показывает всегда методы и формы регулирования.

Вместе с тем, можно вводить понятие экономического механизма государственного регулирования, экономического механизма территориального развития и т.д., что раскрывает экономические отношения разных субъектов. С этой точки зрения рассмотрим вначале понятия территориального развития, определим сущность, а затем и содержание (в том числе экономический механизм) государственного регулирования регионального развития.

Для того, чтобы определиться с понятием территориального развития, на наш взгляд, необходимо отметить *системный* характер региона. Причем, региональная система, в свою очередь является подсистемой более глобальной системы, каковой выступает республика.

Регион, вместе с тем, выступает не простой формой системной организации, а, как и государство, является *сложной социально-экономической системой*. Сложные социально-экономические связи и строение элементов данной системы определяют и понятие его развития.

Понятие развития региона как системы, очевидно, должно подразумевать как и понятие развития вообще положительную динамику его параметров в целом.

Таким образом, *государственное регулирование территориального развития* можно представить как совокупность специально организуемых действий политического, правового, финансового, экономического и иного характера призванных, во-первых, давать стимулы, (в том числе ресурсные) развитию тех территорий, которые по объективным причинам не могут функционировать в режиме саморазвития; во-вторых, активизировать и ресурсно поддерживать социальную мобильность населения отдельных регионов (направленная миграция); в-третьих, создавать условия для возникновения и функционирования государственно значимых потенциальных точек роста (например, СЭЗ, технопарков и т.п.); в-четвертых, обеспечивать выполнение отдельными территориями общегосударственных

функций (например, содержание на территории объектов республиканского назначения, финансирование закрытых административно-территориальных образований); в-пятых, формировать и поддерживать специфические организационно-правовые режимы на территориях особого политического и геополитического значения; в-шестых, оперативно реагировать на образование зон бедствий (стихийных, техногенных и др.).

Вместе с тем, следует отметить, что региональная система имеет ряд важных *особенностей*.

Во-первых, поскольку региональная система является социально-экономической системой, то параметрами в данном случае выступают не только экономические, но и социальные показатели. Причем в некоторой степени социальные параметры, *социальная направленность* системы являются более целевыми, нежели просто экономические показатели. Конечно, экономическое развитие такой системы является основой достижения ее социальных целей, и подчеркивать именно социальную направленность параметров региональной системы необходимо. Количественные параметры региональных систем должны быть нацелены прежде всего на повышение уровня и качества жизни населения.

Еще в 1962г. в знаменитой конвенции 117 МОТ было отмечено: «Всякая политика должна прежде всего направляться на достижение благосостояния и развитие населения, а также на поощрение его стремления к социальному прогрессу. Политика общего назначения определяется с должным учетом ее влияния на благосостояние населения» [2]. Позднее эти положения, по сути касающиеся любой государственной политики, воплотились в концепции так называемого «устойчивого развития», «качества жизни», которые сегодня часто фигурируют в названиях многочисленных казахстанских концепций и программ самого различного уровня.

Вторая особенность региональной системы, подчеркивающая состояние именно развития территории – это стабильность (устойчивость) положительной динамики ее параметров. Эта особенность также связана с социально-экономическим типом региональной системы, важностью достижения не кратковременных результатов при помощи, например, распродажи предприятий государственной собственности инвесторам, но и обеспечением их стабильной работы в последующем. Конечно, как система живая, региональная система допускает некоторые отклонения в процессе экономического развития, однако в целом должна иметься четкая тенденция к устойчивости положительных значений [3].

Третья особенность региональной системы – пропорциональность и сбалансированность развития, означающая, что ее параметры должны быть тщательно выверены, выдержаны сложившиеся и экономически обоснованные новые пропорции воспроизводственного потенциала региона.

Таким образом, региональное развитие – есть развитие, основанное на трех взаимосвязанных характеристиках и свойствах такого развития – устойчивости (стабильности), пропорциональности (сбалансированности) и социальной направленности. С этой точки зрения можно согласиться с определением известных ученых В.Лексина и А.Швецова: территориальное развитие – такой режим функционирования региональных систем, который ориентирован на позитивную динамику параметров уровня и качества жизни населения, обеспеченную устойчивым, сбалансированным и взаимонеразрушаемым воспроизводством социального, хозяйственного, ресурсного и экологического потенциалов территорий [4].

Причем категории «устойчивость», «пропорциональность» и «социальная направленность» – не умозрительные категории, а вполне осязаемые качественно и выражающиеся количественно взаимосвязанные характеристики состояния региональных систем. Все эти свойства региональной системы взаимосвязаны друг с другом и подразумевают не автономные статические состояния этой системы, а только одновременное их наличие в любой момент времени. И только их одновременное присутствие позволяет характеризовать региональную систему как систему развивающуюся. Устойчивость, например, предполагает сохранение воспроизводственного потенциала территорий (то есть его ресурсной, экологической, хозяйственной и т.п. составляющих) в течение длительного времени и только при сохранении пропорциональности и социальной ориентированности регионального развития. Можно сказать и так: устойчивое развитие региона – это устойчивая пропорциональность и устойчивая социальная ориентированность развития региона.

Поэтому только *прямое или опосредованное регулирование территориального развития* со стороны государства в состоянии эффективно осуществить территориальное развитие.

Рассмотрим некоторые особенности и принципы проведения государственной политики территориального развития. Такие принципы, или критериальные условия действенного госрегулирования, важны с той точки зрения, что только при их соблюдении (причем системном соблюдении) система государственного регулирования будет эффективной. К основным принципам, на наш взгляд, можно отнести:

1. Принцип неотъемлемости функции территориального регулирования в системе государственно-го управления. Территориальное регулирование является неотъемлемой частью системы государственного управления во все времена и во всех государствах мира.

2. Принцип наличия государственного регулирующего механизма. Он вытекает из предыдущего и означает, что государственное регулирование должно осуществляться с помощью специально разработанных механизмов и политики, а не просто административными и разовыми мерами. Другими словами региональное социально-экономическое развитие неспособно осуществляться стихийно, «самонастраиваясь» на устойчивое, пропорциональное и социально ориентированное развитие.

Среди совокупности механизмов регулирования особенно необходимо отметить правовой, экономический механизмы.

Необходимость выработки механизма развития территории следует также и из тех же свойств системности. Дело в том, что регионы могут быть как малыми, так и большими системами, но в любой из них сохраняются элементы неустойчивости или хрупкости, которые необходимо регулировать. Так, в относительно больших и полифункциональных региональных системах может иметься внутренний конфликт интересов (например, хозяйственной деятельности и охраны окружающей среды), а малые региональные системы хрупки и зависимы от внешних деструктивных влияний.

3. Принцип выравнивания территориального развития. По существу это является основной задачей государственного регулирования и на его реализацию направлен механизм регулирования регионального развития. Причем *такая политика выравнивания может быть разной по масштабам и может зависеть от конкретных условий, задач и этапа развития той или иной страны*. Например, она осуществляет как крупномасштабная политика в Германии, Китае, Японии. У нас же она пока проводится скорее селективно и только по отношению к отдельным регионам, но не дает результатов и требует выработки новой своей концепции [5].

Поэтому региональная политика государства – это политика недопущения и сглаживания резких территориальных диспропорций. Необходим тонкий баланс централизации и децентрализации, неравности и автономности, естественных различий и неизбежного нивелирования.

4. Принцип селективности (приоритетности) оказания помощи регионам необходим для концентрации государственных ресурсов на решении определенных задач и, таким образом, эффективного использования этих ресурсов.

В методологическом плане реализация данного требования одна из самых сложных задач. В качестве основного критерия для принятия решения о поддержке региона чаще всего выступает группировка регионов по уровню развития. Проблема, однако, до сих пор не решена – разные страны используют самую различную методику, однако общепринятой и эффективной методики не найдено до сих пор.

5. Принцип приоритетности выравнивания социальных сторон. На наш взгляд, к выравниванию экономического развития следует прибегать преимущественно в целях выравнивания минимального стандарта уровня и качества жизни.

Данная особенность связана с предыдущей и подчеркивает важную сторону сущности государственного регулирования. Дело в том, что если выравнивание экономического развития происходит во многом благодаря рыночным законам и механизмам, то социальное развитие не может регулироваться такими законами. И несмотря на то, что все же экономическое развитие определяет социальное развитие, возникающие вследствие разных причин, провалы в социальном развитии берет на себя государство.

6. Принцип лага. Связан с тем, что результаты выравнивания регионального развития сказываются не сразу, а с запозданием, часто через много лет. Такая особенность требует особенно тщательно выверенной политики территориального развития, поскольку неправильные меры, наоборот, могут оказать не положительное, а отрицательное влияние, например, усилить региональную дифференциацию.

7. Принцип мультипликативности государственного регулирования. Дело в том, что любые локальные (региональные) регулятивные меры неизбежно влияют на соседние регионы. Государственное регулирование территориального развития осуществляется в масштабах системы политических, социальных, экономических, хозяйственных, финансово-кредитных, бюджетных, налоговых, природно-ресурсных, национально-этнических и иных отношений внутри единой страны.

Каждое действие, изменяющее структуру и пропорции этих отношений в пользу одной из территориальных единиц, автоматически изменяет их для других. Правда в долгосрочной перспективе выход одной из территорий из кризиса всегда полезен и для других, но для этого требуется время, а в период поддержки все считают что эта поддержка идет за счет них.

8. Принцип стратегического целеположения, вытекающий из задач территориального развития и системного характера государственной политики территориального развития. И действительно, территориальное развитие, не может и не должно быть суммой разрозненных не взаимосвязанных действий в сфере экономики, социальной защиты, охраны окружающей среды и т.д. государственная региональная политика должна быть системной политикой развития всех сторон региональной системы.

Системный и программно-целевой характер государственного регулирования необходим для последовательного упорядочения всех сторон хаотичной региональной политики, создания стройной системы государственного воздействия и финансовой помощи регионам по прозрачной, методически выверенной и узаконенной форме.

9. Принцип системного подхода к развитию территорий. Данный принцип означает необходимость развития не только производительных сил или потенциала, но и комплексное устойчиво-сбалансированное развитие всех компонентов региональной системы (социального, демографического, экологического и т.д.).

Конечно, экономическое развитие и хозяйственные успехи важны и даже часто решающие, поскольку такое развитие и накопление капитала позволяют через повышение доходов местного бюджета эффективно решать и прочие вопросы территориального развития. Но все же требования пропорциональности развития всех сфер экономики, социальной направленности развития (использования всех достижений в целях повышения качества и уровня жизни) должны учитываться. В противном случае это может привести к деградации социально-демографического, этнокультурного и др. компонентов региональных систем.

10. Принцип 2-х уровневости субъекта управления. Речь идет о том, что государственная территориальная политика должна пониматься не только как политика центра, то есть Правительства или Президента. Под словом «государственная» пониматься должны два основных уровня реализации государственной власти: республиканский и региональный. И таким образом, говоря о регулировании социально-экономического развития всегда надо подразумевать действия властей республиканского и регионального уровней, их координацию действий.

Регион, следует иметь ввиду, является своего рода промежуточной полифункциональной системой, каковым является государство, и более простыми системами, каковыми являются население, предприятия. Как элемент более крупной системы, регион подчиняется правилам пропорциональности и равномерности экономического развития на страновом уровне и, как более крупная система для своих элементов, она устанавливает правила пропорциональности и эффективности развития внутри региональной системы (то есть для предприятий в регионе). Отсюда вытекает значимость, например, поддержания и регулирования как внутри, так и межрегиональных пропорций. Рассчитывая же на саморегулирование и саморазвитие больших региональных систем можно постоянно продуцировать проблему нежелательно высоких территориальных диспропорций.

11. Принцип учета интересов всех сторон управления, или принцип демократичности государственного регулирования, означает, что независимо от обоснованности таких мнений, любой республи-

канская поддержка должна идти не просто по решению центра, а *по согласию всех регионов*. По принципу согласия должны приниматься решения об оказании государственной региональной поддержки конкретным районам даже внутри городов и области

12. Принцип адресности означает, что государственные меры должны быть предельно конкретизированы в исполнителях, ответственности. С этим связан по существу и следующий принцип.

13. Принцип ответственности и контроля. Данный принцип означает, что любая мера поддержки регионов должна предусматривать ответственность регионов за те или иные нарушения в использовании этой помощи (нецелевое использование средств и т.д.), а государство должно осуществлять жесткий контроль за целевым использованием средств.

Принцип ответственности следует из того, что, во-первых, поддержка территориального развития связана с использованием общегосударственных ресурсов; во-вторых, эта поддержка имеет своим предметом политически и социально значимые региональные процессы; в-третьих, при этом затрагиваются интересы как данного региона, так и всех в совокупности регионов.

Ответственность должны нести все стороны: государственные структуры, принимающие решения; госорганы, их исполняющие; органы власти и управления, получающие эту поддержку.

14. Принцип преимущественной ориентации на программно-целевые методы. Программно-целевые методы являются, на наш взгляд, надежным и научным и практическим инструментом государственного регулирования, фиксирующим как экономические, так и социальные, организационно-правовые механизмы государственного регулирования [6].

Одним из направлений использования программно-целевых методов управления в территориальном развитии являются разработка Концепции социально-экономического развития регионов страны.

Концепция социально-экономического развития является основополагающим стратегическим документом, научно обосновывающим перспективное социально-экономическое развитие территории посредством определения миссии, а также стратегических целей, функций и направлений развития региона и средств реализации выбранных приоритетов. Концепция является комплексным по уровню охвата проблем, характеру и способу реализации документом, построенном на основе системного подхода к управлению и исследованию территориального развития и объективном анализе сложившейся социально-экономической ситуации.

Система управления процессом формирования концепции представляет собой взаимосвязанную совокупность организационных, правовых, экономических, кадровых и иных условий и институтов, создаваемых в регионе для обеспечения выпуска и последующего использования региональными органами управления указанной концепции, а также других научно обоснованных стратегических документов различного функционального назначения [7].

Формирование концепции осуществляется согласно логике территориального стратегического планирования и включает в себя следующие этапы: предпроектный (организационно-подготовительная работа и формирование информационного поля); этап проектирования стратегического выбора); постпроектный этап (определение механизма реализации; согласование, экспертиза и легитимизация документа) [8].

На стадии организационно – подготовительной работы предпроектного этапа закладываются организационные и нормативно – правовые основы будущей концепции, происходит формирование организационного аппарата, структуры управления разработкой документа, подготовка необходимых методических материалов, определение состава исполнителей и формирование соответствующей рабочей группы (временного творческого коллектива). Система управления формированием документа должна иметь, с одной стороны, организационный аппарат управления с четко закрепленными функциями за каждым из участников, а с другой, по возможности, «вписываться» в существующую систему регионального управления.

Решающее значение при формировании такой системы имеет правильный выбор и обоснование организационной формы управления стратегическими разработками. По мнению автора, наиболее рациональной представляется такая схема, которая обеспечивает постоянную совместную работу подразделений администрации (функциональная доминанта) и специализированных проектных организаций на

условиях экономической заинтересованности с эпизодическим привлечением зарубежных экспертов. Недопустима, на наш взгляд, организационная схема, когда акимат (в ситуации острого дефицита квалифицированных кадров, но достаточного количества финансовых ресурсов) заказывает разработку концепции специализированной проектной организации, занимая в процессе формирования позицию стороннего наблюдателя. Помимо того, что в результате подобной организации работ неучтенными оказываются важные соображения по формированию стратегии развития региона, остается неиспользованной имеющаяся информация, а полученный документ зачастую вообще не ассимилируется в существующую систему управления.

В целях регламентации разработки концепции и оптимизации распределения имеющихся организационных и финансовых ресурсов, исключительно важна системность проектных работ, утверждение плана и графика. Наиболее приемлемые временные рамки разработки концепции – от 1 до 3 лет.

Важнейшая составляющая предпроектного этапа – разработка и утверждение структуры будущего документа, которая должна предусматривать возможность включения отдельных разделов как в стратегические документы более высокого иерархического уровня, так и использования их местными органами при разработке собственных стратегий развития, а также включения элементов концепции в последующие региональные целевые программы.

Грамотно сформированное информационное поле должно содержать не только данные о социально-экономическом развитии региона, но и информацию о стратегических целях и интересах конкретных целевых групп регионального сообщества.

Несмотря на утверждение ряда исследователей, что процедура территориального стратегического планирования не допускает единообразного подхода, в связи с дифференциациями среди регионов в уровне экономической активности, в географических характеристиках, и т.п., автор настоящего исследования полагает, что стадия проектирования стратегического выбора должна все же отвечать единым требованиям и представлять собой универсальную совокупность последовательно выполняемых этапов, в то время как индивидуальность региона должна найти свое отражение непосредственно в процессе стратегического анализа, формировании дерева целей, выборе стратегических направлений развития региона [9].

Отправной точкой обоснования новой региональной стратегии является стратегический анализ, главная цель которого – определение достигнутого уровня регионального развития (в том числе и по отдельным отраслям и сферам жизнедеятельности) и выявление сложившихся тенденций развития и факторов, обуславливающих то или иное состояние региональной социально-экономической системы. Важно определить действительную потребность данного региона в изменении стратегии развития, выявить степень необходимости нового стратегического выбора.

Необходимость соблюдения принципа альтернативности стратегического планирования обязывает разработчиков концепции предложить несколько вариантов сценариев социально-экономического развития региона и обосновать их соответствующими прогнозно-аналитическими материалами. Многовариантность затем приводится к одному генеральному реалистическому сценарию, в который включаются существенные компоненты других сценариев, и в соответствии с которым уточняется миссия и генеральная цель регионального развития.

Представляется целесообразным все стратегические направления разрабатывать в рамках трех стратегических блоков: организационного (региональная коммуникативная политика; политика развития гражданского сообщества), социального (социальная, гуманитарная и демографическая политики) и экономического (включая инфраструктурную составляющую и обоснование стратегических функций). В рамках концепции необходимо обозначать лишь наиболее перспективные и стратегически значимые направления для развития данной территории. В этом ее отличие от документов текущего и среднесрочного планирования, имеющих комплексный характер.

Каждый элемент стратегического направления (поднаправление) содержит основную цель, определяющую его предназначение и роль в концепции и среднесрочную цель (в качестве ключевого подэтапа и для возможности текущей оценки мероприятий данного элемента). Элементы стратегических направлений (поднаправления) концепции являются основой для разработки региональных целевых

программ, программ развития муниципальных образований, бизнес-планов предприятий и организаций (в том числе и из других регионов) и принятия последующих управленческих решений.

Ядром постпроектного этапа формирования концепции является институционализация того, что в ней заложено. Концепция, как основополагающий стратегический документ, должна содержать контур механизма выполнения сформированного стратегического выбора, а такие порядок корректировки и мониторинга хода фактического достижения заявленных целей и приоритетов. При его формулировании необходимо четко осознавать, что главным обстоятельством, априори определяющим эффективность (неэффективность) имплементации стратегии развития региона, является существование (отсутствие) в регионе системы территориального стратегического планирования и управления. Такой механизм не создается и функционирует сам по себе, или как принято говорить «под конкретный проект», а является лишь функциональным звеном упомянутой системы, которая в большинстве казахстанских регионов в современном ее понимании, пока еще не создана.

Особое значение в механизме реализации концепции имеет функция мониторинга хода фактического продвижения по выбранным стратегическим направлениям к генеральной цели развития. На основе его результатов осуществляется корректировка изначально сформулированных в концепции целей и приоритетов.

Условия согласования и утверждения проекта концепции фактически закладываются на предпроектном этапе в рамках выбора организационной формы управления стратегическими разработками, а также в соответствии с имеющимся в регионе правовым пространством, регламентирующим вопросы территориального стратегического планирования [10].

В целом структура Концепции социально-экономического развития регионов страны, на наш взгляд должна выглядеть следующим образом:

1. Оценка текущего состояния дел.
2. Миссия.
3. Генеральная цель.
4. SWOT-анализ.
5. Приоритеты.
6. Стратегия их реализации.
7. Этапы реализации.
8. Развернутый план мероприятий на 2018-2020 г.г.
9. Развернутый план мероприятий на 2018 год.

По результатам исследования, автором работы выявлена совокупность основных внешних и внутренних причин, препятствующих разработке соответствующих стратегических документов надлежащего качества: Внешние причины (независящие непосредственно от разработчиков):

1. На всех иерархических уровнях управления не создано достаточное правовое пространство, необходимое для осуществления процесса разработки стратегических планово-прогнозных документов, нет институционально определенных, четких требований к структуре и содержанию документов подобного рода.

2. Дифференциация научно-методических и прикладных схем и подходов к формированию региональных стратегий результируется в отсутствие единого понимания сущности самого стратегического планирования. Итог – документы отличаются и по структуре, и по содержанию, а значит, не возможна их увязка для разработки плановых документов более высокого иерархического уровня.

3. Отсутствие надежного информационного обеспечения процесса территориального стратегического планирования. На уровне регионов республики не создана (либо создана, но неэффективна) система территориального социально-экономического мониторинга.

4. Отсутствие достаточного стороннего финансирования стратегических разработок (в том числе многоканального). Низкая степень вовлеченности представителей деловых кругов в процесс формирования стратегического выбора ограничивает возможности финансирования за счет региональных разработчиков последующих программ, проектов и иных мероприятий по реализации стратегии.

5. Система и условия регионального стратегического партнерства – основополагающего элемента территориального стратегического планирования – находятся только на стадии формирования, а значит, формирование региональной стратегии на демократической основе – задача будущего.

Внутренние причины (как следствие недостаточного профессионализма разработчиков и неэффективной организации проектных работ):

1. Формулирование стратегии регионального развития не опирается на результаты комплексного стратегического анализа стартовых условий и исходных предпосылок, анализ внешних по отношению к региону факторов. Зачастую аналитическая стадия сводится лишь к обзору статистики. Как следствие, выбор стратегии региона имеет волюнтаристский характер и не является результатом сравнения различных альтернативных вариантов.

2. Концепции развития территорий разного ранга не имеют системы количественно определенных целевых показателей. Абстрактная формулировка стратегических целей, их очевидная оторванность от реальной действительности, превращают их лишь в «благие пожелания».

3. В документах нет обоснованного механизма реализации намеченных стратегических приоритетов. Это связано, прежде всего, с неготовностью современной системы регионального управления воспринять и эффективно использовать их в практическом управлении, поэтому в целом эффективность регионального стратегического планирования остается низкой.

С учетом обозначенных проблем, автор предлагает в качестве рекомендаций следующие направления совершенствования системы территориального стратегического планирования и процесса формирования концепций социально-экономического развития регионов, *в т.ч. в части повышения эффективности управления процессом формирования стратегических документов:*

1. Создание в областных акиматах специализированного подразделения, занимающегося вопросами стратегического планирования и программно-целевого управления, что обеспечит единый методологический подход при проведении проектных работ, позволит сэкономить ресурсы и сконцентрировать ответственность за результативность реализации документов.

2. Одним из приоритетов стратегий развития большинства регионов является формирование активного гражданского сообщества. В связи с этим, особого внимания требует налаживание системы стратегического партнерства (прямого и опосредованного), позволяющей не только представителям бизнес – сообщества, но и участникам других целевых групп заявить о своих интересах и быть вовлеченными в процесс стратегического планирования.

3. Усиление информационной открытости процесса территориального стратегического планирования посредством использования всех возможностей современных информационных и коммуникационных технологий. Обеспечение свободного доступа к региональным стратегическим и программным документам посредством электронных средств коммуникации.

4. Создание результативной системы регионального социально-экономического мониторинга, без которой невозможны качественные прогнозные, стратегические и программные разработки.

В части повышения качества стратегических документов:

1. Повышение социальной ориентации документов, содержащих стратегию регионального развития, так как для большинства из них все еще характерна слабая социальная направленность. Задачи развития экономики следует рассматривать в качестве основных средств достижения главных социальных целей развития.

2. Придание основополагающему стратегическому документу статуса регионального закона, что позволит юридически закрепить партнерство целевых групп и обеспечит преемственность в процессе реализации документа.

3. Усиление стратегического характера аналитического блока документов, формирование системы предпосылок и ограничений, разработка и обоснование сценариев социально-экономического развития региона.

4. Формулирование миссии региона, учитывая при позиционировании как имеющиеся, так и прогнозируемые конкурентные преимущества.

5. Разработка количественно определенных целей развития и формирование системы целевых показателей, переводящих стратегию на язык действий и являющихся «центральной нервной системой» не только концепции, но и всей системы территориального стратегического планирования и управления.

6. Определение на этапе разработки стратегического документа основ механизма его реализации и мониторинга. Повышение степени адаптивности документа посредством формирования процедур, обеспечивающих регулярность его корректировки и обновления.

Данная статья написана в рамках выполнения научного гранта Министерства образования и науки Республики Казахстан по теме «Государственное регулирование социально-экономического развития регионов Казахстана: теория и практика».

Список литературы

- 1 Можайкова И. В. Курс переходной экономики. – М.: Финстатинформ, 1997. – с. 166.
- 2 Конвенция Международной организации труда. – М., 1962. – с. 15.
- 3 Исаева М. Г., Нурланова Н. К. Методы и практика оценки уровня устойчивости развития регионов Казахстана. – Алматы: Институт экономики МОН РК, 2007. – с. 6.
- 4 Лексин В. Н., Швецов А. Н. Государство и регионы: теория и практика государственного регулирования территориального развития. – М. УФСС, 1997. – с. 52.
- 5 Бримбетова Н. Ж. Социально-экономическая дифференция регионов Казахстана и стратегические приоритеты их развития. – Алматы: Институт Экономики МОН РК, 2006. – с. 14-15.
- 6 Нурлановой Н. К. Конкурентоспособность регионов Казахстана: потенциал и механизмы повышения: коллективная монография. – Алматы. Институт Экономики МОН РК, 2012. – с. 233-234.
- 7 Бримбетова Н. Ж. Модернизация территориального развития Казахстана: методология и приоритеты. – Алматы: Институт Экономики МОН РК, 2011. – с. 15.
- 8 Рекомендации по разработке Генеральной схемы организации территории Республики Казахстан. Государственные нормативы в области архитектуры, градостроительства и строительства РДС РК 3.01.-02. – Астана, 2008. – с. 42.
- 9 Гапоненко А. Л. Стратегия социально-экономического развития: страна, регион, город. – М.: Издательство ФАГС, 2001. – с. 157.
- 10 Нугербек С. Н. и др. Пространственная ориентация территории и расселений населения Республики Казахстан до 2030 года. – Астана, АО «Институт экономических исследований», 2008. – с. 32-33.

References

- 1 Mozhaikova I.V. (1997), *Kurs perekhodnoi ekonomiki*, Finstatinform, Moscow. (In Russian)
- 2 *Konventsiya Mezhdunarodnoi organizatsii truda* (1962), Moscow. (In Russian)
- 3 Isaeva M.G., Nurlanova N.K. (2007), *Metody i praktika otsenki urovnya ustoichivosti razvitiya regionov Kazakhstana*, Institut ekonomiki MON RK, Almaty. (In Russian)
- 4 Leksin V.N., Shvetsov A.N. (1997), *Gosudarstvo i regiony: teoriya i praktika gosudarstvennogo regulirovaniya territorial'nogo razvitiya*, UFSS, Moscow. (In Russian)
- 5 Brimbetova N.Zh. (2006), *Sotsial'no-ekonomicheskaya differentsiya regionov Kazakhstana i strategicheskie prioritety ikh razvitiya*, Institut Ekonomiki MON RK, Almaty. (In Russian)
- 6 Nurlanovoi N.K. (2012), *Konkurentosposobnost' regionov Kazakhstana: potentsial i mekhanizmy povysheniya*, Institut Ekonomiki MON RK, Almaty. (In Russian)
- 7 Brimbetova N.Zh. (2011), *Modernizatsiya territorial'nogo razvitiya Kazakhstana: metodologiya i prioritety*, Institut Ekonomiki MON RK, Almaty. (In Russian)
- 8 *Rekomendatsii po razrabotke General'noi skhemy organizatsii territorii Respubliki Kazakhstan. Gosudarstvennye normativy v oblasti arkhitektury, gradostroitel'stva i stroitel'stva RDS RK 3.01.-02* (2008), Astana. (In Russian)

9 Gaponenko A.L. (2001), *Strategiya sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya: strana, region, gorod*, Izdatel'stvo FAGS, Moscow. (In Russian)

10 Nugerbekov S.N. (2008), *Prostranstvennaya orientatsiya territorii i rasselenii naseleniya Respubliki Kazakhstan do 2030 goda*, АО "Institut ekonomicheskikh issledovaniy", Astana. (In Russian)

Резюме

В статье рассмотрены теоретические основы формирования Концепции социально-экономического развития регионов Казахстана.

Түйін

Мақалада Қазақстан аймақтарының әлеуметтік-экономикалық дамуының концепциясының әзірлеуінің теориялық негіздері қарастырылды.

Summary

The article deals with the theoretical bases of formation of the Concept of social and economic development of the regions of Kazakhstan.

*Материал поступил
в редакцию 20.10.2016*

JEL classification: I20, I30

Assel K. Jumasseitova,

Associate professor,
Kazakh-British Technical University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

Akmaral B. Ongarova,

Kazakh-British Technical University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

Alua S. Rahymzhan,

Kazakh-British Technical University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

HOW KAZAKHSTANI TERTIARY EDUCATION FINANCING CAN POSITIVELY AFFECT ON THE INCREASE OF THE HUMAN CAPITAL?

Abstract

Purpose – to evaluate the effectiveness of education financing from different sources and different methods. This article aims to evaluate the effectiveness of higher education financing by different methods in Kazakhstan. Such methods as grants allocated through Commission by the results of United National Test, Voucher system and Educational Loans. The education concept is widely used in the labor economics and these issues are considered by human capital and economic development. In recent decade more and more Kazakhstani enrollees strive to go to the foreign universities, because the local Universities and colleges have the low quality and conditions. Most employers do not even consider the graduates of local universities unless exceptional skills. However, those high-school graduates that get grants and scholarships and those who enter on a paid basis should receive the competitive education for further employment.

Methodology – based on neoclassical growth theory, uses deductive approach through conducting semi-structured interview. There were considered many official reports by World Bank, OECD countries and Reports of Ministry of Education and Science (MOES) of The Republic of Kazakhstan. On the basis of “Constructing Knowledge Societies: New Challenges for Tertiary Education” Report that summarizes that tertiary education as an “important in building capacity and reducing poverty”. Their studies have a great influence on the attractiveness of foreign investments into developing countries. First of all, people should understand that tertiary education also includes training courses for teachers, doctors, engineers, scientists and others. The Report of World Bank also highlights that a huge part in Tertiary education system plays colleges, community colleges, research laboratories, distance learning centers and all of them that has a relation to the development and prosperity of individuals and as a consequence the developments of the country.

Originality / value – Improve Higher education quality through highlighting the Importance of financing

Findings – the majority of the respondents supported the idea of volunteer financing from organizations and providing loans from banks with low interest rate

Key words – Tertiary education, Human Capital, Individual Productivity, Education Vouchers

The topic of this article has a great concern for the future of the country. It was deliberately well-known that quality education increases human capital accumulation. In this order, human capital is a component of GDP. That is why government is concerned to create high qualitative staff. It is worth to admit here, what is meant by Human Capital, how many years of education and degree should labor have in order to accumulate productivity. So, for workers that represented by minimum education (received during years 5-16) and human capital proficiency acquired in post 16 training where HEIs makes a profound contribution (Report, University of Leeds).

Tertiary education which includes universities as well as institutions that teach specific capacities of higher learning such as colleges, technical training institutes, community colleges, nursing schools, research laboratories, centers of excellence, and distance learning centers (Salmi, J. and Hauptman, A. (2006)). The State Program of Education Development for the period of 2011-2020 is in charge of implementing the state policy in the field of education (EACEA report, 2013a). The government annually allocates budgetary funds for education in respect of its priorities along with various budget programs (approximately 11) within the overall budget. State expenditure per student in higher education (HEI) is annually increasing.

At present, 20 % of the enrollees receive state grants. Thus, the share of private fees is rather high and makes up around 80 % in the overall budget of HEIs (National statistics committee, 2015).

There are many research works aimed to investigate the importance of education financing and factors that positively influence on human capital. However, academics have noticed that this question should be enlightened in the context of Kazakhstani demand in high professionals. In a Report of World bank researchers strives to compare allocation mechanisms that best suit to distribution of public money for the development of human capital. They also raised the question on the lack of tertiary financing by different sectors. The reason behind this demand comes from increasing returns accruing from tertiary education that is higher than from the secondary education or less.

So, what researchers did is that they delivered concrete steps on the way to implement the best possible strategy.

As an example, they offered to increase the overall participation rate for students of enrollment age in the year after their graduation from the secondary school.

The strong side of aforementioned research was a great scope of investigating number of different approaches.

There was another research, “Voucher for higher education?” that explained the changes of educational system throughout the world due to the development of information and communication technology (ICT) (Jongbloed, Koelman, 2000a).

According to the research conducted they have identified four different parameters of resource allocation mechanisms for higher education. (Jongbloed, Koelman, 2000b).

Such as:

- a) Planned, input-based funding through providers
- b) demand-driven, input-based funding through clients
- c) performance-based funding of providers
- d) purpose-specific purchasing from providers.

First of all it is necessary to find theoretical background to address this issue for better understanding.

In the literature, tertiary education appeared during the 1973. Higher education definitions appeared by Kenneth Minogue in his book “The concept of a university”. The term of higher education includes worth and aims of public. Developing the idea of higher education Montefiore (1975) identifies this terms as “the university”.

Brubacher (1978) claims that the higher education includes educational operations such as lecture, tutorial, seminar, research, that express some kind of consequence.

In the mid- nineteenth century in book “the concept of University” Newman (1996) indicates new idea of a liberal education. Knowledge should be accessible for students. The idea of liberal education is coming from outcome of individual; the self-study power has an impact on studying in universities.

According to Becker opinion (1993) human capital increases worker's output in many areas of development. In other words, Becker explains it as a stock of knowledge, which in turn is a part of production output. Let us define human capital as a combination of information, know how, skills, expertise, organizational structure, and all the other elements of corporate culture which allow to exploit labor and physical capital in a more efficient way: for example, to produce a product of comparable quality but at lower costs or to produce a product of supreme quality at similar costs as competitors without human capital do. Due to the competition, the projects with higher level of human capital are the ones which will more likely succeed. Srivastava, K. and Das, R. (2015)

According to Schultz (1993), the term “human capital” is the main concept of the increasing of the company's assets, for performance improvement and competitive advantage. Human capital is the processes that relates to professional skills. Training other professionals to improve knowledge, skills in the company. It all holds to ensure that employees are satisfied and productivity increases, which ultimately has a positive effect on the results of the company.

Rastogi (2000) stated that definition of human capital is the knowledge as an important factor for companies, it means knowledge, skills, and abilities.

According to Basic Theory of Human Capital sources of Human Capital differ by:

- 1) Genetic is a inner state of each individual that has different abilities with the same investments opportunities.
- 2) Schooling is presumably how many years workers studied and which degrees they get.
- 3) Training includes more advanced investment in the professional sphere where the worker will directly work at. At this level either employees or employer decide which proportion of a budget allocate to pass particular courses.

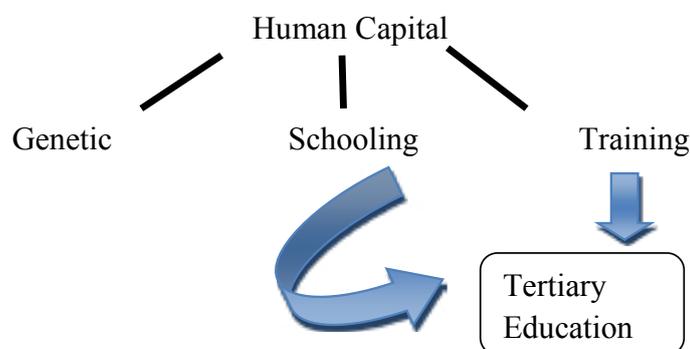

Figure 1 – Tertiary education components

Neo-classical theory of Growth was pulled by Robert Solow and James Meade. Its main focus is in capital accumulation and saving concept. Neoclassical Model included despite two factors as capital and labor, technology. The first way to take into account technology, assigned in equation as “A”, supposed to be labor augmenting and that’s why the Output function will look like this: $Y = K (K, AL)$. This implication means an increase in the output of labor. The second method of implementing growth method is aggregation of technology in both capital and labor factors. In this case, the production function is the following: $Y = A F (K L)$. The second implication is called total productivity index or aggregate production function.

According to Gregory Mankiw, Solow Growth Model explains how technology proceeds with other inputs in the way of economic increase. Previously, there were considered labor augmenting model and here it will be revealed an economy from the side of the quantity per effective worker. As a result both variables are divided per effective worker: $K / (L \times A) = k$, $Y / (L \times A) = y$. As a result, we could rearrange this equations into: output per effective worker is equal to the function of capital per effective worker. In the steady state, which means that neither capital per worker nor labor per worker change, capital per effective worker, k^* reached at the point where Investment, $sf(k)$ equals Break-even investment, $(\beta + n + g)$. In other words, once the capital stock get to the steady state the savings or investments equals depreciation rate of capital. In the Solow growth model the key point lies in saving, the more entity save the more it could produce output, but it will grow until the new steady state. However, to be more effective policymakers wants to get maximum consumption in the steady state. This condition is hold through the difference between steady – state output per worker and Investment. The formula is the following: $c^* = f(k^*) - \beta(k)$. From the figure 1, it is apparent that Golden Rule Steady State achieved where MPK is equal to βk . While defining which capital level should be, policymaker should understand that maximum consumption achieved when the difference between output and depreciation is the highest and the MPK slope is the same as the slope of depreciation.

If it takes place that there is too much Capital, then decrease in investment rate will lead it to the Golden Rule level. When the capital stock which is too little it is good policy to invest more, which will lead to higher level of consumption and as a result reaches Golden Rule steady - state.

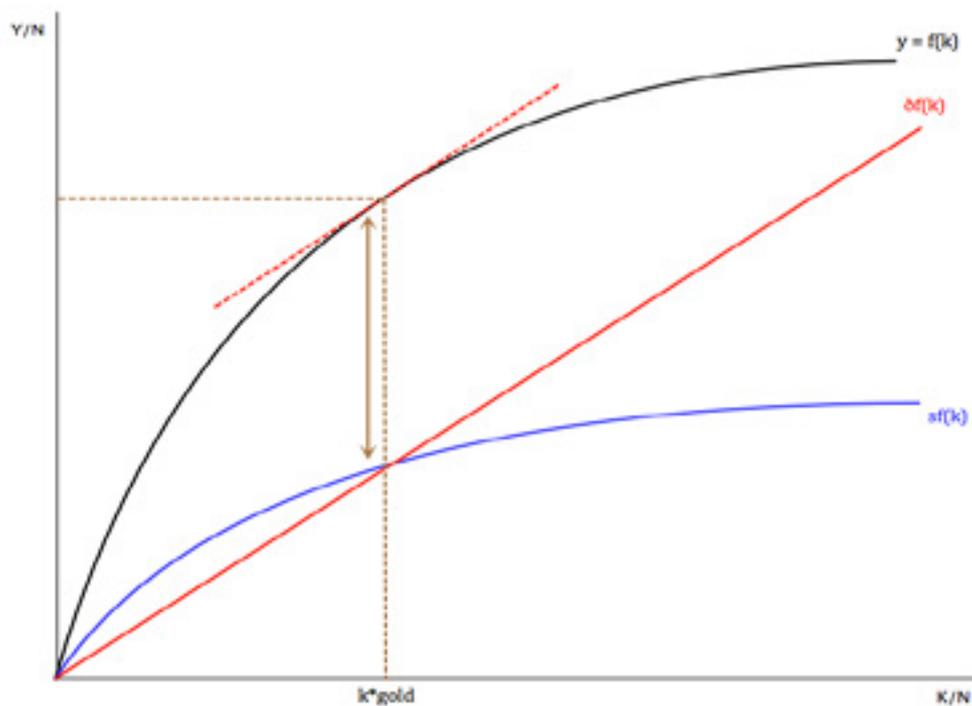

Figure 2 – Golden Rule Steady State

In order for this growth model works, several conditions should be met before. To be more precise, these are perfect competition and the increase either in capital input and labor unit or advancement in technology. It is assumed that each input added the output-per-worker increases at a diminishing rate. In theory of this model, economist prove that with the same steady-state rate, population increase and productivity of labor in two distinct capital stock countries will have a catch up effect. this effect is called convergence. The logic is that poorer country with the same capital stock grows at a faster rate than developed countries to reach a new steady-state. It happens due to the diminishing returns to capital are not sustained as at wealthy countries. But this effect works only if developing countries have technology or knowledge that allows them to produce more efficiently. The convergence process has a place to occur when developing nations learn this advanced technology from developed ones. This what may narrow the gap between wealth distribution across countries. Which in term confirms that while people acquire knowledge they by more chance increase the human capital of the country.

In this paper we are going to consider how human capital influences to economic growth. The type of research that used in this study is qualitative research. The researcher examined the phenomenon through depth interview where the respondents gave freedom answers. The method that used is an action research, which is a process in which students gave their own opinions and for getting the advices behind a participant's experiences in choosing professions. Therefore, students aged from 18-23 was interviewed.

The second method that was used in research is data collection and data analysis. According to neoclassical grows theory that proved the connection between human capital and economic growth, we reject the null hypothesis that education expenditure does not affect in a positive on the increase of human capital.

Analysis

Academics have constructed a semi-structured interview with students that represent all Kazakhstani universities. There were conducted 15 interviews with people from the nation's largest cities: Almaty, Astana. Annually these cities accept 115000 students annually.

Based with qualitative methods of research, 15 interviewed people were purposively selected. Our selection process concentrated on students with high academic performance and professors in different fields of studies. They represent prestigious High Educational Institutions: Nazarbayev University, Kazakh-British University, Eurasian National University, Kazakh-Deutch University, International University of Information technologies. Some of respondents had completely different answers from other and they provided us with useful information related to improvement of education sector in our country. We offered interviewees the option of answering on research question in four languages – Kazakh, Russian, English, Deutsch. One of respondents from NU explained her vision on the suitability of Kazakhstani HEI to the modern requirement as: **Considering how big are the numbers of people working in entirely different area from the one their majors come from, dropout rates and the number of promising high school graduates preferring studying abroad, the answer is, probably, no.** More than half of respondents made a point that the quality of higher education institutions in Kazakhstan does not correspond the modern requirement. 80% of respondents answered that the best way to allocate public expenditure on education is to distribute grants by request of the market and the request of institutions. However, only some of them considered voucher system. It doesn't really mean that it is not effective, most probably because it does not implemented before and nobody knows how it works in practice. Half of respondents answered that the education system in our country can deliver competitive specialists to the global market. Majority of people think that voucher system is fair for the society and it could change education system in a positive way. The best answer for the question on the ability of Kazakhstani education system to deliver competitive specialists to the global market is the following:

No, I do not think so. Almost all degree programs in Kazakhstani universities are not oriented to build up solid knowledge in area of interest. (Because they only overload the student with assignments and tasks without teaching the real application of knowledge).

Many university graduates do not implement the theory they acquired during the studying process and as a consequence don't have practical skills. The reason behind this is a lack of internship programs passed and involvement in real working process.

That's why they are not ready to deliver competitive advantage over more skilled international students.

Local society does not recognize what does it voucher system mean by itself. The concept is determined by Jongbloed (2000) as a specific way of funding education. It is channeling the subsidies through consumers (prospective students) to providers of education. According to Blaug (1967) a voucher is a kind of "coupon with a prescribed purchasing power, over a specified service".

As we can see the pie chart, the answers of respondents of what are main factors of major selection can be classified into six categories:

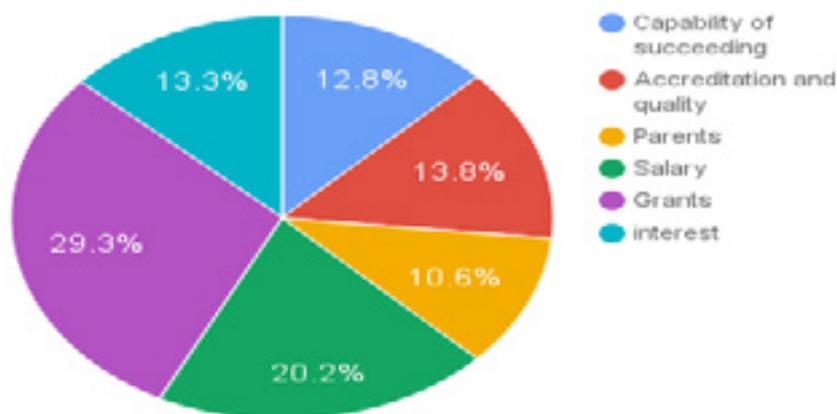

Figure 3 – Six categories of major selection process

By the experience of students they believe that parents consider education as an investment, not expenditure. This trend is good and provides us with the information that parents understand the relationship

between acquiring knowledge and accumulating human capital. According to Solow macroeconomic model, human capital is a part of economic growth.

Most of them also respond that there is no need to spend more on education but improve the quality. However, many foreign studies showed that our education financing is much less than in the European countries. And they raise the question of private spending on education.

Actually there many ways to improve current situation with education in our country. There is no one particular answer, it is accumulation of many. Firstly, government authorities should understand the features of locals: their learning style, habits, the way they acquire knowledge. Kazakhstan level of knowledge out of 127 institutions is below average and the roots lie in the mentality.

It is important to deliver from the early ages that education is not about diploma, but about your implementation of skills and bringing usefulness for the society. The answers showed that around 30% of high-school graduates choose their major based on availability of grants. Which is a big concern of what kind of professionals and specialist do we get. It is much more concern when people get the treatment from the doctors that passed their exams through cheating or even buyed it. How can people trust their money to the pension funds, which was governed by people who never passed investment course. In order to produce something meaningful we need to invest in quality of education, not in the number of institutions.

According to the Report of World Bank the introduction of Voucher system is a more innovative step towards the increase in the effectiveness in distribution of public funds and also rewards best private institutions that are chosen by high-school graduates. The World Bank report concludes that Voucher scheme promotes better quality.

Hypotheses

1. a) The null hypothesis: Education expenditure does not affect on the increase of human capital.

b) The alternative hypothesis: Education expenditure affects on the increase of human capital.

It was noticed that the number of Higher Education Institutions reduced from year to year.

Number of HEIs (in academic year 2015/2016) is 127.

Our team has gathered the statistics of public education spending, from 2011 to 2017.

From the graph below (Figure №1) there are four indicators, such as: life expectancy, education, GNI per capita, HDI that was observed from 1990 to 2014.

In the 1990th the level of education was at 62% and HDI rate was at 68% approximately. In 1995 the HDI rate reached its lowest level of 66% and then it has a positive trend as well as education. Education rate increased constantly from 63% to almost 80%, while HDI leveled up to approximately to 77%.

Figure 1: Trends in Kazakhstan's HDI component indices 1990-2014

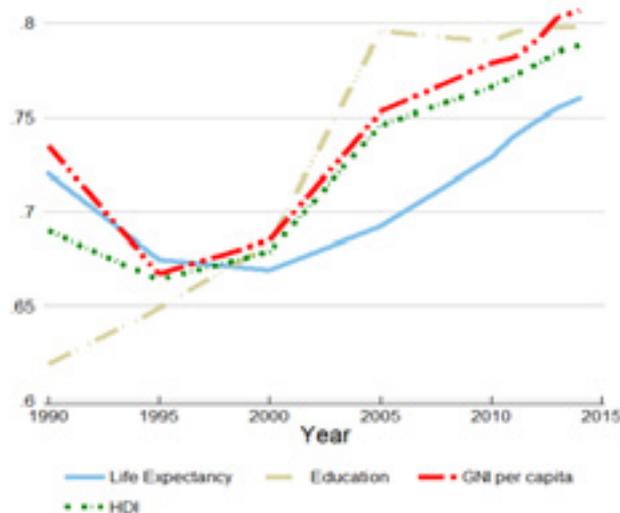

Figure 4 – Trends in Kazakhstan's HDI component indices 1990-2014
(Human Development report 2015)

Table 3 – Committee of statistics of Kazakhstan Republic

№ of grants distributed	36046	38701	37003	35435	32168	31700
The average cost of a government grant, in thousands of tenge	335,5	335,6	337,8	337,9	338	338
The total amount of allocated funds, in blns of tenge	12,09	12,98	12,49	11,97	10,87	10,71

As we can see from the table 3, the number of grants reduced from 36046 in 2011 to 31700 in 2016. It has happened due to the fact of contracted budget allocated to grants and scholarships. It was calculated that on average government spend about \$300-350 millions of tenge per one grant. On the other hand it is apparent that the percentage of Kazakhstani students has increased in top international universities. It is also worth to note that HEIs education services provided should correspond to the modern requirements. Why should government pay for the education that is not demanded on the labor market? Therefore, we don't need to increase the number of such institutions, but to be sure that everything, including facilities is provided.

In the research, the human capital was considered as integration of the level and social-economic situation of the population in the region. Academics used the estimation parameters that are unambiguous. That means the index formation was either positive or strongly negative. Region was evaluated on the scale ranging from 0 to 10. Six important criteria's were considered:

- 1) Birth rate, mortality rate
- 2) Ecology of the region
- 3) Development of production (GDP per capita, investment per capita)
- 4) Accessibility of goods in the region
- 5) Level of attractiveness of the region and level of spending into human capital accumulation.
- 6) Development of social infrastructure

The analysis had divided the regions of Kazakhstan by the following scale:

Group A: regions with high level of welfare

Group B: regions with satisfactory level of welfare

Group C: regions with low level of welfare

Group D: regions with poor level of welfare.

According to this scale of welfare distribution the following results was received:

- Approximately 15.5% of Kazakhstani population lives in "A" region
- Approximately 14.2% of Kazakhstani population lives in "B" region
- In the region of "C" lives about 37.3% of population
- In the region of "D" lives about 15.4 % of nations of the Republic of Kazakhstan.

It tells us that mostly people live in low level of welfare and approximately the same proportion of people live at the high and low standard or living conditions.

Tertiary Education financing has a tremendous effect on the economy in the long run. That's why Human capital accumulation should have a special place among other factors of production. The sustainable increase in the economy may bring Research and Development throughout the educational organizations, large international companies. The amount of budget allocated to R&D in Kazakhstan is comparatively low. According to World Bank Report, such countries as India spend six times more on R&D than Kazakhstan and China that contributed 1,44% of GDP into the development of science and technology in 2004 and constantly increasing their spending on it. Because it's become evident that this leads to new investigations and make the production process more efficient and effective.

There is a huge demand on education financing through many instruments. Analysis had shown that many people will afford their children's education if they have an opportunity to get loan with low interest rate or if much more local and foreign companies provide them financing by fair conditions. Kazakhstan has low coverage on Tertiary education in comparison with Western countries. Admittedly, that parent's support could considerably affect on the 'human capital' accumulation through special programs that directly benefit students with better performance and academic results. Financial support into the areas of education, such as, colleges, universities and professional training courses will deliberately have an effect on the increase of human capital.

An opportunity to get new knowledge and skills, to be competitive in the market accumulates human capital. The key factor that government and residents should pay attention is voluntarily offertory to poor lay of population. It will bring positive outcome in the overall well-being of nations inside and outside of the country.

The world's moves towards total change in the education as a 4 years of studying, but transform into education through life concept. Which means that knowledge that students acquire are always updates and involves human always to renovate. It comes to us in the not distant future where people will choose the programs they are interested to learn and there is no need to have such large quantities of universities, institutions.

So, the suggestions of this research for further improvement of education system in Kazakhstan in order to increase Human Capital are the following:

1. Implement west countries experience
2. Use not only public spending, but also involve huge companies to provide grants and scholarships
3. Give educational sector more freedom in regulation
4. Change mentality about education process.
5. Increase spending on R&D

Reference

- 1 Acemoglu, Lectures in Labor Economics [Electronic source]. – 1st Ed. – 2014. – URL: <http://econ.lse.ac.uk/staff/spischke> (accessed: 16.09.2016)
- 2 Barro, R., Lee, J-W. International comparisons of educational attainment // *Journal of Monetary Economics*. – 1993. – № 32. – pp. 361-394.
- 3 Barnett, R. The idea of higher education. – 1st. Ed. – Milton Keynes [England]: Society for Research into Higher Education, 1990.
- 4 Becker, G. Human capital and the personal distribution of income; an analytical approach, by Gary S. Becker. – 1st Ed. – Ann Arbor: Institute of Public Administration, 1967.
- 5 Boarini, Strauss, R., Hubert What is the private return to tertiary education? | OECD READ edition [Electronic source]. – 2010. – URL: <http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/> (accessed: 20.10.2016)
- 6 Jongbloed, B. Vouchers for higher education? [Electronic source]. – 2000. – URL: <http://doc.utwente.nl/7824/1/engart00vouchers.pdf> (accessed: 10.10.2016)
- 7 Jorgenson, Dale W., Fraumeni, Barbara M. Investment in Education [Electronic source]. – 1989. – URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/7ea4/c40c5f11c5b3aec068ec3ed861e087c5c76d.pdf> (accessed: 05.08.2016)
- 8 Levine, R., Renelt, D. A sensitivity analysis of cross-country growth regressions [Electronic source]. – 1992. – URL: https://www.researchgate.net/profile/Jess_Benhahib/publication/ (accessed: 18.05.2016)
- 9 Macready, C. et al. Higher Education in Kazakhstan, Reviews of National Policies for Education [Electronic source]. – 2012. – URL: http://scholar.harvard.edu/files/goldin/files/human_c.. (accessed: 12.07.2016)
- 10 Macready, C. et al. Higher Education in Kazakhstan [Electronic source] // *Reviews of National Policies for Education*. – 2012. – URL: http://scholar.harvard.edu/files/goldin/files/human_c.. (accessed: 12.06.2016)
- 11 Marimuthu, M., Arokiasami, L., Ismail, M. Human Capital development and its impact on firm performance: evidence from development economics // *Journal of International Social Research* [Electronic source]. – 2009. – URL: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi8pdf/marimuthu_arokiasamy_ismail.pdf (accessed: 12.09.2016)
- 12 Newman, J., Turner, F. The idea of a university. – 1st Ed. – New Haven: Yale University Press, 1996.
- 13 Predictor, H. The number and quality of graduates of higher educational institutions 2000-2012 [Electronic source]. – 2013. – URL: <http://www.predictor.kz/?p=475#more-475> (accessed: 24.11.2016).
- 14 Salmi, J., Hauptman, A. Innovation in Tertiary Education Financing: A Comparative Evaluation of Allocation Mechanisms [Electronic source] // *Journal of Education*. – 2006. – № 4. – URL: <http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resource> (accessed: 01.11.2016)

- 15 Solaki, M. Relationship Between Education and GDP Growth: A Bi-variate Causality Analysis for Greece // *International Journal of Economic Practices and Theories*. – 2013. – № 2.
- 16 Srivastava, K., Das, R. Human capital management: Economics of psychological perspective // *Industrial Psychiatry Journal*. – 2015. – № 24 (2). – p. 115.
- 17 Tamura, Robert Fertility, Human Capital and the 'Wealth of Nations. Ph.D. dissertation, University of Chicago [Electronic source]. – 1988. – URL: <https://books.google.kz/books?hl=ru&lr=&id=9t69iICmrZ0C&oi=fnd&pg=PR9&> (accessed: 16.09.2016)
- 18 UNDP. Human Development Report 2015. – UNDP. – 2015. – № 3 (2). – pp. 1-7.
- 19 Lynn Meek V. Higher Education, Research and Innovation: Changing Dynamics. – 2009.
- 20 Perna W. Understanding the human capital benefits of a government-funded international scholarship program: An exploration of Kazakhstan's Bolashak program // *International Journal of Educational Development*. – 2015. – № 40 (3). – pp. 85-97.
- 21 Official web-site of Forbes [Electronic source]. – URL: http://forbes.kz/process/education/ekonomiya_na_buduc (accessed: 24.11.2016)
- 22 Zivengwa, T. Investigating the causal relationship between Education and Economic Growth in Zimbabwe // *Global journal of Management and Business Research*. – 2013. – № 12 (8). – URL: https://globaljournals.org/GJMBR_Volume12/12-Investig (accessed: 01.11.2016)

References

- 1 Acemoglu, (2014), *Lectures in Labor Economics*, 1st Ed., available at: <http://econ.lse.ac.uk/staff/spischke> (Accessed September, 16, 2016)
- 2 Barro, R., Lee, J-W. (1993), "International comparisons of educational attainment", *Journal of Monetary Economics*, Vol. 32, pp. 361-394.
- 3 Barnett, R. (1990), *The idea of higher education*, 1st Ed., Milton Keynes [England]: Society for Research into Higher Education.
- 4 Becker, G. (1967), *Human capital and the personal distribution of income; an analytical approach*, by Gary S. Becker, 1st Edition, Institute of Public Administration, Ann Arbor.
- 5 Boarini, Strauss, R., Hubert (2010), "What is the private return to tertiary education?", OECD READ edition, available at: <http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/> (Accessed October, 20, 2016)
- 6 Jongbloed, B. (2000), "Vouchers for higher education?", available at: <http://doc.utwente.nl/7824/1/engart00vouchers.pdf> (Accessed October, 10, 2016)
- 7 Jorgenson, Dale W., Fraumeni, Barbara M. (1989), "Investment in Education", available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/7ea4/c40c5f11c5b3aec068ec3ed861e087c5c76d.pdf> (Accessed August, 05, 2016)
- 8 Levine, R., Renelt, D. (1992), "A sensitivity analysis of cross-country growth regressions", available at: https://www.researchgate.net/profile/Jess_Benhahib/publication/ (Accessed May, 18, 2016)
- 9 Macready, C. et al. (2012), "Higher Education in Kazakhstan. Reviews of National Policies for Education", available at: http://scholar.harvard.edu/files/goldin/files/human_c.. (Accessed July, 12, 2016)
- 10 Macready, C. et al. (2012), "Higher Education in Kazakhstan. Reviews of National Policies for Education", available at: http://scholar.harvard.edu/files/goldin/files/human_c.. (Accessed June, 12, 2016)
- 11 Marimuthu, M., Arokiasami, L., Ismail, M. (2009), "Human Capital development and its impact on firm performance: evidence from development economics", *Journal of International Social Research*, available at: http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt2/sayi8pdf/marimuthu_arokiasamy_ismail.pdf (Accessed September, 12, 2016)
- 12 Newman, J., Turner, F. (1996), *The idea of a university*, 1st Edition, Yale University Press, New Haven.
- 13 Predictor, H. (2013), "The number and quality of graduates of higher educational institutions 2000-2012", available at: <http://www.predictor.kz/?p=475#more-475> (Accessed November, 24, 2016)
- 14 Salmi, J., Hauptman, A. (2006), "Innovation in Tertiary Education Financing: A Comparative Evaluation of Allocation Mechanisms", *Journal of Education*, Vol. 4, available at: <http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resource> (Accessed November, 01, 2016)
- 15 Solaki, M. (2013), "Relationship Between Education and GDP Growth: A Bi-variate Causality Analysis for Greece", *International Journal of Economic Practices and Theories*, Vol. 2.

16 Srivastava, K., Das, R. (2015), "Human capital management: Economics of psychological perspective", *Industrial Psychiatry Journal*, Vol. 24 No. 2, p. 115.

17 Tamura, Robert Fertility (1988), "Human Capital and the 'Wealth of Nations'", Ph.D. dissertation, University of Chicago, available at: <https://books.google.kz/books?hl=ru&lr=&id=9t69iICmrZ0C&oi=fnd&pg=PR9&> (Accessed September, 16, 2016)

18 UNDP. *Human Development Report 2015* (2015), Vol. 3 No. 2, pp. 1-7.

19 Lynn Meek V. (2009), *Higher Education, Research and Innovation: Changing Dynamics*.

20 Perna W. (2015), "Understanding the human capital benefits of a government-funded international scholarship program: An exploration of Kazakhstan's Bolashak program", *International Journal of Educational Development*, Vol. 40 No. 3, pp. 85-97.

21 "Official web-site of Forbes", available at: http://forbes.kz/process/education/ekonomiya_na_buduc (Accessed November, 24, 2016)

22 Zivengwa, T. (2013), "Investigating the causal relationship between Education and Economic Growth in Zimbabwe", *Global journal of Management and Business Research*, Vol. 12 No. 8, available at: https://globaljournals.org/GJMbr_Volume12/12-Investig (Accessed November, 01, 2016)

Резюме

Финансирование в высшее образование предполагает собой расходы государства, частное финансирование, образовательных кредиты и в спонсорские платежи. Стоит отметить, что финансирование образования должно быть сформировано по спросу сотрудников и рынка. Так что это будет поддержкой для всей экономики. При распределении грантов должно быть больше возможностей и прозрачности для выпускников школ. В то время как система образования становится все более продвинутой в плане управления и удобной для преподавателей, стоит учитывать международные стандарты, для того чтобы добиться конкурентоспособности казахстанских студентов на международном рынке. Важным моментом в этих исследованиях играет необходимость качества на всех уровнях образования, начиная от начального и среднего до высшего образования.

Түйіндеме

Жоғары білімді қаржыландыру – мемлекеттік шығыстардың, жеке қаржыландыру, білім беру несиелері, демеушілік төлемдермен көрсетіледі. Сонымен қатар, білімге бөлу қаржы – қызметкерлер қажеттілігімен және нарықпен қалыптастырылады. Сондықтан бүкіл экономика үшін қолайлы болып келеді. Мектеп түлектеріне гранттар бөліну ережесі түсінікті және жетімді болу керек. Қазіргі кезде білім беру жүйесі неғұрлым дамыған және оқытушылары үшін икемді болып келуімен қатар, халықаралық стандарттарды ескере отырып, қазақстандық студенттер үшін халықаралық нарықта бәсекелестікке шығуға көздеу. Осы зерттеудің мақсаты – орта және жоғары білім беру сапалы түрде қызмет көрсету.

*Материал поступил
в редакцию 12.11.2016*

JEL classification: I 31 General Welfare
UDC 005.94

N. A. Adayeva,
PhD Researcher,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF EDUCATION RIGHTS
IMPLEMENTATION RELATED TO DISABLED PEOPLE**

Abstract

Purpose – Studying and discussing the current state of inclusive teaching the disabled individuals in the country, and providing the whole population with the access to qualitative education, the given article underlines that the above mentioned items are considered to be a major trend of the state policy of Kazakhstan.

Methodology – On the basis of statistical data that characterize the state and development tendencies of the research object there were used systematized, logical and comparative analyzing methods in the process of research studying and information analyzing.

Originality / value – prerequisites and problems of formation of the above mentioned new teaching experience are considered. Also, the author analyses the domestic and international legislations and statistical data that provide disabled people's opportunities to get education, accordingly the number of outcomes and suggestions are made as well.

Findings – According to the study results, in order to increase the level of inclusive teaching related to disabled people, the availability of the republican center on inclusive teaching development and control is important; allocation of supplementary financial resources for providing with material-technical equipment; improvement of normative legal base relating inclusive teaching, also, it is necessary to create new financial-economic mechanisms in order to teach the children who need special approach in teaching.

Key words – organizational-economic mechanism, disabled, international documents, inclusive education, persons with limited development opportunities.

Introduction. In modern globalization conditions energy, financial, social and cultural systems are facing crises. All the above mentioned things are intensifying contradictions in social development, at the same time motivate people to look for the new patterns related to social organisation model, and to pay attention to human resources as well. Especially, these items are urgent while solving the problems concerning disabled people, the mentioned category of population should be adapted to society, education and should relevantly be employed.

It is not an ordinary phenomenon that population has congenital disorders of health; it does not matter whether these diseases are incurred or appeared later. In particular, in Kazakhstani economy approximately 1.7 million people have sensory, intellectual, psychiatric or other illnesses. Conversely, because of the absence of necessary conditions for invalids, therefore this population have a very low potential to be active in social, economic and political life. The question of invalids' active participation in various spheres of life requires a lot of attention from the side of state and society as well.

Taking into consideration the complicated socio-economic situations that disabled people face, and issues, relating the mentioned individuals, which are considered to be an integral part of relevant sustainable development strategies; having recognized the significance and actuality of these things UN General Assembly adopted on December 13, 2006 International Convention on the rights of persons with disabilities (hereinafter – Convention) [1], Optional Protocol [2], and the given document was considered to be open on March 30, 2007 to ratify for the states that are willing to sign it. To date the Convention was signed by Heads of 147 states (90 states signed optional protocol) and 95 countries have ratified the convention, (58 ones ratified the optional protocol) [3].

The states that signed the Convention and Optional protocol must realize the following things: adopting laws and measures that have organizational and economic characteristics to improve disabled people's rights, also, these countries are to get rid of those legal rights and habits, which violate interests and needs of individuals with poor health.

On December 11, 2008 the Republic of Kazakhstan started the preparation for ratifying the above mentioned documents, at the same time this state made complex decisions that led to improvement of organizational and economic levers, accordingly, they empower realization of the rights relating disabled individuals, and certain amendments and changes were made into the legislation on people with limit opportunities, thus, on February 20, 2015 Kazakhstan ratified the given Convention. According to the mentioned document people with limit development, as other members of the society, are allowed to use all major rights and freedom as well.

Alongside, it is significant to realize the education rights of individuals with limit development (hereinafter - ILD) starting from early ages in order to attract and integrate the given category of population to active life.

Studying and gaining appropriate knowledges is considered to be a very important thing in everyone's life, especially, in the lives of population with limit opportunities comparatively plays a much bigger role and significance. During the education process an individual can develop and improve self-reflection ability, also communication environment is created, and a person carries out their independent and responsible activities in various spheres, at the same time creation of abilities that regulate people's physical and intellectual development are provided. If ILD do not get full education there will appear a high risk of poverty relating the given category of population, consequently they may be isolated from community. Therefore, it is important when ILD get equal inclusive education of the same level with others.

In particular, the word 'inclusive' is the derivative one from 'inclusion', it is understood as «integrate, launch». The term 'inclusif' from French means 'to be included by itself', from Latin 'include' means 'I include'. In dictionaries inclusive teaching is explained as 'education process that provides ILD's learning process' [4].

Literature review. One of the most actual problems of modern life is low economic status of families who have children with limit opportunities. In the given families one of the parents has to leave their job because of their child with poor health. Mainly mothers are involved in bringing up and education of their kids, in the result they don't pay attention to their own career items, consequently they become not competitive and less demanded in the labor market. Thus, such mothers are lack of further education or retraining [5], it leads to certain challenges such as psychological-emotional problems of a child because -of the shortage of money in the family budget, there appears stable deficit of clothes for kids and medical help that doesn't meet and satisfy a child's needs in connection with the absence of finance. When citizens' welfare are estimated, integral part of economy is considered to be important [6].

According to E. Genipap socio-cultural and economic situations influence children's development and the mentioned things function as an initial position when children enter universities [7]. Marginalization of a family is the reason of economic status of that family, especially if the given family brings up a child with limit development.

If education is not accessible for a family with disabled children, this category of population during many years bring problems both to the society and their close people, in the result they become very poor and also they are at the edge of poverty. Taking into consideration the importance of these problems before accepting the Convention on disabled population's rights, some international documents consider the urgent and actual items relating individuals with limit opportunities, exactly, concerning protection of their legal rights and also teaching issues: child rights Declaration (1959), Convention on against considering unworthy in the education sphere (1960), individuals, Declaration on the rights of population who suffer from intellectual development (1971), invalids' rights declaration (1975), children rights convention (1989), child protection and development world declaration (1990), Standard rules on disabled people's equal rights provision (1993), Salamanca declaration on disabled people's education and action plans (1994), child life necessary world declaration and action plan (2002) and so on.

Convention on children's rights contains the first international document which had thoroughly considered all the rights of children, the realization of the given documents are compulsory [8]. The document focuses on those articles that relate to children's rights, also the provision of accessibility relating education of invalid

children. Committee on children's rights was a supplementary tool that protects ILD individuals' rights [9]. The simplicity of the mentioned rights help specialists, who are involved in this field, to adopt laws, and those who deal with politics can easily use the rules in their practice.

However, the main idea of the Convention on teaching population with limit development and the protection of their rights and other international documents converted inclusive teaching principle into concrete obligation. Alongside, there is a necessity of special teaching in the result of drawbacks in teaching and invalidness, teenagers and the youth should be included into general education environment, that is they should not be isolated. Inclusion in teaching is equal to the inclusion in society. One of the humanitarian development ideas is considered to be including people with limit opportunities into social-economic processes. Inclusion in teaching changes social communication system, at the same time positively influences general social development processes.

As most countries experience has shown, the mentioned above integration is successfully held at inclusive education establishments. The major principle of inclusive teaching establishments is the necessity of people's cooperatively getting knowledge in spite of communication difficulties between different population categories and also despite any situations. The aim of inclusive educational establishments is giving a chance to all teachers who belong to the most active part of staff to be full members of social life, thus they are able to collaborate and help each other as local community members. Due to these things, population with limit opportunities can achieve the highest level of success in learning and social integration processes. In connection with this it is said in Salamanca Declaration: «According to the methods and ways of teaching in inclusive institutions it is possible to identify and take into account disabled learners' various needs, accordingly to improve teaching syllabi and meet the given category's needs, provide them with qualitative education.

Moreover, it is important to take organizational measures, work out teaching strategies, and use effectively resources and cooperation with partners [10] 'Inclusion' leads to new reforms, resupplying educational buildings with state-of-the-art equipment that provides the success of teaching according to the requirements in education sphere, therefore it is very possible to achieve equal and full education despite different population categories. Naturally, teachers of schools, where inclusion idea is accepted, can improve teaching quality and achieve high results and outcomes in teaching process.

In addition, it is economically beneficial when people with limit development are taught from the point of both, inclusion in the appropriate level, and when their rights are fairly protected. International experience and the research of economically effective inclusive education of high quality, providing everyone with equal rights have shown just positive sides, precisely, there appeared such terms as 'profit, success, achievement'. It is wrongly understood that inclusive teaching is not money-saving, also it requires much power, the realization of which is impossible etc. But according to the research either of the World Bank or other international studies it is not so, on the contrary the given teaching is economical as compared with general education: from this type of teaching the government gains more profit.

Developed countries have been aware of the fact that general education system needs much more budget, for instance on educational establishments, boarding schools, organizational, administrative and other various departments. Inclusive teaching system is not so expensive in comparison with two other systems such as general and special ones: as for inclusive one, administrative expenditures are less. As the practice shows, in case of integration of 80, 90% related to individuals with limit opportunities, this category of population will be easily integrated into general educational institutions. In this connection statistics shows: in the USA about 45% of disabled people have been integrated into general educational institutions, in Italy, according to the first statistics, the given indicator reaches from 80% to 95%, and the other one indicates – 99,9%, that is, everyone. In Canada one province has no special educational establishments at all [11].

Both launching the idea of inclusive teaching trend and carrying out the rights on ILD Convention have been improved a lot lately: in article-24 relating teaching, it is said about the necessity on supplementary tools that are necessary for patients with bad eyesight, and those, who suffer from heavy and complicated sensor illnesses, need gesture language, Braille alphabet as well. For ILD population syllabi, effective teaching methods, teaching style and appropriate classrooms are to be reorganized. According to the Convention, all ILD people should be supported in terms of everything, they must be provided with all necessary resources

including personnel. Parents and learners should be reluctant to participate in the above mentioned measures to define how well things are going, how much they are being optimized, and how well actions planned to perform the above mentioned measures meet the deadline, what level of competence teachers have, in case ILD rights violation how to act and so on. It would be better if parents from their side should keep track of everything. More important when teachers who are involved in inclusive teaching, and schools, colleges, universities collaborate together using their power, experience along with ILD's peers, close people, parents and volunteers. It is clear that teaching staff should meet the requirements and needs of population with limit development, alongside; they should be good at organizing and troubleshooting to achieve high results, success and prosperity. Thus, teaching personnel can come up expectations of their clients. So the reform of social enterprises depends on either technical side or the trust of an individual that forms the society.

Our state ratified the Convention and it needs thorough modification of national education system related to ILD teaching and educating, it is necessary to make an adequate environment for population with limit opportunities for their full good life and for gaining accessible education. Inclusive teaching launch should be 'the point of crystallizing' of all innovative processes in education sphere. In the given Convention there is a legislative article related to neglecting and violation of ILD people's rights, accordingly every state is to choose the best and optimal ways of realizing these rights in terms of their system. Exactly it is possible to adopt laws on equality and the absence of scornful attitude concerning disabled individuals. It leads to improvement in teaching, but the given legislation must be realized in its turn.

Materials and analyses. If we focus on normative legal documents that regulate rights on education of population with limit development, among the mentioned documents the most significant and major one is Constitution of the Republic of Kazakhstan, this constitution says: 'Citizens are guaranteed to get free education at state educational establishments. Secondary school education is compulsory' [12]. According to KZ legislation the term 'invalid children' covers teenagers and children who are till 18. Nowadays the rights on education related to population with limit development of all ages are protected due to 'On Education' legislation # 319-III that was adopted on July 27, 2007 by the government of Kazakhstan, according to the given document such kind of things are being carried out: teaching ILD, improving their health and creating situations for their social adaptation with the help of special pedagogical methods. Moreover, it is necessary to provide ILD with all appropriate conditions in different educational institutions and at home as well. Furthermore, in the article 21-3 of the given legislation it is said: «inclusive education integrates ILD teaching process with other types of teaching to make education accessible for people with limit opportunities, also to improve teaching quality there should be made certain amendments, corrections relating pedagogy and social supporting» [13]. According to Kazakhstani legislation that was adopted on 11.07.2002 "Social-medical-pedagogical support to invalid children" № 343, a range of issues were considered: teaching in classes, at home, providing the given category of children with social help, creating supplementary programs, working out rules on presenting certificates according to special programs, protecting invalids, caring about them, making diagnoses, treatment, sanitation and rehabilitation of their health' [14].

In modern life the item that considers special online educational schools, colleges for ILDis actual too. The reason is increasing year by year number of invalid people in the country.

This table shows the dynamics relating invalids including disabled children in our country.

Table 1 – Number dynamics related to invalid children in the Republic of Kazakhstan between 2011-2015

year	Total population of Kazakhstan			share of invalid children in overall number of population %	share of invalid children in overall number of invalids %
	total	including			
		number of invalids	number of invalid children		
2011	16440124	563086	61196	0,37	10,9
2012	16673077	609780	65844	0,39	10,8
2013	16909776	626740	69111	0,41	11,03
2014	17160774	627163	72574	0,42	11,57
2015	17417673	637217	75712	0,43	11,9

Note: [15] data were made by the author

As we see from the first table the number of children with limit opportunities are being growing up year by year, alongside their number is being increased relating both the number of overall population and invalids. One of the factors that impact on invalid process is poor ecological situation and environmental pollution in the country, consequences of which lead to a great number of various diseases that is being grown non-stop. The major factors are the pollution of air, water, the lack of drinkable water. In most parts of Kazakhstan it is impossible for people to have safe drinking water, such kind of water is inaccessible. Average drinkable water annual accessy indication is being decreased to 3-5%, in the result population's health is being worsened. One of the risk factors that influence the number of people with poor health is air pollution.

Environment pollution, first of all leads to illnesses, of course. In the labor market there appears the so-called 'defect work power', also it has another name 'ecological group'. They have not just a poor health, but unwillingness to work because of their mood and the shortage of psychological sanitation.

It is worth noting that society in Kazakhstan has different attitudes to invalid problems, and opinions differ too. According to studies, when carrying out these measures it is necessary not to face obstacles, «environment without barriers» (organizing special road lines, a single-floor buildings, employing full-time surdo interpreters, re-equipping social places etc) should be created. Furthermore, we must overcome wrong attitudes, fight with innovation refusals, also, there are some drawbacks concerning unpreparedness of teachers, schools, even parents for the new reforms.

In the next table, we see what kinds of barriers there exist to integrate invalid children into general educational institutions (Table-2).

Table 2 – What kind of barriers there exist to integrate invalid children into general educational establishments, %

(Parents N = 260, teachers N = 276)

	Environment barriers	Finance of educational establishment	Qualification of teachers	Educational syllabi	Legislations	Social principles in society	Desires of invalid children's parents
Parents	96	79,3	78,1	74,8	64,4	57,8	49,6
Teachers	97,7	84,6	87,9	90,5	74,3	59,5	46,5
Note – [16] based on literature							

Ministry of Healthcare and Social Development is realizing adopted in 2012-2018 action plans to provide invalids with qualitative and worthy life, and accessible services such as transporting, information, communication. In these laws sanitation issue has been considered more in comparison with social support, in order to carry out healthcare measures there were created new basic ways and methods.

Invalid people's opportunities are limited when they face barriers; therefore, the program has a major and target aim to liquidate such obstacles. Communication hurdles are considered much more important as compared with physical, information and organizational ones.

Creating tolerant communication of population with limit development, also creating for them convenience while their being integrated into society and community is a great problem too. Teaching at inclusive educational establishments assists educating tolerant communication. Inclusive teaching highlights two trends: firstly the society learns how to equally treat invalids, secondly people with limit development adapt to life of full value and live as other citizens.

Taking into consideration the established education system of every region, the strategy related to teaching improvement should eventually be launched. The government of the Republic of Kazakhstan is planning to start an active work on inclusive education development in the given field. All the indicators will increase several times. In connection with this Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan has worked out the educational strategy for 2014-2018. The mentioned program pays enough attention to inclusive teaching development. The share of children that is covered by inclusive teaching will be growing year by year, thus, by the end of 2018 this indicator will comprise 40% of total number relating the given special category [17]. Many issues are to be solved in order to carry out this plan into life.

Conclusions and recommendations

These are the conclusions that appeared in the result of inclusive teaching launch:

- For inclusive teaching there are no normative controlling levers;
- In particular, modified versions, that can help organize education process due to which population with limit opportunities are to be included into inclusive teaching, are not confirmed by any legal rules. The given issue concerns those invalids who have psychological, uncontrolled emotional states and also people who have heavy illnesses which are defied cure;
 - Inclusive teaching process is in the stage of methodological support development and approbation, in the result the realization of inclusive teaching technologies process faces difficulties;
 - Administrative employees do not have any professional training in educational establishments, as for pedagogical personnel, who are involved in educational inclusive teaching sphere, are lack of qualification;
 - There is a shortage of diagnostic technologies to identify the needs of those who are in charge of teaching process;
 - For those disabled individuals, whose invalidness has not been officially registered, special conditions should be created, however during this action process certain hurdles appear again;
 - The number of arguments and disputable questions are increasing because-of parents' disagreement with the decisions of psychological-medical and pedagogical committees;
 - Financial levers are not available in order to realize into life inclusive practice;
 - The sudden increase of the number of educational establishments carrying out inclusive practice will lead to a bad quality, that is 'false, spurious' inclusion should not exist, educational organizations should not permit the mentioned above inclusion.

Therefore, these are the suggestions that are to be carried out to manage and bring about inclusive teaching project:

- It is necessary to create organizational and legislative space due to which educational issues will effectively be solved. The given education should be accessible, equal for all, qualitative and at the same time not permitting any kind of scornful attitudes and any neglecting forms towards invalids;
- Complex system that will consider continuous teaching is obligatory – caring, supporting and performing the functions related to primary school, secondary school and special education, also disabled teenagers' entering higher educational establishments as well;
- It is necessary to work out and realize the policy that had been prepared for a long time; the given policy is devoted to solve teaching problems of Kazakhstani children with limit development and invalid individuals too;
 - Inclusive teaching principles should be adopted as a law or political declaration; for that changes and amendments should made in certain educational laws including professional teaching legislation;
 - Regulatory- legislative documents that regulate the functions and finance of educational establishments of inclusive type should be worked out and adopted;
 - In the level of State there should be launched the so-called 'inclusive type establishment'; it will be a new type of teaching that functions according to regulatory-legislative rules;
 - It is urgent and actual to establish regional cooperation between medical rehabilitation organizations and Medical-Social Expert commission to solve items related to population with limit opportunities in teaching, social protection and healthcare systems.;
 - In order to provide invalid children and all ILD with qualitative education accessibility it is needed to effectively plan for creating all conditions; to carry out the mentioned measures, monitoring of the number of disabled children and registering system should be organized. In connection with it to achieve the aim there should be made certain corrections and amendments in legislation and rules of national statistical organs;
 - To teach disabled children and ILD according to their opportunities it is mandatory to expand the net of existing special professional schools and colleges;
 - To improve distance teaching technologies that are being already applied in practice relating invalid children and ILD, it is necessary to adapt to inclusive teaching conditions just the best technologies from the number of existing ones;

- Specialized information portal should be created in order to organize effective communication and collaboration between target individuals and organizations who deal with inclusive teaching development, in the result a range of issues like provision with technical, information and didactic materials etc will be solved;
- The most major and significant goals of resultative inclusive teaching realization is training specialists for its different levels. Also, one of the most actual things in inclusive teaching sphere is training, retraining of specialists and their qualification raise;
- The main principles, new and modern standards should be adopted taking into account disabled populations's development peculiarities. Accordingly, during teaching process there should be created special conditions for the given category of people, furthermore, they are to be supported by complex psychological-medical-pedagogical rehabilitation as well.

References

- 1 Конвенция ООН о правах инвалидов. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН A/RES/61/106. – 2007. – URL: <http://www.un.org/russian/document/convents/disability.html> (дата обращения: 16.04.2016)
- 2 Перечень стран, подписавших и ратифицировавших Конвенцию и Факультативный протокол. Convention and Optional Protocol Signatures and Ratifications. – URL: <http://www.un.org/disabilities/countries.asp?id=166> (дата обращения: 20.09.2016)
- 3 Ертанова О. Н. Образование и инвалидность: ступени развития // Журнал прикладной психологии. – 2008. – № 2. – С. 36-47.
- 4 Стельмашук М. Н. Специфика экономической социализации в детстве: автореф. ... канд. соц. наук. – Тюмень, 1994. – 27 с.
- 5 Шеденова Н. У., Беймишева А. С. Новые социальные стандарты как ориентиры среднего класса // Материалы V Конгресса социологов Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: социальное развитие общества». – Алматы, 2014. – С. 460-469.
- 6 Саламанкская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, принятые Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. – Саламанка, Испания, 7–10 июня 1994 г. – 1994. – URL: <http://www.un.org/russian/document/declarat/salamanka.pdf> (дата обращения: 06.09.2016)
- 7 Грозная Н. Включающее образование: история вопроса, современное положение дел, международный опыт // Материалы официального сайта Совместного проекта ЕАП/Джойнт «Интеграция детей со специальными потребностями в еврейскую общину г. Москвы». – URL: <http://school.msk.ort.ru/integration/index.php?p=teorvoivspdm0> (дата обращения: 06.09.2016)
- 8 Конституция Республики Казахстан [Электрон. ресурс]. – 1995. – URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution (дата обращения: 06.09.2016)
- 9 Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III. Об образовании (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.12.2016 г.). – 2007. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (дата обращения: 19.10.2016)
- 10 Қазақстан Республикасының Заңы № 343 ІІ шілдеден 2002 жылғы. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. – 2002. – URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P010000815_ (дата обращения: 05.07.2016)
- 11 Официальный сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электрон. ресурс]. – URL: www.stat.gov.kz (дата обращения: 05.09.2016)
- 12 Романов П. В., Ярская-Смирнова Е. Р. Политика инвалидности: Социальное гражданство инвалидов в современной России. – Саратов: Изд-во «Научная книга», 2006. – С. 48.
- 13 Постановление Правительства Республики Казахстан от 26 март 2014 года № 258. Стратегический план Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2014-2018 годы. – 2014. – URL: <http://kzdocs.docdat.com/docs/index-54817.html?page=10> (дата обращения: 18.03.2016)

References

- 1 "Konventsiya OON o pravakh invalidov. Rezolyutsiya, prinyataya General'noi Assambleei OON A/RES/61/106" (2007), available at: <http://www.un.org/russian/documen/convents/disability.html> (Accessed April, 16, 2016) (In Russian)
- 2 "Perechen' stran, podpisavshikh i ratifitsirovavshikh Konventsiyu i Fakul'tativnyi protokol. Convention and Optional Protocol Signatures and Ratifications", available at: <http://www.un.org/disabilities/countries.asp?id=166> (Accessed September, 20, 2016) (In Russian)
- 3 Ertanova O.N. (2008), "Obrazovanie i invalidnost': stupeni razvitiya", *Zhurnal prikladnoi psikhologii*, Vol. 2, pp. 36-47. (In Russian)
- 4 Stel'mashuk M.N. (1994), Spetsifika ekonomicheskoi sotsializatsii v detstve, Tyumen'. (In Russian)
- 5 Shedenova N.U., Beimisheva A.S. (2014), "Novye sotsial'nye standarty kak orientiry srednego klassa", *Materialy V Kongressa sotsiologov Kazakhstana "Strategiya "Kazakhstan-2050": sotsial'noe razvitie obshchestva"* (2014), Almaty. (In Russian)
- 6 "Salamanskaya deklaratsiya i ramki deistvii po obrazovaniyu lits s osobymi potrebnostyami, prinyaty Vsemirnoi konferentsiei po obrazovaniyu lits s osobymi potrebnostyami: dostup i kachestvo" (1994), Salamanka, Ispaniya, June 7-10, available at: <http://www.un.org/russian/documen/declarat/salamanka.pdf> (Accessed September, 06, 2016) (In Russian)
- 7 Groznaya N. "Vkluyuchayushchee obrazovanie: istoriya voprosa, sovremennoe polozhenie del, mezhdunarodnyi opyt", *Materialy ofitsial'nogo saitа Sovmestnogo proekta EAR/Dzhoint "Integratsiya detei so spetsial'nymi potrebnostyami v evreiskuyu obshchinu g. Moskvyy"*, available at: <http://school.msk.ort.ru/integration/index.php?p=teorvoivspdm0> (Accessed September, 06, 2016) (In Russian)
- 8 "Konstitutsiya Respubliki Kazakhstan" (1995), available at: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution (Accessed September, 06, 2016) (In Russian)
- 9 "Zakon Respubliki Kazakhstan ot 27 iyulya 2007 goda № 319-III. Ob obrazovanii (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 22.12.2016 g.)" (2007), available at: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 (Accessed October, 19, 2016) (In Russian)
- 10 "Kazakstan Respublikasynyn Zany № 343 11 shildedden 2002 zhylygy. Kemtar balalardy aleumettik zhane meditsinalyk-pedagogikalyk tuzetu arkyly koldau turaly" (2002), available at: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P010000815_ (Accessed July, 05, 2016) (In Kazakh)
- 11 "Ofitsial'nyi sait Komiteta po statistike Ministerstva natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan", available at: www.stat.gov.kz (Accessed September, 05, 2016) (In Russian)
- 12 Romanov P.V., Yarskaya-Smirnova E.R. (2006), *Politika invalidnosti: Sotsial'noe grazhdanstvo invalidov v sovremennoi Rossii*, Izd-vo "Nauchnaya kniga", Saratov. (In Russian)
- 13 "Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 26 mart 2014 goda № 258. Strategicheskii plan Ministerstva obrazovaniya i nauki Respubliki Kazakhstan na 2014-2018 gody" (2014), available at: <http://kzdocs.docdat.com/docs/index-54817.html?page=10> (Accessed March, 18, 2016) (In Russian)

Түйіндеме

Мақалада даму мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың білім алуы олардың табысты әлеуметтендірілуінің, қоғам өміріне толыққанды қатысуын қамтамасыз етудің, кәсіби және әлеуметтік іскерліктердің әртүрлі түрлерінде өздерін тиімді көрсете алуының маңызды және басты жағдайы болып табылатындығын анықтайды. Сондай-ақ, автор еліміздегі даму мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың барлық топтарының сапалы білім алуға қол жетімділігін қамтамасыз етуді қарастыра отырып, мүмкіндігі шектеулі жандардың қоғам өміріне мектепке дейінгі және мектеп жасында араласуы, яғни кәдімгі орта мектепке барып білім алу арқылы қол жеткізуге болатындығын дәлелдеуге тырысқан.

Резюме

Данная статья содержит анализ содержания и результатов инновационной деятельности по внедрению инклюзивного образования детей с ограниченными возможностями здоровья в Республике Казахстан. Рассматриваются проблемы развития инновационных управленческих процессов в образовательной системе Казахстана для лиц с ограниченными возможностями развития. Описаны направления и особенности деятельности разнопрофильных образовательных учреждений, инновационных площадок по осуществлению инклюзивного образования, а также обозначены перспективы дальнейшего развития инклюзивного обучения детей с ограниченными возможностями здоровья.

*Материал поступил
в редакцию 20.09.2016*

УДК 330.341:316.4

JEL classification: Q: Regional, Real Estate, and Transportation Economics

G. I. Jempeissova,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
East Kazakhstan State Technical University after D.Serikbayev,
Ust-Kamenogorsk, the Republic of Kazakhstan

E. S. Madiyarova,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
East Kazakhstan State Technical University after D.Serikbayev,
Ust-Kamenogorsk, the Republic of Kazakhstan

«GREEN» ECONOMY – A NEW WAY TO RENEWAL OF NATIONAL ECONOMY AND STABILITY DEVELOPMENT

Abstract

Purpose – To characterize the «green» economy as a symbol of the environment protection for future generations and sustainable development of the national economy, to identify its characteristics.

Methodology – The analysis, synthesis and recommendations.

Originality/value – The authors reviewed the key achievements of the «green» economy: the creation of «green» jobs, the creation of new «green» manufacturing industries, the increase of high-tech jobs, the creation of an environmentally sustainable economy and social development perspectives.

Findings – «Green» economy is socio-economic development path, which provides a high standard of living. The essence, principles and tools of realization of "green economy" have been identified.

Keywords – Environmental taxes, «green» transfers, environmental monitoring, natural capital, the macroeconomic environment.

Г. И. Джемпеисова,

кандидат экономических наук, доцент,
Восточно-Казахстанский государственный технический
университет имени Д. Серикбаева,
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

Э. С. Мадиярова,

кандидат экономических наук, ассоциированный профессор,
Восточно-Казахстанский государственный технический
университет имени Д. Серикбаева,
г. Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

«ЖАСЫЛ» ЭКОНОМИКА – ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖАҢАРТЫЛУЫ МЕН ОРНЫҚТЫЛЫҒЫН ДАМУЫҒА ЖАҢА ЕКПІН

Аннотация

Зерттеу мақсаты – «жасыл» экономиканы болашақ ұрпақ үшін қоршаған ортаны қорғау және ұлттық экономиканың тұрақты дамуының символы ретінде сипаттап, оның ерекшеліктерін анықтау.

Әдістемесі – талдау, синтез, ұсыныстар.

Құндылығы – авторлармен «жасыл» экономиканың түйінді жетістіктері қарастырылған – «жасыл» жұмыс орнын құру, жаңа «жасыл» өндірістік салаларды құру, жоғарғы технологиялық жұмыс орындарын көбейту, экологиялық тұрақты экономика құру және әлеуметтік даму келешегін жасау.

Қорытынды – «жасыл» экономика халықтардың тұрмысын жоғарғы деңгейде қамтамасыз ететін әлеуметтік-экономикалық даму жолы болып табылады. «Жасыл» экономиканың мағынасы, принциптері мен іске асыру құралдары анықталған.

Түйінді сөздер – экологиялық салықтар, «жасыл» трансферттер, экологиялық мониторинг, табиғи капитал, макроэкономикалық орта.

Кіріспе

Соңғы екі онжылдықта қалыптасқан «жасыл» экономиканы табиғи ортаға тәуелді болып табылатын, соның аясында өмір сүретін және оның бөлігі болып табылатын экономика ғылымының бағыты ретінде қарастыруға болады. «Жасыл» экономиканың негізінде таза немесе «жасыл» технологиялар жатыр.

«Жасыл» экономика – бұл энергия сақтайтын технологияларды енгізу, табиғи ресурстарды тиімді қорғайтын, табиғи қорларды тиімді пайдалану есебінен қоғамның әл-ауқатын сақтауға бағытталған, сондай-ақ соңғы пайдалану өнімдерін өндірістік циклге қайтаруды қамтамасыз ететін экономика [1]. «Жасыл» экономикада халықтың әл-ауқаттылығын көтеруде экожүйелердің (экологиялық табиғи капиталдың) рөліне үлкен көңіл бөлініп отыр. Осыған байланысты экологиялық қызметтер (адамның экожүйелерден алатын игіліктері мен пайдалылықтары) қарастырылады және олар бүгінгі нарықтық экономиканың қызметіне қатыспайды.

Мамандардың айтуы бойынша «жасыл» экономиканы дамыту, көптеген постиндустриалды елдерде өзінің ауқымымен қозғаған экологиялық дағдарысты біздің елде болдырмауға мүмкіндік береді. Еліміздің қазір ұстанып отырған индустриалды экономикасы жағдайында, 2013 жылы қабылданған «жасыл» экономика заңнамасы республикамыздың жарқын болашағына жасаған үлкен қадамы болып қарастырылады. «Жасыл» экономикаға ауысу аясында келесілер болжанады:

- қорлардың тиімділігін арттыру;
- қазақстандық инфрақұрылымды жетілдіру;
- халықтың әл-ауқатын жақсарту.

«Жасыл» экономикаға өту барысында елімізде жаңартылмалы энергия көздерін пайдалануға және орман, аңшылық, балық шаруашылықтарындағы табиғат ресурстарын қорғау мен нығайтуға бағытталған кешенді шаралар жүзеге асырылуда. Бұл міндеттерді шешудің бағдарламалық жолдарын кеңейту, табиғатты пайдаланудың экономикалық механизмдерін жетілдіру бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады [2].

Зерттеудің негізгі бөлімі

Қазіргі кезде Қазақстан «жасыл» экономикаға көшу аясында белсенді жұмыстар жүргізіп келеді. Экономикалық өсім елдегі халықтың әл-ауқатының жақсартуына ықпал етеді. Қазақстан қазіргі уақытта экономика жүйесін және оның институттарын қалыптастыруға және де бірқалыптылыққа, жоғары деңгейдегі экономиканың тепе-теңсіздігін реттеуге бағытталған жүйелік макроэкономикалық саясат ретінде өткізеді.

Бірқалыпты макроэкономикалық саясат деңгейінде ерекше маңызды болып қалатындар, олар ақшалай-кредиттік және қор-салықтық саясаттар. Қазақстанның басты жоғары көрсеткіштері мен макроэкономикалық жағдайларының бағалары халықаралық деңгейдегі сараптама көрсеткішінде. Оған бірқалыпты сипаттама береді (кесте 1) [1].

Кесте 1 – 2014-2015 жж. жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексындағы Қазақстанның орындары

Көрсеткіштер	2015 ж. (140 елдің арасында орыны)	2014ж. (144 елдің арасында орыны)	Серпін
Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі	42	50	+ 8
Институттар	50	57	+ 7
Инфрақұрылым	58	62	+ 4
Макроэкономикалық орта	25	27	+ 2
Денсаулық сақтау және бастауыш білім	93	96	+ 3
Жоғары білім және кәсіби даярлық	60	62	+ 2
Тауарлар нарығының тиімділігі	49	54	+ 5
Еңбек нарығының тиімділігі	18	15	-3
Қаржы нарығының дамуы	91	98	+ 7
Технологиялық даярлық	61	61	-
Нарық көлемі	46	52	+ 6
Компаниялардың бәсекеге қабілеттілігі	79	91	+ 12
Инновация	72	85	+ 13

2015 жылғы 30 қыркүйекте Дүниежүзілік экономикалық форум жаһандық бәсекеге қабілеттілік туралы жылдық есебін жариялады. Рейтинг нәтижелері бойынша Қазақстан 4,49 орташа ұпаймен 42-орынды иеленіп, өз рейтингісін 8 сатыға жоғарылатты [3]. Рейтинг бойынша көш басында Швейцария. Бұл мемлекет соңғы 7 жыл қатарынан алдыңғы орынды иеленіп келе жатыр. Келесі төрт орынды Сингапур, АҚШ, Германия мен Нидерланды мемлекеттері алып отыр.

2015 жылы Дүниежүзілік экономикалық форумның жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексында бағаланатын елдер саны 140-ты құрады, ал 2014 жылы – 144 мемлекет бағаланған. Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі 114 көрсеткіш негізінде есептеледі, оның 34-і статистикалық деректер, ал қалғандары орта және ірі кәсіпорындар басшыларының бағасы негізінде есептеледі. Мұнда 114 көрсеткіштен әртүрлі экономикалық даму деңгейлерінде орналасатын әлем мемлекеттерінің бәсекеге қабілеттілігін егжей-тегжейлі сипаттайтын 12 бәсекеге қабілеттілік факторлары анықталған.

Рейтинг бойынша еңбек нарығының тиімділігі (2015 ж. 18 орын, 2014 ж. – 15) және макроэкономикалық орта (2015 ж. 25орын, 2014 ж. – 27) Қазақстан Республиканың бәсекелік артықшылықтары болып келе жатыр. Сонымен қатар, 2015 жылы Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігі келесі факторлар бойынша орташа деңгейде: институттар – 50орын (2014 ж. – 57), инфрақұрылым – 58 (2014 ж. – 62), жоғары білім және кәсіби даярлық – 60 (2014 ж. – 62), тауарлар нарығының тиімділігі – 49 (2014 ж. – 54), технологиялық даярлық – 61 (2014 ж. – 61) және нарық көлемі – 46 (2014 ж. – 52).

Ал Қазақстанның ең әлсіз тұстарына келесілер жатады: денсаулық сақтау және бастауыш білім (2015 ж. 93 орын, 2014 ж. – 96), қаржы нарығының дамуы (2015 ж. 91 орын, 2014 ж. – 98), компаниялардың бәсекеге қабілеттілігі (2015 ж. 79 орын, 2014 ж. – 91) және инновация (2015 ж. 72 орын, 2014 ж. – 85). Алайда, бұл факторлар бойынша 2015 жылы айтарлықтай алға жылжуды байқауға болады.

Ең жоғары өсу мынадай көрсеткіштер бойынша болды:

- халықаралық дистрибуцияны бақылау (2015 ж. 60 орын, 2014 ж. – 91);
- монополияға қарсы саясат тиімділігі (2015 ж. 68 орын, 2014 ж. – 94);
- сауда баждары (ставка мөлшері), % (2015 ж. 73 орын, 2014 ж. – 101);
- кеден рәсімдерінің ауыртпалығы (2015 ж. 5 орын, 2014 ж. – 77);
- ішкі нарықтағы өнім берушілер сапасы (2015 ж. 88 орын, 2014 ж. – 108);
- ғылыми-зерттеу ұйымдарының сапасы (2015 ж. 81 орын, 2014 ж. – 99);
- әкімшілік реттеудің ауыртпалығы (2015 ж. 46 орын, 2014 ж. – 63);
- миноритарлы акционерлер мүдделерін қорғау (2015 ж. 52 орын, 2014 ж. – 63);
- ішкі нарықтағы бәсекелестіктің белсенділігі (2015 ж. 94 орын, 2014 ж. – 111);
- бейресми төлемдер мен паралар (2015 ж. 64 орын, 2014 ж. – 80);
- мектептерде Интернетке қол жеткізу (2015 ж. 41 орын, 2014 ж. – 56).

Сонымен қатар, келесі көрсеткіштер бойынша позициялардың нашарлауы байқалады:

- персонал біліктілігін арттыру (2015 ж. 76 орын, 2014 ж. – 62);
- аргарлық саясаттың ауыртпалығы (2015 ж. 70 орын, 2014 ж. – 57);
- венчурлық капиталға қолжетімділік (2015 ж. 59 орын, 2014 ж. – 47).

Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігінің ересек халық арасында АИТВ таралуы (1 орын), ұялы байланыс абоненттерінің саны (7 орын), мемлекеттік артықшылық/тапшылық (10 орын), мемлекеттік борыш (12 орын), жұмыстан шығарумен байланысты шығындар (20 орын), шығыстарды орнатудағы икемділік, жалақы және еңбек өнімділігі (22 орын) жоғары бағаланған [3].

Елдің экономикалық әлеуеті оның ұлттық байлығымен анықталады, ол бір жағынан ЖІӨ құру шарты, басқа жағынан – оның нәтижесі болып табылады. Яғни экономикалық әлеуетті пайдалану көрсеткіші, сонымен қатар экономикалық өсу көрсеткіші болып бүгінгі күні ЖІӨ қызмет етеді. Мемлекет белсенді инвестициялық және құрылымдық саясатты өткізіп, өндірістік қуаттарды барынша жүктеуге және оларды жаңартуға жағдай жасайды. Қазақстан Орталық Азиядағы саяси тұрақтылықты қамтамасыз етуде ерекше рөл атқарады. Бұл көптеген елдер үшін де пайдалы [4].

Қазіргі кезде Қазақстан өзінің барлық азаматтарының құқығы мен бостандығы ретінде әлемге таңылып отыр. Елімізде тұратын 130 этностың барлығы тең құқылы, 46 діни конфессияның бостандығы толық қамтамасыз етілген. Қазақстанның түпкі мақсаты – Еуропадағы бар демократиялық деңгейге жету. Философтың сөзімен айтқанда, «біздің стақанымыз жартылай немесе оның төрттен үш бөлігіндей толды» [5].

Н.Ә. Назарбаевтың бастамасы бойынша «жасыл» экономикаға ауысу бойынша тұжырымдама әзірленді. Тұжырымдамада бірінші кезекте басты түрде экономиканың белгілі бір салаларын реформалауға бағытталған басым міндеттер тізбесі ұсынылды [2]. Тұжырымдаманы іске асыру Қазақстан экономикасын дамытудың қолданыстағы траекториясын елеулі өзгертуді талап етеді, нәтижесінде 2030 жылға қарай еліміз су және жер ресурстарын қалпына келтіре алады және көп жағдайда Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымына қатысушы елдермен және басқа да дамыған елдермен табиғи капиталды тиімді пайдаланудың орташа көрсеткіштері бойынша теңесе алады.

«РИО+20» Саммитінен кейін қазақстандық қоғамның күші «жасыл» экономикаға ауысу бойынша стратегияны іске асыруға бағытталған. «Рио+20: Жасыл экономиканы басқару» концепциясын дайындау барысында Бостон университетінің қосқан зияткерлік үлесі ретінде Фредерик С. «Тұрақты даму жағдайындағы жасыл экономиканы жандандыру институттарының рөлі» тақырыбы жиналған кішігірім сарапшылар тобымен ортақ талқылауға салынды. Талқылаудың нәтижесіндегі есеп беруде мемлекеттік, азаматтық және академиктер орталығынан ұсынылған құжаттар біріктірілген [6]. Соңғы жылдары «жасыл» экономика идеясына көптеп көңіл аударылуда.

Тұжырымдаманы іске асыру үш кезеңде жоспарланған:

– бірінші кезең - 2013–2020 жж. – қорларды пайдалануды оңтайландыру және табиғат пайдалану қызметінің тиімділігі арттыру, сондай-ақ, «жасыл» инфрақұрылымды құру;

– екінші кезең – 2020–2030 жж. – табиғи қорларды тиімді пайдалану, жоғары технологиялар базасында жаңартылатын энергетиканы енгізу;

– үшінші кезең – 2030–2050 жж. – олардың жаңартылуы жағдайында негізіне табиғи қорларды пайдалану қойылған, ұлттық экономиканың «үшінші өнеркәсіптік революция» қағидаттарына ауысуы [2].

«Жасыл» экономика тұжырымдамасы халықтың әл-ауқатын арттыратын және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ететін және қоршаған орта үшін және оның тозуын айтарлықтай төмендететін экономиканың үлгісі ретінде қарастырылады [7]. Бұл тұжырымдама, «жасыл өсім» негізінде экономикалық жүйелердің әлеуметтік және экологиялық, экономикалық параметрлерін сапалы арттыруды болжайды және әлеуметтік әділеттілікті арттыруға, кедейлікті жою, орнықты дамытуға көшудің жетекші факторы ретінде экономиканың құрылымдық түрленуі мәселелеріне назар аударылған. Мұндай экономикада, экономиканың және осы негізде қамтамасыз ету әртараптандыруды өткізуді жалпы ішкі өнімнің сандық және сапалық жағынан өсуін көздеу болжалынады.

Бүгінде Қазақстан «жасыл экономикаға» көшу жөніндегі тұжырымдамасын дайындап, оны іске асырып жатыр. Болашақта Қазақстан бұл салаға жыл сайын бөлетін қаржылық ресурстарды жалпы ішкі өнімнің 1 пайызына дейін көтеруді қарастырып отыр. Бұл ақшаға шаққанда 3 – 4 млрд. долларды құрайды.

«Жасыл» экономиканы дамытуда негізгі жеті бағытын қарастырайық.

Бірінші бағыт – жаңартылатын энергия көздерін енгізу. Қазақстанда балама энергия көздерін дамытудың әлеуеті аса жоғары екені даусыз. Мамандар еліміздің гидроэнергия, жел және күн энергиясынан алынатын қуат көзінің ресурстық әлеуеті 1 трлн. кВт/сағатқа тең келетінін алға тартуда. Ақиқат айтсақ, Қазақстанда жел энергиясының қуаты ешқашан сарқылмайды.

Өткен жылдың аяғында Президенттің тапсырмасы бойынша ел Үкіметі баламалы және жаңартылатын энергетиканы дамыту жөнінде 2013-2020 жылдарға арналған іс-шаралардың жоспары қабылданғанын атап өткен жөн. Қабылданған жоспарға сәйкес 2020 жылға қарай 1040 МВт қуат көлемінде болатыны көзделіп отыр. Оның ішінде 13 жел стансасы (793 МВт), 14 ГЭС (170 МВт), сондай-ақ 4 күн электр стансасы (77 МВт) жасакталынады деп болжануда. Егер жаңартылатын энергия көздерін дамыту жобаларын іске асыруға келетін болсақ, мониторинг мәліметтері бойынша мұнай энергия нысандарының өндірісі жыл сайын артып келе жатқанын көруге болады. 2012 жылы 450 млн.кВт/сағатты құрса, ал ол алдыңғы жылғы көрсеткіштерге қарағанда 6 пайызға көп [6].

Пайдалы қазбаларды ары қарай сақтау туралы мәселе орасан ауқымға ие болады. Осыған орай маңызды факті өзіне назар аудартады. Мысалы: Шығыс Қазақстан аймағында 1 доллар ішкі жалпы өнімді өндіруге 500 грамм мұнайдан алынатын отын жұмсалынады, ал Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы елдерінде бұл көрсеткіш 130 грамды құрайды [8].

Бүгінде Қазақстан әлемдегі ішкі өнімнің бір бірлігін алу үшін энергияны ең көп кетіретін он елдің қатарына кіреді. Атап өту керек, жобалардың басым бөлігі жеке инвесторлардың қаражаты есебінен іске асады. «Ерейментауда желден қуат алатын парктің» құрылысы басталады. Бұл жоба «ЭКСПО – 2017» көрмесінде барлық нысандарды электр қуатымен қамтамасыз етеді [9].

Қазақстан Республикасының Индустрия және жаңа технологиялар министрлігінің соңғы деректері бойынша, инвесторлар тарапынан «жасыл энергия» қуатын 2000 мВт-ға жеткізу жөніндегі бірнеше жобаларды іске асыру мүмкіндігі қарастырылуда. Мәселен, Оңтүстік Корея компанияларының қатысуымен Маңғыстау және Алматы облыстарында жел паркі құрылыстарын салудың жоспары бар. Маңғыстау облысындағы Форт-Шевченко қаласына жақын жерде жалпы қуаты 19,5 мВт болатын жел электр стансасының құрылысы салынбақ. Бұл құрылыс жұмысы «ДМК-Ко» атты корей компаниясымен бірлесіп жүзеге асырылмақ. Сонымен бірге, Алматы облысындағы Шелек дәлізі аумағында корейлік «Самсунг Си Энд Ти Корпорейшн» компаниясымен бірлесіп, қуаты 51 мВт болатын жел электр стансасының құрылысы салынады. Қазірдің өзінде Қазақстанда балама энергия көздерін дамыту мақсатында оннан астам жобалар жүзеге асырылуда. Олар негізінен шағын қуаттағы қанатқақты жоба-

лар болғанымен, «жасыл экономика» бағдарламасын дамытуда ерекше серпін беретіні сөзсіз. Қазірдің өзінде 1 500 кВт қуат көзін өндіріп отырған ЖЭС Қазақстандағы желден энергия алатын тұңғыш электр стансасы болып саналуда. Жобаның жалпы құны 370 млн. теңгені құраған. Оңтүстіктегі энергетиктер биогаз өндіруге ерекше көңіл бөлуде [10].

Екінші бағыт – тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығындағы энергия тиімділігі. Осы жоба бойынша қарастыратын болсақ қалалық тұрғын үй қорының маңызды бөлігі кеңестік дәуірден кейінгі уақытта салынғандықтан, тұрғын үй кешендерінің көпшілігі тиімсіз жылу изоляциялық құрылымдармен және жылумен қамтамасыз ету жүйелерімен жабдықталған, ол маңызды жылу шығындарына алып келеді.

Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы (ТҮКШ) саласындағы бірқатар «жасыл» жобалар ЭКС-ПО-2017 дайындық іс-шараларына қосқан үлкен үлес болады. Қазақстанда ТҮКШ жаңғыртудың 2011 – 2020 жылдарға арналған бағдарламасы қабылданды. «Жасыл» экономика 2015 жылға қарай Қазақстанның ішкі жалпы өнімінің энергетикалық шығындарын 10 пайызға дейін қысқартуы тиіс. Аталмыш көрсеткіштерге қол жеткізу үшін тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығы саласы өзге өнеркәсіптік салалар сынды энергияны тиімді пайдаланатын экономикаға көшуі аса маңызды [11].

ТҮКШ бүгінгі таңда энергия отындарының ең үлкен тұтынушыларының бірі. Қазақстандағы электр энергиясының 22 пайызы осы саланың қажеттіліктерін толтыруға жұмсалады. Соның ішінде тұтынудың негізгі бөлігі тұрғын үйлер қорының үлесіне тиіп отыр. Қазіргі уақытта елімізде тұрғын үйлердің жалпы аумағы 280 млн. шаршы метрді құрайды. Оның негізгі бөлігі өткен ғасырдың 60 – 90 жылдары салынды. Олар жылуды ұстап тұратын құрылымдармен, тиімді жылу беру жүйелерімен қамтамасыз етілмеген. Бұл өз кезегінде жылуды көп ысырап етуде. Осылайша біз энергияны ауа райы қытымыр Финляндиямен салыстырғанда, үш есе көп шығындаймыз. Олар 1 шаршы метріне 82 кВтт энергия жұмсаса, Қазақстанда 240 кВтт шығындалады. Жалпы энергия шығыны кейбір өңірлерде 40 пайызға дейін жетеді.

Үшінші бағыт – ауыл шаруашылығындағы органикалық егін шаруашылығы. Бірінші кезекте бағыттың аталмыш түрі әр түрлі азық қоспаларынан, синтетикалық тыңайту өнімдерінен (пестицидтерден) бас тартуды қарастырады. Дақылдық өсімдіктердің шығымдылығын, өсуін қамтамасыз ету үшін органикалық тыңайтқыштарды пайдалану туралы сөз болып отыр. Ауыл шаруашылығын «көгалдандыру» табиғи қорларға зиян келтірместен, халыққа азық-түлікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Қазақстан мынадай бағыттар бойынша әрекет етуді жоспарлайды:

- жердің құнарлылығын басқару;
- суды тиімді пайдалану;
- өсімдіктер және жануарлар денсаулығын басқару;
- фермаларды механикаландыру [2].

«Қазақстан Республикасының 2014-2018 жылдарға арналған гидрометеорологиялық және экологиялық мониторингінің кешенді жүйесін құру» инвестициялық жобасына сәйкес табиғи ресурстарды қорғау және олардың тиімді пайдалануын бақылау, балық, орман, аңшылық шаруашылықтарын басқару жаңартылған қуат көздерін дамыту бағыттары бойынша көтерілген мәселелер арнайы стратегиялық жоспарға енгізілмек, және осы бағыттар бойынша жұмыс жасалынуы көзделініп отыр [1].

Төртінші бағыт – қалдықтарды басқару жүйесін жетілдіру. Қалдықтарды басқару мәселесі ерекше танымалдылыққа ие болды. Лас көшелер, үйінділер және қандай да бір болып жатқанға бақылаудың жоқтығын жиі кездестіресіз. Қалыптасқан жағдайларға байланысты қалдықтарды өндірістік өнімнің қайталама өнімі ретінде пайдалану ұсынылған.

«Жасыл экономикаға» көшу үшін бірінші кезекте табиғи ресурстардың тиімділігін арттыру, инфрақұрылымды жаңғырту, жетілдіру, қоршаған ортаның қауіпсіздігін қамтамасыз етуге күш салуымыз керек. Аталған міндетті орындау шеңберінде екі негізгі мақсат бар:

– барлық қалдықтар түрлерін пайдаға асыру (құзыреттілік шеңберінде) және басқару бойынша тікелей жұмыс және басқару жүйесін құру.

– Қазақстан Республикасында парниктік газдардың шығарындыларына квоталармен саудалау және нақты қызмет жасау жүйелерін реттеу және қалыптасу арқылы парниктік газдардың шығарындыларын қысқарту.

Қойылған мақсаттарға сүйене отырып төмендегідей міндеттемелер анықталып отыр:

- иесіз қалдықтарды түгендеу және мемлекеттік теңгерімге қою (сонымен қатар сынапты қалдықтар, ПХД пестицидтар және т.б.);
- кешенді шара мен жобаны және экономикалық тұрпатсыз қалдықтардың түрлерін пайдаға жарату және жою бойынша әзірлеу;
- орталықтандырылған қалдықтарды жинау және оларды болашақта кәдеге жаратуға (жоюға) жіберуге дайындау үшін, ҚР аймақтарындағы бөлімшелердің желісінде өндіріс алаңдарын құру;
- Қазақстан Республикасында көміртектік бірлігімен саудалау жүйесінің дүниежүзілік қауымдастық талабына жауап беретін, заманауи қызмет ету және инфрақұрылымды (реестр және кадастр) қоса есептегенде (АҚШ, Австралия, Япония және т.б) шетел сарапшыларын тарту мен сауда құру;
- парниктік газдардың шығарындыларын квоталар көлемі қорымен тиімді басқару;
- табиғатты қорғау заңдылығын сақтау үшін жетілдірудің әдістерін бақылауға және әзірлеуге қатысу, сонымен қатар қоршаған ортаны қорғау саласындағы нормативтік құқықтық актілердің жобаларын және парниктік газдардың шығарындыларының реттелуін, сондай-ақ өндіріс және тұтыну қалдықтарын басқару;
- БҰҰ КӨШК шеңберінде – Келіссөз процесінде ҚР-ын таныстыру;
- ҚР тарапынан кәсіби қолдау көрсетіп халықаралық конвенцияны алып жүру (БҰҰ КӨШК, Стокгольмск, Базель, Роттердам, Венск конвенцияларды, ауаның үлкен қашықтықта трансшекаралық ластану конвенциясы, озон қабатын сақтау туралы Монреаль хаттамасы). Бұл орайда, тұрмыстық қалдықтарды өңдеу жұмысын жандандырудың да мәні зор. Тұжырымдамада тұрмыстық қалдықтарды өңдеу секторын құруға баса мән берілген. Оның халықты жұмыспен қамтудағы әлеуеті үлкен. Құжатта 2030 жылға қарай елді мекендерде тұрмыстық қатты қалдықтарды шығару және санитарлық сақтау деңгейін 95 пайызға жеткізіп, оларды өңдеуді 40 пайызға дейін көтеру қарастырылған. Ал 2050 жылы елімізде тұрмыстық қалдықты кәдеге жарату 50 пайызға дейін жоғарылайды деп күтілуде. Бұл кезеңде бір ғана «жасыл экономикаға» көшу арқылы біздер 500 мың адамды тұрақты жұмыспен қамтитын боламыз.

2012 жылы республика бойынша 1млрд. тоннадан астам қалдық жиналған болса, оның 244 млн. тоннасы кәдеге жаратылды. Бұл – жоспарланған көлемнен 104 млн. тоннаға артық. 2013 жылдың 1 қаңтарынан бастап жаңаша басқару құралы, Қалдықтарды басқару бағдарламасы енгізілген, бұл бағдарлама жинақталған және түзетілетін қалдықтарды азайту бойынша іс-шараларды көздейтін болады [8].

Қоршаған ортаны, атмосфераны парниктік газдармен, қалдықтармен ластайтын негізінен өнеркәсіп секторы екенің айтып кеткен жөн, бүгінде осы тұрғыда квоталар саудасының ұлттық жүйесін құру бойынша жұмыстар жүргізілуде. Бұл парниктік газдар шығарындыларын қысқартуды және төмен көміртекті технологияларды өндіруді экономикалық тұрғыдан ынталандыру құралы болып табылады.

Бесінші бағыт – су қорларын басқару жүйелерін жетілдіру. Су адамзаттың өмір сүруін және экожүйелердің тұтастығын қамтамасыз етудің шешуші табиғи құрылымы болып қала береді. Осыған байланысты су қорларын тиімді пайдалану орасан ауқымға ие болатын мәселе болып қала береді.

Қазіргі уақытта Қазақстан-экологиялық көрсеткіштерінің маңыздылығы бойынша, табиғи ресурстар мен қоршаған ортаның жай-күйінің нашарлау проблемасымен бетпе-бет келіп отыр. Қазақстан Республикасы үшін су ресурстарының тапшылығы бірден-бір толғандыратын мәселелері бірі болып табылады. Қазіргі кезде су – ауыл шаруашылығының тұрақтылығын айқындайтын, сондай-ақ өнеркәсіптің, энергетиканың, экономиканың салалары ішіндегі басты факторы болып табылады. Су ресурстарының тапшылығының бірден бір себебі, шекаралас мемлекеттің аумағындағы жартылай ағынды суларының қалыптастырылғаны және экстенсивті пайдалану мен әдеттен тыс орны толмайтын су тұтынушыларының суландыру және судың шығындары болып табылады. Республика аумағында жер бетінің су қабығы біркелкі орналаспаған және мезгіліне қарай бүлініп тұрады. Сондықтан да суды үнемді пайдалану Қазақстан Республикасының басты міндеттерінің бірі болып табылады. Себебі бұл шарадан тек су қорының жүйесін сақтап қалу емес, сонымен қатар болашақта экологиялық апаттың алдын алу болып табылады.

Қазақстан Республикасында «жасыл экономика» тұжырымдамасының қабылдануы су қорының рационалды үнемді пайдалануына әкеледі [1]. Соның ішінде:

1) өнеркәсіпте – су үнемдеу технологияларын енгізіп, тұтынатын су мөлшерін азайту, сарқынды суларды қайталап пайдалану және сумен қайталама жабдықтау, тұтынатын су мөлшерін төмендету, өнеркәсіптік кәсіпорындар үшін суды жинау және тазарту стандарттарын арттыру жұмыстарын;

2) ауыл шаруашылығында – суарудың заманауи әдістері мен басқа да су үнемдеуші заманауи технологияларды енгізу, құны негұрлым жоғары дақылдарға және суды аз қажетсінетін дақылдарға көшу жұмыстарын;

3) коммуналдық шаруашылықта – үйлер мен коммуналдық желілердегі судың ағып кетуін жою; тарату тораптарындағы судың қысымын бақылау жұмыстарын жетілдіру арқылы «жасыл экономика» тұжырымдамасын дамыту мақсатында көптеген нәтижелерге жеткізеді.

Қазақстан су ресурстарының тапшылығынан бөлек, өнеркәсіп орындары тарапынан да, сарқынды сулардың жеткілікті тазартылмауы салдарынан да ластану проблемасымен бетпе-бет келіп отыр. Осы мәселелерді шешу үшін ескі жабдықтарды модернизациялау, жоғары дәрежелі техникалық ағынды су тазартқыштарына көшу, сонымен қатар ағынды суларды тазалайтын жаңа бекеттер салу жұмыстарын қолға алған жөн [11].

Алтыншы бағыт – «таза» көлікті дамыту. Қазақстандағы тасымалдардың көпшілігі дизельде / бензинде жүргізіледі. Қазіргі уақытта тасымалдардың басым бөлігі бензин (дизель) негізінде жүзеге асырылады. Бірінші кезекте бұл парник газдарының жоғары шығарындыларына жағдай жасайды. Әлемдік мұнай нарығындағы қалыпты баға конъюнктурасы, Қазақстан экспортындағы мұнайдың жоғары үлесі бір жағынан экономика әртараптандырылуының төмендеуі, инфляция импортының себебіне жатса, екінші жағынан, экономикалық өсу, елдің АВР өсуінің, Ұлттық қор активтері өсуінің, бюджеттік тапшылықтың төмендеуінің факторлары болып табылады. Бұл ретте, оң ықпал теріс ықпалдан басым болады, өйткені, төмен мемлекеттік борыш, бюджеттің төмен тапшылығы, ішкі жинақтардың жоғары нормасы (Ұлттық қор) макроэкономикалық тұрақтылық туралы мәлімдейді, ол елдің несие рейтингтеріне, онымен қоса оның инвестициялық тартымдылығына ықпал ететін болады.

Қазір елдегі автокөліктің 80 пайызы 10 жылдан астам қолданыста болған. Ірі қалаларда жеке меншік көліктер үлесі 70 пайыз құрайды. Автокөлік паркын жаңарту және көліктің экологиялық таза түрлерін дамыту шараларын белгіленіп, ескі көліктерді утилизациялауға ынталандыру бағдарламасы әзірленуде. Қазіргі жолдар инфрақұрылымы электромобильдерді қолдануға мүмкіндік бермейді. Газ тасымалдау инфрақұрылымы да дамымаған. Салдарынан көлік саласында көгілдір отынды қолдану мүмкіндігі төмен. Сондықтан, газ, электр қуаты және басқа да баламалы қуат көздерімен жүретін автокөліктер үшін инфрақұрылымды құрып, дамытуға мүдделіміз. Сондай-ақ, көліктерді таза қуат көздеріне ауыстыру бойынша мемлекеттік қолдау көрсету шаралары қарастырылуды [12].

Жетінші бағыт – экожүйелерді сақтау және тиімді басқару. Осы бағыттағы қызмет басты түрде біздің елдің бірегей табиғат байлығын сақтауға бағытталған. Біздің мемлекетіміз «жасыл» экономикаға ауысу саласындағы саясатты белсенді жүргізіп жатқанда, біз осы үдерістің бөлігі ретінде қазірден бастап «таза» болашақты құруға қадамдар жасай аламыз.

Сонымен қатар, «Жасыл экономикаға жаңа қырдан қарау - Oxfam America» баяндамасында қарастыруға болады. Бұл баяндамада Жасыл экономиканы Америка үшін қайта қарастырады, әсіресе, климаттық өзгерістерге төтеп бергізетін жасыл жұмыс орындарына ерекше көңіл бөлінген. Ғылыми жұмыста, АҚШ-тағы осындай жұмыс орындарында қызмет ететін 2 миллионнан астам адамдардың еңбегінің нәтижесінде, климаттық өзгерістерге қарсы шаралардың біршама жемісі барын көрсетеді. Бұл ұсыныстарды Қазақстан үшін де қарастыру артық болмас [13, 14].

«Жасыл» экономика адамдардың өмір сүру деңгейінің жоғары болуымен, табиғат ресурстарын тиімді де, үнемді қолдануымен ерекшелінетін экономика болып табылады. Бұл экономикалық модель ХХІ ғасыр жағдайында мемлекеттің тұрақты дамуына мықты тіреу болатын құралы. «Жасыл» экономикаға көшу экономикалық дамуда, мемлекеттік басқаруда және қоғам санасындағы жүйелік өзгертулерге әкеп соғады.

«Жасыл» экономиканың бырқатар маңызды ерекшеліктері бар [15, 16]:

- Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы;
- Қазақстан Республикасының Президенті жанынан «Жасыл экономикаға» көшу жөніндегі кеңес құру;
- өңірлік «жасыл» кластерлерді кадрмен қамтамасыз ету;
- ауыл шаруашылығын қалпына келтіру және жаңғырту, биологиялық ресурстарды сақтау және тұрақты пайдалану бойынша шаралар.

Жасыл экономикаға көшу – уақыт талабы. Табиғи ресурстарды тиімді пайдаланып, әрі қалған шығынды кәдеге жаратуға болады. Дамыған елдер бұл үрдіске баяғыда көшкен. Мәселен, Қазақстанда энергияны тұтынудың бір жылдық шығыны 3-4 миллиард АҚШ доллары болса, 2030 жылға қарай бұл көрсеткіш 6-10 миллиардқа дейін өсуі мүмкін. Сондықтан, балама энергия көздерін табу, деградацияға ұшыраған егістік жерлерді қалпына келтіру, қоршаған ортаның тазалығын сақтау – бірінші орында тұрған мәселелер.

Жасыл экономиканың тағы бір алғышарты қатты тұрмыстық қалдықтарды жою. Қазіргі күні қатты қалдықтың 97 пайызы қоршаған ортаны улап, ашық-шашық жатады «Жасыл» экономика келешек ұрпақ үшін қоршаған ортаны қорғайтын экономиканың тұрақтылығы мен қоғамның символына айналды. Жасыл өсім және жасыл экономика стратегиясы жасыл технология негізіндегі жаңа инвестицияларды талап етеді. Бірақ, бұл технологиялар тек дамыған елдермен әзірленіп, сол елдерде ғана орналасқан. Дамыған елдерде бұл үшін қаражат жеткілікті, жағдайлар да жасалған. Керісінше, дамушы елдерде мұндай қаражат пен жағдай жоқ. Алайда, дамушы елдердің экономикалық өсімінің салдары еуропалық және басқа да дамыған елдердің жаһандық экожүйелерді сақтаудағы парниктік газдарды қысқартуға бағытталған жұмыстарынан басым түсуде.

«Жасыл экономика» құрудағы жетекші елдер бірінші кезекте тұрған мына мәселелерді шешуі қажет. Олар:

- «қоңыр» өнеркәсіпке мемлекеттік субсидияларды қысқартып, экологиялық талаптарды қатаңдату;
- экологиялық салықтар енгізу;
- «жасыл» өнеркәсіпке елеулі инвестициялар құю мен «жасыл» мемлекеттік сатып алыуларға өту;
- жаңа «жасыл» трансферттер мен технологиялар енгізу.

«Жасыл» экономиканы ендірудің басты шарты – жаңа «жасыл» технологиялар трансферті. Сонымен қатар, «жасыл» экономика принциптерін енгізудің көпшілігінде аймақтық деңгейде кластерлік тәсілі негізінде жүзеге асырылатын болады. Кластерде «жасыл» экономика принциптерін жүзеге асыру неғұрлым тиімді. Кластердің негізгі мақсаты – бұл аумақтық ресурстарды пайдаланудың өсуі негізіндегі бар позициясын күшейту емес, ол аймақтық кеңістігін жаңарту, инновациялық тікелей және көлденең желісін құру, соның ішінде ресурстарды пайдалану, ресурстарды үнемдеу және қалдықтарды өңдеу, өндірісті экологиялық жаңарту [19].

Қазақстан Республикасындағы «жасыл» ең жақсы технологияларымен мемлекеттік қолдаудың тиісті механизмдерін енді ғана дамыта бастады. Осы маңызды рөл «Бәйтерек» Ұлттық басқарма холдингі» АҚ және «ҚазАгро» Ұлттық басқарма холдингі» АҚ-ның ұлттық дамыту институтына берілген. Институттардың, заңнама және қолданыстағы қаржы механизмдерінің бар болуы, олардың толық және тиімді жұмыс қабілеттілігі бар екендігін көрсетпейтіндігін ескеру қажет. Олардың жұмыс қабілеттілігінің басты белгісі экологиялық экономика шеңберінде қаржылық ресурстарды тарту үшін қажетті жағдайларды құру болып табылады.

«Жасыл экономика» жобасын мемлекеттік қолдау, бұл бағытта капитал мен технологияларды бағыттау «жасыл өнеркәсіп» үшін мамандарды дайындау жүйесі, арнайы зерттеуге сұраныс тудырады, Қазақстан аймақтық экономикасы «жасыл» кластерлерін қалыптастыру үшін катализаторы болады. «Жасыл» экономиканың түйінді жетістігі – «жасыл» жұмыс орындарың, «жасыл» өндіріс салапарын ашу, жоғары технологиялық жұмыс түрлерін көбейту және экологиялық тұрақты экономика мен әлеуметтік дамудың жетістігі.

Әдебиеттер тізімі

- 1 ДЭФ 2015-2016 Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексіндегі Қазақстан (Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ баспасөз-парағы) [Электрондық ресурс]. – 2016. – URL: www.competitiveness.kz/kz/globalnyy-indeks-konkurento-sposobnosti-vef/125/ (дата обращения: 12.09.2016)
- 2 Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы № 577 Жарлығы. Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдама туралы [Электрондық ресурс]. – 2013. – URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/T1300000577> (дата обращения: 03.06.2016)
- 3 World Economic Forum [Electronic resource]. – URL: www.weforum.org/reports (дата обращения: 06.08.2016)
- 4 Қазақстанның бәсеке қабілеттілік деңгейін талдау есебі. – Астана: «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ, 2012. – 282 б.
- 5 Қыдырбек Ә. Қазақстан «жасыл» экономиканы дамытуға мүдделі // Егемен Қазақстан. – 2013. – № 109 (28048). – Б. 1-2.
- 6 Frederick S. Beyond Rio+20: Governance for a Green Economy. – Boston University, Pardee Center, 2011.
- 7 Глобальный зеленый новый курс. Доклад UNEP [Электрон. ресурс]. – 2009. – URL: www.unep.org/greenconomy (дата обращения: 04.08.2016)
- 8 Еділқызы Л. «Жасыл» экономика – елдің даму көрсеткіші. – 2013. – URL: www.thenews.kz/2013/02/02/1312776.html (дата обращения: 05.07.2016)
- 9 Соспанова А. Жасыл экономиканың жарқын болашағы [Электрондық ресурс]. – URL: www.astana-akshamy.kz/?p=7134 (дата обращения: 05.07.2016)
- 10 Жағыпарұлы Ж. Адамзат ертеңі – «жасыл энергия» [Электрондық ресурс]. – 2012. – URL: www.thenews.kz/2012/12/07/1274082.html (дата обращения: 05.07.2016)
- 11 Жолдыбаев Ж. ЭКСПО-2017 қарсаңында Астанада «Энергетикалық тиімді шағынаудан» пайда болады [Электрондық ресурс]. – 2013. – URL: www.inform.kz/kaz/article/2530936 (дата обращения: 17.06.2016)
- 12 Қаппаров Н. «Жасыл» экономика – халықтың тұрмысын жоғары деңгейге жеткізетін әлеуметтік-экономикалық даму жолы [Электрондық ресурс]. – 2013. – URL: www.inform.kz/kaz/article/2533319 (дата обращения: 10.07.2016)
- 13 A fresh look at the green economy. – Washington DC.: Oxfam America, 2010.
- 14 Green Jobs: Towards Decent Work in a Sustainable, Low-Carbon World. – UNEP, ILO, 2011.
- 15 Лаврикова Ю. Г., Малыш Е. В. Зеленая экономика в кластерном развитии // Вестник УрФУ. Серия экономика и управление. – 2014. – № 3. – С. 120-133.
- 16 Madiyarova E. S., Madiyarova K. Z., Abdiev B. A., Ezhebekov M. A. Green Economy: its Optimization and Modelling // Mediterranean Journal of Social Sciences. – 2015. – № 6 (4). – P. 186-192. DOI: 10.5901/mjss.2015.v6n4p186.
- 17 Терушина М. В., Онищенко М. В. Политико-управленческие барьеры «зеленого» роста в Российской Федерации // Человек. Сообщество. Управление. – 2015. – № 16 (3). – С. 50-74.
- 18 Мәмбетқазыұлы Қ. Дамудың «жасыл» жолы «ЭКСПО-2017» көрмесіне қуатты серпіліс беретін болады [Электрондық ресурс]. – 2013. – URL: www.inform.kz/kaz/article/2563215 (дата обращения: 05.06.2016)
- 19 Терушина М. В., Федорова Ю. С. Межкластерные взаимодействия в «зеленой экономике»: формирование региональной модели [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: www.essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/26169 (дата обращения: 10.07.2016)

References

- 1 "DEF 2015-2016 Zhahandyk basekege kabilettilik indeksindegi Kazakstan (Kazakstan Respublikasy Yltyk ekonomika ministrliги "Ekonomikalyk zertteuler instituty" AK baspasoz-paragy)" (2016), available

at: www.competitiveness.kz/kz/globalnyy-indeks-konkurentosposobnosti-vef/125/ (Accessed September, 12, 2016) (In Kazakh)

2 "Kazakstan Respublikasy Prezidentinin 2013 zhylygy 30 mamyrdayy № 577 Zharlygy. Kazakstan Respublikasynyn "zhasyly ekonomikaga» koshui zhonindegi tuzhyrymdama turaly" (2013), available at: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/T1300000577> (Accessed June, 03, 2016) (In Kazakh)

3 "World Economic Forum", available at: www.weforum.org/reports (Accessed August, 06, 2016)

4 *Kazakstannyn baseke kabiletilik dengeiin taldau esebi*, "Ekonomikalық zertteuler instituty" АҚ, Astana. (In Kazakh)

5 Kydyrbek A. (2013), "Kazakstan "zhasyly" ekonomikany damytuga muddeli", *Egemen Kazakstan*, Vol. 109 No. 28048, pp. 1-2. (In Kazakh)

6 "Frederick S. Beyond Rio+20: Governance for a Green Economy" (2011), Boston University, Pardee Center, Boston.

7 "Global'nyi zelenyi novyi kurs. Doklad UNEP" (2009), available at: www.unep.org/greeneconomy (Accessed August, 04, 2016) (In Russian)

8 Edilkyzy L. (2013), "Zhasyly" ekonomika – eldin damu korsetkishi, available at: www.thenews.kz/2013/02/02/1312776.html (Accessed July, 05, 2016) (In Kazakh)

9 Sospanova A. "Zhasyly ekonomikanyn zharkyn bolashagy", available at: www.astana-akshamy.kz/?p=7134 (Accessed July, 05, 2016) (In Kazakh)

10 Zhagyparyly Zh. (2012), Adamzat erteni – "zhasyly energiya", available at: www.thenews.kz/2012/12/07/1274082.html (Accessed July, 05, 2016) (In Kazakh)

11 Zholdybaev Zh. (2013), "EKSP0-2017 karsanynda Astanada "Energetikalық tiimdi shagynaudan" paida bolady", available at: www.inform.kz/kaz/article/2530936 (Accessed June, 17, 2016) (In Kazakh)

12 Kapparov N. (2013), "Zhasyly" ekonomika – khalyktyn turmysyn zhogary dengeige zhetkizetin aleumettik-ekonomikalық damu zholy", available at: www.inform.kz/kaz/article/2533319 (Accessed July, 10, 2016) (In Kazakh)

13 A fresh look at the green economy (2010), Oxfam America, Washington DC.

14 Green Jobs: Towards Decent Work in a Sustainable, Low-Carbon World (2011), UNEP, ILO.

15 Lavrikova Yu.G., Malysh E.V. (2014), "Zelenaya ekonomika v klasterном razvitii", *Vestnik UrFU. Seriya ekonomika i upravlenie*, Vol. 3, pp. 120-133. (In Russian)

16 Madiyarova E.S., Madiyarova K.Z., Abdiev B.A., Ezhebekov M.A. (2015), "Green Economy: its Optimization and Modelling", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 6 No. 4, pp. 186-192. DOI: 10.5901/mjss.2015.v6n4p186.

17 Terushina M.V., Onishchenko M.V. (2015), "Politiko-upravlencheskie bar'ery "zelenogo" rosta v Rossiiskoi Federatsii", *Chelovek. Soobshchestvo. Upravlenie*, Vol. 16 No. 3, pp. 50-74.

18 Mambetazyuly K. (2013), "Damudyn "zhasyly" zholy "EKSP0-2017" kormesine kuatty serpilis beretin bolady" (2013), available at: www.inform.kz/kaz/article/2563215 (Accessed June, 05, 2016) (In Kazakh)

19 Terushina M.V., Fedorova Yu.S. (2012), "Mezhklasterные vzaimodeistviya v "zelenoi ekonomike": formirovanie regional'noi modeli" (2012), available at: www.essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/26169 (Accessed July, 10, 2016) (In Russian)

Резюме

В последние годы одним из ключевых приоритетов устойчивого развития Казахстана, как и многих стран мира, стал переход к «зеленой» экономике. В статье рассмотрены содержание и базовые принципы «зеленой» экономики как основы стимулирования устойчивого развития национальной экономики, сформулированы условия и инструменты, необходимые для перехода к «зеленой» экономике, которые приведут к возникновению новых экономических возможностей.

Summary

During the last years one of the key priorities of Kazakhstan sustainable development, as well as many countries in the world, is the transition to a «green» economy. In the article the content and the basic principles of «green» economy as a basis for promoting the sustainable development of the national economy are considered, conditions and tools needed to transition to a «green» economy, which will lead to the emergence of new economic opportunities are formulated.

*Материал поступил
в редакцию 25.10.2016*

JEL classification: O11. Macroeconomic Analyses of Economic Development

J. R. Gainullina,

PhD student,

S. Toraighyrov Pavlodar State University
Pavlodar, The Republic of Kazakhstan

**STUDY PARAMETERS OF MODERN KAZAKHSTAN'S ECONOMY, DETERMINES THE LEVEL
AND PROSPECTS OF ITS STABILITY**

Abstract

Purpose – To consider and carry out a scientific analysis of the current parameters of the functioning of the economy of the Republic of Kazakhstan, defining existing and promising potentials of its sustainable development.

Methodology – a generalization, a deductive approach, analytical comparisons, analysis and synthesis, and statistical research.

Originality / value – analyzed and systematized modern settings, causing the formation of a stable development of the economy of the Republic of Kazakhstan, allowing to specify reserves and priorities for the intensification of the quality of economic growth.

Findings – based on the research revealed that the current phase of the economy of the Republic of Kazakhstan requires significant strengthening of public policy to ensure its sustainable development in view of globalization trends in the world of economic policy, competition and technological progress. The quantitative and qualitative parameters of the stability of the economy showed that the main indicators of its condition does not correspond to the optimum level. The country's economy is in a relatively unstable in an unbalanced state, causing a series of cyclic multiplicative problems such as inefficient use of natural resources balance, low economy ratings on the innovative potential and quality of life of the population, low level of environmental efficiency of production and business processes. For further dynamic development of the market economy of Kazakhstan there is a need of scientific research and the development of organizational and economic models of its intensification and sustainability, namely the model of human development and manufacturing of innovative eco-efficient technologies.

Key words – economic system, stability, sustainable development, factors of development, competitiveness and environmental performance.

УДК 330.34.01

Ю. Р. Гайнуллина,
Докторант PhD,
Павлодарский государственный университет им. С. Торайгырова,
г. Павлодар, Республика Казахстан

**ИССЛЕДОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ПАРАМЕТРОВ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА,
ОПРЕДЕЛЯЮЩИХ УРОВЕНЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕЕ УСТОЙЧИВОСТИ**

Аннотация

Цель исследования – рассмотреть и провести научный анализ современных параметров функционирования экономики Республики Казахстан, определяющих существующий и перспективный потенциалы ее устойчивого развития.

Методология – обобщение, дедуктивный подход, аналитические сравнения, анализ и синтез, статистические исследования.

Оригинальность/ценность – проанализированы и систематизированы современные параметры, обуславливающие формирование устойчивого развития экономики Республики Казахстан, что позволяет конкретизировать резервы и приоритеты интенсификации качества экономического роста.

Выводы – на основе проведенных исследований выявлено, что современный этап функционирования экономики Республики Казахстан требует значительного усиления государственной политики по обеспечению ее устойчивого развития с учетом тенденций глобализации мировой экономической политики, конкуренции и научно-технического прогресса. Проанализированные количественные и качественные параметры устойчивости экономики показали, что основные индикаторы ее состояния не соответствуют оптимальному уровню. Экономика страны находится в сравнительно в разбалансированном неустойчивом состоянии, что порождает ряд мультипликативных циклических проблем, таких как неэффективный баланс потребления природных ресурсов, невысокие рейтинги экономики по инновационному потенциалу и качеству жизни населения, низкий уровень экологической эффективности производственно-хозяйственных процессов. Для дальнейшего динамичного развития рыночной экономики Казахстана существует необходимость научного поиска и выработки организационно-экономических моделей ее интенсификации и обеспечения устойчивости, а именно модели развития человеческого потенциала и инновационных производственных экологически эффективных технологий.

Ключевые слова – экономическая система, устойчивость, устойчивое развитие, факторы развития, конкурентоспособность, экологическая эффективность.

С момента обретения статуса независимого суверенного государства, Республика Казахстан движется по пути углубления и развития рыночной экономики, основанном на свободе предпринимательской деятельности, индустриально-инновационном развитии с учетом сбалансированного государственного регулирования производственно-хозяйственных процессов в отраслях и сферах экономики. Для достижения данных целевых ориентиров было принято значительное множество стратегических программных документов, таких как Стратегии «Казахстан – 2030» и «Казахстан – 2050», Стратегия «Двадцать шагов к обществу всеобщего труда», Государственная программа инфраструктурного развития «Нұрлы жол», Стратегический план развития Республики Казахстан. Также приняты отраслевые ведомственные программы развития, такие как Государственные программы форсированного индустриального развития в разрезе временных периодов, Государственная программа развития образования Республики Казахстан, Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан», Государственная программа «Информационный Казахстан - 2020» и многие другие. Наряду с данными аспектами в стране сформированы на макро- и микроуровнях необ-

ходимые институты развития, нацеленные на динамическое развитие предпринимательства и бизнеса, инкубирования инноваций и новых технологий с учетом повышения занятости населения и социально-экономического развития. В комплексе заданный вектор развития рыночной экономики страны был сосредоточен на обеспечении ее перспективной устойчивости.

На современном этапе развития экономики Казахстана вопросы ее устойчивого развития остаются актуальными как в научной теории, так и на практике, что требует исследования с одной стороны соответствующего понятийного аппарата, а с другой стороны современных параметров функционирования экономической системы, определяющих уровень и стратегические перспективы ее устойчивости.

Базисные теоретические основы устойчивости экономической системы заложены в классическом определении экономики, как науки. С учетом того, что экономика рассматривается с точки зрения поведения человека и общества в процессе производства, распределения и потребления материальных благ в условиях ограниченности ресурсов [1], по нашему мнению, можно выделить ряд параметров устойчивости экономической системы, которые представлены в соответствии с рисунком 1.

Устойчивость экономической системы или экономическая устойчивость – способность экономической системы сохранять текущее состояние при влиянии внешних воздействий как со стороны внутренних, так и со стороны внешних факторов [2].

На макроэкономическом уровне устойчивость обозначает долгосрочное равновесие между развитием человеческого общества и эксплуатацией ресурсов в процессе производственно-хозяйственной деятельности [2].

Под воздействием внешних факторов экономическая система должна сохранять свою устойчивость, а в «оптимальном» аспекте устойчиво развиваться.

Устойчивое развитие – это процесс экономических и социальных изменений, при котором эксплуатация природных ресурсов, направление инвестиций, ориентация научно-технического развития, развитие личности и институциональные изменения согласованы друг с другом и укрепляют нынешний и будущий потенциал для удовлетворения человеческих потребностей и устремлений. В данном аспекте основная научная идея сосредоточена не только на сохранении общества и цивилизации, но и на обеспечении качества жизни людей [3].

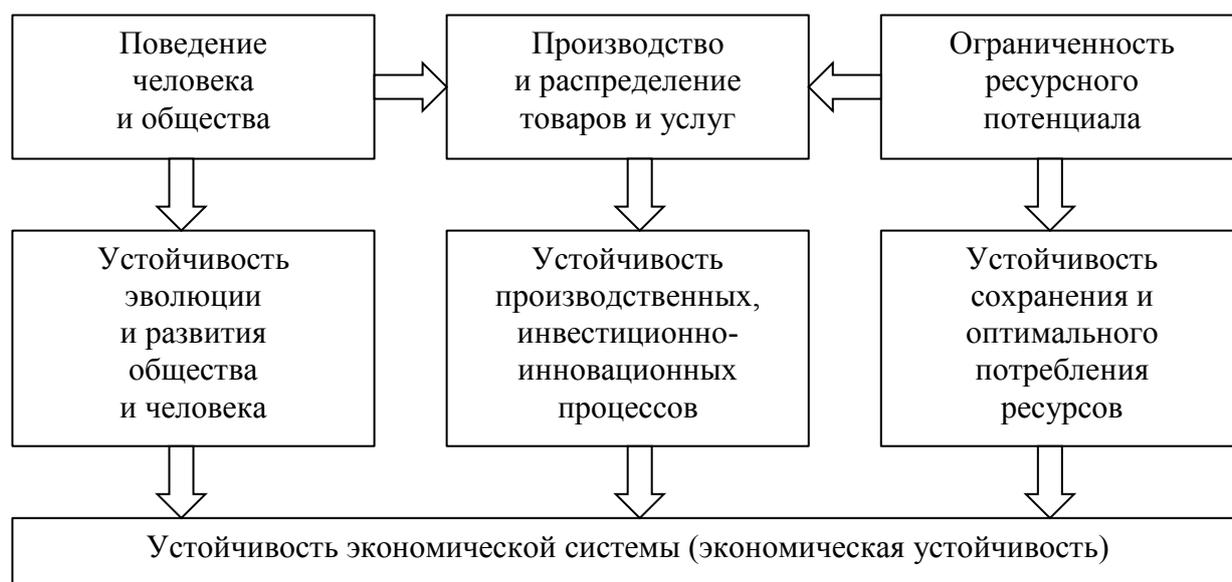

Рисунок 1 – Основные концептуальные параметры экономической устойчивости с точки зрения определения экономики как науки [1]

Концепция устойчивого развития на современном этапе объединяет три научных точки зрения: экономическая, социальная и экологическая.

Социальная составляющая устойчивости развития ориентирована на человека и направлена на сохранение стабильности социальных и культурных систем, в том числе, на сокращение числа разрушительных конфликтов между людьми. Важным аспектом этого подхода является справедливое распределение благ. Желательно также сохранение культурного капитала и многообразия в глобальных масштабах, а также более полное использование практики устойчивого развития, имеющейся в не доминирующих культурах.

Экономический подход к концепции устойчивости развития основан на теории максимального потока совокупного дохода Хикса-Линдаля, который может быть произведен при условии, сохранения совокупного капитала, с помощью которого и производится этот доход. Эта концепция подразумевает оптимальное использование ограниченных ресурсов и использование экологических – природо-, энерго-, и материалосберегающих технологий, включая добычу и переработку сырья, создание экологически приемлемой продукции, минимизацию, переработку и уничтожение отходов.

С экологической точки зрения, устойчивое развитие должно обеспечивать целостность биологических и физических природных систем. Особое значение имеет жизнеспособность экосистем, от которых зависит глобальная стабильность всей биосферы. Основное внимание уделяется сохранению способностей к самовосстановлению и динамической адаптации таких систем к изменениям, а не сохранение их в некотором «идеальном» статическом состоянии. Деграция природных ресурсов, загрязнение окружающей среды и утрата биологического разнообразия сокращают способность экологических систем к самовосстановлению [3].

Также следует отметить, что с учетом того, что ведущим производственным звеном экономики являются предприятия, общее состояние устойчивого экономического развития складывается из составных элементов корпоративной экономической устойчивости [4].

Для каждого составляющего элемента устойчивости экономики могут быть определены соответствующие параметры, которые детерминируют собственно непосредственно устойчивость как таковую, так и тренды устойчивого развития. По нашему мнению, к таким параметрам могут быть отнесены:

- факторы воздействия;
- управленческий инструментарий;
- целевые ориентиры устойчивого экономического развития.

Факторы воздействия, представляют собой прежде всего экзогенные факторы – это факторы, находящиеся за пределами экономической системы и практически не поддающиеся корректировке и изменению [5].

Управленческий инструментарий представляет собой эндогенные факторы, которые корректируются как с участием государственного, так и частного сектора экономики.

Целевые ориентиры устойчивого экономического развития – конечные целевые качественные параметры функционирования экономической системы государства.

Применительно к теории и казахстанской практике качественные элементы устойчивости и устойчивого экономического развития представлены в таблице 1.

В целях перспективной выработки организационно-экономических механизмов обеспечения устойчивости и устойчивого развития экономики Республики Казахстан необходимо исследовать и проанализировать соответствующие достигнутые целевые индикативные показатели.

В области социальной составляющей на современном этапе для Республики Казахстан, в соответствии с таблицей 2, характерна невысокая численность населения, невысокие тенденции демографического роста и невысокий уровень экономической активности населения.

Невысокий уровень экономической активности населения, на практике отражается на тенденции экономического роста и экономическом благосостоянии населения.

Ведущей результирующей социальной составляющей казахстанской экономики выступают стандарты качества жизни населения.

Таблица 1 – Основные качественные элементы устойчивого развития экономической системы

Ведущие составляющие устойчивого развития	Факторы воздействия	Управленческий инструментарий	Целевые ориентиры устойчивого экономического развития
Социальная составляющая	Высокие стандарты и высокое качество жизни в сопредельных и других развитых и развивающихся тартанах мира. Свобода в области миграционной мобильности. Глобализация систем культуры. Мировая политика и ее тренды.	Соблюдение прав и свобод человека. Инвестиции в развитие некоммерческих организаций. Комплексное развитие системы образования и здравоохранения. Развитие демократических корпоративных систем и бизнес-этики.	Демографический рост. Высокий уровень занятости и экономической активности населения. Высокие стандарты качества жизни населения.
Экономическая составляющая	Глобализация экономики и производственно-хозяйственных систем. Динамичное развитие мировой конкуренции и научно-технического прогресса.	Реализация государственных и корпоративных программ по инновационному развитию. Реализация проектных инвестиций. Эффективное управление жизненными циклами продукции.	Высокий уровень конкурентоспособности и самодостаточности отечественной экономики. Высокий уровень инновационно-инвестиционной активности. Минимизация инфляционных процессов, снижение тенденций девальвации национальной валюты.
Экологическая составляющая	Построение экономики на принципах альтернативных источников энергии. Применение корпоративных стандартов экологической безопасности.	Активизация применения ресурсосберегающих технологий. Систематический контроль над изменением климата. Оптимальное снижение и полное упразднение вредных выбросов в окружающую среду.	Сохранение природного потенциала, чистого воздуха и водных ресурсов. Построение «экологического правосудия».
Примечание – Составлено автором			

Таблица 2 – Индикативные показатели демографической ситуации и экономической активности населения Республики Казахстан

Наименование показателя	Годы					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Численность населения, тыс. человек	16324	16559	16900	17035	17289	17670
Естественный прирост населения, тыс. человек	221,9	228,3	237,9	255,8	268,8	266,4
Экономически активное население, тыс. человек	8610,7	8774,6	8981,9	9041,3	8962,0	9074,9
Уровень экономической активности, %	52,7	53,0	53,1	53,1	51,8	51,3
Примечание – Составлено автором по источникам [6, 7]						

Таблица 3 – Индикативные показатели количественных и качественных аспектов экономического роста

Наименование показателя	Годы					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Валовой внутренний продукт (ВВП), млрд. тенге	21816	27572	30347	35275	38712	40884,1
ВВП на душу населения, млн. тенге/человека	1,34	1,67	1,80	2,07	2,24	2,3
ВВП на душу населения, долл./человека	9071,0	11358,0	12120,5	13611,5	12174	10509,9
Примечание – Составлено автором по источникам [8, 9]						

По индексу качества жизни населения из 86 стран мира, Казахстан по состоянию на 2015 год, занимает 63-е место [10].

Индекс качества жизни определялся по таким критериям, как уровень покупательской способности, стоимость недвижимости, состояние здравоохранения и транспортной инфраструктуры, уровень безопасности и состояние экологии.

В сравнении со странами содружества, в соответствии с рисунком 2, Казахстан по качеству жизни опережает Россию, но уступает позиции Республики Беларусь (Россия занимает 72-е место, Беларусь – 54-ю позицию) [10].

В рамках международного сравнения, лидерами рейтинга по уровню качества жизни являются Швейцария, Дания, Германия, Финляндия, Швеция, Саудовская Аравия, Оман, Австралия, Норвегия, США, Австрия, Канада, Нидерланды, Исландия, Люксембург и Великобритания.

Самый низкий уровень жизни отмечается в таких странах как Куба, Венесуэла, Гана, Монголия, Мьянма, Вьетнам, Уганда, Камбоджа, Кения, Перу, Бангладеш, Сальвадор, Египет, Непал и Сирия [10].

В области экономической составляющей для Республики Казахстан характерны такие проблемные аспекты, как преобладание добывающей промышленности над обрабатывающей, низкий уровень инновационной активности в бизнес-предпринимательстве.

В соответствии с таблицей 4 видно, что обрабатывающая промышленность составляет приблизительно одну третью часть всего промышленного производства.

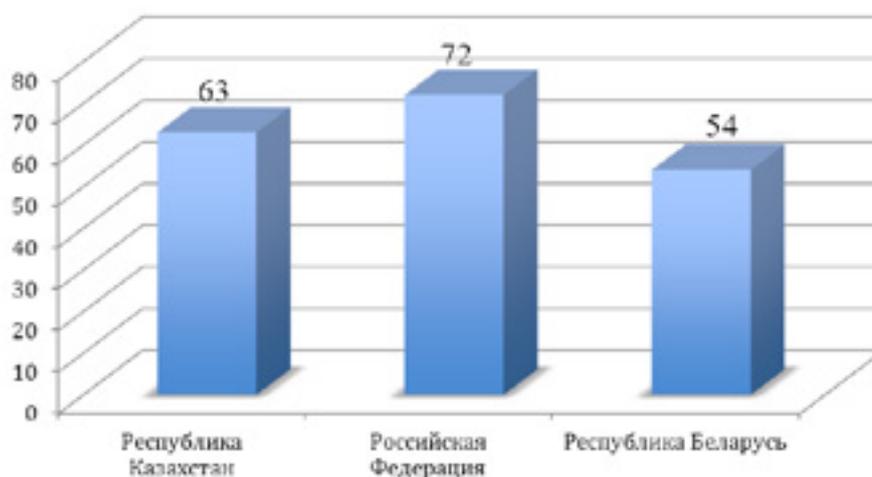

Рисунок 2 – Рейтинг качества жизни населения Республики Казахстан в сравнении с отдельными странами содружества

Таблица 4 – Индикативные показатели динамики функционирования промышленности Республики Казахстан

Наименование показателя	Годы					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Объемы промышленного производства, млн. тенге	12105526	15929052	16851775	17833994	18531774	14925230
Объемы производства горнодобывающей промышленности и разработки карьеров, млн. тенге	7419550	10081254	10242053	10696926	11060179	7521180
Объемы производства обрабатывающей промышленности, млн. тенге	3844659	4801407	5446749	5852592	6092194	5971860
Удельный вес производства обрабатывающей промышленности в общих объемах промышленного производства, %	31,8	30,1	32,3	32,8	32,9	40,0

Примечание – Составлено автором по источнику [11]

Одним из причинно-следственных аспектов сложившимся данным момент положением дел, является низкий уровень инновационной активности предприятий, который из года в год растет, но остается сравнительно мал и не превышает 8%.

Также как следствие наблюдается предельно низкий удельный вес инновационной продукции относительно ВВП страны, который в соответствии с таблицей 5, не превышает 1,5%.

Инновационная активность напрямую коррелируется с конкурентоспособностью казахстанских промышленных производств на отечественных и мировых рынках. При этом экономика страны в высокой степени зависит от импорта, что подтверждается последними нарастающими тенденциями инфляционных процессов, девальвации национальной валюты и ростом стоимости доллара и других иностранных валют.

Таблица 5 – Индикативные показатели динамики инновационной активности субъектов бизнес-предпринимательства в Республики Казахстан

Наименование показателя	Годы					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Внутренние затраты на исследования и разработки в действующих ценах, млн. тенге	33466,8	43351,6	51253,1	61672,7	66347,6	69302,9
Внутренние затраты на исследования и разработки в процентах к ВВП, %	0,15	0,16	0,17	0,17	0,17	0,17
Доля инновационной продукции к ВВП, %	0,65	0,85	1,25	1,64	1,50	0,92
Уровень активности в области инноваций по всем типам инноваций, %	5,2	7,1	7,6	8,0	8,1	8,1
Примечание – Составлено автором по источнику [12]						

Для оценки конкурентоспособности экономики в мировой практике используются соответствующие рейтинги. Рейтинги конкурентоспособности основаны на комбинации общедоступных статистических данных и результатов опроса руководителей компаний – обширного ежегодного исследования, которое проводится Всемирным экономическим форумом совместно с сетью партнерских организаций - ведущих исследовательских институтов и компаний в различных странах мира [13].

По состоянию на 2015-2016 годы Республика Казахстан в рейтинге глобальной конкурентоспособности позиционируется на 42 месте.

Среди стран бывшего Советского Союза, в соответствии с рисунком 3, Россия занимает (45 место), Эстония (30 место), Литва (36), Латвия (44), Азербайджан (40). Остальные государства постсоветского пространства расположились ниже: Грузия (66 место), Украина (79), Таджикистан (80), Армения (82), Молдова (82) и Кыргызстан (102) [13].

Среди стран дальнего зарубежья, рейтинг глобальной конкурентоспособности возглавляет Швейцария, которая занимает первое место седьмой год подряд.

Второе место занимает Сингапур, а третье – Соединенные Штаты, которые по-прежнему остаются мировым лидером в обеспечении инновационных продуктов и услуг. Четвертое место занимает Германия, пятое – Нидерланды. Далее в десятке лидеров рейтинга: Япония (6 место), Гонконг (7), Финляндия (8), Швеция (9) и Великобритания (10) [13].

Значительная и краеугольная роль в обеспечении устойчивого развития экономики Казахстана отводится экологической составляющей.

Для экономического роста, его пролонгации и повышения благосостояния населения страны, Казахстан располагает колоссальным ресурсным и природно-климатическим потенциалом.

Между тем, если привести основные экономические показатели страны к общей условной единице измерения на основе измерения энергетической полезной ценности – мощности, измеряемой в гигаваттах (ГВт), то возможно оценить имеющиеся потери природных ресурсов.

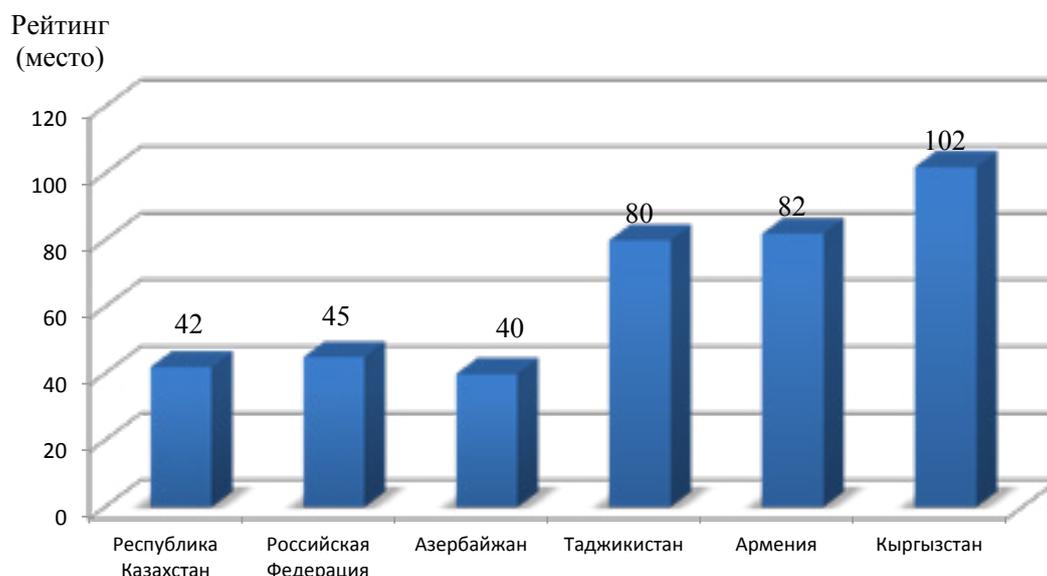

Рисунок 3 – Позиционирования отдельных стран в рейтинге глобальной конкурентоспособности [13]

Так, в условиях перехода страны на индустриально-инновационный путь развития, для получения совокупного произведенного продукта в размере 29,4 ГВт в целом по стране были потреблены ресурсы в объеме 94,85 ГВт [14]. Это значит, что в течение года было потеряно или недоиспользовано резервов на 65,45 ГВт мощности страны, что отражено в соответствии с рисунком 4.

В комплексе это свидетельствует о том, что в Республике Казахстан относительно низок показатель эффективности использования природных ресурсов (ЭИР).

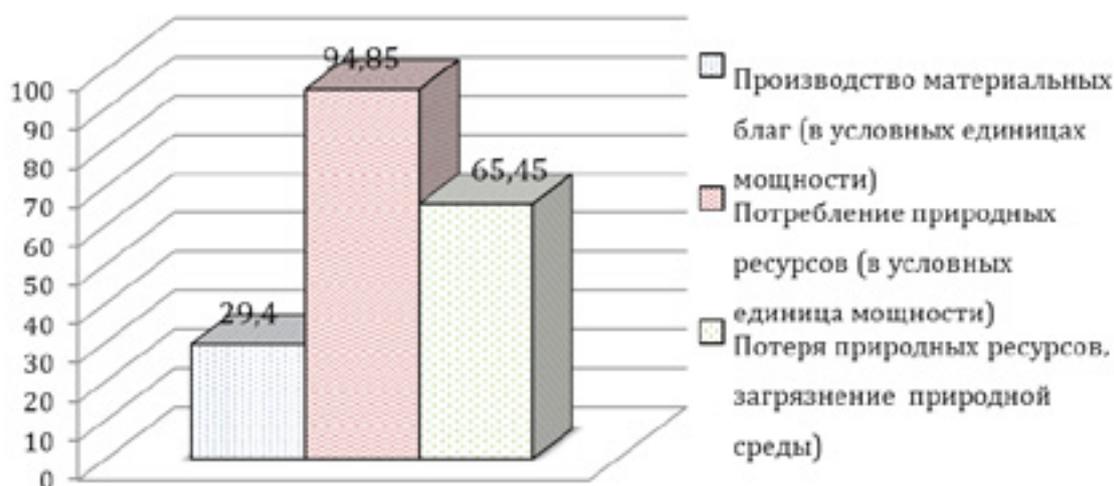

Рисунок 4 – Баланс производства материальных благ и потребления природных ресурсов в Республике Казахстан [14]

Для оценки результирующих параметров функционирования экологической составляющей может быть применен показатель – индекс экологической эффективности.

Индекс экологической эффективности является комплексным сравнительным показателем успешности экологической политики стран во всем мире. Методология индекса основана на принципе бли-

зости к цели. Результат по каждому показателю рассчитывается в зависимости положения страны на шкале, нижняя граница которой устанавливаются худшей страной по этому показателю, а верхняя – желаемой целью. В качестве цели используются показатели, зафиксированные в международных договорах, рекомендациях международных организаций или заключениях экспертов. Если государство достигло или превысило цель, то оно получает сто баллов по данному показателю.

В 2016 году использовались 19 показателей, распределенных в девяти «политических категориях». Категории объединены в две большие группы: жизнеспособность экосистемы (оценка уровня защиты экосистем и эффективности управления природными ресурсами) и экологическое здоровье, оценивающее уровень защиты здоровья людей от неблагоприятных факторов окружающей среды [15].

По состоянию на 2016 год, Казахстан занимает 69 место в мире по уровню экологической эффективности.

По благоприятности экологической обстановки, в соответствии с рисунком 5, Казахстан уступает России, Республики Беларусь, Азербайджану.

Как свидетельствуют статистические данные, ежегодно в Республике Казахстан, в соответствии с таблицей 6, в результате производства образуется до 400 млн. тонн опасных отходов. Из них предельно минимальная часть подлежит последующей переработки и утилизации. Так, например, в 2013 году в производстве было использовано всего 81,8 млн. тонн отходов, а утилизировано (обезврежено) всего 0,5 млн. тонн [16].

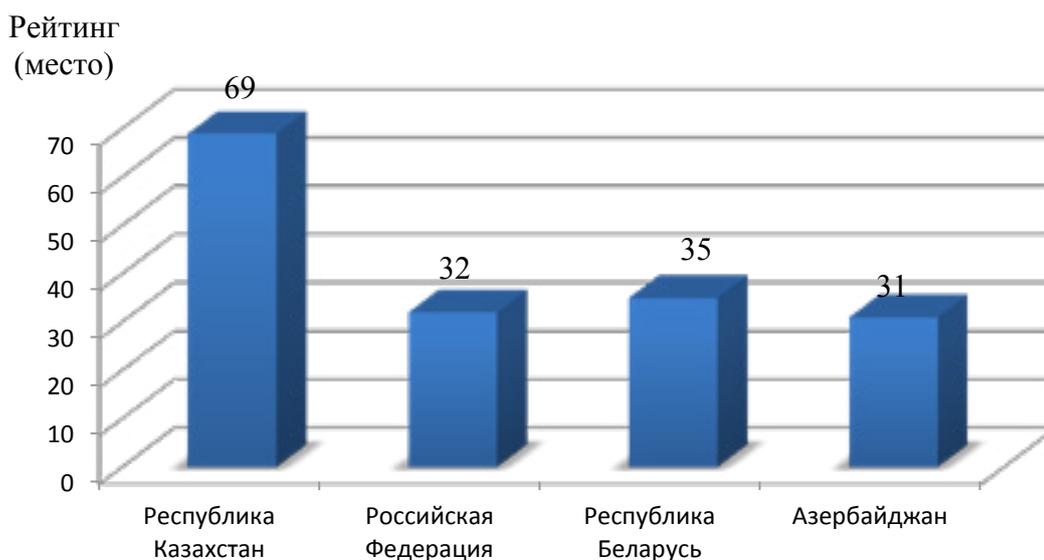

Рисунок 5 – Рейтинг экологической эффективности Республики Казахстан в сравнении с отдельными странами [15]

Таблица 6 – Динамика образования опасных отходов в Республике Казахстан и количественная оценка их использования

Наименование показателей	Годы					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Образование опасных отходов	303,1	420,7	355,9	382,2	337,4	251,5
Использование опасных отходов на предприятиях	19,6	45,0	94,7	81,8	110,1	74,1
Обезвреживание опасных отходов	0,6	0,6	0,8	0,5	0,34	0,38

Примечание – Составлено автором по источнику [16]

Экстенсивные тенденции функционирования экономической системы страны обуславливают ежегодные тенденции накопления опасных отходов, как в целом по Республике Казахстан, так и в разрезе регионов. На современном этапе в Республике Казахстан накопилось около 10 млрд. отходов различной степени опасности. Максимальное количество отходов сосредоточено в таких регионах, как:

- Карагандинская область – 609,9 млн. тонн;
- Костанайская область – 8283,3 млн. тонн;
- Павлодарская область – 500,5 млн. тонн;
- Восточно-Казахстанская область – 347,2 млн. тонн [16].

Для стабильного нахождения Республики Казахстан в число ведущих стран мира по уровню экологической эффективности до 2018 года показатели Казахстана должны соответствовать следующим параметрам:

- уровень эффективности использования природных ресурсов – не ниже 43 %;
- суммарное потребление ресурсов – не выше 246,86 ГВт;
- годовой совокупный произведенный продукт – не ниже 113,1 ГВт.

При уровне эффективности использования природных ресурсов, равном 53 %, обеспечивается выход на траекторию «устойчивого развития» и рост экономики происходит за счет более эффективных, «прорывных» технологий, а не за счет экстенсивной эксплуатации природных ресурсов страны [14].

В комплексе, как показывают проведенные исследования, Республика Казахстан имеет значительные резервы по улучшению основных параметров обеспечения устойчивости экономики и ее развития, которые на современном этапе не достигают оптимального уровня.

В практике функционирования существующей экономической системы Казахстана, по истечении существенного периода ее независимости остается широкий перечень нерешенных фундаментальных проблем – проблем экономического роста и спада, занятости и экономической активности населения, инфляции и девальвации национальной валюты, социально-экологических проблем и других. Данные проблемы сопряжены с частными экономическими проблемами, такими как ресурсная направленность экономики и высокий уровень ее экстенсификации, низкий уровень инновационной активности в системе бизнес-предпринимательства, отрицательное сальдо миграционных процессов, сравнительно низкие параметры уровня жизни и здоровья населения.

Также следует отметить, что экономика страны находится в сильной зависимости от факторов мировой экономики и научно-технического прогресса, конъюнктуры рынков сырьевых ресурсов.

Таким образом, для дальнейшего динамичного развития рыночной экономики Казахстана существует необходимость научного поиска и выработки организационно-экономических механизмов ее интенсификации и устойчивости. Такими механизмами, по нашему мнению должны послужить разработанные новые организационные и экономические основы развития человеческого потенциала с одной стороны, и новые организационно-экономические основы развития инвестиций в ресурсосберегающие экологически эффективные технологии, которые должны получить массовое распространение в промышленности. В свою очередь на определенном этапе это позволит Казахстану перейти на инновационную триединую концепцию устойчивого развития «человеческий потенциал – инвестиции – инновации».

Список литературы

- 1 Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn Economics: principles, problems, and policies. – 20th ed. – NY: McGraw-Hill, 2009.
- 2 John C. V. Pezzey, Michael A. Toma The Economics of Sustainability: A Review of Journal Articles. – 2002. – Discussion Paper 02-03.
- 3 Jackson T. Prosperity Without Growth. Published by the Sustainable Development Commission. – March, 2009.
- 4 Белоусов К. Ю. Современный этап эволюции концепции устойчивого развития и формирование парадигмы корпоративной устойчивости // Проблемы современной экономики. – 2013. – № 1 (45). – с. 47-50.

5 Кривонос Ю. Е. Экономическая теория. Конспект лекций [Электрон. ресурс]. – 2009. – URL: http://www.aup.ru/books/m240/3_7_4.htm (дата обращения: 18.06.2016)

6 Население Казахстана [Электрон. ресурс]. – URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Население_Казахстана (дата обращения: 16.09.2016)

7 Экономическая активность населения Казахстана // Статистический сборник на казахском и русском языках. – Астана, 2016. – 214 с.

8 Национальные счета Республики Казахстан // Статистический сборник на казахском и русском языках. – Астана, 2016. – 103 с.

9 Курс Доллара США в Казахстане [Электрон. ресурс]. – URL: <http://kurstenge.kz/archive/usd> (дата обращения: 20.10.2016)

10 Казахстан занимает 63 место в рейтинге по качеству жизни [Электрон. ресурс]. – URL: <http://365info.kz/2015/06/kazakhstan-zanimaet-63-mesto-v-rejtinge-po-kachestvu-zhizni/> (дата обращения: 16.09.2016)

11 Промышленность Казахстана и его регионов // Статистический сборник на казахском и русском языках. – Астана, 2016. – 191 с.

12 Наука и инновационная деятельность Казахстана 2010-2015 // Статистический сборник на казахском и русском языках. – Астана, 2016. – 40 с.

13 Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2015-2016 [Электрон. ресурс]. – URL: <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246> (дата обращения: 09.10.2016)

14 Анализ и прогноз параметров перехода к устойчивому развитию [Электрон. ресурс]. – URL: <http://mybiblioteka.su/7-95695.html> (дата обращения: 12.11.2016)

15 Environmental Performance Index [Electronic resource]. – URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_Performance_Index (дата обращения: 12.11.2016)

16 Охрана окружающей среды и устойчивое развитие Казахстана 2009-2015 // Статистический сборник на казахском и русском языках. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. Астана, 2016. – 168 с.

References

1 Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue, Sean M. Flynn (2009), *Economics: principles, problems, and policies*, 20th Edition, McGraw-Hill, New York.

2 John C.V. Pezzey, Michael A. Toma (2002), "The Economics of Sustainability: A Review of Journal Articles", *Discussion Paper 02-03*.

3 Jackson T. (2009), "Prosperity Without Growth", *Published by the Sustainable Development Commission*.

4 Belousov K. Yu. (2013), "Sovremenniy etap evolyutsii kontseptsii ustoichivogo razvitiya i formirovanie paradigmy korporativnoi ustoichivosti", *Problemy Sovremennoi Ekonomiki*, Vol. 1 No. 45, pp. 47-50. (In Russian)

5 Krivonos Yu.E. (2009), "Ekonomicheskaya teoriya. Konspekt lektzii", available at: http://www.aup.ru/books/m240/3_7_4.htm (Accessed 18 June, 2016) (In Russian)

6 "Naselenie Kazakhstana", available at: https://ru.wikipedia.org/wiki/Naselenie_Kazakhstana (Accessed September, 16, 2016) (In Russian)

7 "Ekonomicheskaya aktivnost' naseleniya Kazakhstana" (2016), *Statisticheskii sbornik na kazakhskom i russkom yazykakh*, Astana. (In Russian)

8 "Natsional'nye scheta Respubliki Kazakhstan", *Statisticheskii sbornik na kazakhskom i russkom yazykakh*, Astana. (In Russian)

9 "Kurs Dollara SShA v Kazakhstane", available at: <http://kurstenge.kz/archive/usd> (Accessed November, 20, 2016) (In Russian)

10 "Kazakhstan zanimaet 63 mesto v reitinge po kachestvu zhizni", available at: <http://365info.kz/2015/06/kazakhstan-zanimaet-63-mesto-v-rejtinge-po-kachestvu-zhizni/> (Accessed September, 16, 2016) (In Russian)

11 "Promyshlennost' Kazakhstana i ego regionov", *Statisticheskii sbornik na kazakhskom i russkom yazykakh*, Astana. (In Russian)

12 "Nauka i innovatsionnaya deyatel'nost' Kazakhstana 2010-2015", *Statisticheskii sbornik na kazakhskom i russkom yazykakh*, Astana. (In Russian)

13 "Vsemirnyi ekonomicheskii forum: Reiting global'noi konkurentosposobnosti 2015-2016", URL: <http://gtmarket.ru/news/2015/09/30/7246> (Accessed September, 09, 2016) (In Russian)

14 "Analiz i prognoz parametrov perekhoda k ustoichivomu razvitiyu", available at: <http://mybiblioteka.su/7-95695.html> (Accessed November, 12, 2016) (In Russian)

15 "Environmental Performance Index", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Environmental_Performance_Index (Accessed November, 12, 2016)

16 "Okhrana okruzhayushchei sredy i ustoichivoe razvitie Kazakhstana 2009-2015" (2016), *Statisticheskii sbornik na kazakhskom i russkom yazykakh. Komitet po statistike Ministerstva natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan*, Astana. (In Russian)

Түйін

Мақалада Қазақстан Республикасының экономикалық жүйесін іске қосудың, оның тұрақты дамуының қолданыстағы және перспективтік әлуетін анықтайтын қазіргі параметрлеріне талдамалық зерттеу қарастырылып, жүргізілді.

Summary

The article reviewed and conducted an analytical study of modern parameters of functioning of the economic system of the Republic of Kazakhstan, defining existing and promising potentials of its sustainable development.

*Материал поступил
в редакцию 16.09.2016*

JEL classification: O11: Macroeconomic Analyses of Economic Development
UDC 824.025

A. B. Aidarova,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
M. Auezov South-Kazakhstan State University,
Shymkent, The Republic of Kazakhstan

E. E. Dosmuratova,

Senior teacher, Master of economy,
M. Auezov South-Kazakhstan State University,
Shymkent, The Republic of Kazakhstan

**THE ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF SMALL AND MEDIUM
BUSINESS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Summary

Purpose – consists in studying of development of small and medium business in the Republic of Kazakhstan. It is necessary to show that development of small and medium business in the country is one of key questions of further economic development of Kazakhstan.

Methodology – the research was under construction by the following general scientific methods: abstract logical, settlement and constructive, forecasting and method of generalization.

Originality / value – authors is carried out own point of view concerning creation of effective development of small and average business in Kazakhstan. Represents the offers and recommendations following from results of a research which are aimed at the development of small and medium business the system of the organizational actions directed on development of small and medium business is offered.

Findings – established the priority directions on enhancement of the state support and regulation of small and medium business. Research results showed the need of development of small and medium business for Kazakhstan consists that it promotes overcoming crisis, financial stabilization of economy, solve strategic and tactical problems of macroeconomic nature, industry development, and promotes reduction of the level of unemployment. All these factors prove importance of development of small and medium business.

Keywords – small and medium business, industry development, the gross domestic product, industrial production.

The small entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan became the phenomenon mass and rather dynamic. For the last seven years the number of subjects of a small and average entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan was doubled practically and following the results of 2015 reached 1,6 million units. As a result the share of subjects of a small and average entrepreneurship in a total quantity of accounting entities raised from 92% to 95,5%, and remains at this level within the last three years [1].

Thus, the private entrepreneurship becomes more and more mass type of activity among an economically active population that demonstrates favorable business climate in the country.

Dynamics of number of the active and registered subjects of a small and average entrepreneurship has a general positive tendency. Since 2005 the number of the registered subjects of a small and average entrepreneurship grew by 88%, active – for 51%. at the same time, if to treat dynamics by years apart, then it can be divided into 3 stages: – 2005-2007 – during this period which in general is characterized by rapid growth of economy of Kazakhstan (at the level up to 9-10% a year) the number of subjects of a small and average entrepreneurship steadily increased on average by 12% a year; – 2008-2009 – during this period entrepreneurial activity of the population decreased against the background of sharp delay of growth rates of economy that was expressed in reducing number of subjects of a small and average entrepreneurship; – 2010-

2015 – this period is characterized by recovery of growth of economy and increase in number of the registered subjects of a small and average entrepreneurship. At the same time the level of actively operating plants changes not steadily that is shown in table 1.

In absolute expression the number of the registered subjects of SAB for the end of 2015 has increased by 907 thousand units in comparison with an indicator of 2005, the number of active subjects of SAB – by 395 thousand units at the same time a share of active subjects of SAB in total number of the registered subjects of SAB, having a positive tendency until the end of 2009, having increased from 68% to 71%, in 2010 was reduced to 55%. Following the results of 2015, according to operational data, the level of actively acting subjects of SAB among registered also has made 55%.

Dynamic increase in number of subjects of SAB happens against the background of systematic policy of the state on development of sector of private business through optimization of the taxation system, reducing administrative barriers, rendering direct financial and non-financial support, etc [2].

In the annual rating of Doing Business – 2015 of the World Bank (WB) and International Finance Corporation (IFC) Kazakhstan rose with 53 by the 50th line item in the list from 189 countries of the world, in a year Kazakhstan achieved positive results in such spheres as receipt of construction licenses (growth on 4 points to the 145th place), registration of property (growth on 9 points to the 18th place) and permission of insolvency (growth on 1 point to the 54th line item). The city-state of Singapore remains the leader of the world ranking in usefulness of conditions for business activity.

In January-September, 2015 in comparison with January-September of previous year production (in the comparable prices) increased by 9,3%, number occupied for 0,4%, the number of active subjects for January 1, 2015 increased by 1,7%.

Table 1 – Number of active small business entities

Years	Number of subjects, units		
	Legal entities	Individual entrepreneurs	Peasant farms
2000	30 172	113 452	64578
2001	33 778	134 608	76 373
2002	39 590	119 038	95 460
2003	42 516	169 781	111 434
2004	46 194	215 116	121 722
2005	51 339	247 688	148 011
2006	50 612	297 234	156 978
2007	47 756	358 583	163 721
2008	55 865	415 709	169 326
2009	58 480	475 841	169 481
2010	60 601	428 420	170 193
2011	66 492	416 085	170 309
2012	64 457	589 640	182 986
2013	62 888	573 618	164 856
2014	79388	662 814	158 583
2015	84569	698 329	157 766

Note – completed by author based on resource [2]

Production by subjects of a small and average entrepreneurship for January-September, 2015 constituted 10132,4 billion tenges. In a total quantity of subjects of SAB the share of individual entrepreneurs constituted 73,7%, peasant farms – 17,5%, legal entities of a small entrepreneurship – 8,3%, legal entities of an average entrepreneurship – 0,5%. In structure of active subjects of SAB on forms of business the subjects performing business activity without formation of legal entity prevail, are individual entrepreneurs whose number in 2015 made 662 814 units or 73,7% of a total quantity of active subjects of a small and average entrepreneurship. The number of PEASANT FARM made 157 766 or 17,5%, and legal entities - the entities of a small and average entrepreneurship – 79 388 subjects or 8,35% of a total quantity of active subjects of SAB [3].

Despite of happy significant amount of the entities representing small and medium business, a role those in economy remains still insignificant. So, SAB share in GDP is given in table 2.

Table 2 – Share of a small and average entrepreneurship in GDP

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Assessment of a contribution of a small and average entrepreneurship to GDP, %	17,8	17,5	20,4	18,6	20,4	20,2	17,5	20,15	
Including									
small business	8,2	7,6	8,5	6,4	6,6	7,0	6,2	6,5	7,5
average business	9,6	9,9	11,9	12,2	13,8	13,2	11,3	11,3	11,6

Apparently from table 4 the downward tendency of SAB share in GDP is observed from year to year. At the same time it doesn't occur due to uneven decrease in a share, – there is a decrease, both shares of medium business, and a share of small business. It should be noted that till 2007 the share of products of MSB in gross domestic product of the country tended to growth. However from 2007 for 2014 it changed in the opposite direction. If in 2007 SAB contribution to GDP constituted 20,4%, then in 2015 it decreased to 17,3. In 2015 the share of a small and average entrepreneurship in GDP of Kazakhstan constituted 18,1%, number occupied in small and medium business – 2,5 million people, the number of active subjects exceeded 760 thousand.

Production by active subjects of SAB in absolute monetary value annually increases. Sharp growth of an indicator was observed in 2008 - almost twice in comparison with previous year. It resulted from introduction of amendments to the legislation on a private entrepreneurship: new criteria of determination of subjects of an average entrepreneurship were entered at the expense of what their number included a part of the entities which were earlier classified as large [4].

Within the last three years of GDP of Kazakhstan in real terms shows stable growth. So, in 2012 as a result of increase by 7,5% of GDP constituted 27 301 billion tenges. In 2013 GDP grew by 5% that allowed to reach the level of 30 073 billion tenges. For 2014 GDP increased by 6% and constituted 33 521 billion tenges.

Production of MSP for 2015 is estimated at the level of 9 020 billion tenges that in the ratio with the runway constitutes 27%. The real surplus of products of SAB for 2015 constituted 3,3%.

In this sector is issued products for the total amount about 8 trillion tenges. The president of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev in the message to the people "Strategy Kazakhstan-2050 set the object: by 2050 to enter number 30 of the most developed countries of the world. At the same time SAB share in economy of Kazakhstan shall grow by 2030 twice, and by 2050 this sector of economy shall become, according to Nazarbayev's promises prevailing.

This fact causes vigilance besides that the Government pursues active economic policy on ensuring diversification of economy and steady rates of economic growth due to increase in a role of SAB. In developed countries the share of products of SAB reaches 50% of GDP above. Criteria of reference of the

entities to category SAB in various states rather strongly. Nevertheless, even taking into account possible amendments, a contribution of small business entities to economy Kazakhstan is very small. Comparison of macro indicators of a small entrepreneurship of Kazakhstan with indicators of developed countries is shown in the figure 1.

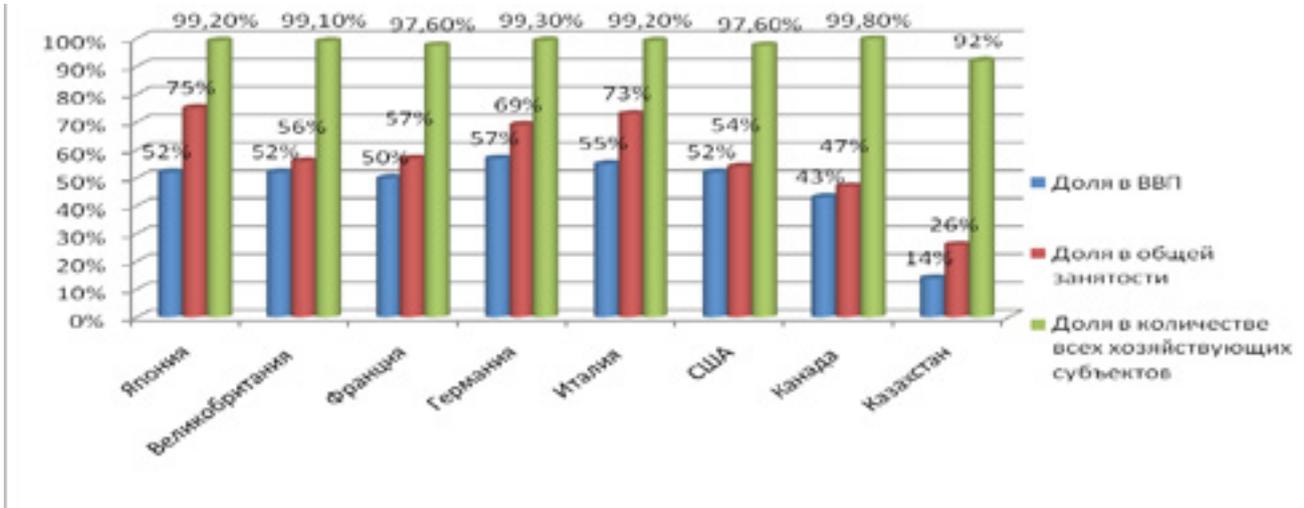

Figure 1 – Comparison of Macro indicators of Small Business of Kazakhstan with Indicators of the Developed Countries

On a share of an occupied population in SAB sector in general employment indicators of Kazakhstan are also much lower in comparison with the developed states. If in developed countries it constitutes from 47% (Canada) to 75% (Japan), then in Kazakhstan in 2015 it constituted only 32% [5].

The industry analysis of development of SAB shows very diverse picture in the category of the certain countries. Apparently from the figure 1 in world practice of development of small and medium business the bigger specific weight occupies an industry of agricultural industry, but at the same time, industrial small and medium scale enterprises (the Czech Republic, the Countries of OECD, England) are more developed, than in Kazakhstan.

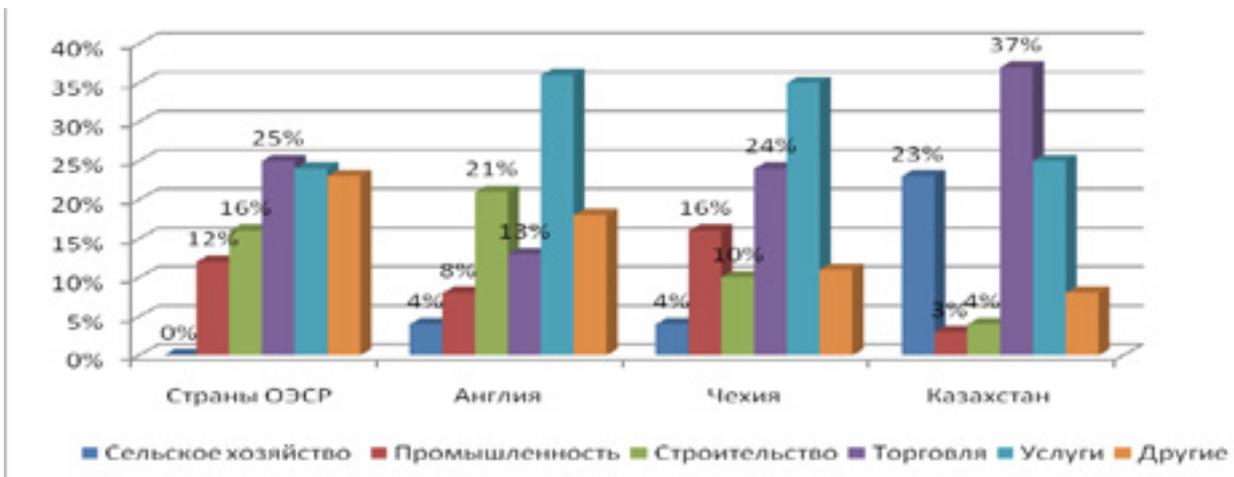

Figure 2 – Branch structure of macro indicators of SAB

The share of SAB occupied in industrial sector of economy is an important indicator of high-quality development of a small entrepreneurship and economy in general. The entities of the industry, and first of all – processing industry provide diversified development of national economy.

Indicators of activities of SAB in an industry section in 2015 are stated below. Apparently from the figure 3, the greatest number of SAB performs the activities in the sphere of trade (44%), and in agricultural industry (19%). The smallest quantity of SAB works in industrial sector (3%) and a construction (2%). In the sphere of transport and communication 19% of SAB [6] function.

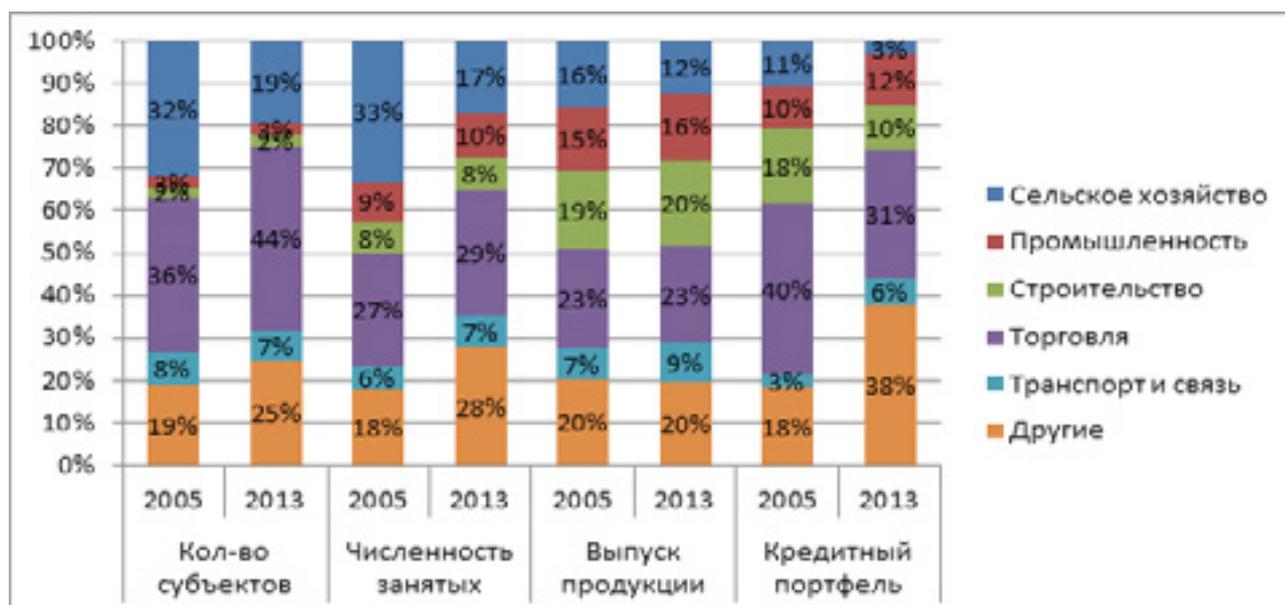

Figure 3 – The main indicators of activities of SAB in industry section

Comparison of Kazakhstan with economies of developed countries isn't always correct as doesn't consider a difference in structure of GDP, degree of a maturity of the markets and their social and demographic features. Besides, as we already specified in the previous chapter, development of SAB in the industry shan't be end in itself as in Kazakhstan there are no natural conditions for development of SAB in the industry.

Industry representation of quantity occupied in SAB characterizes SAB role in the solution of an important social task on employment of the population. This indicator significantly depends on quantity of the operating SAB in these or those industries of economy that explains similar proportions in an industry section – growth of quantity of the operating SAB in proportion resolves employment issues.

The analysis of production confirms a positive role of SAB working in the sphere of the industry where only 3% of the operating SAB provide a 10% share of production of SAB of all industries.

Similar to only 2% of SAB operating in the sphere of a construction provide a 15% share of production of SAB of all industries. SAB of transport and communication solve an economic problem on ensuring GDP growth by means of increase in production approximately in proportion to their quantity: occupying 7% of number in the SAB industry coal mine, this industry provides a 7% share of production of SAB of all industries.

Trade, occupying the greatest share in quantity of SAB (44%), provides only 28% of amount of production, thereby, emphasizing the inefficiency in the solution of an economic task of GDP growth by means of increase in production. The same role is characteristic of SMSB of agricultural industry where 19% of a total quantity of SMSB provides all a 16% share of production of SAB of all industries [7].

Trade in SAB on this indicator also has the greatest specific weight. Occupying a 44% share by quantity of the operating SAB, they obtained 41% of all credits of BVU. This tendency proceeds within seven years. SAB of industrial sector on the level of appeal are at the average level for BHE: the amount of the credits for them made 11% whereas the share of industrial SAB constitutes 3%.

The overview of active SAB in a regional section for 2015 is provided in the figure 4 which shows that the greatest number of SAB functions in the Southern Kazakhstan area (128 thousand), in Almaty region (93 thousand) and in Almaty (124 thousand). The smallest indicators have North Kazakhstan (25 thousand), Kyzylorda (29 thousand), West Kazakhstan areas (30 thousand) and Pavlodar (33 thousand) [8].

In work ranging of regions on a share of the operating SAB in total number of the registered SAB is carried out. The level of this indicator is higher, the best conditions of business exist in the region. So, in 2015 across Kazakhstan this indicator constitutes 54,5%. Above so-so republican level it was created in West Kazakhstan (63%), Mangystau, Aktubinsk, Povladar Regions (62%), Atyrau (59%), North Kazakhstan (57%)

It is connected with the fact that approximately at the national average level there is SKR (55%), East Kazakhstan and Kostanay (53%) areas. In other regions this indicator is lower than republican and varies from 52% (The Akmola region) to 49% (Astana).

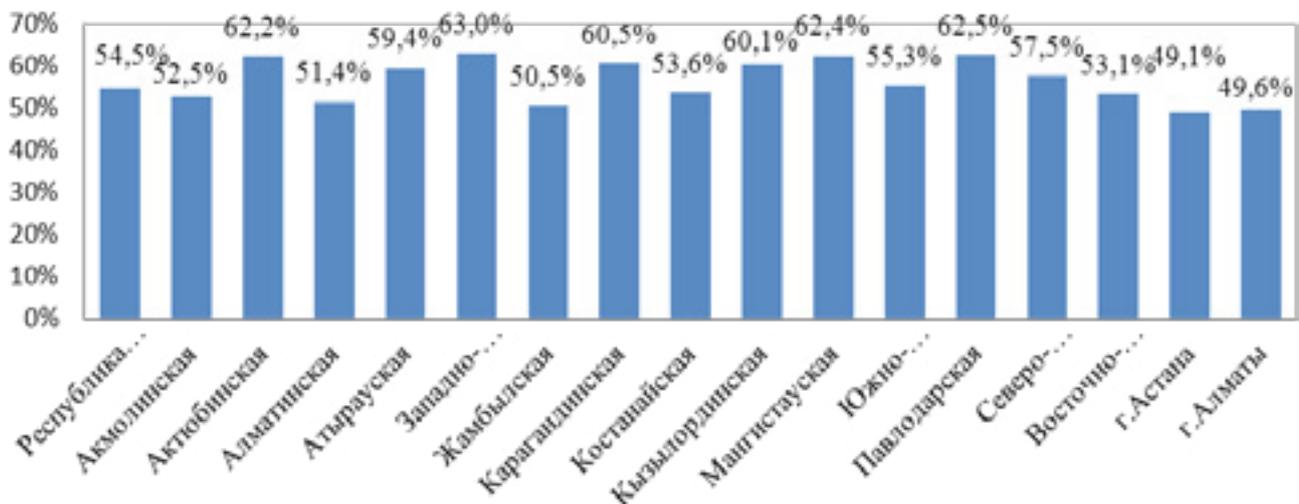

Figure 4 – Share of active SAB in total number of the registered SAB

According to committee according to the statistics of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan the greatest number of active individual entrepreneurs is concentrated in Almaty – 103 217 (15,6% of a total quantity), Southern Kazakhstan – 67 015 (10,1%), East Kazakhstan – 59 537 (9,0%), Karaganda – 52 924 (8%), Astana - 52 835 (8%) Almaty – 46 940 (7,1%), the Kostanay region – 35 837 (5,4%).

A significant amount of actively working country farms is fixed in Southern Kazakhstan – 54572 (34,6%), Almaty – 43535 (27,6%), Jambyl – 15394 (9,8%) and East Kazakhstan – 11723 (7,4%) areas. When carrying out the analysis of the level of development of small business in a regional section it is necessary to consider distinctions in population of regions. Counting on 1000 inhabitants of EAN of regions the greatest number of active SAB works in Almaty (160,6 units) and Astana (135,1 units), Mangystau (121,6 units) and Atyrau (114,3 units) areas. The smallest concentration of subjects of SAB is observed in Jambyl (76 units), North Kazakhstan (76,5 units) and Pavlodar (76,9 units) areas [9].

Thus, the small business entities performing the activities in the form of the legal entity or small business and also the subjects of an average entrepreneurship functioning in priority industries of processing industry, transport and communication treat subjects of small and medium business which have high potential opportunities for expansion of internal production of increase in competitiveness of the products and as a result of strengthening of the role in the course of diversification of economy of Kazakhstan [10].

Summing up the results, it is possible to draw the following conclusions:

- In general growth of absolute measures of small business (nominal quantity of the registered, operating SAB, products amounts) is observed;
- SAB contribution to the budget increases quicker, than number of the registered and operating plants and quicker than their share in GDP;

- However there are negative tendencies of relative indicators.

Growth of number of small enterprises, undoubtedly favorably influences development of economy of the republic, resolving unemployment issues due to creation of new workplaces, development of the sphere and quality of the provided services; increases in competitiveness of domestic goods; growth of tax revenues in the budget. In turn, further increase in number of small enterprises, requires improvement of investing and financial and credit activities that will allow filling up current assets of the entities, to execute modernization, to create additional workplaces and a competitive environment.

Infrastructure of support of an entrepreneurship represents a complex of the organizations providing favorable conditions for creation, functioning and development of private business activity.

It is possible to carry to those:

- the state and created at the initiative of the state organizations;
- nongovernmental organizations;
- international and foreign organizations.

Depending on a functional orientation the structure of institutes of infrastructure is determined as follows:

- the state support and assistance at stages formation, functioning and business developments;
- financial support
- it is information – analytical support;
- support in the field of education and advanced trainings of a personnel [11].

For successful development of the business entrepreneurs shall have an open entry to the standard and legal acts, explanatory documents and instructions regulating their activities. In addition they need to possess information on the demand and supply in the market, competitors, suppliers of raw materials, sales opportunities of finished goods of participation in tenders. At least availability of an opportunity for increase in level of knowledge and specialized skills which they apply in the daily activities is important for entrepreneurs [12].

The small entrepreneurship is fundamentals of market economy and provides employment to a considerable part of the population, and also supports large industries and projects. Its formation is closely integrated also to change of mentality, outlook, culture and lifestyle of entrepreneurs, people independent and capable to bear a large load of responsibility. At the same time growth of small and medium business allows to solve socially – economic tasks of regional development. Conditions of world modern economy further development of power of large monopolies is followed by preserving and development of small and medium-sized companies that is caused scientifically – technical revolution. The matter is that production of many types of new products begins at the entities of small and medium-sized companies which in fight for the place under sun are forced to react more flexibly to the shift in demand, to look for requirements new still unsatisfied with production. Therefore not accidentally expenses of small firms on scientifically – research and design works counting on one occupied often exceed similar costs of large enterprises.

The international experience of formation of an entrepreneurship showed that the states of a transitional economy, as a rule, encouraged only trade mediation of the beginning entrepreneurs that did unprofitable activities in the sphere of production.

Backwardness of market infrastructure also is characteristic of a transitional economy. What constrained and constrains development of a small entrepreneurship. The output gap wasn't stopping do1998 years in the Republic of Kazakhstan, inflationary tendencies. In case of which increase in prices obviously overtook increase in nominal yields of the population, led to narrowing of market capacity that significantly constrained development of business activity in the production sphere including on the basis of small business. It is necessary to refer to a restraining factor of development of a small entrepreneurship also underestimation of the importance of small and medium business in the sphere of production [13].

There are necessary measures for support and development of the arising small and medium business in market economy:

- development of complex state it is scientific – the reasonable development program of a small and average entrepreneurship as bases of creation of free competition;
- forming of financial base for its development and financial privileges (soft credits, preferential taxes, subsidies of non-paid nature, etc.);

- in the program the place of a small and average entrepreneurship in the priority directions scientifically – technical progress shall be especially determined;
- in formation of small and medium business the special centers of small enterprises shall play an important role in various regions (the regional centers of the country);
- attraction of resources of large enterprises for the purpose of development of small and medium business on the basis of system of a cooperation of large and small business, especially in trade and services [14].

It is necessary to emphasize that small enterprises are a collateral sphere of economy. Small business restrictedly joins in economic structure, a competitive environment and in public job specialization. And the role it steadily increases in modern dynamic life. As shows experience of developed countries if in the past small enterprises were created as the result of aspiration of many to open own business, then creation of small enterprises is quite often initiated now by the large companies which charge to them to conduct separate types of production or to establish close ties with the market.

Questions of development of SAB in the Republic of Kazakhstan belong to the category of the most important and are considered at the highest national level. The present stage of development of small business in Kazakhstan, since 2001, is characterized by implementation of a number of the complex measures directed to streamlining of activities in the sphere of a private entrepreneurship, and including small business.

In the framework of the subprogram "Development of small and medium entrepreneurship in the Republic of Kalmyk, 2014-2017" state program "Economic development and improving the investment climate in the Republic of Kalmyk, approved by decree of the Government of the Republic of Kalmyk dated 26 April 2013 No 198 additional measures to support small and medium enterprises Autonomous establishment of Republic of Kalmyk Center of enterprise development». The subject of investment activity to be included in the Register of investors for the period, depending on the total volume of actual capital investment in production facilities over the last five years prior to the filing date of the application for inclusion of the subject of investment activity.

Successful experience of developed countries of the world in creation of competitive and diversified economy serves as evident confirmation of that fact that small business is one their crucial elements in this process. The condition and the level of development of sector of small business play an important role in ensuring sustained economic growth of the country, promoting the solution of a number of problems, such as unemployment, poverty, the undeveloped competition, inefficient use of material and non-material resources, dependence of the internal aggregate demand on import, etc.

Peasant farms are most developed in Almaty (45,29%) and Southern Kazakhstan areas (47,59%) in view of the environment promoting development of agriculture.

To important components use of the non-financial tools providing businessmen with consulting and training becomes an element of the state support of SAB recently more and more.

The greatest specific weight of legal entities of SAB in structure of all subjects of SAB is provided to Almaty, Astana and Mangystau regions. If availability in Astana and Almaty of a large number of legal entities – subjects of SAB is caused by financial development of two cities of Kazakhstan, then the situation of affairs in Mangystau region is caused by the fact that in from connection with receipt of the oil companies in some areas of Mangystau region almost all settlements received a push to economic development [15].

Peasant farms are most developed in Almaty (45,29%) and Southern Kazakhstan areas (47,59%) in view of the environment promoting development of agricultural industry.

Important components use of the non-financial tools providing entrepreneurs with consulting and training becomes an element of the state support of SAB recently more and more.

References

- 1 Individual entrepreneur: practice guidance. Under the general editorship of Y. L. Fadeev. – M.: Ecsmo, 2014. – 224 p.
- 2 Smetanin S. I. History of an entrepreneurship of Russia: course of lectures. – M.: CNORUS, 2014. – 192 p.

- 3 Kruglova N. Y. Bases of business (entrepreneurship). – M.: Knorus, 2013. – 544 p.
- 4 Krutik A. B. Problems and the prospects of development of an entrepreneurship in the Kazakhstan economy // Problems of modern economy. –2012. – № 2.
- 5 Small and average entrepreneurship in Kazakhstan. 2009. Rosstat. – M., 2015. – 151 p.
- 6 Small entrepreneurship in Kazakhstan: last, this and future / Under the editorship of E. G. Yasin, A. Y. Chepurenko, V. V. Buyev. – M.: Liberal Mission fund, 2013 – 220 p.
- 7 Nabatnikov V. M. Organization of business activity. Educational benefit. – Rostov-on D.: Phoenix, 2011. – 256 p.
- 8 Official web-site of the Committee of Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [Electronic source]. – URL: <http://stat.gov.kz> (accessed: 03.07.2016)
- 9 AnnaLee Saxenian From brain drain to brain circulation: Transnational communities and regional upgrading in India and China // Studies in Comparative International Development. – 2005. – № 40 (2). – pp. 35-61.
- 10 Madrid-Guijarro A., Garcia D., Van Auken, H. Barriers to innovation among Spanish manufacturing SMEs // Journal of Small Business Management. – 2009. – № 47 (4). – pp. 465-488.
- 11 Banker R. D., Bardhan, I., Asdemir O. Understanding the impact of collaboration software on product design and development // Information Systems Research. – 2006. – № 17 (4). – pp. 352-373.
- 12 Barker III, V. L., Mueller G. C. CEO characteristics and firm R&D spending // Management Science. – 2010. – № 48 (6). – pp. 782-801.
- 13 Bertschek I., Entorf H. On nonparametric estimation of the Schumpeterian link between innovation and firm size: evidence from Belgium, France, and Germany // Empirical Economics. – 2007. – № 21 (3). – pp. 401-426.
- 14 Birchall D., Chanaron J., Soderquist K. Managing innovation in SMEs: a comparison of companies in the UK, France and Portugal // International Journal of Technology Management. – 2012. – № 12 (3). – pp. 291-305.
- 15 Carbonara N. Information and communication technology and geographical clusters: opportunities and spread // Technovation. – 2005. – № 25 (3). – pp. 213-222.

References

- 1 Fadeev Y.L. (2014), *Individual entrepreneur: practice guidance*, Ecsmo, Moscow.
- 2 Smetanin S.I. (2014), *History of an entrepreneurship of Russia: course of lectures*, CNORUS, Moscow.
- 3 Kruglova N.Y. (2013), *Bases of business (entrepreneurship)*, Knorus, Moscow.
- 4 Krutik A.B. (2012), "Problems and the prospects of development of an entrepreneurship in the Kazakhstan economy", *Problems of modern economy*, Vol. 2.
- 5 "Small and average entrepreneurship in Kazakhstan. 2009. Rosstat" (2015), Moscow.
- 6 Yasin E.G., Chepurenko A.Y., Buyev V.V. *Small entrepreneurship in Kazakhstan: last, this and future*, Liberal Mission fund, Moscow.
- 7 Nabatnikov V.M. (2011), *Organization of business activity. Educational benefit*, Phoenix, Rostov-on D.
- 8 "Official web-site of the Committee of Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan", available at: <http://stat.gov.kz> (Accessed July, 03, 2016)
- 9 Anna Lee Saxenian (2005), "From brain drain to brain circulation: Transnational communities and regional upgrading in India and China", *Studies in Comparative International Development*, Vol. 40 No. 2, pp. 35-61.
- 10 Madrid-Guijarro A., Garcia D., Van Auken, H. (2009), "Barriers to innovation among Spanish manufacturing SMEs", *Journal of Small Business Management*, Vol. 47 No. 4, pp. 465-488.
- 11 Banker R.D., Bardhan, I., Asdemir O. (2006), "Understanding the impact of collaboration software on product design and development", *Information Systems Research*, Vol. 17 No. 4, pp. 352-373.
- 12 Barker III, V.L., Mueller G.C. (2010), "CEO characteristics and firm R&D spending", *Management Science*, Vol. 48 No. 6, pp. 782-801.

13 Bertschek I., Entorf H. (2007), "On nonparametric estimation of the Schumpeterian link between innovation and firm size: evidence from Belgium, France, and Germany", *Empirical Economics*, Vol. 21 No. 3, pp. 401-426.

14 Birchall D., Chanaron J., Soderquist K. (2012), "Managing innovation in SMEs: a comparison of companies in the UK, France and Portugal", *International Journal of Technology Management*, Vol. 12 No. 3, pp. 291-305.

15 Carbonara N. (2005), "Information and communication technology and geographical clusters: opportunities and spread", *Technovation*, Vol. 25 No. 3, pp. 213-222.

Резюме

Результаты исследования показали, что потребность развития малого и среднего бизнеса для Казахстана состоит в том, что он способствует преодолению кризиса, финансовой стабилизации экономики, решению стратегических и тактических проблем макроэкономического характера, развитию промышленности, способствует снижению уровня безработицы. Все эти факторы подтверждают важность развития малого и среднего бизнеса.

Түйін

Нәтижелері Қазақстандағы шағын және орта бизнесті дамыту үшін қажеттілігі, ол жұмыссыздық деңгейін төмендетуге көмектесіп, макроэкономикалық, индустриалдық дамудың стратегиялық және тактикалық мәселелерге, дағдарысты еңсеру үшін экономиканың қаржылық тұрақтандыру көмектеседі екенін көрсетті. Барлық осы факторлар шағын және орта бизнесті дамыту маңыздылығын растайды.

*Материал поступил
в редакцию 25.10.2016*

A1: General Economics

A. R. Oinarov,

candidate of technical sciences, Chairman of the Board,
"Kazakhstan public-private partnership center" JSC,
Astana city, The Republic of Kazakhstan

D. A. Eshimova,

candidate of economic sciences, Deputy Chairman of the Board,
"Kazakhstan Public-private Partnership Center" JSC,
Astana city, The Republic of Kazakhstan

Y. M. Moldabekov,

candidate of economic sciences, Back-office, Analyst,
JSC "Kazakhstan Public-Private Partnership",
Astana city, The Republic of Kazakhstan

THE DEVELOPMENT OF APPROACHES TO CALCULATION THE SOCIO-ECONOMIC EFFECTS OF PROJECT

Abstract

Purpose – establishing approaches for social-economic effects calculation methods for development projects.

Methodology – invest project impact assessment on the gross regional product growth, export value increase, economic agenda costs savings, tax revenues and new jobs stuff creation.

Originality / value – the value of the article is to develop a method for calculating the socio-economic benefits of development projects.

Findings – formulated a common methodology and calculation basis for assessing the socio-economic benefits of development projects.

Key words – socio-economic effects, economic growth, unemployment reduction, economy of resources.

УДК 339.72

А. Р. Ойнаров,

кандидат технических наук, председатель правления,
АО «Казахстанский центр государственно-частного партнерства»,
г. Астана, Республика Казахстан

Д. А. Ешимова,

Заместитель председателя правления,
АО «Казахстанский центр государственно-частного партнерства»
г. Астана, Республика Казахстан

Е. М. Молдабеков,

кандидат экономических наук, Бэк-офис, аналитик,
АО «Казахстанский центр государственно-частного партнерства»
г. Астана, Республика Казахстан

РАЗРАБОТКА ПОДХОДОВ К РАСЧЕТУ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ЭФФЕКТОВ ПО ПРОЕКТАМ РАЗВИТИЯ

Абстракт

Цель исследования – разработка подходов к расчету социально-экономических эффектов по проектам развития.

Методология – оценка влияния проекта на рост валового регионального продукта, увеличение объема экспорта, экономию затрат экономических агентов, поступление налогов в бюджет и создание новых рабочих мест.

Оригинальность / ценность статьи – ценность статьи заключается в разработке методики расчета социально-экономической эффективности проектов развития.

Выводы – сформулирована общая методология и расчетная база для оценки социально-экономической эффективности проектов развития.

Ключевые слова – социально-экономические эффекты, экономический рост, снижение безработицы, экономия ресурсов.

Введение

В современных условиях нестабильности мировой экономики и вызванного этим замедления темпов роста экономики Казахстана в нашей стране существует объективная необходимость объединения усилий государственного и частного секторов с целью недопущения дальнейшего ухудшения состояния казахстанской экономики.

Одним из путей осуществления поддержки частного сектора стало принятие 31 октября 2015 года Закона Республики Казахстан «О государственно-частном партнерстве» [1]. Закон основан на международном опыте и включает в себя широкий спектр мер для поддержки как отечественных, так и иностранных инвесторов.

В соответствии законом главной целью государственно-частного партнерства (далее ГЧП) является привлечение средств и опыта частного бизнеса (компаний и банков) для реализации крупных проектов развития в различных отраслях экономики и различных регионах Казахстана. Подобное сотрудничество, с одной стороны, позволит государству решать вопросы реализации проектов, имеющих государственное значение, а с другой, обеспечит частный сектор необходимыми финансовыми средствами и возможностью устойчивого развития. Дополнительными положительными факторами реализации проектов развития являются дополнительные налоговые поступления в бюджет и создание новых рабочих мест, что приведет к росту доходов населения, и, как следствие увеличению внутреннего спроса на товары и услуги.

Кроме того, такое объединение усилий, с одной стороны, даст возможность повысить экономическую эффективность государственного сектора за счет создания своего рода конкуренции с коммерческими предприятиями. С другой стороны, ГЧП можно рассматривать как своего рода поддержку частного сектора в период макроэкономической нестабильности.

Особый упор в ГЧП делается на создание и модернизацию инфраструктурных и социальных объектов, которые являются базисом развития других отраслей экономики и представляют собой основу обеспечения устойчивого экономического роста в стране.

С точки зрения государства важным аспектом реализации любого проекта, в том числе в сфере ГЧП, является наличие его положительного влияния на экономию ресурсов, увеличение поступлений в бюджеты различного уровня, а также на создание новых рабочих мест. Все перечисленные факторы относятся к так называемым социально-экономическим эффектам.

Таким образом, большое значение имеет разработка методологии расчета социально-экономических эффектов по проектам развития с точки зрения влияния ее результатов (прямых и конечных [2]) на экономику страны.

I. Социально-экономические эффекты

Для начала рассмотрим более подробно социально-экономические эффекты, которые могут иметь место при реализации проектов развития.

1. Рост ВРП

Реализация проекта развития приведет к созданию актива, который в дальнейшем может быть использован для выпуска товаров, оказания услуг и выполнения работ. Тем самым, будет обеспечиваться рост валового регионального продукта (ВРП), который, в свою очередь, послужит обеспечению экономического роста в стране в целом.

• **Эффект на ВРП** = Прямой эффект на ВРП + Косвенный эффект на ВРП

– **Прямой эффект на ВРП = Влияние отрасли на ВРП через рост ВДС** = Доля ВДС отрасли в ВРП [3] * Предполагаемый рост объема выпуска отрасли счет реализации проекта.

Влияние инфраструктурных проектов на ВРП является долгосрочным. Следует учитывать также краткосрочный эффект от увеличения ВРП в строительстве и сопутствующих отраслях экономики, в том числе на период строительства объекта.

– **Косвенный эффект на ВРП** = Прямой эффект на ВРП * Коэффициент использования услуг отрасли другими отраслями в межотраслевом балансе [4]

2. Рост экспорта (Для проектов реального сектора (производство))

Рост экспорта казахстанской продукции является одним из положительных эффектов проектов развития, позволяющим оценивать уровень роста конкурентоспособности казахстанской экономики на мировых рынках.

Рост объемов экспорта = Объем произведенной продукции, экспортируемой в другие страны до реализации проекта – Объем произведенной продукции, экспортируемой в другие страны после реализации проекта

3. Снижение затрат.

Развитие инфраструктуры, а также других отраслей экономики страны приведет к экономии по расходам в других отраслях.

В том числе можно отметить следующие направления снижения затрат:

Экономия времени = Среднемесячная заработная плата в регионе [5] * 12 * Оцениваемый размер сэкономленного времени * Количество населения, занятого по найму в регионе [5];

Экономия на ремонте = Средняя стоимость ремонта (статистика по предприятиям) * Оцениваемое сокращение числа ремонтов после реализации проекта;

Экономия материальных ресурсов = Средняя стоимость материальных ресурсов (в среднем за единицу в соответствии со статистикой предприятий) * Оцениваемая экономия материальных ресурсов после реализации проекта;

Экономия средств на утилизацию твердых выбросов = Средняя стоимость 1 единицы выбросов (статистика по предприятиям) * Оцениваемое сокращение количества выбросов;

Экономия средств на утилизацию жидких выбросов = Средняя стоимость 1 единицы выбросов (статистика по предприятиям) * Оцениваемое сокращение количества выбросов;

Экономия средств на утилизацию газообразных выбросов = Средняя стоимость 1 единицы выбросов (статистика по предприятиям) * Оцениваемое сокращение количества выбросов;

Экономия затрат энергоносителей = Средняя стоимость 1 единицы энергоносителей (статистика по предприятиям) * Оцениваемое сокращение объема потребляемых энергоносителей;

Экономия затрат на сокращении простоев = Мощность производства на 1 единицу рабочего времени (статистика по предприятиям) * Стоимость производства на 1 единицу рабочего времени (статистика по предприятиям) * Оцениваемое сокращение времени простоев;

Экономия на транспортных расходах = Транспортные расходы до реализации проекта – Транспортные расходы после реализации проекта;

Экономия затрат на импортозамещении = Количество потребляемой импортной продукции до реализации проекта – Количество потребляемой импортной продукции после реализации проекта;

Экономия на страховании = Средняя стоимость выплат за 1 страховой случай [6] * Оцениваемое сокращение числа страховых случаев;

Экономия затрат на эксплуатацию транспорта = Оцениваемое сокращение стоимости эксплуатации * Число автомобилей в регионе;

Экономия затрат на лечение = Средняя стоимость лечения одного больного * Оцениваемое сокращение количества больных;

Экономия на расходах по временной нетрудоспособности = Пособие по временной нетрудоспособности за 1 день * Сокращение дней нахождения во временной нетрудоспособности * Количество пользователей;

Пособие по временной нетрудоспособности за 1 день = Средняя годовая заработная плата в регионе / 365 дней [7].

4. Эффекты на бюджет.

4.1. Налоги и сборы

Экономический рост, обеспечиваемый реализацией проектов развития, будет сопровождаться ростом поступлений в бюджеты различных уровней, в результате роста базы по различным видам налогов и других обязательных платежей в бюджет:

Эффект от притока социального налога = Расходы на выплаты социального налога;

Эффект от притока подоходного налога для физических лиц = Расходы на выплату подоходного налога для физических лиц;

Эффект от притока подоходного налога для юридических лиц = Расходы на выплату подоходного налога для юридических лиц;

Эффект от притока налога на добавленную стоимость = Расходы на выплату налога на добавленную стоимость (с вычетом НДС к учету в соответствии с Налоговым Кодексом Республики Казахстан);

Эффект от притока платежей по акцизам = Расходы на выплату акцизов.

4.2. Дивиденды

В случае государственных инвестиций в собственный капитал (вхождение в число акционеров, создание совместных предприятий) государство может получать дивиденды в качестве соучредителя / акционера:

Дивиденды в бюджет = Количество акций, принадлежащих государству (доля в капитале) * Ежегодный дивиденд (процент) на одну акцию (на процент участия в товариществе).

4.3. Экономия бюджетных средств в результате реализации проекта (в постинвестиционный период)

Реализация проектов развития, связанных с реконструкцией, ремонтом и техническим переоснащением объектов инфраструктуры, социальной сферы и реального сектора экономики могут позволить снизить будущие затраты на их содержание и обслуживание:

Экономия бюджетных средств = Ежегодные расходы на содержание и обслуживание объекта инфраструктуры до реализации проекта – Ежегодные расходы на содержание и обслуживание объекта инфраструктуры после реализации проекта.

5. Увеличение уровня занятости в регионе, инвестиции в человеческий капитал.

Развитие инфраструктуры и отраслей экономики будет сопровождаться созданием новых рабочих мест и снижением уровня безработицы. При этом важно уделять внимание и таким параметрам как уровень знания сотрудников и качество управления трудовыми ресурсами:

Увеличение количества рабочих мест = Число рабочих мест, созданных в регионе;

Количество занятых в сфере инфраструктуры = Число занятых в сфере инфраструктуры;

Количество занятых в социальных сферах экономики = Число занятых в социальных сферах экономики;

Количество занятых в высокотехнологичных сферах экономики = Число занятых в высокотехнологичных сферах экономики;

Затраты на повышение квалификации, профессиональную подготовку / переподготовку = Затраты на повышение квалификации, профессиональную подготовку / переподготовку.

Необходимо отметить, что проекты в различных отраслях экономики могут иметь некоторые свои индивидуальные типы социально-экономических эффектов, в отдельных отраслях экономики некоторые типы эффектов могут отсутствовать при реализации проектов, что связано со спецификой этих отраслей экономики.

II. Методология оценки социально-экономического эффекта

Для определения размера социально-экономических эффектов от реализации проектов развития и оценки их социально-экономической эффективности необходимо осуществление следующих шагов:

1. Выделение заинтересованных групп.

Цель данного этапа – идентификация и анализ тех экономических агентов (государства, физических и юридических лиц – резидентов Республики Казахстан), которые получают социальные, экономические и прочие виды выгод в результате реализации проектов развития. При этом желательно учитывать, что эффекты могут быть как прямыми, так и косвенными.

Важной частью данного этапа является выделение основных групп влияния проекта развития и определение путей воздействия с учетом действующей экономической системы страны.

2. Определение изменения издержек для каждой из групп.

На данном этапе необходимо проведение оценки воздействия реализации проекта развития на заинтересованные группы с точки зрения изменения их издержек. В частности, оценивается экономия материальных, финансовых, временных и прочих ресурсов, которые высвобождаются и могут быть использованы для роста выпуска товаров, услуг и работ в различных отраслях экономики.

3. Оценка воздействия на бюджеты всех уровней.

Целью данного этапа является оценка прогнозного поступления налоговых и прочих сборов в бюджет, а также дивидендов от участия государства в качестве учредителя / соучредителя на ежегодной основе в постинвестиционный период.

Также, в случае наличия, необходимо рассчитать возможные объемы экономии бюджетных средств на содержание и обслуживание объекта проектного финансирования.

По ряду проектов, характеризующихся достаточно высоким уровнем экономической эффективности и стабильным финансовым состоянием заемщика можно рассмотреть вариант привлечения внешнего финансирования (частные инвесторы и международные финансовые организации). Это, с одной

стороны, позволит сэкономить бюджетные средства, а с другой (в случае привлечения частных казахстанских инвесторов), будет иметь косвенный положительный эффект на экономику страны.

4. Оценка воздействия на уровень занятости и объемов инвестиций в человеческий капитал.

Оценка количества новых рабочих мест, создаваемых в результате реализации проектов развития в постинвестиционный период по регионам Казахстана. При этом необходимо учитывать следующие аспекты:

- количество создаваемых рабочих мест в социально-ориентированных сферах экономики (образование, здравоохранение, культура, спорт);
- количество создаваемых рабочих мест в высокотехнологичных сферах экономики (нанотехнологии, высокоточная обработка материалов, производство машин и оборудования, космические технологии и т.д.);

Дополнительно, для проектов, предполагающих курсы повышения квалификации и переподготовки кадров, возможен учет этих затрат в качестве инвестиций в человеческий капитал. В данном случае необходимо исходить из того, что высшие и специальные средние учебные заведения не готовят специалистов, полностью подходящих на определенные должности. В связи с этим, всегда существует необходимость дополнительного обучения сотрудников.

III. Расчет и анализ показателей социально-экономической эффективности

Целью любого проекта является достижение конкретных целей и решение определенных задач. Для оценки того, насколько хорошо достигнута цель или решена задача, используются показатели эффективности. Существует несколько подходов к расчету эффективности проекта. Так, в проектном анализе используются показатели **экономической эффективности**, представляющие собой следующие показатели отношения полученных экономических выгод (в виде денежных потоков) к произведенным затратам:

Чистая приведенная стоимость (NPV):

$$NPV = \frac{CF_1}{(1+r)^1} + \frac{CF_2}{(1+r)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+r)^n} - I \quad (1)$$

где:

CF_i – приток денежных средств в году i ;

I – инвестиции в проект;

r – ставка дисконтирования.

Внутренняя норма рентабельности (IRR):

$$NPV = \frac{CF_1}{(1+IRR)^1} + \frac{CF_2}{(1+IRR)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+IRR)^n} = 0 \quad (2)$$

Срок окупаемости проекта (PP):

$$PP = \sum CF_i / I.$$

Все вышеперечисленные данные берутся из ТЭО / ФЭО по проекту и перед использованием должны быть проверены.

С точки зрения проектного анализа проект является приемлемым, если у него имеется положительная Чистая приведенная стоимость (NPV) и Внутренняя норма рентабельности (IRR) превышает ставку дисконтирования (r).

Поскольку целью проектов развития является решение задач устойчивого экономического роста страны, для оценки их эффективности необходимо использовать показатели **социально-экономической эффективности**, которые представляют собой соотношение полученных социально-экономических выгод для экономики страны (государства, предприятий и граждан) к произведенным затратам:

Социально-экономическая чистая приведенная стоимость (SENPV):

$$SENPV = \frac{SECF_1}{(1+r)^1} + \frac{SECF_2}{(1+r)^2} + \dots + \frac{SECF_n}{(1+r)^n} - I \quad (3),$$

где:

SECF_i – денежный поток от социально-экономических эффектов в году *i*, рассчитываемый как сумма всех социально-экономических эффектов по отдельным направлениям, в которых реализуется проект;

I – инвестиции в проект (берется из ТЭО / ФЭО);

r – ставка дисконтирования (берется из ТЭО / ФЭО).

Социально-экономическая внутренняя норма рентабельности (SEIRR):

$$ENPV = \frac{ECF_1}{(1+EIRR)^1} + \frac{ECF_2}{(1+EIRR)^2} + \dots + \frac{ECF_n}{(1+EIRR)^n} = 0 \quad (4).$$

Социально-экономическая эффективность:

1+EIRR

С точки зрения социально-экономической эффективности проект является приемлемым, если у него имеется положительная Экономическая чистая приведенная стоимость (ENPV) и Экономическая внутренняя норма рентабельности (EIRR) превышает ставку дисконтирования (*r*). Таким образом, денежные потоки, генерируемые проектом и являющиеся потенциальным источником будущего экономического роста страны и увеличения благосостояния граждан Казахстана, должны превышать вложенные в проект инвестиции.

Заключение

Представляемые подходы оценки социально-экономической эффективности являются инструментом для анализа и оценки влияния реализации проектов развития на социально-экономическое развитие Казахстана, в том числе с точки зрения обеспечения устойчивого экономического роста, а также повышения благосостояния граждан страны.

Каждая отрасль экономики и каждый отдельный проект имеют свою специфику, отличительные свойства, особенности и условия реализации. В связи с этим возможно в дальнейшем с учетом практики введение изменений и дополнений в настоящую методику с целью более полного учета и охвата всех аспектов ведения управления проектами развития.

Список литературы

1 Закон Республики Казахстан №379-V ЗРК от 31 октября 2015 года. О государственно-частном партнерстве [Электрон. ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – 2016. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000379> (дата обращения: 20.05.2016)

2 Приказ Министра национальной экономики Республики Казахстан от 5 декабря 2014 года № 129. Об утверждении Правил разработки или корректировки, проведения необходимых экспертиз инвестиционного предложения государственного инвестиционного проекта, а также планирования, рассмотрения, отбора, мониторинга и оценки реализации бюджетных инвестиций [Электрон. ресурс] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». – 2016. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009938> (дата обращения: 09.09.2016)

3 Статистика Казахстана Оперативные данные (экспресс информация, бюллетени) Национальные счета – Интегрированные счета ВВП методом производства [Электрон. ресурс] // Официальный сайт Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан. –2016. – URL: http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNationalAccountIntegrated?_afLoop=41581658467986095#%40%3F_afLoop%3D41581658467986095%26_adf.ctrl-state%3D16t791wc4j_17 (дата обращения: 12.06.2016)

4 Статистика Казахстана Оперативные данные (экспресс информация, бюллетени) Национальные счета – Интегрированные счета Таблицы «Затраты-Выпуск» Республики Казахстан за 2014 год [Электрон. ресурс] // Официальный сайт Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан. – 2016. – URL:

5 http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNationalAccountIntegrated?_afLoop=41581658467986095#%40%3F_afLoop%3D41581658467986095%26_adf.ctrl-state%3D16t791wc4j_17 (дата обращения: 05.04.2016)

6 Статистика Казахстана Оперативные данные (экспресс информация, бюллетени) Труд [Электрон. ресурс] // Официальный сайт Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан. – 2016. – URL: http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersLabor?_afLoop=41636154743181819#%40%3F_afLoop%3D41636154743181819%26_adf.ctrl-state%3Dbutzaprqj_118 (дата обращения: 12.03.2016)

7 Страховой сектор Сводные отчеты [Электрон. ресурс] // Официальный сайт Национального Банк Республики Казахстан. – 2016. – URL: <http://www.nationalbank.kz/?docid=1070&switch=russian> (дата обращения: 09.09.2016)

8 Постановление Правительства Республики Казахстан Астана от 28 декабря 2015 года № 1103. Об определении размеров социального пособия по временной нетрудоспособности [Электрон. ресурс]. – URL: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/sotsialnoe_obe-sprechenie/id-P070001339/ (дата обращения: 16.08.2016)

References

1 "Zakon Respubliki Kazakhstan №379-V ZRK ot 31 oktyabrya 2015 goda. O gosudarstvenno-chastnom partnerstve" (2015), *Informatsionno-pravovaya sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan "Adilet"*, available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000379> (Accessed May, 20, 2016) (In Russian)

2 "Prikaz Ministra natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan ot 5 dekabrya 2014 goda № 129. Ob utverzhdenii Pravil razrabotki ili korrektyrovki, provedeniya neobkhodimykh ekspertiz investitsionnogo predlozheniya gosudarstvennogo investitsionnogo proekta, a takzhe planirovaniya, rassmotreniya, otbora, monitoringa i otsenki realizatsii byudzhetykh investitsii" (2014), *Informatsionno-pravovaya sistema normativnykh pravovykh aktov Respubliki Kazakhstan "Adilet"*, available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1400009938> (data obrashcheniya: 09.09.2016) (In Russian)

3 "Statistika Kazakhstana Operativnye dannye (ekspress informatsiya, byulleteni) Natsional'nye scheta – Integrirovannye scheta VVP metodom proizvodstva" (2016), *Ofitsial'nyi sait Komiteta po statistike Ministerstva Natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan*, available at: http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNationalAccountIntegrated?_afLoop=41581658467986095#%40%3F_afLoop%3D41581658467986095%26_adf.ctrl-state%3D16t791wc4j_17 (Accessed June, 12, 2016) (In Russian)

4 "Statistika Kazakhstana Operativnye dannye (ekspress informatsiya, byulleteni) Natsional'nye scheta – Integrirovannye scheta Tablitsy «Zatraty-Vypusk» Respubliki Kazakhstan za 2014 god" (2016), *Ofitsial'nyi sait Komiteta po statistike Ministerstva Natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan*, available at: http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNationalAccountIntegrated?_afLoop=41581658467986095#%40%3F_afLoop%3D41581658467986095%26_adf.ctrl-state%3D16t791wc4j_17 (Accessed April, 05, 2016) (In Russian)

5 "Statistika Kazakhstana Operativnye dannye (ekspress informatsiya, byulleteni) Trud" (2016), *Ofitsial'nyi sait Komiteta po statistike Ministerstva Natsional'noi ekonomiki Respubliki Kazakhstan*, available at: http://www.stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersLabor?_afLoop=41636154743181819#%40%3F_afLoop%3D41636154743181819%26_adf.ctrl-state%3Dbutzaprqj_118 (Accessed March, 12, 2016) (In Russian)

6 "Strakhovoi sektor Svodnye otchety", *Ofitsial'nyi sait Natsional'nogo Bank Respubliki Kazakhstan* (2016), available at: <http://www.nationalbank.kz/?docid=1070&switch=russian> (Accessed September, 09, 2016) (In Russian)

7 "Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan Astana ot 28 dekabrya 2015 goda № 1103. Ob opredelenii razmerov sotsial'nogo posobiya po vremennoi netrudosposobnosti" (2015), available at: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/sotsialnoe_obespechenie/id-P070001339_/ (Accessed August, 16, 2016) (In Russian)

Summary

The article deals with the assessing the socio-economic effects of public-private partnership projects. The authors have developed a method for calculating the impact of development projects on budget revenues (both tax and non-tax) and reduction of unemployment. In addition, for the first time in Kazakhstan discussed the aspect of project impact on the country's economy resources saving (such are: money, time, etc.) that allows to assess the level of economic processes efficiency increase by costs reducing.

Түйін

Мақала мемлекеттік-жекеменшік әріптестік жобалардың әлеуметтік-экономикалық әсерін бағалау мәселесін қарастырады. Авторлар бюджет түсімдеріне (салық және салықтық емес де) пен жұмыссыздықты азайтуына әсерін есептеу әдісі әзірленді. Сонымен қатар, Қазақстанда алғаш рет даму жобалардың экономиканың ресурстарды үнемдеу сияқты (ақша, уақыт, және т.б.), талқылады, яғни сондай әдіс шығындарды азайту арқылы экономикалық процестерді тиімділігін арттыру деңгейін бағалауға мүмкіндік береді.

*Материал поступил
в редакцию 31.10.2016*

JEL classification: A 13 – Relation of Economics to Social Values

S. S. Baktymbet,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Kazakh University of Economics, Finance and International Trade,
Astana, The Republic of Kazakhstan

A. S. Baktymbet,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Kazakh University of Economics, Finance and International Trade,
Astana, The Republic of Kazakhstan

ROLE OF THE MANPOWER IN TECHNOLOGICAL TRANSFORMATION OF KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – To consider the reasons of rather low public labor productivity and use of human resources in Kazakhstan, to carry out the analysis and to develop initial elements of modernization of the labor relations in development of technological transformation.

Methodology – This research were based on general scientific methods of knowledge, the analysis and synthesis, comparison and analogy, application of historical and logical approach which have allowed defining

an education role in development of technological way, to analyse indicators of efficiency of use of labor potential in regions of Kazakhstan for modernization of innovative economy.

Originality / value – In the research special lines of modern technological transformation in the countries of the developed and emerging market are disclosed and priority requirements to the labor relations of new (sixth) technological way are defined.

Findings – on the basis of the analysis of indicators of efficiency of use of labor potential in regions of Kazakhstan are defined the perspective directions of development of scientific and innovative system for the forced industrial and innovative development of Kazakhstan.

Key words – manpower, labor productivity, technological way, education, an innovation and innovative potential.

УДК: 331.446

С. С. Бақтымбет,

кандидат экономических наук, доцент,
Казахский университет экономики,
финансов и международной торговли,
г. Астана, Республика Казахстан

Ә. С. Бақтымбет,

кандидат экономических наук, доцент,
Казахский университет экономики,
финансов и международной торговли,
г. Астана, Республика Казахстан

РОЛЬ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ В ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель исследования – рассмотреть причины относительно низкой общественной производительности труда и использования человеческих ресурсов в Казахстане, провести анализ и разработать исходные элементы модернизации трудовых отношений в развитии технологической трансформации.

Методология – базируется на общенаучных методах познания, анализа и синтеза, сравнения и аналогии, применения историко-логического подхода которые позволили определить роль образования в развитии технологического уклада, проанализировать показатели эффективности использования трудового потенциала в регионах Казахстана для модернизации инновационной экономики.

Оригинальность/ценность – раскрыты особые черты современной технологической трансформации в странах развитого и развивающегося рынка и определены приоритетные требования к трудовым отношениям нового (шестого) технологического уклада

Выводы – на основе анализа показателей эффективности использования трудового потенциала в регионах Казахстана определены перспективные направления развития научно-инновационной системы для форсированного индустриально-инновационного развития Казахстана.

Ключевые слова – трудовые ресурсы, производительность труда, технологический уклад, образование, инновация и инновационный потенциал

Стратегия вхождения Казахстана в ряды 30 наиболее развитых стран, в которых наметился переход к новому технологическому укладу, ставит задачу модернизации всей системы социально-экономических отношений.

Казахстан относится к странам с ресурсными конкурентными преимуществами. Главным преимуществом Казахстана являются богатые природные ресурсы, транзитное местоположение, население с высоким уровнем образования и квалификации.

Однако в стране сложился разрыв между конкурентными возможностями и продуктивным их использованием, причиной тому институциональные издержки трудовых отношений.

Исследование проблем взаимосвязи технологической и социальной структур экономики уходит корнями в институциональную теорию. Научные разработки в данном направлении начались еще в XIX в. с исследований Т. Веблена, который считал, что в обществе институциональная и технологическая структуры вступают в противоречие. По утверждению Веблена «институты по своей природе инертны и хронически не успевают за более динамичным развитием технологий» [1]. Значительный разрыв между ними наблюдается в странах развивающегося рынка.

На самом деле, если новые технологий доступны на мировых рынках, то создание таких ценностей как осознанное отношение к труду и производственная культура требует особых и длительных усилий общества.

Как отмечает академик У. Баймуратов «Сейчас многие умы пытаются найти рецепты от кризисов, не определив их истоки. Отсюда лечат только симптомы, а не генезис болезни. Господствующий ныне узкий, технократический подход уводит от истины. А дорога к ней лежит через гармоничное мышление (сознание), признающее главенство духовного над материальным, а не наоборот, что является тупиком [2].

Казахстан, продвигается к новому технологическому укладу, миновав капиталистический способ производства с характерным экономическим принуждением, где отношения труда и капитала имели стоимостное содержание. Если в странах развитого рынка рабочая сила обрела форму товара, цена которого определялась рынком и его законами, а ее стоимость для собственника капитала стала капиталом, способным принести прибыль, то для многих казахстанских предпринимателей работник остается объектом административной и экономической эксплуатации.

Казахстанский рынок труда пока не отражает действие экономических законов, регулирующих равновесную цену товара – рабочая сила, соответственно его свойства не адекватны требованиям новых технологий.

В перспективе необходимо эффективное регулирование процессов внутренней миграции для сбалансированной обеспеченности трудовыми ресурсами отдельных регионов страны.

Подготовку специалистов необходимо осуществлять в соответствии с прогнозными потребностями рынка труда и программами развития экономики.

Уровень квалификации специалистов является сегодня одним из наиболее важных факторов, определяющих уровень развития экономики страны. Анализ дает основание говорить о том, что республика обладает достаточно мощным кадровым потенциалом.

Особый интерес в плане оценки спроса и востребованности специалистов в современных условиях вызывают данные, характеризующие трудности с трудоустройством и распределением специалистов по окончании вузов.

Многие высшие учебные заведения не несут прямой ответственности за трудоустройство своих выпускников, особенно вузы на платной основе. Ситуацию с трудоустройством выпускников вузов нельзя назвать удовлетворительной. Продолжает оставаться высоким число нетрудоустроенных молодых специалистов, а также трудоустраивающихся не по избранной специальности. Существующее дублирование в подготовке кадров в государственных и негосударственных вузах приводит к перепроизводству и различному уровню подготовки специалистов одного профиля, затрудняет учет национально-регионального компонента в образовательном стандарте, обостряет проблему трудоустройства выпускников. Расширение сферы платных образовательных услуг часто носит нерегулируемый характер, а прием студентов в негосударственные высшие учебные заведения по ряду специальностей превышает прием по госзаказам, что порождает комплекс социальных проблем. Медленно решаются вопросы закрытия специальностей, не конкурентоспособных на рынке труда, вследствие этого продолжается выпуск специалистов, не соответствующих потребностям экономики и рынка труда, пополняются ряды безработных. Не используется практика ускорения трудоустройства выпускников через организацию гарантированного собеседования студентов с работодателями при действии служб занятости.

Можно сказать, что только 30-40% выпускников вузов находят работу по специальности. Это значит, что для остальных процесс обучения мог быть иным, равно как и его содержание. Многие студенты, еще не завершив первое образование, планируют второе. Государство не эффективно расходует средства, а молодежь напрасно тратит время на получение невостребованных профессий. Вследствие того, что заработная плата в здравоохранении, науке, образовании низкая, многие выпускники данного профиля трудоустраиваются не по приобретенной специальности, а на фирмы с высоким заработком или работу, не требующую высшего образования (водители, работники сферы обслуживания и т.д.)

Диспропорции на рынке труда связаны с перепроизводством одних и нехваткой других специалистов, несоответствием между масштабами и структурой спроса на специалистов и их предложением. Прежде всего, это обусловлено отсутствием гибкости и мобильности образования в вопросах обеспечения соответствия спроса и предложения подготовки специалистов. Подготовку специалистов одной группы специальностей целесообразно производить в рамках одного министерства, что будет способствовать улучшению методического, методологического и организационного руководства обучением студентов, облегчит планирование. В этих условиях на профильные министерства целесообразно возложить функции координации подготовки и распределения специалистов.

Превалирование экономической, юридической, гуманитарной специальностей, которые повлияли на структуру кадров специалистов отраслей экономики, объясняются следующими факторами:

- формирование рыночных отношений, малого предпринимательства стали причиной интереса со стороны учащихся и роста набора студентов на экономические специальности;
- увеличение числа негосударственных учебных заведений, обучение в которых в основном направлено на общественные науки;
- неблагоприятное состояние реального сектора экономики повлияло на рост безработных специалистов с технико-технологическим уклоном, востребованность со стороны экономики на эти специальности резко упала, на технические специальности сократился прием студентов по госзаказу;
- интеграция в мировое пространство, активность в международных отношениях, открытость экономики способствовали росту потребности в специалистах по международному праву, юриспруденции, менеджменту, переводческому делу, международным отношениям.

В структуре подготовки специалистов наблюдаются изменения в пользу специальностей социально-гуманитарного профиля. Но это не значит, что такая тенденция сохранится надолго. Все будет зависеть от потребностей экономики и развития ее научно-технической базы.

Нельзя однозначно оценить изменения, происходящие в структуре подготовки специалистов. С одной стороны, они идут в соответствии с мировыми тенденциями, для которых характерно повышение роли гуманитарного образования. С другой стороны, необходимость обеспечения конкурентоспособности страны в технической и технологической сферах, активизации инновационных процессов требует новых специалистов именно научно-технического профиля.

Система высшего образования не обеспечивает сегодня опережающего образования, то есть подготовки специалистов с ориентацией на технологический прогресс и работников широкого профиля, способных быстро менять профессию. Между тем это требуется не только из-за ускорения темпов развития технической базы производства и частой смены технологий, но из-за изменения конъюнктуры на рынке труда [3].

Рынок труда Казахстана при внешне благополучных индикаторах имеет немало структурных проблем, которые требуют проведения прогноза в потребностях рынка труда.

Как показывает опыт экономического развития западного мира, в период замещения доминирующих технологических укладов открываются уникальные возможности для опережающего развития на основе своевременного освоения ключевых факторов нового технологического уклада. Однако проблемы так называемой «траектории предыдущего развития» в странах постсоветского пространства сдерживают этот процесс. Первоочередная задача заключается в переломе сложившихся тенденций, преодолении депрессии и инициировании экономического роста, исходя из перспективных возможностей и ожидаемых результатов. Новым явлением на казахстанском рынке труда является приток рабочей силы из приграничных республик, а также переселение в города из сельских регионов неквалифицирован-

ной рабочей силы, что в целом ведет к снижению качества труда и негативно отражается на показателях общественной производительности труда.

В современных условиях трудовая среда казахстанской экономики слабо интегрируется с новыми технологическими преобразованиями. Об этом свидетельствует низкая производительность общественного труда во всех отраслях экономики. Показателем является низкая производительность общественного труда.

В среднем по Казахстану производительность труда на одного человека составляет 30-40 тыс. долл., в то время как в развитых странах этот показатель равен 200 тыс. долл. США. При этом наиболее высокая производительность труда наблюдается в добывающих отраслях экономики, за счет высоких цен на мировых рынках. Самая низкая производительность труда наблюдается в сельском хозяйстве – около 3 тыс. долл. США на одного занятого в год, в то время как в развитых странах – 50-70 тыс. долл. США. В машиностроении Казахстана этот показатель составляет 10-17 тыс. долл. США, у зарубежных конкурентов – 90 тыс. долл. США.

Динамика и рост ВВП за все исследуемые годы связан с конъюнктурой рынка нефти, по запасам которой Казахстан занимает 12 место в мире.

Диспропорции между объемом валового регионального продукта на одного занятого и средней заработной платой в регионах Казахстана показаны в таблице 1 [4].

Таблица 1 – Макроэкономические индикаторы эффективного использования человеческих ресурсов в 2014 году в РК

Регион / Область	Средняя заработная плата (тенге)	ВВП на занятого (тенге) в год	Экономически активное население (человек)
Акмолинская	100 826	2 370 395	444 683
Актюбинская	135 787	4 354 476	430 936
Алматинская	102 220	1 797 384	1 065 296
Атырауская	271 922	13 213 501	301 300
Западно-Казахстанская	123 211	5 731 736	333 566
Жамбылская	94 778	1 761 171	557 720
Карагандинская	129 193	4 079 202	713 087
Костанайская	111 871	268 996	519 960
Кызылординская	118 994	4 023 899	327 593
Мангистауская	317 860	8 704 857	261 771
Южно-Казахстанская	99 898	1 951 325	1 229 862
Павлодарская	136 436	3 970 137	441 257
Северно-Казахстанская	90 905	2 416 113	330 251
Восточно-Казахстанская	126 215	3 088 834	740 911
г. Астана	265 335	8 852 189	454 551
г. Алматы	202 060	10 076 337	809 221
Примечание – составлено авторами на основе источника [4]			

Согласно данным таблицы 1 самая высокая среднегодовая заработная плата работников в Мангистауской, областях; близка к средней по стране в Атырауской, Кызылординской, Карагандинской областях и городах-столицах. Соответственный разброс показателей и валового регионального продукта (ВВП): наибольший объем в нефтедобывающих областях. Очевидно, что уровень этих показателей предопределен доходами от экспорта нефти (западные регионы), в северной столице – развитием строительства, а в южной столице – доходами финансового и торгового секторов экономики.

Что касается Южно-Казахстанской, Жамбылской, Алматинской, Северо-Казахстанской, Костанайской областей, в которых проживает более полумиллиона населения (в Южно-Казахстанской и Алматинской областях – более миллиона), ВВП значительно ниже среднего показателя по стране, что свидетельствует о низком уровне занятости населения и низкой эффективности использования экономически активного населения. Соответственно самый низкий уровень средней заработной платы.

Следует отметить, что статистика не отражает: сколько населения из других регионов прибывают и работают по вахтовому методу.

Экономически активное население регионов, производство в которых не ориентировано на экспорт сырья, не может работать эффективно из-за ограниченности рабочих мест, низкого их качества; вынуждено мигрировать в другие регионы в поисках любой работы, теряя при этом накопленную квалификацию.

Значительное отставание институциональных изменений от технологических преобразований проявляется в низком качестве рабочих мест из-за стремления работодателей сокращать издержки производства за счет привлечения работников с низкой квалификацией. Такое экономическое поведение не эффективно, поскольку не позволяет достигать роста производительности труда и экономического роста.

В Казахстане из 17,5 миллиона человек 9 миллионов – экономически-активного, трудоспособного населения. При этом из них порядка 8,5 миллиона занятые, а из них 2,4 миллиона самозанятые, остальные наемные. По результатам проведенного исследования АО "Информационно-аналитический центр по проблемам занятости" Министерства здравоохранения и социального развития 1,8 миллиона человек работают не по специальности. Это фактически 20 процентов от работоспособного населения. Для решения данной проблемы предлагается построение системы прогнозирования и построение гибкой системы взаимосвязи между системой образования и рынком труда. По данным Центр с 2014 года занимается прогнозированием востребованных профессий. И для этого был проведен опрос 4 тысяч предприятий, где работает порядка 600-800 тысяч сотрудников. Согласно результатам опроса, стало известно, что большинству предприятий необходимы в основном специалисты со средне-специальным образованием. "90 процентов потребности, о которой говорили работодатели, связана с выпускниками с образованием профессиональным и низкой квалификации. Также согласно мировой ситуации на рынке труда 45 процентов востребованных специалистов – это низкая квалификация труда, 37 процентов – средняя квалификация и всего 18 процентов – это работники высокой квалификации. Растет такой тренд среди занятых, и основные рабочие места создаются в сфере услуг, и такой тренд соответственно будет и в Казахстане тоже. Отмечается, среднегодовые темпы роста спроса на труд будут полтора процента [5].

Системообразующим звеном на современном этапе развития страны, когда сформировалась рыночная структура экономики, становятся отношения между капиталом и трудом. Несмотря на то, что вся законодательная база сформирована, неформальные правила экономического поведения (институты) сохраняют печать старой административно-командной модели отношений. Труд и работники, отношения между работодателем и персоналом недооценены и не рассматриваются как ключевой фактор развития. Первоочередной задачей становится модернизация этих отношений.

Ускорение этого процесса возможно при изменении парадигмы высшего образования. К сожалению, в большинстве вузов пока изменился лишь формат: коммерциализация и новые формы документооборота в связи с переходом к кредитной технологии обучения. Что касается качества образования, то по оценкам работодателей выпускники вузов слабо адаптируются к реальным требованиям рынка. При этом большинство работодателей занимают позицию наблюдателей, хотя реально являются заинтересованной стороной в подготовке квалифицированных молодых специалистов. Требуют разработки новые методы надлежащего исполнения намеченных государственных программ и миссии системы образования. Предполагается разработать формы и методы мотивации и ответственности всех участников рынка труда в налаживании эффективных трудовых отношений.

Особо чувствительной к институциональным издержкам в организации труда и трудовых отношений является система высшего образования, которая как лакмусовая бумага отражает состояние общества.

К примеру, технологические нововведения в формат учебного процесса не дают ожидаемого эффекта в повышении качества обучения. Подтверждение тому – низкий уровень трудоустройства выпускников вузов.

Работодатели высказывают неудовлетворенность уровнем профессиональных знаний и компетенций, исполнительской дисциплиной молодых специалистов, отмечают их низкую адаптированность к требованиям реалий.

Переход Казахстана к новому (шестому) технологическому укладу будет более длительным в сравнении со странами развитого рынка. Тем не менее, догоняющая модель развития имеет и позитивные моменты, т.к. затраты на идеи и внедрение инновационных продуктов можно сократить, создавая совместные предприятия с технологически и институционально продвинутыми иностранными компаниями. Такая возможность позволит сократить и переходный период, используя опыт управления трудовыми ресурсами развитых стран.

Новые технологии изменили структуру экономики развитых стран. В связи с этим происходит эволюция профессий, рождение новых специальностей, требующих новых навыков и междисциплинарных компетенций. Изменились и требования к человеку труда, на каком бы он уровне не был занят.

При этом изменения нарастают и ускоряются, требуя ответной реакции со стороны системы высшего образования. Современный рынок требует от специалистов постоянного обновления и обогащения знаний, навыков, компетенций.

В условиях современного технологического уклада производительность труда зависит от профессиональной компетентности всего персонала на всех должностных уровнях и позициях в большей мере, чем от материального капитала.

Известно, что многие крупные компании высказывают нарекания вузам из-за неудовлетворительной подготовки молодых специалистов для экономики. В этом есть правда. Главные претензии: слабые знания отраслевых особенностей и правовой базы выбранной сферы деятельности, не достаточные знания принципов межличностных коммуникаций, культуры труда. С этими претензиями можно согласиться, и здесь прослеживаются издержки методов обучения и воспитания.

Принципиально важны методологические подходы, необходимые будущим экономистам и управленцам при разработке стратегии развития государства и компаний. Для этого необходимо принимать вызовы современности, процессов глобализации со всеми ее внутренними противоречиями и максимально использовать накопленный потенциал и конкурентные преимущества страны.

Разрабатывая модели конструктивных действий, следует исходить не только из языка цифр, а в большей мере из экономической логики, понимания причинно-следственных связей, социальных и экономических зависимостей. Например, рост производительности труда не должен вести к сокращению свободного рабочего времени, ухудшению образа жизни из-за чрезмерной интенсивности и продолжительности труда, дискриминации труда женщин и молодежи, к демографическим спадам и диспропорциям.

Нельзя забывать, что в экономике тоже действует закон преемственности. Экономическое научное наследие предыдущих поколений ученых является своего рода отправной точкой для построения новых теоретических парадигм.

Одним из решений задачи национальной безопасности в сфере науки, технологий и образования является создание сети национальных исследовательских университетов (НИУ) – высших учебных заведений, обеспечивающих подготовку востребованных высокотехнологичным сектором экономики высококвалифицированных специалистов высочайшего класса для работы в сфере науки и образования, разработку конкурентоспособных технологий и образцов наукоемкой продукции, организации наукоемкого производства. Важнейшими отличительными признаками НИУ являются: способность как генерировать знания, так и обеспечивать эффективный трансфер технологий в экономику; проведение широкого спектра фундаментальных и прикладных исследований; наличие высокоэффективной системы подготовки магистров и кадров высшей квалификации; развитой системы программ послевузовской переподготовки и повышения квалификации.

Вопросы активизации инновационной деятельности, необходимость обеспечения конкурентоспособности национальной экономики, в том числе и в целях укрепления экономической безопасности страны, также актуализирует процесс формирования национальных исследовательских университетов [6].

Современный исследовательский университет – это крупный экономический субъект, обладающий большой самостоятельностью, и ставший равноправным партнером бизнеса в интеграции науки, образования и производства, а порой выполняющий в регионах роль ведущего, основного интегратора. Так, например, годовой бюджет Техасского университета составляет более 3 млрд. долларов, Стэнфордского и Манчестер метрополитен-университетов – по 1 млрд. долларов [7].

Согласно анализу сведений по исследовательским университетам, мировые исследовательские университеты сочетают в себе обучение, исследование, научные открытия и их внедрение лидирующее положение в котором отводится научным исследованиям, как среды формирующей новые знания и научно-технические разработки, которые затем трансформируются в инновационные отрасли промышленности [8]. В США, например, используется так называемая «классификация Карнеги», согласно которой все университеты и колледжи делятся на шесть категорий, и высшая как раз называется исследовательскими университетами. Они характеризуются широким набором учебных дисциплин, присуждают не менее 50 докторских степеней (PhD) в год и получают государственное финансирование на выполнение научных исследований не ниже определенного уровня (не менее 15,5 млн. долл. в год).

Рассмотрим данные изобретательской деятельности ученых страны по созданию инноваций в Республике Казахстан за последние 5 лет, также проведен количество патентов на изобретения в обрабатывающей промышленности.

На рисунках 1 и 2 приведено абсолютное и относительное распределение патентов по приоритетным направлениям обрабатывающей промышленности РК (за 100% взято общее количество патентов в области химии за каждый год) [4].

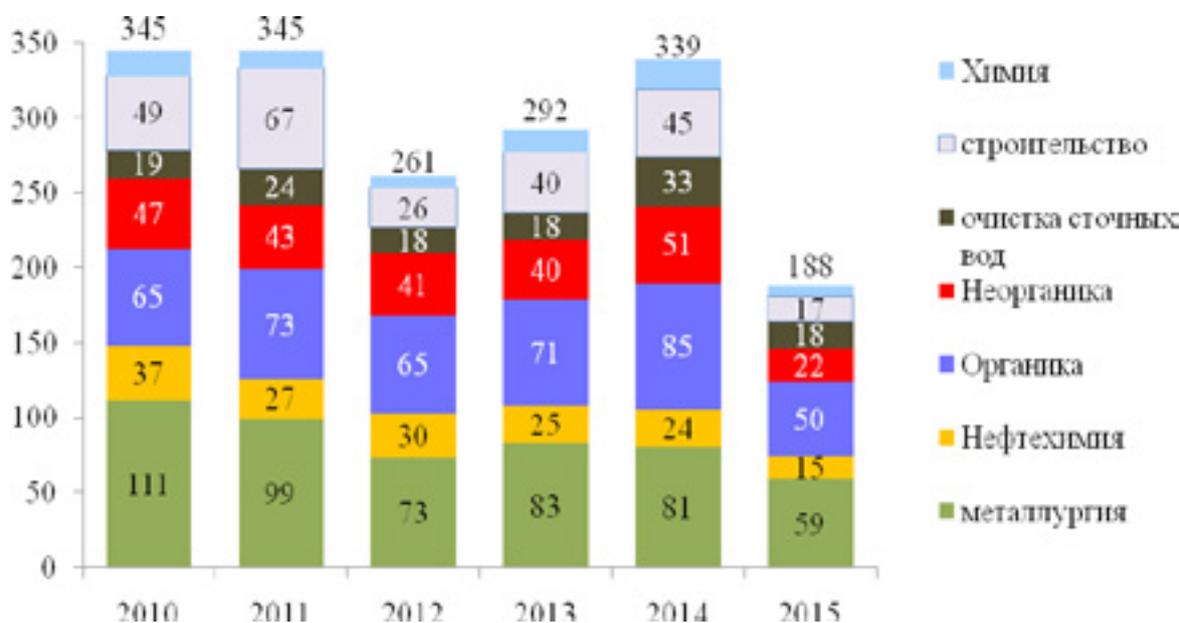

Рисунок 1 – Абсолютное распределение патентов по приоритетным направлениям обрабатывающей промышленности РК [4]

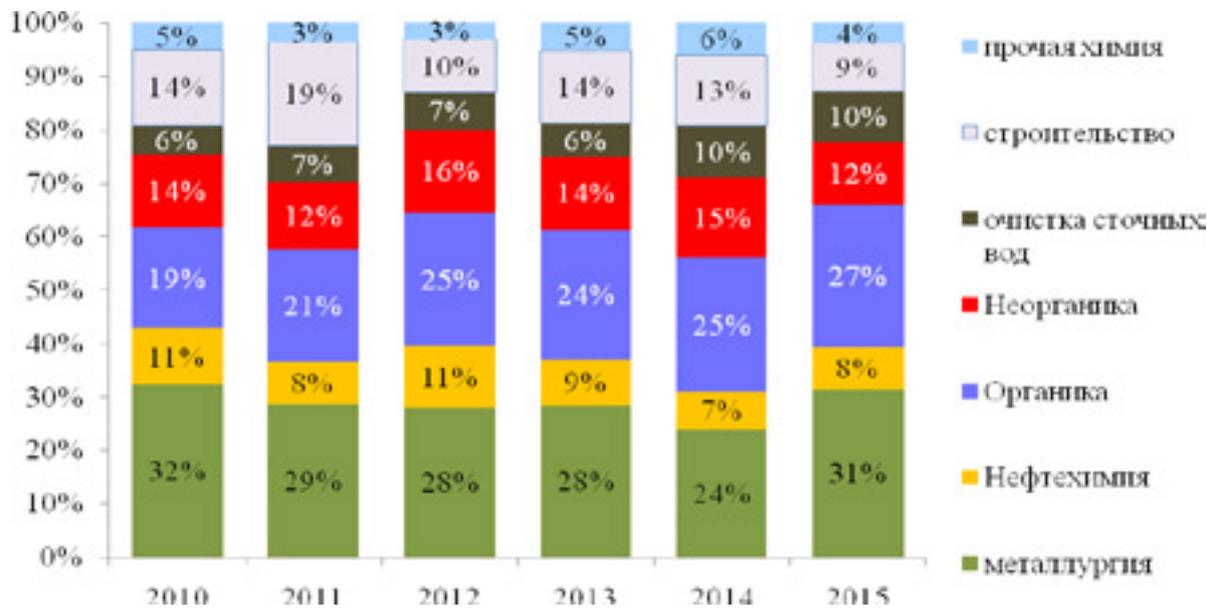

Рисунок 2 – Относительное распределение патентов по приоритетным направлениям обрабатывающей промышленности РК [4]

Интеграция науки, образования и производства должна выступить основным механизмом инновационного развития экономики Республики Казахстан путем ликвидации технологического отставания отечественных предприятий от зарубежных конкурентов, увеличения притока инвестиций в инновации и инноваций в производство, а также развития науки и образования, как инновационного потенциала страны [9].

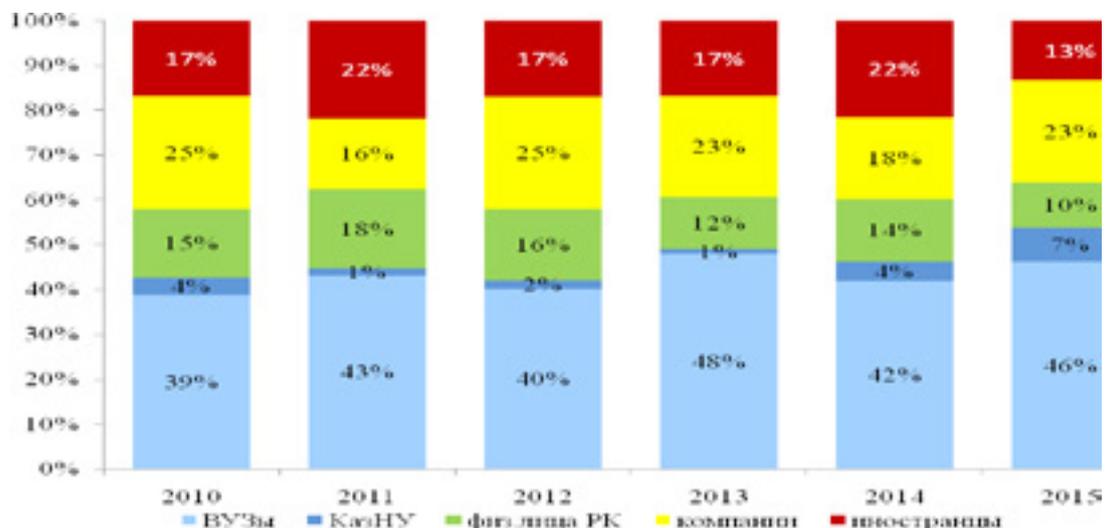

Рисунок 3 – Процентное соотношение изобретательской деятельности по РК за 2010-2015 гг. [4]

На рисунке 3 приведены данные по количеству запатентованных разработок и их соотношение между ведущими университетами РК, частными компаниями, физическими лицами и иностранцами [4].

Следует отметить, что КазНУ им. Аль-Фараби является интеллектуальной корпорацией с научно-инновационной инфраструктурой, обеспечивающей подготовку высококвалифицированного кадрового потенциала страны. Изначальный мультидисциплинарный подход к развитию университета позволяет

КазНУ им. Аль-Фараби осуществлять подготовку требуемых для реального сектора экономики кадров по всем приоритетным направлениям развития науки, техники и технологий для Республики Казахстан.

Для формирования интеллектуального потенциала Республики Казахстан целесообразно развивать инновационную деятельность вуза: обеспечивать связь сферы образования с экономической средой, ориентировать вузы на рынок образовательных услуг и перспективный рынок труда, изыскивать внебюджетные способы инвестирования в образовательные услуги. От динамичного развития науки, образования и бизнеса во взаимосвязи зависит изначально и рост благосостояния народа и его культуры.

Из основных приоритетов в сфере научно-исследовательской и инновационной деятельности важным является обеспечение интеграции науки и образования, развитие на этой основе научно-образовательного процесса, конкурентоспособных научных исследований и инновационной деятельности как важнейшего элемента результативной и эффективной национальной инновационной системы [10, 11].

Казахстан в настоящее время вступил в индустриально-инновационную фазу развития экономики. Этот этап характеризуется адаптацией сферы науки к современным экономическим условиям, что должно привести к коренным изменениям в структурном, организационном, кадровом, инфраструктурном и финансовом обеспечении развития науки, регулируемым соответствующей нормативной правовой базой.

Список литературы

- 1 Veblen T. *The Theory of Leisure Class, An Economic Study of Institutions*. – New York: B. W. Huebsch, 1899. – 339 p.
- 2 Баймуратов У. Б. Манифест гармоничного мышления (сознания). Кризисы, катаклизмы и конфликты: как преодолеть разрушительную синергию трех «К» [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.altyn-orda.kz> (дата обращения: 16.04.2016)
- 3 Бактымбет С. С. Интеллектуальный потенциал нации как основа социально-экономической модернизации страны. Отчет о научно-исследовательской работе. Астана – 2014 г.
- 4 Официальный сайт Комитета Республики Казахстан по статистике Министерства национальной экономики [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: www.stat.gov.kz (дата обращения: 28.02.2015)
- 5 Аргандыков Д. 1,8 миллиона казахстанцев работают не по профессии. – 2015. – [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.lada.kz> (дата обращения: 28.02.2015)
- 6 Гневашева В. А. Исследовательский университет (проблема определения). – М.: Изд-во Моск. Гуманит. Ун-та, 2006. – 35 с.
- 7 Неборский Е. В. Способы осуществления интеграции образования, науки и бизнеса в университетах за рубежом // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2011. – № 1 (55). – С. 137-140.
- 8 Шуленбаева, Ф. А. Обучение и распространение знаний – важный фактор инновационного развития АПК // Экономика. Финансы. Исследования. – 2008. – № 1 (9). – С. 103-106.
- 9 Бактымбет А. С. Инновационное развитие Казахстана как фактор достижения конкурентоспособности // Материалы международной научно – практической конференции «Современная парадигма инновационного лидерства» в рамках III Еразийского экономического форума молодежи. – Екатеринбург. – 2012.
- 10 Егембердиева С. М. Модель оценки эффективности инновационной инфраструктуры Казахстана // Актуальные проблемы экономики. – 2012. – № 12.
- 11 Kurmanov N. et al. Innovative activity of small and medium-sized enterprises in Kazakhstan and factors of its development // *Економічний часопис-XXI*. – 2016. – Т. 158. – №. 3-4 (2). – С. 57-60.

Reference

- 1 Veblen T. (1899), *The Theory of Leisure Class, An Economic Study of Institutions*, B. W. Huebsch, New York.

- 2 Baimuratov U.B., "Manifest garmonichnogo myshleniya (soznaniya). Krizisy, kataklizmy i konflikty: kak preodolet' razrushitel'nyuyu sinergiyu trekh "K"", available at: <http://www.altyn-orda.kz> (Accessed April, 16, 2016) (In Russian)
- 3 Baktymbet S.S. (2014), *Intellektual'nyi potentsial natsii kak osnova sotsial'no-ekonomicheskoi modernizatsii strany. Otchet o nauchno-issledovatel'skoi rabote*, Astana. (In Russian)
- 4 "Agentstvo Respubliki Kazakhstan po statistike" (2016), available at: www.stat.gov.kz (Accessed February, 28, 2015) (In Russian)
- 5 Argandykov D. (2015), "1,8 milliona kazakhstantsev rabotayut ne po professii", available at: <http://www.lada.kz> (Accessed February, 28, 2015) (In Russian)
- 6 Gnevasheva V.A. (2006), *Issledovatel'skii universitet (problema opredeleniya)*, Izd-vo Mosk. Gumanit. Un-ta, Moscow. (In Russian)
- 7 Neborskii E.V. (2011), "Sposoby osushchestvleniya integratsii obrazovaniya, nauki i biznesa v universitetakh za rubezhom", *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, Vol. 1 No. 55, pp. 137-140. (In Russian)
- 8 Shulenbaeva, F.A. (2008), "Obuchenie i rasprostranenie znaniy – vazhnyi faktor innovatsionnogo razvitiya APK", *Ekonomika. Finansy. Issledovaniya*, Vol. 1 No. 9, pp. 103-106. (In Russian)
- 9 Baktymbet A.S. (2012), "Innovatsionnoe razvitiye Kazakhstana kak faktor dostizheniya konkurentosposobnosti", *In Materialy mezhdunarodnoi nauchno – prakticheskoi konferentsii "Sovremennaya paradigma innovatsionnogo liderstva" v ramkakh III Eraziiskogo ekonomicheskogo foruma molodezhi*, Ekaterinburg. (In Russian)
- 10 Egemberdieva S.M. (2012), "Model' otsenki effektivnosti innovatsionnoi infrastruktury Kazakhstana", *Aktual'nye problemy ekonomiki*, Vol. 12. (In Russian)
- 11 Kurmanov N. et al. (2016), "Innovative activity of small and medium-sized enterprises in Kazakhstan and factors of its development", *Ekonomichnii chasopis-KhKhI*, Tom 158, Vol. 3-4 No. 2, pp. 57-60.

Resume

In this article the economic picture of technological transformation and use of a manpower in Kazakhstan is considered, the analysis of the reasons of rather low public labor productivity is carried out and mechanisms for modernization of the labor relations for achievement of innovative economy are offered.

Түйін

Берілген мақалада Қазақстандағы еңбек ресурстарын қолдану және олардың технологиялық өзгерісінің экономикалық бейнесі қарастырылады, қоғамдық еңбек өнімділігінің төмен болу себептеріне талдау жасалып, инновациялық экономикаға жету үшін еңбек қатынастарын жаңартуға бағытталған механизмдер ұсынылады.

*Материал поступил
в редакцию 18.09.2016*

JEL classification: M 29

Assiya Agumbayeva,

Candidate of Economy Sciences, Acting Associate Professor,
Shakarim State University of Semey city,
Semey, The Republic of Kazakhstan

Aizhan Mukhamadiyeva,

Candidate of economy sciences,
Kazakhstan Innovative University,
Semey, The Republic of Kazakhstan

Zukhra Turdiyeva,

Doctor PhD,
Kazakhstan Humanitarian, Juridical and Innovative University,
Semey, The Republic of Kazakhstan

Abdirov Yergalim

Nazarbayev Intellectual School of Semey City,
Semey, The Republic of Kazakhstan

**THE DEVELOPMENT OF PARTNERSHIP BETWEEN THE STATE AND THE PRIVATE SECTOR
IN SOCIAL SPHERE OF KAZAKHSTAN**

Abstract

Purpose – The purpose of these papers is to open the existing issues, which have deals with development of public-private partnership in Kazakhstan on the example of social sector of economy.

Methodology – After long investigations of data and literature, review the analysis is provided in article.

Originality / value – This article can be recommended in quality materials for further researches in the field of public and local authority.

Findings – As a result of research, it was offered further expansion of scopes of partnership between the state and business, and also enhancement of structure of domestic system of financing of social programs.

Key words – state-private business (SPB), social sphere, health care system, education.

УДК 334.723

А. Е. Агумбаева,

кандидат экономических наук, и.о. доцента,
Государственный университет имени Шакарима города Семей,
г. Семей, Республика Казахстан

А.А. Мухамадиева,

кандидат экономических наук,
Казахстанский Инновационный Университет,
г. Семей, Республика Казахстан

З. М. Турдиева,

Доктор PhD.,
Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет,
г. Семей, Республика Казахстан

Е. Ш. Абдиров,

Назарбаев Интеллектуальная школа физико-математического направления в г.Семей,
г. Семей, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ ПАРТНЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ ГОСУДАРСТВА И ЧАСТНОГО СЕКТОРА В СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Цель – Целью данной работы является раскрыть существующие в стране проблемы, которые имеют дело с развитием государственно-частного предпринимательства на примере социальной сферы экономики.

Методология – В статье приведен анализ статистического материала и проведенный литературный анализ.

Оригинальность / ценность – Эта статья может быть рекомендована для дальнейших исследований в области государственного и местного управления.

Выводы – Как результат исследования мы предлагаем дальше расширить масштаб партнерства между государством и частного бизнеса, а также улучшение структуры отечественной системы финансирования социальных программ.

Ключевые слова – государственно-частное предпринимательство (ГЧП), социальная сфера, здравоохранение, образование

Важным направлением преобразований экономической и общественной жизни Казахстана является курс на реформирование государственной собственности для поэтапного присоединения к системе рыночных условий. Благополучность результата решения данной проблемы будет соотноситься как с итогами реализации программ приватизации, так и от степени использования иных рычагов и форм, не требующих переноса частным организациям прав собственности в полном объеме. Существенным механизмом повышения эффективности и достижение количественных и качественных характеристик функционирования государственной собственности послужит развитие партнерских отношений государства и частного сектора, т.е. разного рода совместных предприятий, расширение контрактной системы, соглашений о разделе продукции.

Литературный обзор по данной проблеме показал, что исследования в основном опираются на зарубежный опыт, поскольку практики функционирования такого рода партнёрских отношений в Казахстане, а также в пространстве СНГ ранее не существовало. Анализ зарубежных исследований показал такие выводы как результаты J. Sekliuckiene, E.Kisielius [1], которыми было выяснено, что «обстоятельства и социально-предпринимательский контекст — это наиболее важные факторы для всех

стадий социального процесса инициатив предпринимательства». J. G. Dees [2] утверждает, что «предпринимательство в социальной сфере — это новые двигатели для реформы». В условиях Казахстана, ГЧП в социальной сфере является новым направлением реформирования отрасли. Такие ученые как S. Sundaramurthy, M. Musteen, A. Randel [3], J. Weerawardena, G. Mort [4], J. Mair, I. Martí [5], F. Santos [6] выявили «ценность социальной сферы и отсутствие исследования в социальном процессе предпринимательства и социальном развитии инициатив». Другими словами, несмотря на имеющийся практический опыт в развитии ГЧП в социальной сфере, зарубежными учеными подтверждается факт отсутствия глубоких исследований в данном направлении. Ученые России в свою очередь также имеют исследования в данном вопросе. Так М. В. Сюткин [7], который отмечает, что «мировой опыт применения ГЧП в медицине свидетельствует о росте эффективности и снижении стоимости лечения». Казахстан, нацеленный на кардинальное реформирование и улучшение социальной сферы определил к примеру, качественно новый подход к услугам предоставляемым системой здравоохранения. Страна стремится укрепить свои позиции среди других стран в данном вопросе. Казахстану необходимо обеспечить снижение уровня младенческой смертности, а также повысить продолжительность жизни населения, повысить уровень рождаемости, улучшить качество социальных услуг (к примеру, медицинских услуг), и как результат улучшить качество жизни казахстанцев. В этой связи мы считаем, что суждение как «государственно-частное партнерство может стать действенным инструментом развития здравоохранения» верно подмечено С. Краевым [8] и своевременно для условий Казахстана. Среди множества действенных механизмов осуществления социальной политики в стране именно ГЧП предложен как лучший образец. В этой связи считаем также верным утверждение, что «в мире делают ставку на ГЧП, когда в эту сферу приходят инвестиции бизнеса» [9]. Таким образом, казахстанский отечественный бизнес, а также зарубежные партнеры заинтересованы во вложениях в социальную сферу, в особенности в здравоохранение, поскольку база для внедрения ГЧП в Казахстане создана и оптимальна для развития до необходимого уровня без дополнительных вложений финансовых ресурсов.

Как было указано в литературном обзоре выше, в мире большой резонанс вызывает государственное частное партнерство, представляющий собой систему взаимовыгодного сотрудничества государства и бизнеса, трансформировавшегося из установленного алгоритма привлечения капитальных вложений инвестиций в новую форму управления социально-экономическими процессами. В силу стремительного роста экономики и социально-экономического развития подобный интерес к внедрению государственного частного партнерства проявляется и в Казахстане в различных сферах деятельности.

Действительно, анализ существующей ситуации в стране показывает, что за небольшой период времени уже сформирована и достойно функционирует разноректорный и прогрессивный механизм государственно-частного партнерства. Основными рычагами данного механизма мы можем назвать государственную поддержку (выдача займов, обеспечение гарантий, предоставление преференций и льгот, разного рода инструменты финансирования). Вместе с тем, механизм поддерживают такие вспомогательные элементы как договорные инструменты (концессия с указанием различных типов, сервисные контракты), инфраструктурные инструменты (свободно-экономические зоны, индустриальные зоны и парки и т.д.), корпоративные инструменты (участие государства в капиталах юридических лиц – холдинги, национальные компании, институты развития, социально-предпринимательские корпорации, венчурные и инвестиционные фонды), фондовый рынок (инфраструктурные облигации), и другие (критерии передачи в приватизацию, постприватизационный контроль и т.д.). [10, с. 18]

При этом следует отметить, что несмотря на довольно небольшой опыт Казахстана в развитии ГЧП в стране механизм функционирования приближается к инвестиционным системам развитых и успешно развивающихся зарубежных стран по уровню укомплектованности. При этом используемые рычаги государственно-частного партнерства имеют свои определенные направления и соответственно выверенные алгоритмы реализации.

Однако заметим, что на стратегическом уровне определенные цели механизма развития государственного частного партнерства не смогли воплотиться в реальность в Казахстане. Среди них: распределение рисков при инвестировании в капиталоемкие объекты, нагрузка государственного бюджета и перемещение акцента с бюджетной политики на реализацию социально-значимых мероприятий и

функций государства, а вместе с тем отбор совершенных методов управления объектами государственной собственности через привлечение средств частного бизнеса.

Как показал опыт зарубежных стран существует определенный барьер для полной реализации проектов крупного масштаба по форме государственно-частного партнерства (ГЧП), поскольку этому процессу способно помешать несовершенство правовой базы и отсутствие необходимых инструментов инвестирования.

В этой связи нам интересен анализ мировой практики, который показывает, что наиболее активно механизмы ГЧП развиваются все же в инфраструктурных отраслях, в том числе в отраслях социальной инфраструктуры. Согласно данным аналитического обзора, проведенного Е.Семеновой, в наиболее развитых странах ГЧП гораздо чаще, чем в каких-либо других областях, используется в образовании и здравоохранении [11, с.106]. Среди причин этого явления отмечают решение актуальных социально значимых проблем посредством выгодного взаимодействия государства и бизнеса при реализации масштабных программ и проектов.

Отметим немаловажный факт, что проекты ГЧП в социальной сфере как правило реализуются на основе модели «строительство» – «содержание», при которой объект может быть передан государству, как после завершения строительства, так и после завершения срока контракта ГЧП. При этом платежи государство осуществляет в период контракта в зависимости от эксплуатационной готовности объекта, т.е. от качества предоставляемых услуг частником.

Данная модель чаще используется при строительстве и оказании услуг в сфере здравоохранения, образования, спорта, развития городских территорий и рекреационных зон, оказании помощи малообеспеченным слоям населения и в других случаях. Отсюда следует, что мотивация к участию частного предпринимательства в ГЧП является получение реальной выгоды, финансовой или нематериальной (повышение социальной ответственности бизнеса). В то же время для государства использование ГЧП является стимулом к повышению качества жизни населения за счет привлечения ресурсов бизнеса.

Итак, первый механизм ГЧП в целях реализации социальных проектов в Казахстане были применены в рамках проекта «Строительство 100 школ и 100 больниц». Схема реализации проекта следующая: Министерство здравоохранения Республики Казахстан осуществляет функции заказчика строительства объектов здравоохранения, акимы Южно-Казахстанской области, городов Астаны и Алматы осуществляют функции заказчика строительства школ, операционное же сопровождение проекта осуществляет АО «ФУР «Казына» (ныне – АО «ФНБ «Самрук-Казына»).

В целях реализации данного проекта из республиканского бюджета было выделено 504,3 млн. тенге на привязку типовых проектов к площадке строительства для осуществления строительства 44 школ (что представлено согласно данным таблицы 4), а также 174,2 млн. тенге на строительство городского перинатального центра на 150 коек и межрайонного противотуберкулезного диспансера на 260 коек в г. Алматы [12].

Таким образом, данные проекты были реализованы на основе договора о государственных закупках, то есть за счет бюджетных средств. Инвестиционные вложения со стороны бизнес-структур не осуществлялись. Согласно диаграммы 1, в среднем на строительство 1 школы в рамках проекта было выделено 11461,36 тыс. тенге, в ЮКО – 9773,53 тыс. тенге, в г. Астана – 17200 тыс. тенге и в г. Алматы – 17200 тыс. тенге.

В дополнение вышеизложенного добавим, что для активизации применения механизма ГЧП в сфере образования в Казахстане реализуется Программа «Балапан», базовым которой является обеспечение к 2020 году 100 %-го охвата детей дошкольным образованием за счет строительства частных семейных детских садов и мини-центров, упрощения процедур их открытия. В рамках данной Программы реализуется создание и открытие дошкольных организаций на основе ГЧП. Реализация мероприятий данной Программы позволит к 2015 году привлечь к дошкольному воспитанию и обучению 662,4 тыс. детей. Объем финансирования мероприятий по реализации Программы «Балапан» за 2010-2014 годы составляет 95,9 млрд. тенге, в том числе за счет республиканского бюджета – 92,3 млрд. тенге, за счет местных бюджетов – 3,6 млрд. тенге, что представлено в таблице 1 [13].

Рисунок 1 – Школы, возводимых в рамках проекта «Строительство 100 школ и 100 больниц»
(в диаграмме были использованы отдельные проекты из ссылки [12])

Таблица 1 – Финансовые затраты, связанные с реализацией Программы «Балапан» в 2010-2014 годы, млн. тенге

Годы	Государственный бюджет	В том числе	
		республиканский бюджет	местный бюджет
2010	22557,9	20392,5	2165,4
2011	23618,4	22830,4	788,0
2012	20598,8	20459,3	139,5
2013	14865,6	14618,6	247,0
2014	14268,1	14044,1	224,0
ВСЕГО	95908,8	92344,9	3563,9

Примечание – составлено авторами на основе источника [13]

Данные таблицы 1 свидетельствуют о том, что финансовые затраты распределились следующим образом, 3,71% было выделено местными бюджетами и 96,3% из республиканского.

Как известно социальная сфера представлена из нескольких сфер как наука, образование, культура, здравоохранение, социальное обеспечение, социальные услуги, образовательные учреждения, медицинские центры и больницы, уличное освещение, утилизация мусора, социальное жилье. При этом поясним, что особенностью полноценной концессионной модели, в частности в сфере здравоохранения и образования, является возможность осуществления концессионером нескольких видов деятельности как производство и предоставление услуг населению в течение всего жизненного цикла объекта соглашения.

В Казахстане актуальность ГЧП в социальной сфере обусловлена низким уровнем ее развития с точки зрения применения инновационных методов менеджмента. Данный сектор, являясь объектом прямого государственного управления, испытывает сегодня наибольшую потребность в различных ресурсах для реализации поставленных задач социально-экономического развития.

Вместе с тем наиболее острой для социальной сферы Казахстана остается по-прежнему ситуация с проблемой недостатка стабильного и достаточного бюджетного финансирования, результатом чего

становится ухудшение качества предоставляемых услуг и сокращение их объема. По мере того как стремительно растут потребности общества, повышаются требования населения к уровню обслуживания, а это прямо отражается на повышении требований государства к качеству услуг и социально-экономической эффективности деятельности учреждений. Обобщая мы можем отметить, что в присутствующем противоречии, решением станет привлечение ресурсов отечественных предпринимательских структур.

Следует отметить, что применение той или иной формы ГЧП будет определено от заданных условий проекта, выбранных задач его участников, инвестиционной модели и других немаловажных характеристик проекта. Кроме того, одним из современных направлений развития ГЧП в различных отраслях социальной сферы в Казахстане является развитие партнерского сотрудничества на базе участия не только государства и частного сектора, но и различных некоммерческих организаций.

Закономерный факт, что в формировании модели ГЧП в социальной сфере ключевую роль играет формирование институтов развития. Как правило к данным институтам относят различные фонды, кластеры, технопарки и пр. Напомним, что J. G. Dees пояснил в своей работе [2], что перед ГЧП стоят сложные задачи, для решения которых требуется участие специальных институтов, в результате образуется так называемое институциональное партнерство, в которое входят так же и некоммерческие организации. Таким образом, для успешной реализации проектов в социальной сфере необходимо все же сочетание различных форм ГЧП, включение совместных проектов в государственные целевые программы, принятие ведомственных программ, а также привлечение институтов развития.

Как известно, акцент на получение гарантий со стороны государства есть характерная черта неразвитых, неконкурентоспособных рынков, которым частично является Казахстан. Предпринимательство в свою очередь мотивировано максимально обезопасить себя гарантиями государства, исключая такую возможность у различных институтов и методов управления. Поэтому, на наш взгляд, государству Казахстана необходимо доверять предпринимателям, не усердствуя с перегрузкой их вероятностными рисками и обязательствами, что влечет за собой закономерный отказ многих серьезных инвесторов в участии в совместных проектах. В то же время критически важно, чтобы государство предоставляло адекватные и четко выверенные гарантии с платежными обязательствами со стороны бизнес структур, так как это может привести к неуправляемым финансовым рискам и выплатам из бюджета вне плана. Когда государство возлагает все бремя финансирования за проект на частный сектор, то скорее всего это заканчивается плачевно, как это случилось с проектом тоннеля под Ла-Маншем.

Полезным как мы считаем, будут итоги аналитического обзора сектора инфраструктуры в Центральной Азии, полученные представителем World Bank, который показал, что в большинстве государств с развитыми рынками инфраструктурные облигации выпускаются частным бизнесом без государственных гарантий, так как они используются для финансирования тщательно структурированных сделок при надлежащей поддержке проекта государством. Другими словами, по оценкам представителей международных финансовых организаций правительствам, ни к чему дельному не приведет осуществление прямой поддержки инструментов финансирования. Как раз наоборот целесообразнее будет сосредоточиться на проектах и их перспективах с точки зрения стабильности генерирования доходов. Кроме того, аналитики считают, что инфраструктурные облигации зачастую оказываются полезными инструментами для привлечения финансовых ресурсов в рамках ГЧП, но только в зависимости от качества самого проекта. Такого рода соотношение вопроса с качеством проекта – вполне допустимый фактор, если исходить из сложной схемы ГЧП. Важно напомнить, что существует множество примеров неудачных концессий, которые были недостаточно подготовлены, а этот факт надолго портят репутацию страны-инициатора концессии после чего восстановить отношения довольно непросто.

Перед казахстанским правительством на сегодняшний день стоит задача соотнести паритет интересов и рисков, а также выбирать для ГЧП такие объекты, которые не только соответствуют государственным планам, но и могут принести коммерческую отдачу, что должно быть подкреплено стабильностью заключенных контрактов.

В то же время нельзя забывать, что в Казахстане государство все еще не полностью доверяет бизнесу. Со одной стороны, бизнес далек от полного понимания государства в целом и его структурам, отвечающим за ГЧП особенно. Ведь в соответствии с положениями бюджетного кодекса РК концессионер при получении поручительства со стороны государства обязан, во-первых, оплатить 2% от стоимости проекта и застраховать всю сумму поручительства или гарантии. Учитывая цену вопроса, на отечественном рынке довольно проблематично найти страховую компанию, способную пойти на такие существенные риски. Во-вторых, сам факт страхования госгарантий не всегда согласуется с необходимостью соблюсти баланс интересов сторон. Государство на самом деле самоустраивается от рисков по проекту, и ответственность по бумагам ложится на плечи концессионера [14].

Бизнес сообщество Казахстана считает, что количество уже озвученных правительством проектов должно плавно перейти в качество и ясные правила взаимодействия. Казахстанским бизнесменам необходимы четко прописанные критерии отбора проектов и концессионеров, поскольку им нужно осуществлять стратегическое планирование на местах. Понятно, что без понимания, какие сектора экономики будут развиваться, на каких условиях и какими темпами, подобное планирование скорее всего невозможно. Отечественное предпринимательство предлагает проводить тендеры и конкурсы по проектам ГЧП максимально прозрачно, чтобы исключить всякого рода сговор или недобросовестную конкуренцию. Кроме того, немаловажно четко выделить, какие механизмы финансирования будут использованы: госгарантии, налоговые льготы, финансирование из бюджета либо грант. Потенциальные отечественные концессионеры в свою очередь предлагают государству создать своеобразный реестр проектов (информация об объеме инвестиций, источниках и механизмах финансирования, периоде окупаемости проектов и т.д.).

Сегодня сложилась ситуация, когда казахстанское правительство нуждается в оптимизации расходов бюджета и привлечении частного бизнеса в проекты, требующие долгосрочных и значительных по объемам инвестиций. Отечественный бизнес, потеряв возможность осуществлять краткосрочные инвестиции в рынок недвижимости и ощутив жесткую конкуренцию на потребительском рынке, заинтересованы большими инфраструктурными проектами в социальной сфере. При этом нельзя забывать, что доверие международных финансовых институтов — это не только привлечение к проектам крупных иностранных инвесторов, но и достаточный опыт концессий, наличие высокого уровня ведения менеджмента и обеспечение доступа к внешним рынкам. Поэтому только в условиях выполнения вышеуказанных факторов, проекты ГЧП будут иметь перспективу и могут воплотиться в реальность.

Таким образом, мы убеждены, что практика применения механизма ГЧП в социальной сфере Казахстана находится на начальном этапе. Принятые в данный момент программные документы включают множество мероприятий по развитию концессионной формы партнерства, но не полностью учитывают полный спектр моделей ГЧП, об эффективном применении которых в социальной сфере (здравоохранении, образовании, туризме, спорте и культуре) убедительно свидетельствует опыт ведущих мировых государств.

Мы считаем, что для дальнейшего развития ГЧП в социальной сфере необходимо, прежде всего, расширение масштабов применения через «перезагрузки» существующих договоров доверительного управления, имущественного найма (аренда) на основе существующих в международной практике контрактов на управление и содержание, эксплуатацию и содержание, расширение моделей концессии, а также введение в ход нового вида договора на строительство и эксплуатацию, которые используются в мире для реализации проектов в социальной и жилищно-коммунальной сферах.

Вышеперечисленное позволяет сделать следующий вывод. Государственно-частное партнерство в социальной сфере Казахстана должен иметь свое продолжение поскольку существует необходимость внедрения новых стратегий, базирующихся на абсолютно новом видении перспективных целей. Сегодня в развитых странах примерно 2/3 проектов в социальной сфере реализуются на условиях государственно-частного партнерства, что свидетельствует о перспективности данного партнерства в Казахстане, имеющем множество проблем в ней. Организация взаимоотношений частного капитала и государства в социальной сфере может с успехом рассматриваться как приоритетная при совершенствовании структуры отечественной системы финансирования социальных программ.

Список литературы

- 1 Sekliuckiene J., Kisielius E. Development of Social Entrepreneurship Initiatives: Theoretical Framework // International Scientific Conference on Economics and Management. – 2015. – pp. 1015-1019.
- 2 Dees, J. G. Taking social entrepreneurship seriously // Society. – 2007. – № 44. – pp. 24-31.
- 3 Sundaramurthy, C., Musteen, M., Randel, A. E. Social value creation: a qualitative study of Indian social entrepreneurs // Journal of Developmental Entrepreneurship. – 2013. – № 18. – p. 1. DOI: 10.1142/S1084946713500118.
- 4 Weerawardena, J., Mort, G. S. Competitive Strategy in Socially Entrepreneurial Nonprofit Organizations: Innovation and Differentiation // Journal of Public Policy & Marketing. – 2012. – № 31 (1). – pp. 91-101. DOI: 10.1509/jppm.11.034.
- 5 Mair, J., Marti, I. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight // Journal of world business. – 2006. – № 41. – pp. 36-44.
- 6 Santos, F. M. A positive theory of social entrepreneurship // Journal of business ethics. – 2012. – № 111. – pp. 335-351.
- 7 Сюткин М. В. Государственно-частное партнерство в сфере здравоохранения в регионах России. Экономические проблемы регионов и отраслевых комплексов [Электрон. ресурс]. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo-v-sfere-zdravoohraneniya-v-regionah-rossii> (дата обращения: 13.06.2016)
- 8 Перспективы развития государственно-частного партнерства в здравоохранении [Электрон. ресурс]. – URL: <http://www.zdrav.ru/articles/95385-perspektivy-razvitiya-gosudarstvenno-chastnogo-partnerstva-v-zdravoohranenii> (дата обращения: 13.06.2016)
- 9 Батенёва Т. Перспективным проектам в сфере здравоохранения нужна нормативная база [Электрон. ресурс]. – 2013. – URL: http://economy.samregion.ru/activity/GCHP/public_gchp/perspektivnym-proektam-v-sfere-zdravookhraneniya-nuzhna-normativnaya-baza/ (дата обращения: 13.06.2016)
- 10 Севастьянова И. Центр государственно-частного партнерства изучает применение механизмов ГЧП в жилищно-коммунальной сфере // Панорама. – 2013. – 29 Мая.
- 11 Семенова Е. А. Партнерство государства и бизнеса в интересах инновационного развития в странах ОЭСР // Аналитические обзоры РИСИ. – М.: ИНФРА-М, 2015. – С. 216.
- 12 Постановление Правительства Республики Казахстан от 2 мая 2007 года № 356. О проекте «Строительство 100 школ и 100 больниц на основе государственно-частного партнерства» [Электрон. ресурс]. – 2007. – URL: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/stroitelstvo_i_arhitektura/id-P070000356/ (дата обращения: 02.09.2016)
- 13 Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 мая 2010 года № 488. О Программе по обеспечению детей дошкольным воспитанием и обучением «Балапан» на 2010-2014 годы [Электрон. ресурс]. – 2007. – URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P100000488_ (дата обращения: 18.06.2016)
- 14 Абдиев К. С. Краткий статистический ежегодник Казахстана. Статистический сборник. – Алматы, 2014. – 184 с.

References

- 1 Sekliuckiene J., Kisielius E. (2015), "Development Of Social Entrepreneurship Initiatives: Theoretical Framework", *International Scientific Conference on Economics and Management*, pp. 1015-1019.
- 2 Dees, J.G. (2007), "Taking social entrepreneurship seriously", *Society*, Vol. 44, pp. 24-31.
- 3 Sundaramurthy, C., Musteen, M., Randel, A.E. (2013), "Social value creation: a qualitative study of Indian social entrepreneurs", *Journal of Developmental Entrepreneurship*, Vol. 18, p. 1. DOI: 10.1142/S1084946713500118.
- 4 Weerawardena, J., Mort, G.S. (2012), "Competitive Strategy in Socially Entrepreneurial Nonprofit Organizations: Innovation and Differentiation", *Journal of Public Policy & Marketing*, Vol. 31 No. 1, pp. 91-101. DOI: 10.1509/jppm.11.034.

5 Mair, J., Marti, I. (2006), "Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight", *Journal of World Business*, Vol. 41, pp. 36-44.

6 Santos, F.M. (2012), "A positive theory of social entrepreneurship", *Journal of Business Ethics*, Vol. 111, pp. 335-351.

7 Syutkin M.V. "Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v sfere zdavookhraneniya v regionakh Rossii. Ekonomicheskie problemy regionov i otraslevykh kompleksov", available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvenno-chastnoe-partnerstvo-v-sfere-zdavookhraneniya-v-regionah-rossii> (Accessed June, 13, 2016) (In Russian)

8 "Perspektivy razvitiya gosudarstvenno-chastnogo partnerstva v zdavookhraneni", available at: <http://www.zdrav.ru/articles/95385-perspektivy-razvitiya-gosudarstvenno-chastnogo-partnerstva-v-zdavookhraneni> (Accessed June, 13, 2016) (In Russian)

9 Bateneva T. (2013), "Perspektivnym proektam v sfere zdavookhraneniya nuzhna normativnaya baza", available at: http://economy.samregion.ru/activity/GCHP/public_gchp/perspektivnym-proektam-v-sfere-zdavookhraneniya-nuzhna-normativnaya-baza/ (Accessed June, 13, 2016) (In Russian)

10 Sevast'yanova I. (2013), "Tsentri gosudarstvenno-chastnogo partnerstva izuchaet primeneniye mekhanizmov GChP v zhilishchno-kommunal'noi sfere", *Panorama*, May, 23. (In Russian)

11 Semenova E. A. (2015), "Partnerstvo gosudarstva i biznesa v interesakh innovatsionnogo razvitiya v stranakh OESR", *Analiticheskie obzory RISI, INFRA-M*, Moscow. (In Russian)

12 "Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 2 maya 2007 goda № 356. O proekte "Stroitel'stvo 100 shkol i 100 bol'nits na osnove gosudarstvenno-chastnogo partnerstva" (2007), available at: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/stroitelstvo_i_arhitektura/id-P070000356/ (Accessed September, 02, 2016) (In Russian)

13 "Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 28 maya 2010 goda № 488. O Programme po obespecheniyu detei doshkol'nym vospitaniem i obucheniem "Balapan" na 2010-2014 gody" (2007), available at: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P100000488_ (Accessed June, 18, 2016) (In Russian)

14 Abdiev K.S. (2014), *Kratkii statisticheskii ezhegodnik Kazakhstana. Statisticheskii sbornik*, Almaty. (In Russian)

Түйін

Осы зерттеудің мақсаты әлеуметтік сала мысалында Қазақстанда мемлекеттік-жеке меншік серіктестікті дамыту үшін мәселелер бар екенін көрсту. Әдеби шолу зерделеген кейін мақалада талдау ұсынылған. Жұмыстың нәтижесінде, авторлары одан әрі мемлекет пен бизнес арасындағы әріптестік аясын, сондай-ақ әлеуметтік бағдарламаларды қаржыландыру ұлттық жүйесінің құрылымын жетілдіру кеңейтуді ұсынған. Бұл мақалада мемлекеттік және жергілікті басқару саласындағы одан әрі зерттеу үшін материалдар ретінде ұсынылуы мүмкін.

Summary

The aim of this study reveal the existing problems related to the development of public-private partnership in Kazakhstan on the example of the social sphere. After studying of literature review the article provides an analysis. As a result of the work, the authors propose to further broaden the scope of partnership between government and business, as well as improving the structure of the national system of funding social programs. This article may be recommended as materials for further research in the area of state and local government.

*Материал поступил
в редакцию 10.09.2016*

JEL classification: G2, G21

L. A. Baibulekova,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

TO THE QUESTION OF MODERN EFFECTIVE INVESTMENT STRATEGIES APPLICATION

Abstract

Purpose – To develop the main provisions for the effective securities portfolio on the basis of monitoring the modern investment strategies formation.

Methodology – This research used the analysis of the dynamics of indicators, correlation and regression analysis, comparative analysis, calculation of financial ratios, etc.

Originality/value – In this paper author monitored the modern investment strategies and identified the most popular one which is the strategy of "Global Macro" and "Relative cost"; author also calculated the key performance indicators of the investment portfolio instruments; based on the analysis and evaluation of investment strategies were formed an effective investment portfolio. The subject of the study were foreign and domestic institutional investors, such as brokerage firms, investment banks and others.

Findings – In this research were considered the world experience of the investment strategies in the securities market. On the basis of the application of leading investors of the world were selected two most effective strategies. Based on the monitoring of modern investment strategies formed an effective portfolio of securities and calculated the constituents of the portfolio components. These portfolios are based on the strategy of "Global Macro" and "Relative cost", defined as the most effective in accordance with the world practice of application. According to the strategy of "Global Macro", considering the major impetus to the development of global stock markets, we have optimized the levels of systemic and specific risks of the composite components of portfolio. According to the strategy of "Relative cost", where the key point was in search shares with deviation in terms of market and intrinsic value. In identifying these deviations were counted financial performance of the real business. It was shown that by using a combination of the two portfolios is possible to talk about their complementarity and enhance of the profitability in general for any course of events and market movements.

Key words – investment strategies, securities, investment portfolio, hedge funds, risk, profitability.

УДК 336.74

Л. Ә. Байбөлекова,
экономика ғылымдарының кандидаты, доцент,
Нархоз университеті,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

**ИНВЕСТИЦИЯЛАУДЫҢ ТИІМДІ ЗАМАНАУИ СТРАТЕГИЯСЫН ҚОЛДАНУ
СҰРАҚТАРЫНА**

Аннотация

Зерттеудің мақсаты – тиімді бағалы қағаздар портфелін құрудың заманауи инвестициялық стратегияларын мониторингілеу негізінде.

Әдіснамасы – көрсеткіштер өсімін талдау, корреляциялық және регрессиялық талдау, салыстырмалы талдау, қаржылық коэффициенттерді есептеу және т.б.

Сонылық / құндылық – заманауи инвестициялық стратегияларға мониторинг жасалынды және ең танымалы – бұл «Жаһандық макро» және «Қатысты құны» стратегиялары; инвестициялық портфелінің маңызды көрсеткіштер құралына есептеу жүргізілді; инвестициялық стратегияларды талдау мен баға беру негізінде тиімді инвестициялық портфель құрылды. Зерттеу нысаны шетелдік және отандық институционалды инвесторлар болды, олар брокерлік компаниялар, инвестициялық банктер және т.б.

Қорытынды – Бағалы қағаздар нарығындағы инвестициялық стратегияларды қолданудың әлемдік тәжірибесі қарастырылды. Жетекші әлемдік инвесторлар қолдану негізінде екі тиімді стратегиялар таңдалынып алынды. Заманауи инвестициялық стратегиялар мониторингі негізінде бағалы қағаздар нарығының тиімді портфелі құрастырды және портфелдің негізін құраушы компоненттеріне есептеу жүргізілді. Берілген портфелдер әлемдік тәжірибеде қолдануына сәйкес ең тиімдісі ретінде анықталған «Жаһандық макро» және «Қатысты құны» стратегиялары базасында құрылды. «Жаһандық макро» стратегиясы бойынша жаһандық қорлық нарықтың дамуындағы негізгі импульстарды ескере отырып бізбен портфелдің құрамды компоненттерінің жүйелік және арнайы қатер деңгейлері оңтайландырылды. «Қатысты құн» стратегиясы бойынша шешуші сәтті нарықтық және ішкі құн көрсеткіштерінде ауытқуы бар акцияларды іздеу қарастырылды. Берілген ауытқуларды анықтауда нақты бизнестің қаржылық көрсеткіштері есептелінді. Екі портфелдің комбинациясын қолдануда олардың бір-бірін өзара толықтыруын және нарықтың қозғалысы мен жағдайдың кез келген дамуындағы табыстылықтың жоғарылауы туралы айтуға болады.

Түйін сөздер – инвестициялық стратегиялар, бағалы қағаздар, инвестициялық портфель, хедж-қорлар, қатер, табыстылық.

Қазіргі болжамсыз экономикалық даму шарттарында жинақталған қаржы мен капиталды сақтау және көбейту мәселесі бақылануда. Бұл мәселе бизнес үшін де, және жеке инвесторлар үшін де өзекті болып табылады. Бұл мәселені шешу үшін қаржылық нарықпен ұсынылған бағалы қағаздар (портфель) жиынтығы түріндегі түрлі құралдар қолданылады. Кез келген портфелдің негізінәзірленген инвестициялық стратегия құрайды.

Бағалы қағаздар жалқы түрінде толық түрдегі инвестициялық басымдылыққа ие болу мүмкіндігін ұсынбайды. Табыстылық пен қатердің едәуір сәйкестігі үшін портфель деп аталатын бағалы қағаздардың арнайы жиынтығы пайдаланылады. Портфелдің құрылуы қаржылық нарықтағы инвестицияны жоспарлаудағы қаржылық менеджердің негізгі міндеті болып табылады. Портфелді құруда У.Шарппен, Г. Марковицпен және басқаларымен жасалған және ұсынылған әдістер қолданылады.

Берілген тақырыпты зерттеумен ғылыми қаржы өкілдері айналысты, олар: Ф. Блэк, М. Шоулз, У. Шарп, Г.Марковиц, У. Баффет, П. Линч, Д. Сорос, С. Дракенмиллер, М. Дженсен, А. Буренин, У.Б. Баймуратов, С. А. Святков және т.б.

Классикалық портфелдік теорияда негізгі назар активтер арасындағы қатер мен табыстылықтың сәйкестігі мен әртараптандыруға бөлінеді. Классикалық портфелдік теорияда портфелдік менеджерге жақсы нәтижеге жету үшін портфелге жан-жақты бағытталған активтерді қосу қажет деп саналады. Сол сияқты тиімді нарық портфелінің барлығы туралы жіберу қабылданады. Берілген тиімді нарықтық портфель үлес салмағы нарықтағы қаржылық активтердің жалпы құнының салмағына сәйкес келетін нарықтағы барлық қол жетімді қаржылық активтерді ұсынады. Тағы бір жіберу әдетте облигация болып табылатын қатерсіз активтердің барлығын мойындау болып табылады. А.Н.Буренинше қатерсіз портфель мен нарықтықтың арасындағы қарастырылық капиталдың тиімді шегі сызығында көрнекі бейнеленеді [1, 85б.]. Мұнда негізгісі портфелдің тиімді шегі бойынша анықтау және қозғалу болып саналады. Барлық стратегиялар портфелдегі активтерді ұстап тұрудың уақыттық көкжиегі арқылы өзара өзгешеленетін екі категорияға бөлінеді [2, 56 б.].

Портфелдік менеджер инвестициялық портфелді құруда арнайы стратегиялармен жетекшілік етеді. Бұл стратегиялар бағалы қағаздарды таңдау бойынша алгоритмдерді ұсынады. Берілген алгоритмдерді құруда табыстылық пен қатердің арнайы параметрлері қаланады.

Қазірге дейін көптеген жұмыстар мен мақалаларда инвестициялық стратегиялардың ескі топтамасы көрсетіледі. Тәжірибелік салада хедж қорлар ретінде пайда болған инвестициялық құралмен бірге инвестициялау әлеміндегі революциялар ескерілген стратегиялардың басқа топтамасы қолданылады. Алғашқы хедж қор 1949 жылы іскерлік басылым редакторы А.У. Джонспен құрылды [3, 20 б.]. Ол “John’s fund” инвестициялық қорын құрды, оның стратегиясы тұрақсыз компанияларды сату мен жетістікті компанияларды сатып алу көзқарасын құрамдастыру болып табылды. Мұндай стратегия Джонска классикалық портфель стратегиясын қолданған инвесторларға қарағанда өте жақсы табыс алуына мүмкіндік берді. 1965 жылы “John’s fund” нәтижелері “Fidelity Fund” өзара қорының табыстылығын 100 пайыздық бөлігін басып озды. Әйгілі инвесторлар У. Баффет, Джулиан Робертсон, Питер Линч және Дж. Сорос өздерінің алғашқы қорға қарағандағы феноменалды табыстылықты көрсеткен жетістікті стратегияларын ойлап тапқанға дейін айтарлықтай уақыт кезеңі өтті. Стратегиялар мен жетістікті әлемдік инвесторлар келесі суретте көрсетілген [4].

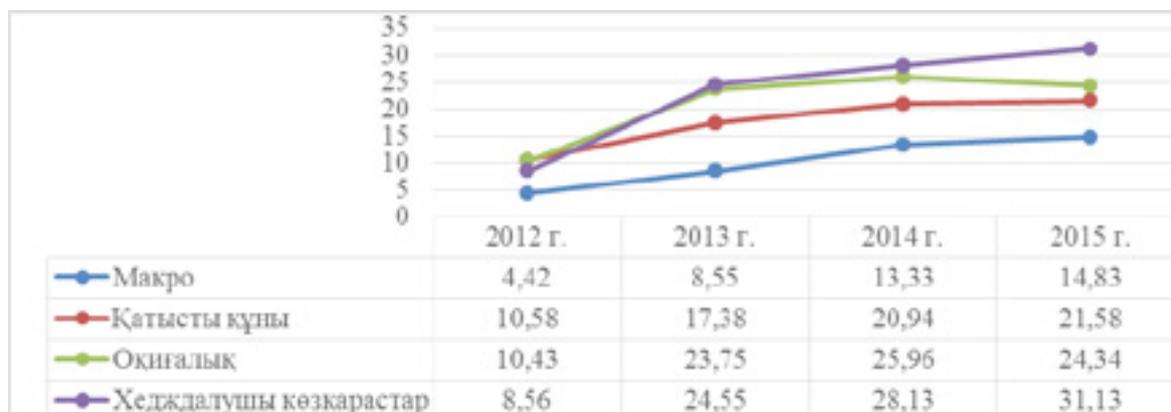
Әлемнің жетекші 20 инвесторларының қызметтерінің нәтижесі мен қолданылатын стратегиялары 1 суретте көрсетілген, онда Х осі бойынша берілген инвестордың өз қызметін жүзеге асыру жылдарының саны көрсетілген, Y осі бойынша инвестордың инвестициялық қызметті жүзеге асырудың барлық кезеңіндегі алынған орташаланған жылдық табыстылығы орташа пайызы бейнеленген [4].

1 сурет – Инвесторлардың табыстылық көрсеткіші

Аталған стратегиялар ішінен аса танымалдыққа «Жаһандық Макро» және «Қатысты құн» стратегиялары ие болды. «Жаһандық Макро» инвестициялық стратегиясы экономикадағы жаһандық даму тренді қозғалысын ескереді [5, 42 б.].

Қазіргі тәжірибеде қолданылатын стратегиялар тізімін анықтай отырып олардың әрқайсысының табыстылығы динамикасына талдау жасаймыз (2 сурет).

2 сурет – инвестициялық стратегиялардың табыстылық динамикасы
Ескертпе: автормен [6] дерек көзі негізінде құрастырылған

Хедж қорлармен қолданылатын әртүрлі стратегиялар бойынша қарастырылатын жинақты индекстің табыстылық динамикасынан жыл сайынғы үнемі жағымды өсімді көрсетеді.

Шарп пен Сортино коэффициенттерімен сипатталатын заманауи стратегиялардың қатері мен тиімділік көрсеткіштерін зерттей отырып берілген коэффициенттердің маңызы жоғары болған сайын, қарастырылатын стратегиялар едәуір деңгейде тиімді.

1-кесте – Қатер коэффициенті мен басқарудың тиімділігі [6]

Инвестициялық стратегия	Шарп Коэффициенті	Сортино Коэффициенті	Стандартты ауытқу, % бен
Макро	1,61	3,91	4,1
Қатысты құн	1,68	3,2	4,17
Оқиғалық	1,02	1,56	6,93
Хедждалушы көзқарастар	0,87	1,41	7,43

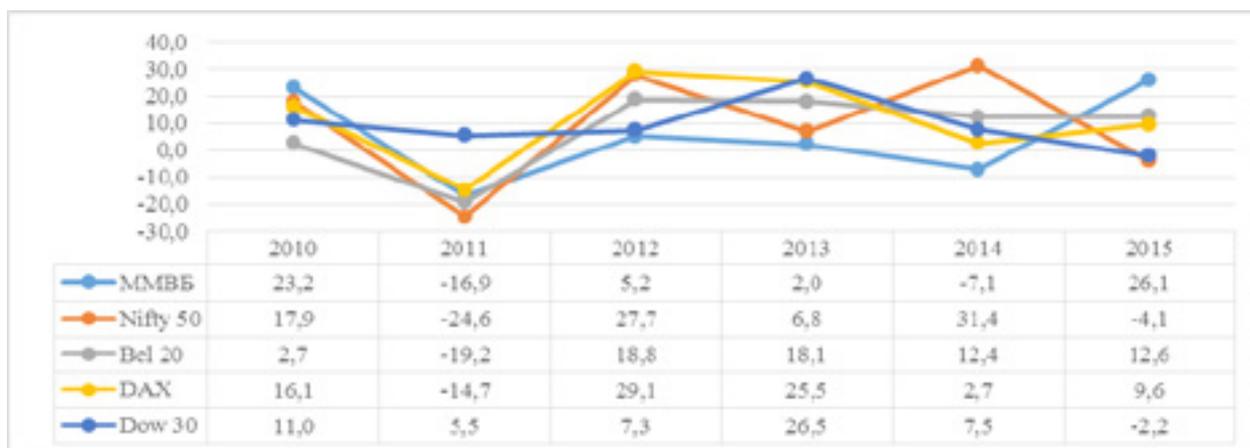
Ұсынылған коэффициенттер бойынша басым қайтарымды макро және қатысты құн стратегиясы иеленеді, мұнда басқа стратегиялармен салыстыру бойынша қатердің деңгейі төмен. Бұл туралы Шарп пен Сортиноның коэффициенттерінің басқа стратегиялардан жоғарылауы айтады. Жаһандық макро және Қатысты құн стратегиясы жоғарғы табыстылық жағдайындағы қатердің төмен деңгейін көрсетеді. Аталған стратегиялардың абсолютті тиімділігін анықтау үшін әлемдік индекстермен салыстыру жүргізіледі.

«Жаһандық макро» стратегиясы

«Жаһандық Макро» стратегиясы экономиканың дамуының жаһандық трендтары қозғалысын ескереді. Нарықтық жоғарғы тиімділігі жағдайында нарықтан жоғары табысқа қол жеткізу мүмкіндігі нөлге тең. Қазақстандағы менеджер үшін қаржылық индексті толықтай көшіретін портфельді құру проблемалық міндет болып табылады, себебі берілген көзқарас маңызды транзакциялық шығындарды алып келеді. Индексті толықтай көшірудегі басқа мәселе құрылатын портфельдің айтарлықтай құны беріледі, себебі әлемдік индекстердің басым көпшілігі 30 және одан көп бағалы қағаздар [7, 26 б.].

Табыстылықтың жоғарғы нормасына ең төменгі қатерін иеленетін арнайы нарыққа тәуелділігі жоқ әлемдегі ең табысты болып саналатын индекстерді көшіруге негізделген портфель құру алгоритмін әзірлеуге тырысамыз. Берілген көзқарас портфельдегі қағаздардың санын айтарлықтай азайтуға мүмкіндік береді. Мұның барлығы оны индекстік қорлардан айтарлықтай тиімдірек етеді және отандық инвесторлар үшін қол жетімді етеді. Сол сияқты бұл экономикалық дамудың жалпы әлемдік тенденциясын ұстап қалуды секілді Жаһандық макро стратегиясының негізгі мақсатына жетуге мүмкіндік береді.

«Жаһандық макро» стратегиясы мен индекстерді көшіруге негізделген даярланған алгоритмнен бағалы қағаздар портфелін құруды бастау үшін әлемдегі ең табысты индекстер мен экономикалар тізіміне талдау жасалынады. Ол үшін олардың 2010 нан 2015 жылдар кезеңіндегі табыстылық жиынтығы мен динамикасы қадағаланды. Берілген тізімге келесі индекстер кірді: ММВБ – еліміздің 50 ірі жарамды компанияларды капиталдандыру бойынша орташа өлшемді ретінде есептелінетін ресейлік индексі; Nifty 50 – елдің 50 ірі компаниялары негізінде есептелінетін индиялық биржа индексі; Bel 20 – Брюсселдік қаржы биржасында талданатын компаниялар негізінде есептелетін бельгиялық индекс; DAX – Германияның анықтаушы индексі; Dow 30 – Американың өндірістік дамуының негізгі қорлық индексі. Жиынтық табыстылықтың келесі маңызы алынды [8]: ММВБ – 28,57%; Nifty 50 – 52,78%; Bel 20 – 47,33%; DAX – 80,33%; Dow 30 – 67,10% (3 сурет).

3 сурет – Әлемдік едәуір табысты индекстер динамикасы

Берілген индекстерден олардың индекстердің дамуын анықтаушы динамикасынан сәйкес келетін динамикаға акциялардың бөлінуі жүзеге асырылады. Сол сияқты берілген көрсеткіштің жақсы жетістігіне қол жеткізу үшін барлық оңтайлы салмағы бойынша таратылған төменгі деңгейіне сәйкес келуі берілген негізгі факторда оңтайландыру сәтінде анықталады [7]. Компоненттерді тікелей сұрыптау үшін жасалатын алғашқы әрекет күтілетін табыстылық пен әрбір индекстің қатерін оның құрамындағы үйреншікті көрсеткіштерін ары қарай салыстыру мақсатында анықталды [8].

2-кесте – Қатер көрсеткіші мен индекстердің күтілетін табыстылығы, % бен

Индекстер	Елдер	Қатер индексінің деңгейі, %	Индекстердің күтілетін табыстылығы, %
ММВБ	Ресей	5,34	8,38
Nifty 50	Индия	3,9	10,83
Bel 20	Бельгия	3,5	14,18
DAX	Германия	4,66	12,74
Dow 30	АҚШ	3,14	10,11

Бес индекс бойынша күтілетін орташа табыстылық 11,24% құрады, қатердің орташа деңгейі 4,1% тең. Салыстыру үшін біз Қазақстандық индекстің қатері мен табыстылығына сараптама жүргіздік. Осы сараптама нәтижесінде жаһандық макро стратегиясына негізделген портфель құру әдісін Қазақстандық қаржылық нарықта инвестициялаудың қолайсыздығы туралы тұжырым жасауға болады. «Жаһандық Макро» стратегиясында экономиканың даму тенденциялары индекстерінің көмегімен Қазақстандық қорлық индекстің экономиканың белгісіздігімен айтылған төмендеуін ұстап тұру ұйғарылады [9].

Индекстегі әрбір акцияның күтілетін табыстылығы мен стандарттық ауытқуларын есептеуді жүзеге асыра отырып берілген маңыз бойынша өзінің ата-аналық индексімен бір-біріне ұқсас төрт қағаздарды бөлуге болады. Іріктеудің негізгі талаптары ретінде келесілер қарастырылды: ұқсастық немесе стан-

дартты ауытқумен сипатталатын қатердің төменгі деңгейі; табыстылықтың ұқсас немесе жоғарғы деңгейі; 0,75 жоғары индексті жеткілікті корреляция. Нәтижесінде әрбір индекске оны іріктеу төрт акциядан шығуы немесе сәйкес келуі тиіс.

Берілген талаптар бойынша бағалы қағаздарға талдауды жүзеге асыру арқылы келесі нәтижелерге қол жеткізілді [8]:

4-кесте – Көшірілген іріктеу мен индексті салыстыру, % бен

Индекс	Қатер, % бен	Күтілетін табыстылық,%	Табыстылық 2013-2015 жж., % бен	Корреляция
DAX іріктеу	3,71	11,5	53,37	0,80
DAX	4,66	12,8	38,34	
Dow 30 іріктеу	3,47	8,2	31,43	0,79
Dow 30	3,14	10,5	30,35	
ММВБ іріктеу	3,15	10,0	42,72	0,71
ММВБ	5,34	8,4	25,14	
Bel 20 іріктеу	2,58	13,2	42,30	0,73
Bel 20	3,50	14,2	42,56	
Nifty 50 іріктеу	3,97	9,6	38,86	0,87
Nifty 50	3,92	10,8	32,48	

Бес индексті есептеуде барлығы индекстік портфельдің 20 инвестициялаудың құрамына келеді, оларға портфельдегі арнайы үлесі берілді. Берілген үлестік тарату жекелеген компоненттердің табыстылығы мен қатерін отайландыру құралы ретінде қызмет атқарады.

Бізбен құрастырылған портфельдің салмағы бойынша компоненттерін біріктіріп және таратып, біздің көшірілген индекстердің жиынтықты портфельінде келесі қорытынды маңызы алынды [8]: портфельдің қатерлік деңгейі – 2,08%; портфельдің күтілетін табыстылығы – 13,91%; портфельдің жиынтықты табыстылығы – 41,73%. Сол сияқты индекстердің қатері мен орташа салмақталған бағытылығын ескере отырып портфельдегі әрбір қағазға арнайы салмақ берілген.

Құрастырылған портфельдің компоненттері келесі құндық маңызға ие (5 кесте). Себебі біздің портфельде түрлі елдерге жататын қағаздары бар, біз 2016 жылдың қаңтарындағы олардың АҚШ доллары курсына шаққандағы құнын қайта есептедік.

5-кесте – Портфельдегі акцияның құндық маңызы

Компания атауы	Ұлттық валютадағы акция құны 01.01.2016	01.01.2016 АҚШ долларының курсы	АҚШ долларымен айқындалған акцияның құны
Транснефть	189200	0,0133	2516,36
НОВАТЭК	639,2		8,50
Группа Черкизово	1091		14,51
Газпром	136,6		1,82
ИТС	320,2	0,0147	4,71
HDFC Bank	1049,85		15,43
Kotak Mahindra	683,6		10,05
Power Grid Corp	147,85		2,17
Ackermansenvan Haaren	119,45	1,0837	129,45
Ageas SA	37,345		40,47
EliaSystemOp.	44,5		48,22
GBL	69,87		75,72
Munchener Ruck	176,85		191,65
Deutsche Borse	78,61		85,19
Fresenius Medical	81,67		88,51
Fresenius	60,94	66,04	
J&J	104,44	1	104,44
McDonald's	123,78		123,78
Coca-Cola	42,92		42,92
Procter&Gamble	81,69		81,69

Егер іздің портфеліміздегі барлық акциялардың бағасын қосатын болсақ, онда біз 3651,13 АҚШ долларына тең маңызы алынады, оны минималды шектік деңгейі деп баға беруге болады. Бірақ біз портфелдегі акциялардың түрлі үлесінің барлығын ескере отырып 19 000 АҚШ доллары көлеміндегі минималды капиталды қолдануды ұсынамыз. Құрастырылған портфель дәлелденгендей жаһандық индекстерден әлсіз тәуелділігі бар, бірақ мұнымен артығымен күтілетін табыстылығын көрсетуге қабілетті (6 кесте).

6-кесте – Жаһандық индекстерімен портфельдің табыстылығы мен қатерінсалыстыру, % бен

Индекстер	Қатер деңгейі, %	Күтілетін табыстылық, %	Жиынтықты табыстылық, %
MSCI World	3,16	7,83	23,49
FTSE World	3,14	6,52	19,55
S&P Global 100	3,39	5,72	17,16
Портфель	2,08	13,91	41,74

Нәтижесінде әзірленген әдістеме бойынша құрастырылған портфель талдау үшін қол жетімділікті едәуір озық табыстылыққа ие. Берілген табыстылықты өзіне қосымша қатерлерді қабылдамау арқылы қол жеткізілді. Берілген қатерлер жақсы компоненттерді түрлі индекстерден іріктеу мен оларға арнайы салмақ беру арқылы төмендетілді. Бұл қатер орташа алғанда акциялардың әлемдік нарығының дамуын сипаттайтын жаһандық индекстерге қарағанда 1,15% төмен. Портфельдің берілген моделді тестілеу арқылы алдыңғы маңыздарында 2015 жылдың соңына 41,74% тең табыстылық жиынтығы алынды, мұндағы әйгілі әлемдік MSCI World индексінің табыстылығы 23,49% тең болды [10].

Жаһандық макро стратегиясына негізделген бізбен даярланған портфель әлемдік нарықтың дамуының негізгі тенденцияларын ескереді, мұнда қажет емес ауырлататын индекстер элементтерінің әсері жойылған. Оларды біз шартты түрде «дамуды қуып жетуші активтер» деп атаймыз. Осы берілген жағдай бізге қабылданатын қатердің 2,08% табыстылықтың 13,91% қол жеткізуге мүмкіндік береді. Ең нашар жағдайда АҚШ доллары валютасындағы 7,67% ала аласыз.

«Қосымша құн» стратегиясы

«Қосымша құн» стратегиясы Ю. Фаманың нарықтардың тиімділігі теориясына негізделеді, яғни бірнеше жорамалдары орташа және төменгі тиімділігі бар нарықтың барлығы. Стратегияның негізі ретінде бір бағалы қағаздың арнайы сипаттамаларын басқа бағалы қағаз сипаттамаларымен және олардың табыстылығын жақындастыру жетістігімен салыстыру қарастырылады. Жекелеген активтер әлсіз тиімділік әсерімен өзінің орташа нарықтық қатысты көрсеткіштерімен ауытқуды көрсетеді. Нарықтың тиімділігі туралы теориядан ұзақ мерзімдік кезеңде берілген активтер жалпы нарыққа қатысты көрсеткіштер маңызын қалпына келтіруі қажет, бұл өз құнын қалпына келтіруді білдіреді. Мұндай активтер бағаланбаған активтер деп аталады. Берілген стратегия нәтижесі нарықты басып озатын әлемнің ірі инвестициялық қорларында едәуір тиімді және белсенді ретінде қолданылады деп қарастырылады. Берілген көзқарастың өміршеңдігін негіздеу үшін салыстыру жүргізілді, онда Russell компаниясымен және MSCI World индексімен қолданылатын, біз эталонды деп қабылдайтын, әлемдік акциялар нарығы динамикасын сипаттайтын хедж қорлар мен бағаланбаған акциялар индекстері пайдаланылады [11, 37 б.].

Суреттен жалпы нарықпен салыстырғанда бағаланбаған компаниялардың табыстылық индексінің басымдық танытуы анық көрінеді. Бірақ, осы уақытта қысқа мерзімдік кезеңде стратегия айтарлықтай ауыспалықты көрсетуі мүмкін. Берілген стратегияны қысқа мерзімдік кезеңде және белсенді сауда үшін пайдалану мүмкін емес. Сондықтан берілген стратегияны пайдалануда инвестициялаудың минималды шегі нақты 2 жылдан бастап анықталды.

Инвестициялық портфельді құрушы портфельді менеджер «Қатысты құн» стратегиясымен жетекшілік ете отырып эталонды нарыққа бағытталуға қатысты активтермен байланысқан топтар құнымен қалпына келтіруді күту арқылы жүзеге асырады. Портфель құрудың негізгі әдіс статистикалық өзара

байланыстарды табу болатын «Жаһандық Макро» стратегиясына қарағанда «Қатысты құн» стратегиясында арнайы қорлық активтер тұратын нақты бизнестің жағдайы салыстырылады және оларға баға беріледі. Портфельді құруда менеджер қатысты ауытқулар мен олардың ауыспалылығына іздеу жүргізеді. Берілген ауытқуларды анықтау үшін талдаудың түрлі статистикалық және фундаменталдық әдістері қолданылады. Арнайы көрсеткіштері бойынша ұқсас активтердің бағаланбағандығы мен қайта бағалану жағдайын тудыратын активтер арасындағы мұндай ауытқулар көптеген инвесторлардың көтерілу мен төмендеу циклын күту әсерінен қысқа мерзімдік кезеңдегі нарықтың хаотикалық қозғалысы байланысты туындайды. Осыдан берілген стратегияны жүзеге асыру үшін портфельді басқарушының басты мақсаты нарыққа қатысты бағаланбағанды табуға алып келеді немесе оның активтері сегменттерін арнайы талаптар бойынша салыстыру.

Талаптар мәліметтерін анықтау үшін Колумбия университет профессоры Б. Грэхемнің еңбектері мен жұмыстарын қарастырдық. Оның еңбектеріне [4-6] талдау жасай отырып салыстыру үшін көрсеткіштердің келесі тізімін бөлдік:

- 1) P/E коэффициентінің маңызы сала бойынша орташадан жоғары емес және 15 артық емес;
- 2) P/B коэффициентінің маңызы 1,5 артық емес;
- 3) P/E шығармасы және P/B 25тен жоғары емес;
- 4) Акцияға деген табыстың жоғарғы өсімі орташаалғанда 5 жыл;
- 5) Капиталдың оң рентабелділігі, орташа 5 жылғаалғанда.

Оның оқушысы және кәсіби инвесторы У. Баффет көрсеткіштің осы моделі бағаланбаған компания табыстылығына есептелген инвесторға қажетті табыстылық талаптарына қоса жетілдірілді: капиталдың рентабелділік маңызы сала бойынша және сату рентабелділік маңызы орташа сала бойынша жоғары [7]. Барлық әзірлемелер келесі алгоритмде алынған, қатысты құн стратегиясына негізделген портфельді құру үшін пайдаланылды:

1. Негізгі көрсеткіштер мен нормативтерді салыстыру үшін бөліп қарастыру.
2. Тиімділік көрсеткіштерін нарық бойынша орташа салаларды салыстыру
3. Портфель үлесі бойынша тең акцияларды таңдау мен құру

Ең алдымен жалпынарық пен акция көрсеткіштері арасындағы айырмашылыққа баға беру мен коэффициенттің жоғарғы шегін белгілеу үшін түрлі нарықтар бойынша P/E орташа көрсеткішін есептеу жүзеге асырылады [3, 8-11].

7-кесте – Нарық бойынша P/E орташа көрсеткіші

Индекс	Орташа P/E	Елдер
P/E Nasdaq	40,4	Америка
P/E Dow	27,2	Америка
P/E S&P	31,3	Америка
P/E EuroStoxx 50	33	Европа
P/E Nikkei 225	26,9	Жапония
P/E MMBB	12,2	Ресей
P/E Bovespa	23,4	Бразилия
P/E KOSPI	31,6	Корея
P/E KASE	10,4	Қазақстан
Орташа P/E	26,3	
Ескертпе: автормен есептелді		

Берілген кестеден дамыған елдер нарығы дамушы мемлекеттерге қарағанда қайта бағаланған. Мұндай тұжырымды дамыған елдердегі нарықтың басым бөлшегіне қатысты бағаланбаған компанияларды іздеу айтарлықтай пайдалы деп қорытынды жасайды. Ал дамыған елдерде аз бөлшекте қарастырылады.

Бұрында қарастырып кеткен талаптарды негізге ала отырып акцияларды дәйекті түрде салыстыру жүргізіледі және оларды қатысты құнды портфель үшін талданады. 10 нарыққа талдау жасау арқылы берілген талаптарды қанағаттандыратын компаниялардың 15 акциясы бөлініп алынды [12].

Портфельге таңдалынып алынған компаниялар келесі салаларда әрекет етеді: КазТрансОил – магистральді мұнайөткізгіштік операторы, 1997 ж. құрылған; Челябинский цинк зауыты–түрлі түсті металлургия кәсіпорны, 1993 жылы АҚ ретінде құрылған; Bed Bath & Beyond Inc – тұрмыстық шаруашылық заттарын сату бойынша дүкендер торы, 1971 жылы құрылған; CF Industries Holdings Inc – азотты тыңайтқыштарды өзіндік торлар арқылы өндіру және тарату, 1946 жылы құрылған.; Cummins Inc – техникалар түрлері үшін дизелді қозғалысты жетекші өндірушісі, 1919 жылы құрылған; Fifth Third Bancorp – банктік қызмет, 1858 жылы құрылған.; Wells Fargo & Company – банктік қызмет, 1852 жылы құрылған; BASF SE – химиялық концерн, 1865 жылы құрылған; BMW – диверсияланған өндірісі бар автомобиль өндірісінің байырғы компаниясы, 1916 жылы құрылған; Deutsche Lufthansa AG – авиаконцерн және авиатасымалдаушы, 1953 жылы құрылған; Isuzu Motors Ltd. – автомобилькұрылыс компаниясы, 1916 жылы құрылған; Wooshin System – станоккұрылысы; Unid – калий тыңайтқышы өндірісі, 1980 жылы құрылған.; Energetica Minas Gerais Cemig – электроэнергетикалық компания; Tim Participacoes SA – телекоммуникациялық компания, 1995 жылы құрылған. Берілген тізімнен келесі маңызды бөліп қарастыруға болады: 33,3% өндірістік кәсіпорындар, банктер 13%, химиялық кәсіпорындар 20%, тасымалдау 13% [13].

Берілген акциялардың табыстылық коэффициентін сала бойынша орташалары бізбен қарастырылған кәсіпорындар арасында салыстыруды 8 кестеден көруге болады.

8-кесте – Табыстылық коэффициентін салыстыру

Кәсіпорын	ROE	Сала бойынша орташа	ROS	Сала бойынша орташа
КазТрансОил	10,15	10,15	22,47	22,47
Челябинский цинк.завод	32,18	26,91	20,89	17,72
Bed Bath & BeyondInc	29,85	19,59	7,14	4,82
CF Industries HoldingsInc	21,18	20,05	19,74	9,7
Cummins Inc	21,71	4,32	9,05	2,46
Fifth Third Bancorp	11,37	9,66	24,73	19,78
Wells Fargo & Company	12,86	9,66	24,89	19,78
BASF SE	17,72	14,19	7,15	8,28
BMW	15,73	14,29	6,8	5,62
Deutsche Lufthansa AG	24,54	18,86	4,24	3,09
Isuzu Motors, Ltd.	16,86	14,24	7,4	6,64
WooshinSystem	21,07	6,63	7,91	2,51
Unid	15,65	6,64	12,22	4,66
Energetica Minas Gerais Cemig	24,28	12,62	14,85	9,38
Tim Participacoes SA	12,79	6,68	11,31	7,21

Ескертпе: investing.com сайтының мәліметтері бойынша автормен есептелген[14]

Біздің портфельдегі барлық компаниялар рентабелділігі бойынша өзінің салалық маңызын басып озады. Сол сияқты көптеген компаниялар 15% жоғары рентабелділікке ие, ол Б. Грэхемнің кәсіпорын жұмысының тиімділік көрсеткіштеріне қатысты пікірін білдіреді [15].

Кәсіпорын капиталының рентабелділігінің минималды көрсеткіші біздің портфельде 10,15%, максималды 32,18% құрайды. Алдын ала жүргізілген есептерге қосымша кәсіпорынның орташа бес жылдық маңызымен 2015 жылдағы рентабелділік көрсеткішіне салыстыру жүргізіледі. Іс жүзінде 2015 жылда барлық кәсіпорын капиталының рентабелділігі 5 жылдағы маңызы орташадан төмен болып ке-

леді. Бұл берілген бизнестің нарықтағы бағаланбағандығына қатысты мүмкін болып отыр. Берілген акциялардың ішкі құны олардың құндық динамикасымен салыстырғанда да, қызмет етуші бизнестің көрсеткітерімен салыстырғанда да төмендетілгендігімен түсіндіріледі.

9-кесте – Портфельдегі акциялардың табыстылық динамикасы

Кәсіпорын	2013 ж.	2014 ж.	2015 ж.	2016 ж.	Күтілетін табыс
КазТрансОил	0,00	9,09	-16,11	-0,66	-1,9
Челябин цинк. Зауыты	-2,59	57,30	230,83	-5,00	70,1
Bed Bath & Beyond Inc	-3,29	8,77	25,30	-7,60	5,8
CF Industries Holdings Inc	29,17	0,74	32,29	-8,20	13,5
Cummins Inc	10,41	10,58	9,83	-4,25	6,6
Fifth Third Bancorp	25,21	29,04	-7,40	8,50	13,8
WellsFargo&Company	19,24	30,18	14,51	6,51	17,6
BASF SE	27,23	5,82	-0,01	-12,20	5,2
BMW	13,27	8,82	28,34	-12,42	9,5
Deutsche Lufthansa AG	38,77	20,42	-4,69	-10,17	11,1
Isuzu Motors, Ltd.	48,45	8,03	27,75	-13,00	17,8
Wooshin System	-14,00	5,66	14,35	53,56	14,9
Unid	-6,00	62,38	-2,00	-3,34	12,8
Energetica Minas Gerais Cemig	-6,44	9,30	15,46	-7,50	2,7
Tim Participacoes SA	-7,54	49,32	-3,64	-6,50	7,9

Берілген кесте портфельдегі акцияның 2013-2016ткезеңі бойынша табыстылық динамикасын көрсетеді [16]. 2016 жылға дейін берілген акциялар айтарлықтай табыстылықты көрсеткен. Бірақ 2016 жылы табыстылықтың айтарлықтай төмендегенін бақылауға болады, ол портфель үшін қатысты құндағы тартымдылығын түсіндіреді, себебі олар нарықтан төмен саудаласа бастады. Ұзақ мерзімдік кезеңде өзіндік құнының айтарлықтай өсімін көрсетуі мүмкін, ол өзі секілді кәсіпорынның нарықтағы құнына біртіндеп қайта оралады.

Берілген күтілетін табыстылық классикалық портфельдік стратегия әдістемесін қолдану арқылы есептелді. Бірақ, ескере кететіні 2015 жылдың соңындағы жағдай бойынша бағаланбаған акцияларды таңдауға сүйене отырып таңдадық және нарықпен құнды баланстау айтарлықтай күтілетін орташа есептелген табыстылық нәтижелері артығымен орындалуы мүмкін.

Нарықтан жеке алынған әрбір қағаздың тең дәрежедегі ауытқуын талдау мен жіберіп алуындағы біркелкі көзқарасты ескере отырып әрбір кәсіпорын үшін әрбір портфель құралы үшін біркелкі үлесі бөлінеді. Берілген 15 акция үшін үлес әрбір эмитент үшін 6,6% құрайды. Демек, қорытынды маңызын есептей келе портфельдің келесі табыстылығын бақылауға болады.

10-кесте – Портфель мен индекстің табыстылығы

Маңызы	2012ж.	2013ж.	2014ж.	2015ж.	4 ж. жиынтықты табыстылық	Стандартты ауытқу
Портфельдің таза құны	11,34	20,82	24,08	-1,47	54,77	11,46
iShares Russell 1000 Value	17,28	13,21	32,18	-8,95	53,72	17,00

Берілген стратегияның пайдалылығын талдау үшін MSCI World индексіне көрініс табатын эталонды индекс пен құрылған портфель арасындағы қатер мен күтілетін табыстылық көрсеткіштерін салыстыру жүргізіледі.

Қатер мен табыстылық көрсеткіштері: портфельдің қатері 11,4%, күтілетін табыстылық – 13,69%; эталонды индекс қатері 9,65%, индекстің күтілетін табыстылығы – 6,27% [17].

Жоғарыда құрылған портфельдің қатері барлық индекстің қатеріне қарағанда 1,81% жоғары, мұндағы табыстылық 7,42% жоғары. Бұл нарықтың үстінен құрастырылған портфельдің артықшылығы тіралы айтылады. Портфельдің жүйелік қатеріне баға беру үшін портфельге және нарық индексіне,

Russel кәсіпорнымен даярланған 1000 бағаланбаған акциялар индекcін регрессиялы-корреляциялық талдау жүргізілді. Берілген талдау портфельдің қорытынды көрсеткіштері ұсынылған келесі маңызды айқындады: портфельдің орташа P/E – 6.88, портфельдің орташа ROE – 19.2, портфельдің орташа ROS –13.39, MSCI world бета –0.79, MSCI world корреляция –0.67. Алынған мәліметтер негізінде портфельдің нарықтық индекске тәуелділігінің әлсіз екендігін байқауға болады, ол нарық тарапынан портфельдің табыстылығы қозғалысына айтарлықтай әсерінің жоқтығы туралы айтады. Стратегиямен даярланған талдауды аяқтау үшін портфельді басқару тиімділік коэффициенті есептеледі.

11-кесте – Қатысты құн стратегиясының тиімділік коэффициенті

Коэффициенттер	Қатысты құн	Эталон
Шарп коэффициенті	0,05	0,07
Трейнер коэффициенті	0,67	0,22
Өзгертілген-Дженсен	0,42	0,22

Демек, берілген маңызды талау жасай отырып жалпы нарық маңызына қарағандағы Шарп коэффициентінің 0,2 төмен екендігін байқауға болады. Бірақ, портфельдің айтарлықтай диверсификациясын ескере отырып нарықты басып озатын Трейнердің коэффициентін қарастыруға көңіл бөлу қажет. Альфаға келетін болсақ, ол жағымды аймақта орналасқан.

Зерттеу жүгізе отырып біз келесілерге тоқталдық:

Ең танымал инвестициялық стратегиялар келесілер болып табылады: Жаһандық макро, Қатысты құн, Хеджделушы және Оқиғалы.

Портфель бойынша, «Жаһандық макро» стратегиясына негізделген 13,91% табыстылық алынған, ал «Қатысты құн» стратегиясына портфель бойынша – 13,69%, ол аз қатердегі 2,08% тең нарық бойынша табыстылықтың орташа маңызынан екі есеге асады.

«Қатысты құн» стратегиясына негізделген портфель «Жаһандық макро» стратегиясы портфеліне қарағанда статистикалық тәуелділікті анықтау мен есептеуді пайдаланбайды, керісінше кәсіпорын мен олардың акцияларын таңдауда фундаменталдық талдау арсеналы мүмкіндігін пайдаланады. Сондықтан бір стратегияның екінші стратегиядан артықшылығы туралы айтқанда нақты бір тиімді ретінде бөлуге болмайды. Бірақ екі портфельді жиынтықты пайдалануда олардың өзара бір-бірін толықтырушылық бағыты туралы айтуға болады, олар нарықтың қозғалысы мен оқиғаның кез-келген дамуындағы айтарлықтай табыс алуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

- Буренин А. Н. Управление портфелем ценных бумаг. – М.: Школа срочного рынка, 2012. – 412 с.
- Шарп У. Ф., Александер Г. Д., Бэйли Д. В. Инвестиции: учебник. – М.: ИНФРА-М, 2014. – 1027 с.
- Эльтон Е., Граббер М., Браун С. Современная портфельная теория и инвестиционный анализ: учебник. – Нью-Йорк: Wiley, 2003. – 524 с.
- Волобуева Н. 17 поразительных фактов об Уоррене Баффете и его богатстве [Электрондық ресурс]. – URL: www.Take-profit.org.bloomberg-news (дата обращения: 05.09.2016)
- Хоуген Р. Современная теория инвестиций. – 4-е издание. – Нью-Йорк: Prentice Hall, 2001. – 336 с.
- Официальный сайт агентства по исследованию деятельности инвестиционных фондов [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: www.eurekahedge.com (дата обращения: 12.10.2016)
- Воронцовский А. Современные теории рынка капитала: учебник. – М.: Экономика, 2010. – 719 с.
- Ақпараттық аналитикалық сайт [Электрондық ресурс]. – 2016. – URL: www.investing.com (дата обращения: 06.11.2016)
- Қазақстандық қор биржасының ресми сайты [Электрондық ресурс]. – 2016. – URL: www.kase.kz (дата обращения: 06.11.2016)

- 11 Әлемдік индекс сайты MSCI [Электрондық ресурс]. – 2016. – URL: <https://www.msci.com/world> (дата обращения: 05.09.2016)
- 12 Грэхем Б. Разумный инвестор: Полное руководство по стоимостному инвестированию. – М.: Альпина Паблишер, 2014. – 568 с.
- 13 Байбулекова Л. А. Модели эффективных стратегий инвестирования: стратегия Глобального макро // Сборник материалов Республиканской научно-практической конференции. – Талдықорған: І. Жансүгіров ат. ЖМУ, 2016. – 290 б. – С.44-49.
- 14 Russell аналитикалық агенттігінің ресми сайты [Электрондық ресурс]. – 2016. – URL: www.russell.com (дата обращения: 18.10.2016)
- 15 Информационный портал о финансах и инвестициях [Электрондық ресурс]. – 2016. – URL: www.investfunds.kz (дата обращения: 16.09.2016)
- 16 Грэхем Б., Додд Д. Анализ ценных бумаг. – М.: Вильямс, 2016. – 880 с.
- 17 Әлемдік банктің ресми сайты [Электрондық ресурс]. – 2016. – URL: <http://www.vsemirnyjbank.org> (дата обращения: 06.02.2016)
- 18 RBS банкінің ресми сайты [Электрондық ресурс]. – 2016. – URL: <http://www.rbs.org> (дата обращения: 18.07.2016)

References

- 1 Burenin A.N. (2012), *Upravlenie portfelem tsennykh bumag*, Shkola srochnogo rynka, Moscow. (In Russian)
- 2 Sharp U.F., Aleksander G.D., Beili D.V. (2014), *Investitsii*, INFRA-M, Moscow. (In Russian)
- 3 El'ton E., Grabber M., Braun S. (2003), *Sovremennaya portfel'naya teoriya i investitsionnyi analiz*, Wiley, New York. (In Russian)
- 4 Volobueva N. "17 porazitel'nykh faktov ob UorreneBaffete i ego bogatstve", available at: www.Take-profit.org.bloomberg-news (Accessed September, 05, 2016) (In Russian)
- 5 Khougen R. (2001), *Sovremennaya teoriya investitsii*, 4th Edition, Prentice Hall, New York. (In Russian)
- 6 "Ofitsial'nyi sait agentstva po issledovaniyu deyatel'nosti investitsionnykh fondov" (2016), available at: www.eurekahedge.com (Accessed October, 12, 2016) (In Russian)
- 7 Vorontsovskii A. (2010), *Sovremennye teorii rynka kapitala*, Ekonomika, Moscow. (In Russian)
- 8 "Akparattyk analitikalyk sait" (2016), available at: www.investing.com (Accessed November, 06, 2016) (In Kazakh)
- 9 "Kazakstandyk kor birzhasynyn resmi saity" (2016), available at: www.kase.kz (Accessed November, 06, 2016) (In Kazakh)
- 10 "Alemdik indeks saity MSCI" (2016), available at: <https://www.msci.com/world> (Accessed September, 05, 2016) (In Kazakh)
- 11 Grekhem B. (2014), *Razumnyi investor: Polnoe rukovodstvo po stoimostnomu investirovaniyu*, Al'pina Publisher, Moscow. (In Russian)
- 12 Baibulekova L.A. (2016), "Modeli effektivnykh strategii investirovaniya: strategiya Global'nogo makro", *Sbornik materialov Respublikanskoi nauchno-prakticheskoi konferentsii*, I. Zhansugurov at. ZhMU, Tal'dykorgan. (In Russian)
- 13 "Russell analitikalyk agenttiginin resmi saity" (2016), available at: www.russell.com (Accessed October, 18, 2016) (In Kazakh)
- 14 "Informatsionnyi portal o finansakh i investitsiyakh" (2016), available at: www.investfunds.kz (Accessed September, 16, 2016) (In Russian)
- 15 Grekhem B., Dodd D. (2016), *Analiz tsennykh bumag*, Vil'yams, Moscow. (In Russian)
- 16 "Alemdik banktin resmi saity" (2016), available at: <http://www.vsemirnyjbank.org> (Accessed February, 06, 2016) (In Kazakh)
- 17 "RBS bankinin resmi saity" (2016), available at: <http://www.rbs.org> (Accessed July, 18, 2016) (In Kazakh)

Резюме

В статье проведен мониторинг современных инвестиционных стратегий и определены самые популярные – «Глобального макро» и «Относительной стоимости». На основе мониторинга современных инвестиционных стратегий сформирован эффективный портфель ценных бумаг и произведен расчет составляющих компонентов портфеля. Определено, что при использовании комбинации двух портфелей можно говорить об их взаимодополнении и повышения доходности при любом развитии событий и движений рынка.

Summary

The article contains a monitoring of modern investment strategies and identified the most popular – "Global Macro" and "Relative cost". Based on the monitoring of modern investment strategies formed an effective portfolio of securities and calculated the constituents of the portfolio components. It was determined that by using a combination of the two portfolios it is possible to talk about their complementarity and enhance of the profitability for any course of events and market movements.

*Материал поступил
в редакцию 16.10.2016*

JEL classification: A11.F21.H54.O10

Zh. T. Atabaev,

Candidate of Economic Sciences, Senior-Lector,
Kazakh Humanitarian Law Innovative University,
Semey, The Republic of Kazakhstan

F. M. Aubakirov,

Magistr, Senior-Lector,
Kazakh Humanitarian Law Innovative University,
Semey, The Republic of Kazakhstan

R. E. Sagyndykova,

Magistr, Senior-Lector,
Kazakh Humanitarian Law Innovative University,
Semey, The Republic of Kazakhstan

INVESTMENT-INSTITUTIONAL FACTOR OF INNOVATIVE ECONOMY DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – to assess the impact of investments and development institutions on the nature and dynamics of economic growth in the Republic of Kazakhstan.

Methodology – during research were applied methods of comparative analysis, generalization, synthesis, induction, aimed at clarifying the degree of efficiency of investment and innovative sphere of the Republic of Kazakhstan.

Originality/value – the authors attempted to identify the relationship of capital investments, foreign economic positions of the country, through the dynamics of net exports and the role of development institutions

on the economic growth of Kazakhstan. In the research process, recommendations were developed in the field of economic policy aimed at acquiring and maintaining technological advantages on the basis of the knowledge triangle, the growth rate of savings, at least 30 of GDP, as the basis for investment growth of productivity growth and long-term economic growth.

Findings – the study looked at some objective reasons, which do not allow to develop Kazakhstan's innovation and gives recommendations for their activation. In the context of modernization of national economy of Kazakhstan it is necessary to develop what the country has well-developed scientific and technological base.

Keywords – Investments, innovations, institutions, knowledge, economic growth, entrepreneurs.

УДК 338.1

Ж. Т. Атабаев,

экономика ғылымдары кандидаты, аға оқытушы,
Қазақ инновациялық-гуманитарлық заң университеті,
Семей, Қазақстан Республикасы

Ф. М. Аубакиров,

магистр, аға оқытушы,
Қазақ инновациялық-гуманитарлық заң университеті,
Семей, Қазақстан Республикасы

Р. Е. Сағындықова,

магистр, аға оқытушы,
Қазақ инновациялық-гуманитарлық заң университеті,
Семей, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ – ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ФАКТОР

Андатпа

Зерттеудің мақсаты – Инвестициялар мен даму институттарының Қазақстан Республикасының экономикалық өсу қарқынына әсер ету дәрежесіне баға беру.

Әдіснама – зерттеу барысында, Қазақстан Республикасының инвестициялық-инновациялық саласының қызмет етуінің тиімділігі дәрежесін анықтауға бағытталған, салыстырмалы талдау, жалпылау, синтез, индукция сияқты зерттеу әдістері қолданылды.

Сонылық / құндылық – авторлар, Қазақстанның экономикалық өсуіне таза экспорт динамикасы мен даму институттарының рөлі арқылы инвестициялардың негізгі капиталға өзара байланысын, мемлекеттің сыртқы экономикалық позициясын анықтауға талпыныс жасады. Зерттеу барысында мемлекеттің экономикалық саясатының аясында «білім үшбұрышы» негізінде технологиялық артықшылықтарын сатып алу және сақтауға, өндірістік салаға инвестициялардың өсу негізі ретінде жинақтың өсу нормасы (ЖІӨ 30%-дан кем емес), еңбек өнімділігінің өсуіне және ұзақ мерзімді экономикалық өсуге бағытталған ұсынымдар әзірленген.

Қорытынды – зерттеуде, қазақстандық инновациялардың дамуына кедергі жасайтын кейбір объективті себептер қаралды, және оларды жандандыруға ұсыныстар берілді. Қазақстанның ұлттық экономикасын жаңғырту барысында, елдегі дамыған ғылыми-технологиялық базасы бар бір саланы дамыту қажет.

Түйін сөздер – Инвестициялар, инновациялар, институттар, білім, экономикалық өсу, кәсіпкерлер

Инновациялық саланың қарқынды дамуы – инновациялық экономиканың бірден бір маңызды нышаны. Мұндай жоғары технологиялы экономика инновациялық процестерді қолдау институттарының

және тиімді инновациялық жүйенің болуын көздейді. Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) деректері бойынша, Қазақстан бүгінгі таңда, тіпті, жоғары технологиялық жиырма ұлттардың қатарына да кірмейді.

Инновациялық экономикасы жоғары мемлекеттердің алғашқы ондығына Финляндия, АҚШ, Швеция, Жапония, Оңтүстік Корея, Нидерланды, Ұлыбритания, Канада, Австралия және Сингапур кіреді. Бұлардан кейін Қытай мен Үндістан енеді.

Сонымен қатар, Қазақстан – әлемнің ең тапқыр елдерінің бірі. Тек соңғы 20 жылда елімізде 30 мың өнертабыстар патенттелген. Халқымыздың санын ескеретін болсақ, біздің ғылыми әлеуетіміз Жапония немесе Ресейден төмен емес. Қазақстан жаңашылдық ойлап табу мәселелерінде көшбасшылық орындардың бірінде тұр.

Экономиканың жаңа үлгісін ойлап табу кілті елде жаңа технологияларға ауқымды инвестициялар мен білімнің тұрақты өсімін молайту үшін жағдайлар жасау және олардың жаңа жоғары технологиялық өнімдер мен қызметтер ретінде іске асыру (1-кесте).

Кесте 1 – Қазақстан Республикасындағы негізгі капиталға инвестициялары, таза экспорт, өндірістің жиынтық көлемі, млрд. тенге

Көрсеткіштер жылдар	Негізгі капиталға инвестициялар	Тауарлар мен қызметтің таза экспорты	Ағымдағы бағамен ЖІӨ	Негізгі капиталға инвестициялаудың нормасы	ЖІӨ-нің алдыңғы жылғы % -к өсімі
2003	1327,864	657,8	4611,9	0,288	109,3
2004	1703,684	995,1	5870,1	0,290	109,6
2005	2420,976	1394,8	7590,6	0,319	109,7
2006	2824,523	1837,6	10213,7	0,277	110,7
2007	3392,122	1838,1	12849,8	0,264	108,9
2008	4210,878	4005,3	16052,9	0,262	103,3
2009	4585,298	2181,1	17007,6	0,270	101,2
2010	4653,528	4294,4	21815,5	0,213	107,0
2011	4985,90	6954,2	27300,5	0,182	107,5
2012	5455,0	5977,8	30220,0	0,180	105,0
2013	6072,7	5460,7	37085,3	0,164	105,8
2014	6591,5	6838,7	40754,8	0,162	104,1

Ескерту – Мәліметтер бойынша авторлармен есептелген [2]

Жалпы, 2006-2014 жылдары инвестициялау нормаларының көрсеткішінің төмендеуі байқалады, бұл одан арғы экономикадағы жиынтық табыстың қатты төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев халыққа жолдауында, әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына кіруіміз, жоғары әлеуметтік маңыздылыққа ие екендігін айтты.

Экономикада ЖІӨ-нің күнделікті өсімі 4 пайыздан кем болмайтындай ету жоспарлануда. ЖІӨ-нің жалпы көлемінің қазіргі 18-ден 30%-ға дейін инвестиция көлемін ұлғайтуды қамтамасыз ету қажет.

Экономиканың ғылыми қамтымды моделін енгізу, Қазақстандық экспорттық әлеуеттегі шикізаттық емес өнімнің үлесін 70%-ға дейін ұлғайту мақсатын көздейді [3].

Әртүрлі бағалаулар бойынша, ауыспалы экономикасы бар елдер үшін жалпы инвестициялардың ең аз шектік мәні ЖІӨ-нің 25%-ын құрайды. Олай болмаған жағдайда, өндірістің қалыпты жүйесі және ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі бұзылады. Сол моральдық және материалдық негізгі қорлардың тозуын ескере отырып, бұл санды мүмкіндігінше 30-40% деңгейінде ұстау қажет [4, с. 4].

Отандық және шетелдік инвесторлар үшін инвестициялық ахуалды одан әрі жақсарту үшін, жүйелі шараларды жүзеге асыру негізгі төрт бағыт бойынша көзделеді.

Бірінші – Қазақстанда бизнесті жүргізу жағдайын жақсарту және инвестициялық имиджді арттыру.

Екінші бағыт аясында тікелей шетелдік инвестицияларды (ТШИ) тарту және шетелдік инвесторларды сүйемелдеу бойынша жүйелі жұмыс құру, шетелдік инвесторлармен өзара іс-әрекеттесу

жүйесі, орталық және өңірлік деңгейлерде мамандандырылған институттар құру арқылы жолға қойылады.

Үшінші бағыт – отандық кәсіпорындардың өсуін ынталандыру, «ұлттық чемпиондар» имидждік ұғымды енгізуді көздейді, сондай-ақ, оларды іріктеу бойынша, үдемелі индустриялық-инновациялық даму жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны іске асыру үшін, критерийлер әзірлеу.

Төртінші бағыт аясында – Қазақстанның шетелдік үкімет бөлімдері арқылы, шикізаттық емес өнімдердің шетел нарығына экспортталуын ілгерілету [5, с. 97].

XXI ғасырдың басында орта есеппен әр түрлі топтағы елдердің, өндірілген жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ), шамамен, бесінші бөлігі сыртқы нарықтарда іске асыру үшін қолданылған.

Ұзақ мерзімді тепе-теңдік тұрғысынан, жаһандандыру жағдайында ашық экономикалық жүйені қалыптастыру, өсуге қолайлы жағдайлар жасайды.

Салыстырмалы мемлекетаралық талдауға негізделген эконометрикалық зерттеулер, ЖІӨ-нің өсу қарқынын айқындайтын, сыртқы сауда ашықтығы маңызды айнымалы болып табылатының көрсетеді [6, с. 15-18].

Қолданыстағы бағалар бойынша, дамыған елдерде ЖІӨ өсімінің 50-ден 90%-ы, инновациялар және технологиялық прогресстер арқылы анықталады [7, с. 15].

Қазақстандық кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі, қайта өңдеу дәрежесі төмен өнім өндіретін салаларында көрінеді (кесте-2).

Кесте 2 – Қазақстандағы инновациялық қызметтердің негізгі көрсеткіштері

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ЖӨ-дегі инновациялық өнімдер мен қызметтер үлесі, %	1,27	1,58	1,53	1,19	0,69	0,51	0,66	0,86	1,25	1,64	1,5
Инновациялық белсенділік деңгейі (технологиялық инновациялық бойынша), %	2,3	3,4	4,8	4,8	4,0	4,0	4,3	5,7	5,7	8,0	8,1
ЖІӨ-ң зерттеулер мен жобалауға кетіретін ішкі шығындары, %	0,25	0,28	0,24	0,21	0,22	0,23	0,15	0,16	0,17	0,17	0,16

Ескерту – Мәліметтер бойынша авторлармен есептелген [8, 9]

Елдегі кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі тұрақсыз өсуді көрсетсе де, әлі де жеткіліксіз. Салыстыру үшін: АҚШ-тағы инновациялық белсенді кәсіпорындар үлесі шамамен- 50%, Түркияда – 33%, Венгрияда – 47%, Эстонияда – 36%, Ресейде – 9,1% құрайды [7, б. 16].

Еуропа одағының (ЕО) инновациялық белсенділігі, соңғы жылдары өсті, инновациялық қызметінің өсу көрсеткіші 2006 жылы 0,493-дан 2013 жылы 0,554-ге өсті [10].

Ел экономикасындағы инвестициялардың жағымды динамикасына қарамастан, олардың елеулі әртараптандырылуы әлі де болған жоқ.

Инвесторлардың Қазақстанның шикізаттық емес жобаларына қатысуын тежеп тұрған факторлар қатарына, мыналар жатады:

- мемлекеттік инвестициялық саясатты жүргізуде жүйеліліктің болмауы;
- заңдар мен шарттық қатынастардың сақталуын қамтамасыз ететін, заңнаманың тұрақсыздығы және жүйенің болмауы;
- инвестицияларды тарту бойынша бәсекеге қабілеттіліктің төменгі жағдайда болуы (соның ішінде, кедендік және валюталық режимдер);
- инвестицияларды тартуға себеп болатын (соның ішінде, қаржылық, банктік, ақпараттық-талдамалық, консалтингтік, көліктік, АЭА және т. б.), инфрақұрылым мен қызмет көрсету саласының дамымағандығы;

– мемлекеттік басқару жүйесінің инвестицияларды тарту саласында тұрақсыздығы (шетелдік капитал мәселелерімен айналысатын, орталық ведомстволардың үнемі қайта ұйымдастырылуы, көптеген ведомстволарға құқықтардың, құзыреттіліктің және жауапкершіліктің "шашыраңқылығы", сондай-ақ, олардың функцияларының шатастырылуы);

– атқарушы визалық режим [11, р. 91].

Инвестициялық тартымдылықты талдау нәтижесінде, мемлекеттің инвестициялық климатын жетілдіру бойынша, төмендегідей ұсыныстар анықталған болатын:

– Нормативтік-құқықтық негізді жетілдіру және сот жүйесінің тәуелсіздігін қамтамасыз ету;

– Көлік инфрақұрылымын одан әрі дамыту;

– Экономика мен инновациялардың қажеттілігін қамтамасыз ететін, білім беру инфрақұрылымы шеңберіндегі кадрлық әлеуетті дамытуға арналған инвестициялар;

– ТШИ тартудың белсенді стратегиясын іске асыру [12, р. 99].

Экономикалық өсудің кем дегенде, 40%-ы білім беру сапасына тәуелді деп саналады. Ал экономикалық өсуі, өз кезегінде, қандай да бір нарықта сұранысқа ие тауарлардың боуына тәуелді. Қазіргі уақытта Германия инновациялық процестерге ЖІӨ-нің шамамен 2,7%-ға жуығын жұмсайды (Қазақстанда, 2-ші кестеге сүйенсек, 0,2% – ден кем, бұл көрсеткішті 2020 жылға дейін 1%-ға дейін көтеру жоспарланып отыр) және ЖІӨ-дан білім беруге – 5% (Қазақстан – 2,8%). Инновациялық процестердің тиімділігінен неміс экономикасы әлемдік ауқымда 4-орында тұр [13, с. 105-106].

АҚШтың бұрынғы президенті Барак Обама ЖІӨ-ң 3% астамы ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерге бөлінетіні туралы жариялады, яғни, келесі 50 жылдың ішінде елде ғылымға арналған шығыстар, кейбір есептеулер бойынша, 400 млрд. долларды құрайтын болады, және бұл Америкаға ХХІ ғасырда ғылыми-технологиялық басым көсбасшылықты қамтамасыз етеді.

Бүгінгі таңда әлемде жоғары технологиялар есебінен өмір сүретін барлығы 12 нанотехнологиялық елдер бар. Мысалы, Тайвань, микроэлектроника саласында көшбасшы, әлемнің 80% ұялы телефондарын өндіреді. Сонымен қатар, бұл кішкентай мемлекет: әлемдік өндірістегі ноутбуктердің – 94%-н, серверлердің – 87%-н, кабельдік модемдердің – 86%-н, ROM жадының – 94%-н өндіріп шығарады.

Озық ғылымдар бойынша әлемдік төрттік қатарына АҚШ, ЕО, Жапония және Қытай кіреді. Қытайда жыл сайын ғылымға жұмсалатын шығындар 17%-ға өседі. Әлемдік нарықтағы ғылымға негізделген өнімнің АҚШ-қа – 36%, Жапонияға – 30%, Германияға – 17% тиесілі [14, с. 5].

Білім беру адами капиталды қалыптастырудың маңызды құралы болып табылады, сонымен бірге, зерттеулер мен инновациялармен тығыз байланысты. Инновацияларды қолдау саясаты үш факторлардың – білім, ғылым мен бизнестің арасындағы жүйелі ара-қатынасына ықпал етуі тиіс. Бұл қоғамның орталық қозғаушы күштері болып табылатын үш ұғымдар, «білім үшбұрышы» деген түсінікті құрады (Triangle of Knowledge) (1-сурет).

Инновациялық даму стратегиясы технологиялық артықшылықтардың сатып алыну және сақталуын ұсынады (бәсекеге қабілеттілігін). Алайда, жеке-жеке алынған, сапалы білім, жоғары деңгейдегі ғылыми зерттеулер, жинақталған кәсіби тәжірибе сияқты факторлар, автоматты түрде жоғарыдағы стратегияға әкелмейді. «Білім үшбұрышына» өзара тығыз байланыса отырып, бұл факторлар жай ғана қолайлы мүмкіндіктер ғана тудырмай, сапалы экономикалық өсу мен дамуды да қамтамасыз етеді.

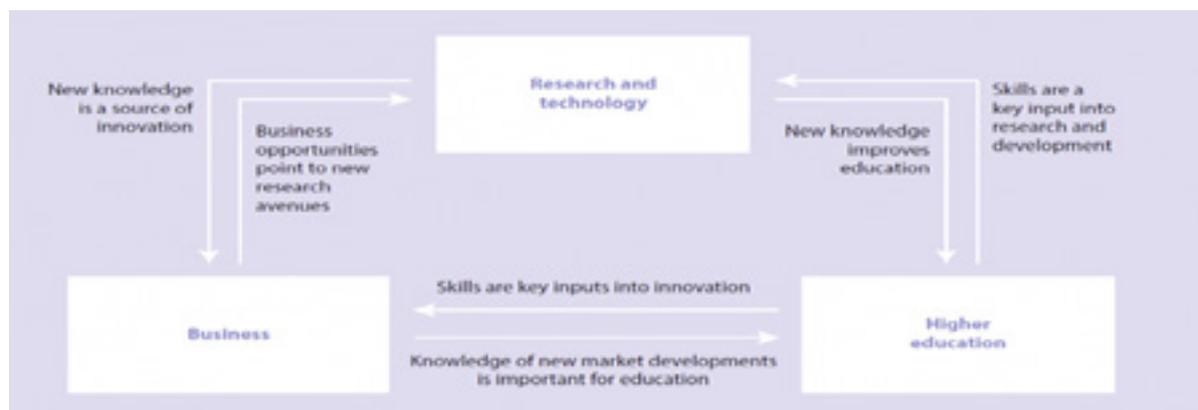
Білімге қатысты екі түйін мәселелер бар [16]:

1. Білім – алдағы экономикалық өсім мен ұлттың әл-ауқатын айқындаушы фактор болып табылады;

2. Көшіруге әлдеқайда ауыр болып табылатын, білімдердің, дағдылар мен креативтердің жинақталуы, экономиканың инновациялық әлеуетін және оның жалпы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді.

12 серпінді технологияларды енгізуден адамзатқа тиетін жалпы тікелей пайдасын McKinsey (MGI) Жаһандық институты 14 трлн.-нан 33 трлн. доллар шегінде бағалайды, әрі осы өсімнің үлкен бөлігін дамыған елдер алады.

Соңғы санақ АҚШ және Еуроодақтың заманауи ЖІӨ-ін қоса алынғандағысымен сәйкестендіруге келеді. Негізінде, пайда әлдеқайда көбірек болуы мүмкін, өйткені экономистер жаңа технологияларды енгізудің жанама әсерлерін ескермеген.

Сурет 1 – Білім үшбұрышы [15]

Бағалау тек ЖІӨ-ге технологиялардың салымын ғана ескермейді, пайдаланушылар үшін тарату құнында үнемдеуін, сондай-ақ тұтынушының пайдасы (нарықтық баға мен тұтынушы жаңа тауарға беруге дайын бағаның айырмашылығын) % [17].

Қазақстандағы индустриялық-инновациялық бизнесті дамытуға және қолдауға ат салысатындар:

1. Мемлекеттік инвестициялар қызметінің тиімділігін жетілдіру және арттыру, өндірістік инфрақұрылымды және өңдеу өнеркәсібін дамыту, ел экономикасына сыртқы және ішкі инвестицияларды тарту және қолдау мақсатын «Қазақстанның Даму Банкі» АҚ ұстанады.

2. «Қазақстанның инвестициялық қоры» – болашағы бар компаниялардың жобаларын жүзеге асыру және тарту, экономиканың шикізаттық емес секторында бәсекеге қабілетті өндірістер құруға жеке сектордың бастамашылықтарына қаржылық қолдау көрсету арқылы, Қазақстан Республикасының индустриялық-инновациялық саясатын іске асыруға көмек көрсетеді.

3. «Ұлттық инновациялық қоры» АҚ елдегі жалпы инновациялық белсенділікті арттыру үшін, оның ішінде, жоғары технологиялық және ғылымға негізделген өндірістерді насихаттау мақсатында құрылған.

2011 жылы Қазақстан Үкіметінің жарлығымен, Қор «Технологиялық даму жөніндегі ұлттық агенттік» және «Қазсат» Басқарушы компаниясы» АҚ болып бөліну арқылы қайта құрылған.

«Технологиялық даму жөніндегі ұлттық агенттік» АҚ-ның негізгі қызметі инновациялық даму үдерістерін үйлестіруді және мемлекеттік қолдау шараларын көрсету болып табылады. АҚ қызметінің пәні «KazSat басқарушы компаниясы» – «Қазсат» акцияларына қатысты меншік иесінің құқықтарын жүзеге асыру.

Экспорт және инвестициялар жөніндегі «Kaznex Invest» АҚ ұлттық агенттігі Қазақстанның шикізаттық емес экспортын дамыту және ілгерілету үшін ең қолайлы жағдай жасау және экономиканың басым секторларына тікелей шетелдік инвестицияларды тарту арқылы жасалған, ұлттық экономиканы әртараптандыруға жәрдемдесуге шақырылған.

«Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ Қазақстандағы шағын және орта бизнесінің сапалы дамуына ықпал етеді.

«Kazyna Capital Management» АҚ мақсаты, инвестициялық қорларға инвестиция салу, бәсекеге қабілетті өндірістер мен экономиканы әртараптандыру және инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру үшін, Қазақстан экономикасының түрлі салаларында мемлекеттік және жеке капиталдың өзара әрекеттесу тиімділігін арттыру арқылы, жалпы инвестициялық және инновациялық белсенділігін арттыруға, Қазақстанның тікелей инвестиция нарығын дамытуға бағытталған.

«KazЭкспортГарант экспорттық-кредиттік сақтандыру корпорациясы» АҚ сақтандыру және қайта сақтандыру қызметтерін ұсынады.

Мемлекеттік қаржыны қолдау жүйесінің негізгі құралдарына – несиелеу, іскерлік және лизингтік қаржыландыру, экспорттаушылар үшін гранттар, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға гранттық қаржыландыру, қызмет көрсету және басқа да салаларды қолдау жатады.

Даму институттары несиелесінің басымы назарында – индустриялық және инфрақұрылымдық секторлар, агроөнеркәсіптік кешен, экспортты алға жылжыту, корпоративтік көшбасшыларды қолдау және шағын және орта бизнесті дамыту болып отыр. Негізгі ресурстар көздеріне мемлекеттік бюджет (жарғылық капиталды қалыптастыру және несиелендіру арқылы) және сыртқы қарыз алу жатады.

Біздің пікірімізше, біздің инновацияларымыздың дамуына мүмкіндік бермейтін бірнеше объективті себептер бар.

1. Университеттерде берілетін негізгі білімнің жеткіліксіздігін, ал білім беру сапасы туралы жазған адамдар жеткілікті, оны қайталау ешқандай мағына бермейді.

2. Ғылыми әзірлемелердің сыни массасының болмауы. Бізге 1000 түрлі ғылыми қиялдардың тек біреуі ғана іске шығады, және бұл бір идея пайда болу үшін, ғылыми әлеует құру қажет екендігін түсіну керек. Алайда, қабілетті адам, шын мәнінде, идеяларды генерациялау үшін жұмыс жасауы қажет.

Әрине, бұған тек бәсекелестік арқылы ғана тиімді идеяларды генерациялауға болады дегендей қарсылықтар шығуы мүмкін. Аталған жағдайда ғылым мен инновациялық жобаларды бөліп қарау керек. Инновациялық технологиялар негізіне коммерциализациялау қиын, ғылым жатады.

Ғылым, толықтай мемлекет тарапынан қамтылуға тиіс, және егер біздегі үздік ойшылдар ғылымға кіретін болса, онда ол венчурлық қорлар мен түрлі бағдарламалар арқылы қаржыландырылуы тиіс, инновациялық жобалар үшін негіз жасайды.

Өкінішке орай, біздегі ғылым докторлары айына \$ 400 алады, және оларға үздік ойшылдар кірмейді, содан кейін де бізде жаңадан ештеңе шықпайды. Бұнда ғылыми-зерттеу орталықтары үшін ресурстық базаны дамыту қажет. Бір мәселені түсінуіміз керек, әдетте, кейбір қолданбалы ғылымдар коммерциялық емес болуы мүмкін, бірақ онсыз қоғамның да алға дамуы болмайды.

3. Мемлекеттік қолдаудағы тиімді бағдарламалардың болмауы. НАТР атты Технологиялық даму жөніндегі ұлттық агенттік құрылды, сонымен қоса, ақша берілді, гранттар бөлінуі үшін мүмкіндік туды.

Егер біреу онда бар бюрократиялық механизмнен өтсе, онда ол жерге де ешкім бармайды, сондықтан да сын айтыла қоймайды. Жалпы, НАТР-ға кейбір идеялары бар шағын кәсіпкерлер келеді. Орташа грант 5-6 млн шамасында.

Сонымен, оларды алу үшін біздің ғажайып – Кулибин барлық қаржылық, құқықтық және техникалық білімге ие болуы тиіс, одан соң оған бүкіл құқықтық құжаттарды, қаржыны жинап, бизнес-жоспар жасап және техникалық жобаны сипаттау қажет. Оған 5 млн. теңге алу үшін, кем дегенде дайындыққа ғана 1 млн теңге жұмсау керек. Сонымен қатар, жобаны тек Астанада ғана тапсыруға болады. Неге, мысалы, кедей жаңашылды Семей Астанаға құдалау керек. Немесе, кем дегенде, әрбір ірі қалада филиал немесе өкілдік жасаңыз.

Жобаларды екі тәуелсіз сарапшылар қарастырады, және егер екеуі де оң қорытындыға келсе ғана жоба қаржыландырылады. Бұл, шын мәнінде, олардың санын қысқартады деп ойлаймын. Жобаны шолу процесінің өзін өзгерту өте маңызды болып табылады.

Жобаның қараңыз, пікірін беріп, және ол оң болса, күдеріссіз кәсіпкерді қандай да бір құжаттарды ұсынуға қозғаңыз, сонда ғана ол оларды жинау және жеткізуге ынтасы болар еді, әйтпесе ол, берер бермесін білмей, екі ойлы болып қалады. Бұл, жобалардың ағынын ұлғайтуға, бюрократтануын төмендетуге және сындық массаны арттыруға септігін тигізеді.

Сонымен қатар, НАТР сарапшылары инноваторға толық құжаттарды дайындауына көмектесуі керек. Енді, әзірге, мазмұнынан бұрын, нысанына көбірек көңіл аударылуда. Немесе, инновациялық технологиялар паркін дамыту (АТП) «Алатау» – онда қалай кіруге болатынымды білуге тырысып телефон соққанмын, сайт жұмыс істемеді, қоңырауларға жауап болған жоқ, ал хабарласа алғанымда маған ешқандай бос орын жоқ деді. Ал бәсекелестік қайда? АТП болса мөлдір емес, ал әдеттегі ауылдың «Кулибиніне», ол жерге жету қиын.

Технологиялардың көшірмесін жасап, оларды Қазақстанға енгізгісі келетін жаңашылдарға қарау өкінішті [18].

Осылайша, қазіргі заманғы қазақстандық қоғамның ұзақ мерзімді орнықты әлеуметтік-экономикалық даму мәселесі, күрделі, көп факторлы сипатқа ие және осы модельдерді іске асыру, оның негізгі қағидаттарын тауып өмірге әкелуді талап ететін ашық мәселе болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Казахстан назвали самой изобретательной страной в мире. 22 февраля 2012 года [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: <http://tengrinews.kz/science/kazakhstan-nazvali-samoy-izobretatelnoy-stranoy-v-mire-228982/> (дата обращения: 06.10.2016)
- 2 Основные социально-экономические показатели Республики Казахстан за 2003-2014 годы [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: http://stat.gov.kz/faces/homePage/homeDinamika.pokazateli?_afzLoop=26836239929672638#%40%3F_afzLoop%3D26836239929672638%26_adf.ctrl-state%3D3g5sx3a8p_17 (дата обращения: 20.09.2016)
- 3 Назарбаев Н. А. Послание Президента народу Казахстана от 14 декабря 2012 года. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства // Спектр. – 2012. – № 51 (831). – 19 декабря.
- 4 Рамазанов Н. Эффект базы сравнения // Деловая неделя. – 2010. – № 40 (918). – 22 октября.
- 5 Serikov A. Investment potential of new industrialization // Kazakhstan Business Magazine. – 2012. – № 2. – pp. 97.
- 6 Холопов А. Глобализация и макроэкономическое равновесие // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 2. – С. 15-18.
- 7 Гриднева Е. Е. Проблемы современного инновационного развития Казахстана // Аль-Пари. – 2012. – № 3 (71). – с. 15.
- 8 Наука и инновации за 2004-2012 годы [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: http://www.stat.kz/digital/nayka_inov/Pages/default.aspx
- 9 Наука и инновации за 2013-2014 годы [Электрон. ресурс]. – URL: http://stat.gov.kz/faces/wc-nav_externalId/homeNumbersScience?lang=ru&_afzLoop=26836206364895458#%40%3F_afzLoop%3D26836206364895458%26lang%3Dru%26_adf.ctrl-state%3D3g5sx3a8p_4 (дата обращения: 16.08.2016)
- 10 Europe 2020 indicators – research and development [Electronic source] // Data from December 2014. – URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_research_and_development#cite_note-52 (дата обращения: 18.06.2016)
- 11 How to Knit Up Interests of Kazakhstan and TNCs // Kazakhstan Business Magazine. – 2012. – № 2. – pp. 91.
- 12 Pirmatov G. Partnership of Equals // Kazakhstan Business Magazine. – 2012. – № 2. – pp. 99.
- 13 Бодо Лохман Факторы успеха немецкой экономики // Аль-Пари. – 2012. – № 3 (71). – с. 105-106.
- 14 Жолдыбай К. Инновации – путь к процветанию // Казахстанская правда. – 2013. – № 93-94. – с. 5.
- 15 Catalyzing innovation in the knowledge triangle: practices from the EIT knowledge and innovation communities // European Institute of Innovation and Technology. – 2012. – p. 8. – URL: https://eit.europa.eu/sites/default/files/EIT_publication_Final.pdf (дата обращения: 18.06.2016)
- 16 Ron Young from Knowledge to Innovation [Electronic source] // International Singapore Conference, Singapore, 16th September. – 2010. – URL: <http://www.knowledge-management-online.com/from-knowledge-to-innovation.html> (дата обращения: 18.06.2016)
- 17 12 прорывных инноваций, которые изменят экономику к 2025 году [Электрон. ресурс]. – 2012. – URL: <http://www.ca-news.org/news/1068082?from=rss> (дата обращения: 18.06.2016)
- 18 Атабаев Ж. Т. К проблеме инновационного развития экономики Казахстана // Материалы 7-й международной научно-практической конференции «Социально-экономическая политика России при переходе на инновационный путь развития». – 2015.

References

- 1 "Kazakhstan nazvali samoi izobretatel'noi stranoi v mire. 22 fevralya 2012 goda" (2012), available at: <http://tengrinews.kz/science/kazakhstan-nazvali-samoy-izobretatelnoy-stranoy-v-mire-228982/> (Accessed October, 06, 2016) (In Russian)
- 2 "Osnovnye sotsial'no-ekonomicheskie pokazateli Respubliki Kazakhstan za 2003-2014 gody" (2014),

available at: http://stat.gov.kz/faces/homePage/homeDinamika.pokazateli?_afzLoop=26836239929672638#%40%3F_afzLoop%3D26836239929672638%26_adf.ctrl-state%3D3g5sx3a8p_17 (Accessed September, 20, 2016) (In Russian)

3 Nazarbaev N.A. (2012), "Poslanie Prezidenta narodu Kazakhstana ot 14 dekabrya 2012 goda. Strategiya "Kazakhstan-2050": novyi politicheskii kurs sostoyavshegosya gosudarstva", *Spektr*, Vol. 51 No. 831, December, 19. (In Russian)

4 Ramazanov N. (2010), "Effekt bazy sravneniya", *Delovaya nedelya*, Vol. 40 No. 918, October 22. (In Russian)

5 Serikov A. (2012), "Investment potential of new industrialization", *Kazakhstan Business Magazine*, Vol. 2, pp. 97.

6 Kholopov A. (2005), "Globalizatsiya i makroekonomicheskoe ravnovesie", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, Vol. 2, pp. 15-18. (In Russian)

7 Gridneva E.E. (2012), "Problemy sovremennogo innovatsionnogo razvitiya Kazakhstana", *Al'-Pari*, Vol. 3 No. 71, pp. 15. (In Russian)

8 "Nauka i innovatsii za 2004-2012 gody" (2012), available at: http://www.stat.kz/digital/nayka_inov/Pages/default.aspx (Accessed August, 16, 2016) (In Russian)

9 "Nauka i innovatsii za 2013-2014 gody", available at: http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersScience?lang=ru&_afzLoop=26836206364895458#%40%3F_afzLoop%3D26836206364895458%26lang%3Dru%26_adf.ctrl-state%3D3g5sx3a8p_4 (Accessed August, 16, 2016) (In Russian)

10 "Europe 2020 indicators – research and development" (2014), *Data from December 2014*, available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_research_and_development#cite_note-52 (Accessed June, 18, 2016)

11 "How to Knit Up Interests of Kazakhstan and TNCs", *Kazakhstan Business Magazine*, Vol. 2, pp. 91.

12 Pirmatov G. (2012), "Partnership of Equals", *Kazakhstan Business Magazine*, Vol. 2, pp. 99.

13 "Bodo Lokhman Faktory uspekha nemetskoi ekonomiki" (2012), *Al'-Pari*, Vol. 3 No. 71, pp. 105-106. (In Russian)

14 Zholdybai K. (2013), "Innovatsii – put' k protsvetaniyu", *Kazhkhstanskaya Pravda*, Vol. 93-94, pp. 5. (In Russian)

15 "Catalyzing innovation in the knowledge triangle: practices from the EIT knowledge and innovation communities" (2012), European Institute of Innovation and Technology, available at: https://eit.europa.eu/sites/default/files/EIT_publication_Final.pdf (Accessed June, 18, 2016)

16 "Ron Young from Knowledge to Innovation" (2010), *International Singapore Conference, Singapore, 16th September*, available at: <http://www.knowledge-management-online.com/from-knowledge-to-innovation.html> (Accessed June, 18, 2016)

17 "12 proryvnykh innovatsii, kotorye izmenyat ekonomiku k 2025 godu" (2012), available at: <http://www.ca-news.org/news/1068082?from=rss> (Accessed June, 18, 2016) (In Russian)

18 Atabaev Zh.T. (2015), "K probleme innovatsionnogo razvitiya ekonomiki Kazakhstana", *Materialy 7-i mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii "Sotsial'no-ekonomicheskaya politika Rossii pri perekhode na innovatsionnyi put' razvitiya"*. (In Russian)

Резюме

1. За рассмотренный период (2003-2014 годы) в Республике Казахстан наблюдался неуклонный абсолютный рост инвестиций в основной капитал, что является безусловно положительным моментом, однако, последние девять лет их доля в ВВП страны снижается, что в дальнейшем выразится в отрицательном мультипликативном эффекте.

2. Положительная абсолютная динамика чистого экспорта товаров и услуг вносит свой позитивный вклад в экономический рост страны, однако в основном это происходит за счет сырьевого экспорта.

3. Экономический рост страны за исследованный период снизился в более чем в два раза, что свидетельствует об ограниченности сырьевой модели и необходимости быстрее внедрения наукоемкой модели экономики страны.

4. Казахстанские предприятия обладают вполне определенным инновационным потенциалом, о чем свидетельствует ежегодный рост количества инновационно-активных предприятий с 2,3% в 2004 году до 8,1% в 2014 году.

Summary

1. During the period under review (2003-2014 years) in the Republic of Kazakhstan there was a steady absolute growth of fixed capital investment, which is certainly a positive development, however, the last nine years, their share in GDP is reduced, which in the future will be expressed in a negative multiplier effect.

2. Positive absolute dynamics of net exports of goods and services making a positive contribution to economic growth, but mostly it is due to the export of raw materials.

3. The economic growth of the country during the study period declined by more than twice, indicating that the limited raw model and the need for speedy implementation of a knowledge-based model of the economy.

4. The Kazakhstan companies have a well-defined potential for innovation, as evidenced by the annual increase in the number of innovative enterprises, from 2.3% in 2004 to 8.1% in 2014.

*Материал поступил
в редакцию 02.09.2016*

JEL classification: Q: Agricultural and Natural Resource Economics; Environmental and Ecological Economics

R. A. Bayjolova,

Doctor of Economy Science, Professor,
L.N.Gumilyov Eurasian National University,
Astana, The Republic of Kazakhstan

R. S. Zhusupov,

PhD student,
L. N.Gumilyov Eurasian National University,
Astana, The Republic of Kazakhstan

**ASSESSMENT OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURE IN THE NORTHERN AREAS OF
KAZAKHSTAN**

Abstract

Purpose – To study assessing the competitiveness of the agricultural problems of the Republic of Kazakhstan and recommend it in practice.

Methodology – In writing articles used economic indicators in the northern regions of Kazakhstan, the statistics of international and national scientific publications.

Originality/value – In an article carried out works to assess the competitiveness of the northern regions of Kazakhstan (Akmola, Kostanai, Pavlodar, North Kazakhstan); is defined competitiveness in the agricultural sector in the region.

Findings – Assessment of the competitiveness of agriculture, which allows to consider the relative problems that impede on the development or backwardness of agriculture in the region.

Keywords – competition, competitiveness, assessment of competitiveness, resource potential, agriculture, infrastructure.

УДК 06.71.07

Р. А. Байжолова,

Экономика ғылымының докторы, профессор,
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

Р. С. Жусупов,

PhD докторант,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана қаласы, Қазақстан Республикасы

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СОЛТҮСТІК АЙМАҚТАРЫНЫҢ АУЫЛ
ШАРУАШЫЛЫҚ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТІЛІГІН БАҒАЛАУ**

Аннотация

Зерттеудің мақсаты – Қазақстан Республикасының ауыл шаруашылық бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың мәселелерін зерттеп және оны тәжірибе жүзінде ұсыну.

Әдіснама – Мақаланы жазуда ҚР солтүстік аймақтарының экономикалық көрсеткіштері, ұлттық және халықаралық статистика деректері және ғылыми басылымдар пайдаланылды.

Сонылық/құндылық – мақалада Қазақстанның солтүстік аймақтарының (Ақмола, Қостанай, Павлодар, Солтүстік Қазақстан) ауыл шаруашылық көрсеткіштерін талдау негізінде аймақтардың бәсекеге қабілеттілігіне бағалау жұмыстары жасалған; аймақтардың ауыл шаруашылық саласында бәсекелік қабілеттілігі анықталған.

Қорытындылар - ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігін бағалау саланың дамуына кедергі болатын мәселелерді айқындауға, саласының осы аймақта қаншалықты дамығандығын не болмаса қаншалықты артта қалғандығын салыстырмалы түрде қарастыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер – бәсеке, бәсекеге қабілеттілік, бәсекеге қабілеттілікті бағалау, ресурстық әлеует, ауыл шаруашылығы, инфрақұрылым.

Қазақстан Республикасы тәуелсіздігі кезеңінде елдің ауыл шаруашылығында айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізілді: нарықтық қатынастар негізінде өндірістің тұрақты өсуі байқалады, еңбек өнімділігі мен өндіргіштігі артуда, саланың негізгі қорларын жаңарту және инфрақұрылымын қалпына келтіру жүргізілуде, негізгі тамақ өнімдері бойынша өзін-өзі қамтамасыз етуге қол жеткізілді, дәнді, майлы дақылдар, балық аулау өнімдері экспортының айтарлықтай өсуіне қол жеткізілді.

Қазіргі уақытта әлемдік аграрлық экономика мен демографияның жаңа үрдістері қалыптасуда, өңірдегі ықпалдастыру процестері нақты дами бастады, жаһандық климаттық өзгерістер болуда. Қазақстан Кеден одағына, Дүниежүзілік сауда ұйымына кірді. Алайда, саладағы еңбек өндіргіштігінің төмен деңгейі, пайдаланылатын технологиялардың жетілдірілмегендігі, өндірістің ұсақ тауарлы болуы ауыл шаруашылығы өндірісін қарқынды негізде жүргізуге, материалдық, еңбек және басқа ресурстарды неғұрлым толық пайдалануды қамтамасыз етуге, экологиялық талаптарды сақтауға мүмкіндік бермейді. Осы факторлар отандық аграрлық сектордың бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді, бұл ДСҰ мен КО жағдайларында шет елдік өнім импортының басым болуына, жергілікті өндірушілерді өткізу нарықтарынан ығыстыруға әкелді.

Елімізде ауыл шаруашылығы бәсекеге қабілетті болу үшін аграрлық саланың тұрақты дамуын қамтамасыз ету қажет. Ауылшаруашылығының тұрақты дамуы саланың өзіне тікелей экономикалық әсер етеді; агроөнеркәсіп кешеніне – жанама, ал онымен байланысты салаларға мультипликативті әсер береді. Президент Н.Ә. Назарбаев қазақстан халқына Жолдауында аталмыш мәселеге ерекше көңіл бөле отырып бүгінде тұрақты экономикалық өсімді қамтамасыз ету үшін ішкі ресурстарды босатудың және экономикалық бәсекелестікті ұлғайтудың маңызын атап кеткен [1].

Аймақтың бәсекеге қабілеттілігін зерттеу тақырыбында көптеген ғалымдардың жазбалары жарық көрді. Халықаралық зерттеу орталығы базасының (EBSCO Research, Scopus, Web of Science) мәліметтері бойынша ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігі тақырыбында 10 мыңнан астам еңбектер жарық көрсе, Google Scholar ашық базасында осы тақырып төңірегінде 700 мыңнан астам мақала тіркелген. Ал осы мақалалардың тек 25 % аймақтың ауыл шаруашылығы бәсекеге қабілеттілігін бағалау тақырыбына арналған. Тақырыптың өзектілігі Қазақстанның ауыл шаруашылығы саласында бәсекеге қабілеттілікті бағалау бойынша жеткіліксіз зерттелуімен байланысты.

Бәсекеге қабілеттілік теория негізінде М.Портер [2, 3] мен К.Айгингердің [4], З.Джованның [5] әдістемесінде ХХ ғасырдың 90-жж. кең қолданылды. М. Портер ұсынған бәсекелік артықшылықтар теориясының мәні бәсекелік артықшылық ресурстарды қолданудың өнімділігінде көрініс табады. Бұл қағида фирма деңгейінде де, тұтас ұлттық экономика деңгейінде де бірдей болады.

Шетелдік ғалымдармен бірге, бәсекеге қабілеттілік тақырыбында ТМД елдерінің ғалымдары Р.А.Фатхутдинов [6,7], Г.Л.Азоев [8], Селезнев А.З. [9] және өзге де кеңестік дәуір ғалымдары зерттеулер жүргізген. Осы мәселе төңірегінде О.С.Сабден [10, 11], Қаленова С.А. [12], Ғ.А. Қалиев [13] және басқа да отандық ғалымдар елеулі үлес қосты.

2015 жылға Қазақстан экономикасының экспорттық мүмкіндіктері мен бәсекеге қабілеттілігінің жаңа сапалы деңгейге шығару көзделіп отыр және бұл күрделі процесс болып табылады. Бұл процесті өлшеу көрсеткіштерін білмей және бағалаусыз басқару оны мүмкін емес. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай ұлттық экономиканың дамуын бағалайтын бірнеше әдіс бар. Қазақстан үшін сол әдістердің тек біреуіне сүйенуге болмайды, яғни экономиканың бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың ұлттық әдістерін құру үшін бар әдістердің интеграциясын жүзеге асыру керек.

Ұлттық экономикалардың әлемдік деңгейде бәсекеге қабілеттілігін зерттеумен Менеджментті Дамыту институты, Бүкіләлемдік Экономикалық Форум, Дүниежүзілік Банк, Халықаралық валюта қоры, т.б. ұйымдар айналысады.

Алайда, бірқатар халықаралық және отандық ұйымдардың, елдің бәсекеге қабілеттілігін зерттеу тәжірибесі аймақтық бәсекеге қабілеттілік факторларының анықтаушы екенін көрсетіп отыр. Қазақстан Республикасының Үкіметі соңғы жылдар бойы аймақтық даму мәселесімен мақсатты түрде айналысып келеді. Жекелеген мәселелі территорияларды (шағын қала, ауылдық аймақ) дамытудың мемлекеттік бағдарламалары дайындалып, іске асырылды. 2006 жылы республиканың аймақтық стратегиялық дамуының негізгі бағыттарын анықтайтын маңызды құжат – «Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі территориялық даму стратегиясы» әзірленді.

Әзірленген Стратегия шегінде аймақтық даму әдістемесі қайта қаралды.

Аймақтың бәсекеге қабілеттілігін көтерудің халықаралық тәжірибесін қолдану және оны бағалау экономикалық факторларды, сонымен қатар әлеуметтік даму – адами потенциалды ескеретін факторлар жүйесіне негізделетін бәсекеге қабілеттілікті бағалауды қажет етеді.

Осы арада бәсекеге қабілеттілікті кешенді бағалауға негізделетін отандық зерттеулер ерекше қызығушылық туғызады. Қазақстан аймақтарын жүйелі жинақтаушы рейтингтік бағалаумен маркетингтік-талдамалық зерттеулер орталығы (МТЗО) айналысады, бұл зерттеу орталығы ҚР дамытудың мемлекеттік институттар тобына кіреді. МТЗО ҚР аймақтарының бәсекеге қабілеттілігін дамытудың негізгі көрсеткіштеріне келесілерді жатқызады: тұрғын халықтың өмір сапасы индексі; өнімділік индексі; инновациялық индекс; инфрақұрылымдық даму индексі; аймақтық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі [14].

Ал аймақтың ауыл шаруашылық бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін 1-суретте келтірілен факторлар ескере отырып бағалауды жүзеге асырамыз.

Сурет 1 – Аймақтың ауыл шаруашылық бәсекеге қабілеттілігін бағалау сызбасы
Ескерту – әдебиет негізінде автормен құрастырылған.

Аймақтың ауыл шаруашылық бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың нақты әдістері мен құралдарын ескере отырып, бағалауды төмендеідей кезеңдерге бөлеміз:

- 1 Көрсеткіштерді анықтау кезеңі;
- 2 Стандарттау (нормалау) және алдын ала статистикалық талдау кезеңі;
- 3 Көрсеткіштерді топтарға бөлу кезеңі;
- 4 Жалпылама көрсеткіштерді есептеу және нәтижелерін талдау [15, 16].

Аймақтың ауыл шаруашылығы бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін Ақмола облысын негізге ала отырып Қазақстанның солтүстік аймақтарына (Ақмола облысы, Қостанай облысы, Павлодар облысы және Солтүстік Қазақстан облысы) нақты көрсеткіштер негізінде талдау жасаймыз. Қазақстанның солтүстік аймақтарында ауа-райы континенталды және ауыл шаруашылығы саласының дамуына қолайлы. Барлық аймақтарда егіншілік, мал шаруашылығы, құс шаруашылығы, сүт өнімдерін өндіру, бақша өнімдерін өндірумен айналысады. Сондықтан аймақтардың ауыл шаруашылық өнімдерін өндіруде табиғи-климаттық мүмкіндіктері біршама деңгейде. Осыған байланысты аймақтардың ресурстық әлеуетіне, өсімдік және мал шаруашылықтарының көрсеткіштері негізінде талдау жасадық. Бұл аймақтардың ауыл шаруашылығы бәсекеге қабілеттілігін бағалауға зор мүмкіндік береді. (кесте 1).

Кесте 1 – Қазақстанның солтүстік аймақтарының ресурстық әлеуеті мен ауыл шаруашылығының көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2015 жыл.		
	Ақмола облысы	Қазақстанның солтүстік аймақтарының мини-малды мәні	Қазақстанның солтүстік аймақтарының максималды мәні
1	2	3	4
АЙМАҚТЫҢ РЕСУРСТЫҚ ӘЛЕУЕТІ (АРӨ)			
Ауыл шаруашылығы дақылдарының анықталған жалпы егістік алқабы, мың гектар	4 687,5	1 145,0	5 088,0
Ауыл шаруашылығының негізгі капиталына салынған инвестициялар, млн.теңге.	24,4	19,4	49,9
Экономикалық тұрғыдан белсенді халық, адам	444752	337115	520296
ӨСІМДІК ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ КӨРСЕТКІШТЕРІ (ӨШК)			
Өсімдік шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылымы, млн. теңге	186 160,4	61 011,0	225 749,2
Дәнді (күрішті қосқанда) және бұршақ дақылдар, мың тонна	4 434,7	575,5	5 047,1
Картоп, мың тонна	248,3	181,5	533,2
Майлы дақылдар, мың тонна	122,8	76,5	400,8
Көкөніс, мың тонна	62,4	72,8	197,6
Дәнді (күрішті қосқанда) және бұршақ дақылдарын жинау, бір гектардан центнер	10,8	8,7	15,8
Картоп жинау, бір гектардан центнер	134,4	190,8	241,4
Майлы дақылдарын жинау, бір гектардан центнер	5,2	5,4	8,8
Көкөніс жинау, бір гектардан центнер	143,4	313,0	380,4
МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ КӨРСЕТКІШТЕРІ (МШК)			
Мал шаруашылығы өнімдерінің жалпы шығарылымы, млн. теңге	76 225,1	67 298,8	85 006,3
Ірі қара мал саны, мың бас	383,6	327,3	420,7
Қой мен ешкі саны, мың бас	117,4	63,1	168,3
Шошқа саны, мың бас	111,9	62,3	165,0
Жылқы саны, мың бас	148,2	99,1	148,2
Түйе саны, мың бас	0,119	0,052	0,167
Құс саны, мың бас	4 929,8	1 115,5	4 929,8
Шаруашылықта сойылған және союға өткізілген мал мен құс, тірідей салмақта, мың тонна	90,8	90,6	90,8
Шаруашылықта сойылған және союға өткізілген мал мен құс, сойыс салмағында, мың тонна	51,7	46,6	54,3
Сүттің барлық түрі, мың тонна	360,6	361,7	504,1
Жұмыртқаның барлық түрі, мың дана	783 512,0	140 221,2	783 512,0
Жүннің барлық түрі, тонна	935,4	490,7	993,6
Ескерту – Қазақстан Республикасының статистика агенттігінің көрсеткіштері негізінде автормен құрастырылған [17]			

Ақмола облысын солтүстік өңірдің басқа да аймақтарымен салыстыру барсында аймақтың ресурстық әлеуетінің көрсеткіші, өсімдік және мал шаруашылығының көрсеткіштері сызықтық шкала негізінде мөлшерлеу әдісімен есептелді.

Аймақтық рейтингті есептеу (1) формулалар бойынша жүзеге асырылады:

$$R_H = \frac{(R_{current} - R_{min})}{(R_{max} - R_{min})} \quad (1),$$

мұндағы R_H – талданған аймақ көрсеткішінің мөлшерлік мәні;

$R_{current}$ – ағымдағы аймақтың мәндік көрсеткіші;

R_{min} – барлық аймақтардың ішіндегі көрсеткіштің минималды мәні;

R_{max} – барлық аймақтардың ішіндегі көрсеткіштің максималды мәні.

(2) формула бойынша түрлендіру үлкен мәндер жақсы нәтижеге сәйкес келсе ғана жүзеге асырылады.

$$R_{aggregate} = \frac{\sum R_H}{n} \quad (2),$$

$R_{aggregate}$ мәндері $[0;1]$ шамасында жатқанда аймақ барлық көрсеткіштер бойынша жақсы мәнге ие болған жағдайда $R_{aggregate} = 1$ болуы мүмкін. Бұл есептеулер аймақтарды жалпы және дербес (жеке) көрсеткішті бәсекеге қабілеттілік деңгейі бойынша топтастыруға мүмкіндік береді:

1-топтама – бәсекеге қабілеттіліктің жоғары деңгейі: $0,66 < R < 1,0$;

2-топтама – орташа деңгей: $0,33 < R < 0,65$;

3-топтама – бәсекеге қабілетсіз аймақтар: $0,00 < R < 0,32$ [64].

Қазақстанның солтүстік аймақтарының ресурстық әлеуеті, өсімдік шаруашылығының көрсеткіші және мал шаруашылығының көрсеткіштерін айқындайтын мәндер орта көрсеткіш мәнінде есептелді. Мысалы, аймақтарының ресурстық әлеуетін (АРӨ) орташа көрсеткіші келесідей есептелді:

$$I_{AP\Theta} = \frac{(I_{EA} + I_{II} + I_{BX})}{3} \quad (3),$$

Мұндағы:

$I_{AP\Theta}$ – Қазақстанның солтүстік аймақтарының ресурстық әлеуетін (АРӨ) айқындайтын орташа индексі;

I_{EA} – индексі, ауыл шаруашылығы дақылдарының анықталған жалпы егістік алқабының мөлшерін көрсетеді;

I_{II} – индексі, ауыл шаруашылығының негізгі капиталына салынған инвестициялар көлемі;

I_{BX} – индексі, бұл экономикалық тұрғыдан белсенді халық саны.

1-кесте бойынша көрсетілген мәндер негізінде Қазақстанның солтүстік аймақтарының тек ресурстық әлеуеті (АРӨ) бойынша 2015 жылға бағалау жасасақ көш басында Қостанай облысы - 0,751 (1 орын), Ақмола облысы - 0,613 (2 орын), ал Солтүстік Қазақстан облысы – 0,576 (3 орын), Павлода облысы – 0,203 (4 орын).

Қазақстанның солтүстік өңірінде өсімдік шаруашылығының көрсеткіштері (ӨШК) бойынша алдыңғы орынды 0,960 көрсеткішімен Солтүстік Қазақстан облысы иеленсе, екінші және үшінші орындарға Қостанай (0,538) және Ақмола (0,377) облыстары иеленді. Ал Павлодар облысы 0,276 көрсеткішімен 4 орынға тұрақтады.

Мал шаруашылығының көрсеткіштері (МШК) бойынша Қазақстанның солтүстік аймақтарында ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың нәтижесі бойынша Ақмола облысы 0,515 мәнімен 3 орынға тұрақтаса, бірінші және екінші орынға Солтүстік Қазақстан және Қостанай облыстары тұрақтады. Павлодар облысының мал шаруашылығы бойынша көрсеткішінің мәні 0,291 құрады.

Аймақтың ресурстық әлеуеті (АРӘ), өсімдік шаруашылығының көрсеткіштері (ӨШК), мал шаруашылығының көрсеткіштері (МШК) жиынтығын көрсететін интегралды (жиынтық) көрсеткішті, біз орташа геометриялық формула арқылы анықтадық:

$$I_K = \sqrt[3]{I_{AP\Theta} * I_{\Theta SK} * I_{M\text{ШК}}} \quad (4),$$

Мұндағы:

I_K – интегралдық көрсеткіш, Қазақстанның солтүстік аймақтарының АРӘ, ӨШК және МШК көрсетеді;

$I_{AP\Theta}$ – индексі, Қазақстанның солтүстік аймақтарының АРӘ көрсетеді;

$I_{\Theta SK}$ – индексі, Қазақстанның солтүстік аймақтарында өсімдік шаруашылығының көрсеткіштерін (ӨШК) мінездейді;

$I_{M\text{ШК}}$ – индексі, Қазақстанның солтүстік аймақтарында МШК көрсетеді.

Жоғарыда көрсетілген есептеулер негізінде Қазақстанның солтүстік аймақтарының АРӘ, ӨШК және МШК көрсеткіштері бойынша 2015 жылға рейтинг жасалды (кесте 2).

Кесте 2 – Қазақстанның солтүстік аймақтарының АРӘ, ӨШК және МШК көрсеткіштерінің дамуы бойынша рейтингісі, 2015 жыл

Қазақстанның солтүстік өңірі	Интегралдық көрсеткіштің мәні	Рейтинг
Солтүстік Қазақстан облысы	0,759	1
Қостанай облысы	0,620	2
Ақмола облысы	0,502	3
Павлодар облысы	0,257	4

Алынған нәтижелерді талдай отырып, келесі топтамаларды жасауға болады:

1-топтама – бәсекеге қабілеттіліктің жоғары деңгейі: $0,66 <$ Солтүстік Қазақстан облысы (0,759) $< 1,0$;

2-топтама – бәсекеге қабілеттіліктің орташа деңгейі: $0,33 <$ Қостанай облысы (0,620), Ақмола облысы (0,502) $< 0,65$;

3-топтама – бәсекеге қабілетсіз аймақ: $0,00 <$ Павлодар облысы (0,257) $< 0,32$

Қарастырылып отырған 4 аймақтың екеуі бәсекеге қабілеттіліктің орташа деңгейіне ие және жоғары бәсекеге қабілетті 1 аймақ, ал бәсекеге қабілетсіз 1 аймақ деп қарастыруға болады.

Қорытындылай келе зерттеудің нәтижесі бойынша солтүстік аймақтардың бәсекеге қабілеттілігі республика бойынша орташа деңгейде екені анықталды.

Мұнда индекстердің 1-ге жақын болуы ең жоғары, ал 0-ге жақыны төмен екенін атап өту керек. $0,33 - 0,66$ шкаласының аралығы орта деңгейді көрсетеді.

Өздеріңіз көріп отырғандай, Қазақстанның солтүстік өңіріндегі 4 аймақтың ішінде үшеуінің бәсекеге қабілеттілік көрсеткіші салыстырмалы түрде $0,50$ шкаласынан асты, бұл орта деңгейді білдіреді.

Ауыл шаруашылығының бәсекеге қабілеттілік индексі ең жоғарғы көрсеткіші Солтүстік Қазақстан облысына тиесілі. Талдау нәтижесінің қорытындысы бойынша бұл аймақты жоғары бәсекелік қабілетті аймақ деп қарастыруға болады.

Сонымен қатар, Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігі оның әр аймағының бәсекеге қабілеттілігінен тәуелді болады. Әр аймақ ұлттық деңгейде бәсекеге қабілеттілікке әсер ететінін ескеру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер

1 Назарбаев Н. Қазақстан жана жаһандық нақты ахуалда: өсім, реформа, даму [Электрондық ресурс]. – 2015. – URL: <http://www.akorda.kz/kz/addresses/memleket-basshysy-nnazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2015-zhylgy-> (жолдау күні: 30.11.2015)

- 2 Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / пер. с англ. Е. Калининой. – 2-е изд. – М.: «Альпина Паблишер», 2008. – 720 с.
- 3
- 4 Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
- 5
- 6 Aiginger K., Bärenthaler-Sieber S., Vogel J. Competitiveness under New Perspective // Working Papers series. – 2014. – № 44. – 90 p.
- 7
- 8 Jovan Z., Bradić-Martinović A. Competitiveness of Nations in Selected SEE Countries // Procedia Economics and Finance - Original Research Article. – 2014. – № 8. – pp. 755-762.
- 9 Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: Россия и мир. 1992-2015. – М.: Экономика, 2005. – 608 с.
- 10 Фатхутдинов Р. А. Стратегическая конкурентоспособность: учебник. – М.: Экономика, 2005. – 504 с.
- 11 Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия, практика. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
- 12 Селезнев А. З. Конкурентные позиции и инфраструктура рынка России. – М.: Юристъ, 1999. – 384 с.
- 13 Сабден О. С. Конкурентоспособность национальной экономики: критерии оценки и пути повышения. – М.: Экономика, Избранные труды. – Алматы, 2011. – 392 с.
- 14 Сабден О. С. Повышение конкурентоспособности национальной экономики в условиях глобализации: проблемы, приоритеты, пути решения // Сборник материалов межд. научно-практической конференции. – Алматы, 2008.
- 15 Каленова С. А. О конкурентоспособности отдельных секторов экономики // Материалы Международной научно-практической конференции «Наука и технологии: шаг в будущее». – Прага, 2010. – с. 6-10.
- 16 Калиев Г. А. О проблемах конкурентоспособности продукции аграрного сектора Казахстана в условиях его присоединения к ВТО [Электрон. ресурс] // Экспертная сеть по вопросам государственного управления ГосБук. – 2013. – URL: <http://www.gosbook.ru/node/80694> (дата обращения: 18.09.2016)
- 17 Нурмуханова Г. Ж. Региональная конкурентоспособность: проблемы рейтингования // Вестник НАН РК. – 2007. – № 5. – с. 77-85.
- 18 Дубина И. Н. Математико-статистические методы в эмпирических социально-экономических исследованиях. – М.: Финансы и статистика, 2010. – 416 с.
- 19 Дубина И. Н. Математические основы эмпирических социально-экономических исследований. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2006. – 263 с.
- 20 Официальный сайт Агентства Республики Казахстан по статистике [Электрон. ресурс]. – URL: www.stat.gov.kz. (дата обращения: 17.01.2017)

References

- 1 Nazarbaev N. (2015), Kazakhstan zhana zhahandyk nakty akhualda: osim, reforma, damu, available at: <http://www.akorda.kz/kz/addresses/memleket-basshysy-nnazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2015-zhylygy-> (Accessed November, 30, 2015) (In Kazakh)
- 2 Porter M. (2008), *Konkurentnoe preimushchestvo: kak dostich' vysokogo rezul'tata i obespechit' ego ustoichivost'*, Transl. from English by E. Kalinoinoi, 2nd Edition, Al'pina Pablisher, Moscow. (In Russian)
- 3 Porter M. (1993), *Mezhdunarodnaya konkurenciya: Konkurentnye preimushchestva stran. Mezhdunarodnye otnosheniya*, Moscow. (In Russian)
- 4 Aiginger K., Bärenthaler-Sieber S., Vogel J. (2014), "Competitiveness under New Perspective", *Working Papers series*, Vol. 44, pp. 90.

- 5 Jovan Z., Bradić-Martinović A. (2014), "Competitiveness of Nations in Selected SEE Countries", *Procedia Economics and Finance - Original Research Article*, Vol. 8, pp. 755-762.
- 6 Fatkhutdinov R.A. (2005), *Konkurentosposobnost': Rossiya i mir. 1992-2015*, Ekonomika, Moscow. (In Russian)
- 7 Fatkhutdinov R.A. (2005), *Strategicheskaya konkurentosposobnost'*, Ekonomika, Moscow. (In Russian)
- 8 Azoev G.L. (1996), *Konkurentsia: analiz, strategiya, praktika, Tsentri ekonomiki i marketinga*, Moscow. (In Russian)
- 9 Seleznev A.Z. (1999), *Konkurentnye pozitsii i infrastruktura rynka Rossii*, Yurist, Moscow. (In Russian)
- 10 Sabden O.S. (2011), *Konkurentosposobnost' natsional'noi ekonomiki: kriterii otsenki i puti povysheniya*, Ekonomika, Izbrannye trudy, Almaty. (In Russian)
- 11 Sabden O.S. (2008), "Povyshenie konkurentosposobnosti natsional'noi ekonomiki v usloviyakh globalizatsii: problemy, priority, puti resheniya", *Sbornik materialov mezhd. nauchno-prakticheskoi konferentsii*, Almaty. (In Russian)
- 12 Kalenova C.A. (2010), "O konkurentosposobnosti otdel'nykh sektorov ekonomiki", *Materialy Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii "Nauka i tekhnologii: shag v budushchee"*, Praga. (In Russian)
- 13 Kaliev G.A. (2013), "O problemakh konkurentosposobnosti produktsii agrarnogo sektora Kazakhstana v usloviyakh ego prisoedineniya k VTO", *Ekspertnaya set' po voprosam gosudarstvennogo upravleniya GosBuk*, available at: <http://www.gosbook.ru/node/80694> (Accessed September, 18, 2016) (In Russian)
- 14 Nurmukhanova G.Zh. (2007), "Regional'naya konkurentosposobnost': problemy reitingovaniya", *Vestnik NAN RK*, Vol. 5, pp. 77-85. (In Russian)
- 15 Dubina I.N. (2010), *Matematiko-statisticheskie metody v empiricheskikh sotsial'no-ekonomicheskikh issledovaniyakh*, *Finansy i statistika*, Moscow. (In Russian)
- 16 Dubina I.N. (2006), *Matematicheskie osnovy empiricheskikh sotsial'no-ekonomicheskikh issledovaniy*, Izd-vo Alt. un-ta, Barnaul. (In Russian)
- 17 "Ofitsial'nyi sait Agentstva Respubliki Kazakhstan po statistike", available at: www.stat.gov.kz. (Accessed January, 17, 2017) (In Russian)

Резюме

В данной статье, имеющей проблемно-постановочный, методологический и методико-инструментальный характер, обозначены цели и задачи комплексной оценки сельского хозяйства северных регионов Казахстана, представлен общий подход к разработке и реализации методики такой оценки, рассмотрены конкретные математико-инструментальные процедуры, которые могут быть при этом использованы.

Summary

In this article, having problem-posed, the methodological and methodical-instrumental. Indicated goals and objectives of a comprehensive assessment of agriculture of the northern regions of Kazakhstan. presents a general approach to the development and implementation of techniques such assessment and address the specific mathematical and instrumental procedures that can be used at the same time.

*Материал поступил
в редакцию 18.09.2016*

JEL classification: C10, Q10, Q16

A. J. Ibyzhanova,

Candidate of Economy Sciences, Associate Professor,
Zhangir Khan West Kazakhstan Agrarian-Technical University,
Uralsk, The Republic of Kazakhstan

L. S. Tarshilova,

Candidate of Economy Sciences, Associate Professor,
Zhangir Khan West Kazakhstan Agrarian-Technical University,
Uralsk, The Republic of Kazakhstan

ASSESSMENT OF FACTORS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURE OF KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – To analyze the impact of a number of agro-climatic conditions and socio-economic determinants of development of agriculture regions of the Republic of Kazakhstan and to identify directions of improvement of the territorial organization of the agricultural sector.

Methodology – In this research were applied the systemic-structural approach and mathematical methods to study the relationship of the agricultural sector and the territory.

Originality / value – with the help of correlation and regression model the factors determining the development of the agricultural sector of the country were identified.

Findings – According to research results the territorial development of the agricultural production regions of the country due to the specific conditions and factors of its formation, which have clearly allocated zonal character. A strong influence on agricultural production per one employed in agriculture have unemployment, availability of fixed assets per 100 ha of farmland, the yield of grain crops. The identified factors will allow to optimize the territorial development of agricultural production.

Key words – agriculture, accommodation, factors, agro-climatic conditions, optimization.

УДК 338.3

А. Д. Ибыжанова,

кандидат экономических наук, доцент,
Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана,
г. Уральск, Республика Казахстан

Л. С. Таршилова,

кандидат экономических наук, профессор,
Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана,
г. Уральск, Республика Казахстан

ОЦЕНКА ФАКТОРОВ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель исследования – провести анализ влияния ряда агроклиматических условий и социально-экономических детерминант развития сельского хозяйства областей Республики Казахстан и определить направления совершенствования территориальной организации аграрного сектора.

Методология – использован системно-структурный подход и математические методы исследования взаимоотношений аграрного сектора и территории.

Оригинальность / ценность – с помощью корреляционно-регрессионной модели выделены факторы, детерминирующие развитие аграрного сектора страны.

Выводы – территориальное развитие аграрного производства регионов страны обусловлено спецификой условий и факторов его формирования, которые имеют четко выделенный зональный характер. Сильное влияние на производство сельскохозяйственной продукции в расчете на одного занятого в сельском хозяйстве оказывают безработица, обеспеченность основными фондами на 100 га сельхозугодий, урожайность зерновых культур. Учет выявленных факторов позволит оптимизировать территориальное развитие аграрного производства.

Ключевые слова – сельское хозяйство, размещение, факторы, агроклиматические условия, оптимизация.

Введение

Одна из главных задач современного Казахстана – обеспечение продовольственной независимости. Обеспечение продовольственной независимости – это основная деятельность любого государства, которая обеспечивает доступность продовольственных ресурсов за счет внутренних источников национальной экономики, необходимую для обеспечения жизненно важных интересов личности, общества и государства в соответствии с растущими потребностями в продовольствии, при котором обеспечивается нормальная жизнедеятельность граждан.

Решение проблемы продовольственного обеспечения страны и ее регионов напрямую зависит от функционирования аграрного сектора, что вызывает необходимость всестороннего анализа сельского хозяйства и отдельных звеньев его структуры. Сельское хозяйство страны с многообразием форм хозяйствования, организационно-экономических, производственных и социальных связей является открытой экономической системой, которая развивается под воздействием разнообразных факторов. Эффективность функционирования сельскохозяйственного производства предлагается рассматривать исходя из целостности социально-экономической системы страны и специфических особенностей решения политических, финансово-экономических, социальных и экологических задач регионов.

Сельское хозяйство Республики Казахстан развивается в пределах нескольких природно-экономических зон и детерминируется комплексом факторов, дифференциация которых влияет на территориальное развитие аграрного сектора экономики, эффективность производства сельскохозяйственной продукции. Сильная дифференциация факторов развития сельского хозяйства отражается на отраслевой структуре и участии в межрайонном обмене. Повышение эффективности сельскохозяйственного производства невозможно без учета всей совокупности природных и экономических факторов как конкурентных преимуществ страны и ее регионов.

Влияние комплекса природно-климатических и социально-экономических факторов на развитие сельского хозяйства исследованы многими учеными [3,4,5,7,10, 11,12,15].

Основной текст статьи.

При анализе основных закономерностей развития экономики, количественной оценки тесноты связи между показателями, характеризующими социально-экономические процессы, применяются статистические методы исследования, которые при прогнозировании позволяют формировать различные варианты развития. Современная наука признает, что управлять явлениями, прогнозировать их развитие без изучения характера, особенностей и силы связи между явлениями невозможно. По мнению В. Шепеля [8] «наиболее приемлемым способом принятия решений» является не интуиция, не метод проб и ошибок, а «моделирование» процессов. Одним из эффективных инструментов стратегического планирования является вариантное прогнозирование (прогнозирование по детерминантам). Под детерминантой мы понимаем фактор, обуславливающий то или иное явление. Терминология введена для отличия от экономических факторов, сгруппированных исключительно по негативному воздействию на развитие сельского хозяйства.

Результативность сельскохозяйственного производства зависит от многих детерминант, все эти детерминанты можно разделить на две группы: природные и экономические. Валовые сборы сельскохозяйственных культур зависят от детерминант первого порядка – размера посевной площади и урожай-

ности. Вместе с тем, каждая из этих детерминант находится в связи с детерминантами второго порядка – уровнем использования пашни, характером прав собственности на землю, размерами гибели посевов от неблагоприятных условий, плодородием почвы, обеспеченностью материально-техническими условиями и многими другими. Урожайность определяется уровнем агротехники, который при прочих равных условиях зависит от качества работы специалистов, отдельных работников и их коллективов, от уровня организации труда и управления.

Производство продукции животноводства зависит от двух детерминант первого порядка – поголовья скота и его продуктивности. Но каждая из этих детерминант находится в определенной связи с другими – уровнем кормления, сбалансированностью кормового рациона, условиями содержания животных и птицы, уровнем ветеринарного обслуживания, квалификацией работников, заинтересованностью их в конечных результатах и другими. Учеными Саратовского госагроуниверситета [1] при экономическом моделировании аграрного производства учитываются даже такие составляющие эффективного производства, как «техническое обслуживание, системы оплаты труда, уровень управления трудовыми процессами ... оптимальные нормы выработки, система материального поощрения» и другие. Общее число детерминант, влияющих на объем производства продукции сельского хозяйства может быть бесконечно большим, часть из этих детерминант не поддается учету и формализации.

Основные управляемые детерминанты, воздействующие на сельхозпроизводство, целесообразно выявлять корреляционно-регрессионным методом. Корреляционная связь может быть установлена в среднем, при прочих равных условиях путем элиминирования влияния детерминант, не являющихся предметом конкретного исследования. Корреляции измеряют степень статистической связанности. Поскольку корреляционная зависимость является статистической, то для применения корреляционно-регрессионного анализа необходимо соблюдение ряда ограничений.

При статистическом исследовании зависимостей решается как известно 2 основные задачи. Первая состоит в установлении самого факта наличия или отсутствия статистической зависимости между Y и X. Задача оценки степени тесноты взаимозависимости между признаками решается методами корреляционного анализа. Вторая сводится к прогнозу средних значений результативного фактора по заданным значениям факторных переменных и решается методами регрессионного анализа [13,14].

Оценка существенности связи оценивается по *t*-критерию Стьюдента (1):

$$t_{\delta} = \frac{|a_i|}{\sqrt{\sigma_{a_i}^2}}, \quad t_{\delta\delta} : (\alpha; \nu = n - k - 1), \quad (1)$$

α – заданный уровень значимости, ν – число степеней свободы, n – объем совокупности, k – число факторных признаков, $\sigma_{a_i}^2$ – дисперсия коэффициента регрессии.

Для оценки качества подбора линейной функции рассчитывается квадрат линейного коэффициента корреляции r_{xy}^2 , называемый коэффициентом детерминации. Коэффициент детерминации характеризует долю дисперсии результативного признака \mathcal{Y} , объясняемую регрессией, в общей дисперсии результативного признака (2):

$$r_{xy}^2 = 1 - \frac{\sigma_{\text{ост}}^2}{\sigma_y^2}, \quad (2)$$

где $\sigma_{\text{ост}}^2 = \frac{1}{n} \sum (y - y_x)^2$, $\sigma_y^2 = \frac{1}{n} \sum (y - \bar{y})^2 = \overline{y^2} - \bar{y}^2$.

где , .

Соответственно величина $1 - r_{xy}^2$ характеризует долю дисперсии y , вызванную влиянием остальных, не учтенных в модели, факторов.

Проверка значимости уравнения регрессии также проводится по F -критерию Фишера(3):

$$F_p = \frac{\sum \hat{y}_k^2 / (k + 1)}{\sum (y_i - \hat{y}_k)^2 / (n - k - 1)} \quad (3),$$

где \hat{y}_k – теоретические значения результивного признака, полученные по уравнению регрессии, n – объем совокупности, k – число признаков в модели.

Оценками статистической закономерности являются показатели корреляционной связи, для определения силы связи между показателями целесообразно рассчитывать коэффициенты корреляции Спирмена, не требующие нормальности распределения исходных данных [2,9].

Таким образом, экономический мониторинг является универсальным инструментом управления развитием сельского хозяйства региона и муниципалитетов. Предложенная модификация экономического мониторинга как совокупность методов и процессов, преобразующих исходные данные, позволяет наиболее полно использовать имеющиеся информационные ресурсы в целях повышения эффективности регулирующих воздействий, направленных на развитие аграрной экономики.

Показатель Производство продукции сельского хозяйства на 1 чел., занятого в сельском хозяйстве, тыс. тг. (производительность труда) представляет собой обобщающую характеристику валового производства всех видов продукции сельского хозяйства в областях страны. Динамика его за период с 2000 по 2014 гг. [6] представлена на рисунке 1.

Диаграмма свидетельствует, что в хозяйствах страны с 2007 г. наблюдается поступательное развитие сельского хозяйства, характеризующееся ростом производительности труда. Наибольшие значения показывают следующие регионы: Атырауская, мангистауская, северо-Казахстанская и Актюбинская области – от 36,3 до 66,4 тыс. тг/чел. Наименьшие – Южно-Казахстанская (5,3 тыс. тг), Жамбыльская (11,5 тыс. тг), Восточно-Казахстанская области (11,5 тыс. тг).

На изменение рассматриваемого показателя оказывают влияние как природно-климатические, так и социально-экономические факторы, которые будут рассмотрены далее.

Для выявления этих закономерностей использовался метод корреляционно-регрессионного анализа. Нами была сформирована выборка по 14 областям Республики Казахстан за период с 2000 по 2014 годы.

В качестве результивного признака предложено использовать Производство продукции сельского хозяйства на 1 чел., занятого в сельском хозяйстве, тыс. тг (производительность труда). Этот показатель является показателем эффективности размещения сельскохозяйственного производства.

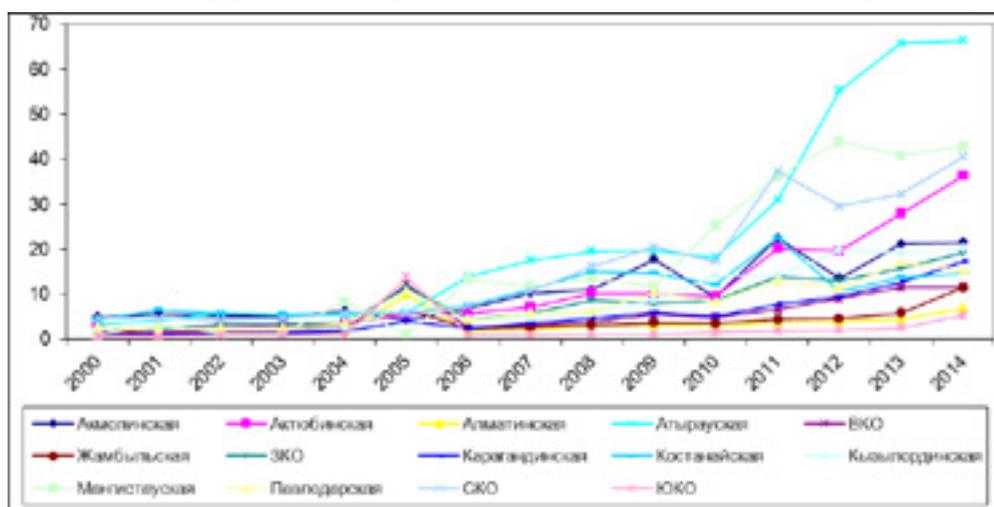

Рисунок 1 – Динамика производства продукции сельского хозяйства на 1 чел., занятого в сельском хозяйстве, тыс. тг.

Фактор-аргументами были выбраны:

UR – Урожайность зерновых культур, ц / га;

NAS – Плотность населения, чел. / 1 кв.км.;

KRS – Плотность поголовья скота (голов КРС на 100га сельхозугодий);

PASH – Удельный вес пашни в площади сельхозугодий, %;

OF – Обеспеченность основными фондами (в расчете на 100 га сельхозугодий), тыс. тг.;

UB – Уровень безработицы, %.

Вначале был проведен тест на мультиколлинеарность (зависимость факторов друг от друга). Одно из необходимых условий уравнения множественной регрессии – независимость действия факторов. Если факторы модели коллинеарны это означает, что они дублируют друг друга и один из них рекомендуется исключить из регрессии. Данный тест проверяет, нарушается ли условие независимости факторов. В модели по каждой исследуемой области наблюдалась сильная межфакторная связь между 1-2-3 факторами.

Для измерения тесноты связи факторов и результативного показателя и между собой рассчитаны матрицы парных коэффициентов корреляции для моделируемой многофакторной системы по исследуемым областям Республики Казахстан. Значения коэффициентов парной корреляции указывают на достаточно сильную связь каждого факторов с результатом, но и также высокую межфакторную зависимость, то есть мультиколлинеарность, когда значения их коэффициентов парной корреляции больше 0,7). При такой сильной межфакторной зависимости рекомендуется один из факторов исключить из рассмотрения. Исключению подлежит фактор, имеющий более слабую связь с результативным признаком.

После обработки эмпирических данных по оставшимся экономическим показателям, получаем модель, представленную уравнениями множественной регрессии.

Далее каждое уравнение было проверено на статистическую значимость каждого фактора по *t*-критерию Стьюдента. Несущественные факторы были исключены из модели.

В таблице 1 представлены объединенные результаты по общей модели. Уровень значимости равен 5%.

Модель является адекватной по критерию Фишера, так как $F_{расч} > F_{табл}$. Коэффициент детерминации 0,909 показывает, что от 76 до 93% вариации наблюдаемых значений зависимой переменной *Y* объясняется построенной моделью. Что касается значимости коэффициентов модели, то все оставшиеся в модели коэффициенты при независимых переменных являются значимыми, так как расчетные значения критерия Стьюдента превышают критическое значение $t_{крит}$ для 5% уровня значимости.

Полученные коэффициенты показывают, какой вклад вносит каждая из объясняющих переменных *x* в объяснение поведения отклика *Y*. Проведем интерпретацию каждого уравнения.

В каждой из анализируемых 13 областей существенным фактором, влияющим на производство продукции сельского хозяйства на 1 чел., занятого в сельском хозяйстве, является уровень безработицы. Он дает обратный эффект в каждом уравнении. Так, его повышение на 1% дает снижение производительности труда на значение от 0,67 (Алматинская область) до 10,01 (Северо-Казахстанская область) тыс. тг. на человека.

Вторым по значимости фактором уровня развития сельского хозяйства является техническая вооруженность. Показатель «Обеспеченность основными фондами (в расчете на 100 га сельхозугодий), тыс. тг.» присутствует в уравнениях по Атырауской, Восточно-Казахстанской, Мангистауской, Павлодарской, Северо-Казахстанской, Кызылординской областях.

Следующим по значимости фактором, имеющим место в 5 уравнениях (Акмолинская, Карагандинская, Костанайская, Павлодарская, Северо-Казахстанская области) является урожайность зерновых культур. Повышение значения этого фактора на единицу ц/га дает прирост производительности труда от 0,09 до 1,23 тыс. тг.

Таблица 1 – Результаты регрессионного анализа

№	Административные области	Уравнение регрессии	Коэффициент детерминации	F-критерий Фишера:
1.	Акмолинская	$Y=20,04+1,23UR-2,66UB$	0.92	65.19
2.	Актюбинская	$Y=11,46+7,59NAS-2,71UB$	0.85	34.62
3.	Алматинская	$Y=8,03-0,67UB$	0.28	5.21
4.	Атырауская	$Y=76,19+2,24KRS -28,42 PASH+0,20OF -7,26UB$	0.92	28.5
5.	Западно-Казахстанская	$Y=20,25+4,7NAS-4,83UB$	0.85	34.9
6.	Жамбылская	$Y=21,05-2,02NAS-0,37UB$	0.76	19.3
7.	Карагандинская	$Y=4,97+0,43UR+1,91NAS-1,21UB$	0.89	32.2
8.	Костанайская	$Y=20,36+0,87UR-2,82UB$	0.83	30.2
9.	Кызылординская	$Y=26,18+0,01OF-3,31UB$	0.93	90.7
10	Мангистауская	$Y=-39,36+4,49KRS+0,02OF$	0.76	19.7
11.	Павлодарская	$Y=23,62+0,09UR+0,01OF-3,29UB$	0.83	16.2
12	Северо-Казахстанская	$Y=59,26+0,53UR+0,01OF-10,01UB$	0.88	27.4
13	Восточно-Казахстанская	$Y=13,28+0,02OF-2,13UB$	0,57	7,86

Также часто встречающимся в модели значимым фактором является плотность населения. Его изменение на единицу дает прирост производства продукции сельского хозяйства на 1 чел., занятого в с/х на величину от 1,9 до 7,59 тыс. тг., Этот фактор присутствует как значимый в уравнениях по Актюбинская, Западно-Казахстанской, Жамбылской, Карагандинской областям.

Остальные, не включенные в уравнения факторы не дают сколько-либо существенного влияния на результат. Южно-Казахстанская область не присутствует в общей модели, так как нам не удалось добиться соответствующего уровня надежности уравнения.

Выводы

Изучение факторов размещения сельского хозяйства Республики Казахстан свидетельствует о том, что в стране имеются необходимые предпосылки для развития аграрного сектора экономики. Дифференцирующее влияние всей совокупности агроклиматических условий и социально-экономических детерминант в их конкретном проявлении определяют особенности территориального развития, структуры сельского хозяйства страны и ее регионов и степень его участия в территориальном и международном разделении труда. Научно обоснованное использование резервов, заложенных в природном и социально-экономическом потенциалах регионов страны, позволит повысить концентрацию аграрного производства, углубить специализацию хозяйств и повысить их экономическую эффективность.

Реализация принципов оптимизации территориальной организации аграрного производства способствует взаимоприспособлению территории и хозяйства, созданию благоприятных пространственных условий эффективного хозяйствования путем рационального размещения структурных элементов организации сельскохозяйственного производства и использования факторов его ведения.

Список литературы

- 1 Голубев А. Экономическое моделирование эффективного агропроизводства // Экономика сельского хозяйства России. – 2005. – № 10. – С. 14-17.
- 2 Кремер Н. Ш., Путко Б. А. Эконометрика: учебник для студентов вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 328 с.
- 3 Крючков В. Г. Территориальная организация сельского хозяйства. – М.: Мысль, 1978. – 268 с.
- 4 Манелля А. И. Статистические методы анализа развития сельскохозяйственного производства // Вопросы статистики. – 1999. – № 4. – с. 3-6.

- 5 Носонов А. М. Территориальные системы сельского хозяйства (экономико-географические аспекты исследования). – М.: Янус-К, 2011. – 324 с.
- 6 Регионы Казахстана: стат. сб. – Астана, 2014. – 420 с.
- 7 Таршилова Л. С., Ибыжанова А. Д. Факторный анализ территориальной организации сельского хозяйства Западно-Казахстанской области // *Фундаментальные исследования*. – 2016. – № 9 (3). – С. 639-643.
- 8 Шепель В. Обоснование управленческих решений в агропредприятиях // *Экономика сельского хозяйства России*. – 2004. – № 10. – С. 16-20.
- 9 Baltagi Badi H. *Econometric Analysis of Panel Data*. – 2nd Ed. – Wiley, 2005. – 196 p.
- 10 Basil Manos, Parthena Chatziniolaou, Fedra Kiomourtzi Sustainable Optimization of Agricultural Production // *APCBEE Procedia*. – 2013. – № 5. – P. 410-415.
- 11 Berger T. Agent-based spatial models applied to agriculture: a simulation tool for technology diffusion, resource use changes and policy analysis // *Agricultural Economics*. – 2001. – № 25 (2-3). – P. 245-260.
- 12 Bierens H. J. Testing the Unit Root with Drift Hypothesis Against Nonlinear Trend Stationarity, with an Application to the US Price Level and Interest Rate // *Journal of Econometrics*. – 1997. – № 81. – P. 29-64.
- 13 Hendry D., Clements M. Economic Forecasting: Some Lessons from Recent Research [Electronic source]. – URL: <http://www.ecb.int/pub/wp/ecbwp082.pdf> (accessed: 06.09.2016)
- 14 Hyndman R., Koehler A. B., Ord J. K., Snyder R. D. *Forecasting with Exponential Smoothing: A State Space Approach*. – Berlin: Springer, 2008. – 162 p.
- 15 Sandy Dall'erba, Francina Domínguez The Impact of Climate Change on Agriculture in the Southwestern United States // *The Ricardian Approach Revisited, Spatial Economic Analysis*. – 2015. – URL: <http://dx.doi.org/10.1080/17421772.2015.1076574> (accessed: 12.10.2016)

References

- 1 Golubev A. (2005), "Ekonomicheskoe modelirovanie effektivnogo agroproduktstva", *Ekonomika sel'skogo khozyaistva Rossii*, Vol. 10, pp. 14-17. (In Russian)
- 2 Kremer N.Sh., Putko B.A. (2010), *Ekonometrika*, 3rd Ed., YuNITI-DANA, Moscow. (In Russian)
- 3 Kryuchkov V.G. (1978), *Territorial'naya organizatsiya sel'skogo khozyaistva*, Mysl', Moscow. (In Russian)
- 4 Manellya A.I. (1999), "Statisticheskie metody analiza razvitiya sel'skokhozyaistvennogo proizvodstva", *Voprosy statistiki*, Vol. 4, pp. 3-6. (In Russian)
- 5 Nosenov A.M. (2011), *Territorial'nye sistemy sel'skogo khozyaistva (ekonomiko-geograficheskie aspekty issledovaniya)*, Yanus-K, Moscow. (In Russian)
- 6 *Regiony Kazakhstana* (2014). Statistic data, Astana. (In Russian)
- 7 Tarshilova L.S., Ibyzhanova A.D. (2016), "Faktorny analiz territorial'noi organizatsii sel'skogo khozyaistva Zapadno-Kazakhstanskoi oblasti", *Fundamental'nye issledovaniya*, Vol. 9 No. 3, pp. 639-643. (In Russian)
- 8 Shepel' V. (2004), "Obosnovanie upravlencheskikh reshenii v agropredpriyatiyakh", *Ekonomika sel'skogo khozyaistva Rossii*, Vol. 10, pp. 16-20. (In Russian)
- 9 Baltagi Badi N. (2005), *Econometric Analysis of Panel Data*, 2nd Edition, Wiley.
- 10 Basil Manos, Parthena Chatziniolaou, Fedra Kiomourtzi (2013), "Sustainable Optimization of Agricultural Production", *APCBEE Procedia*, Vol. 5, pp. 410-415.
- 11 Berger T. (2001), "Agent-based spatial models applied to agriculture: a simulation tool for technology diffusion, resource use changes and policy analysis", *Agricultural Economics*, Vol. 25 No. 2-3, pp. 245-260.
- 12 Bierens H.J. (1997), "Testing the Unit Root with Drift Hypothesis Against Nonlinear Trend Stationarity, with an Application to the US Price Level and Interest Rate", *Journal of Econometrics*, Vol. 81, pp. 29-64.
- 13 Hendry D., Clements M., "Economic Forecasting: Some Lessons from Recent Research", available at: <http://www.ecb.int/pub/wp/ecbwp082.pdf> (Accessed September, 06, 2016)
- 14 Hyndman R., Koehler A.B., Ord J.K., Snyder R.D. (2008), *Forecasting with Exponential Smoothing: A State Space Approach*, Springer, Berlin.

15 Sandy Dall'erba, Francina Domínguez (2015), "The Impact of Climate Change on Agriculture in the Southwestern United States", *The Ricardian Approach Revisited, Spatial Economic Analysis*, available at: <http://dx.doi.org/10.1080/17421772.2015.1076574> (Accessed October, 12, 2016)

Түйін

Қазақстан Республикасы облыстарының ауыл шаруашылығы дамуының бірқатар агроклиматтық жағдайлардың және әлеуметтік-экономикалық детерминант ықпалының талдауы келтірілген. Еліміздің ауылшаруашылық өндірістік облыстарының дамуындағы бірқатар табиғи және экономикалық айқындаушылардың ықпалын анықтайтын 2000-2014 жылдар бойыншаресми статистиканың мәліметтері негізінде корреляциялық-регресивті модель құрылған. Ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылған бір адамға шаққандағы ауылшаруашылығы өнімінің өндірісіне жұмыссыздық, 100 гектар ауыл шаруашылық жерге шаққанда негізгі қорлармен қамтамасыз етілуі, дәнді дақылдардың өнімділігі үлкен ықпал етеді. Анықталған факторларды есепке алу аграрлық өндірістің территориялық дамуын оңтайландыруға мүмкіндік береді.

Summary

Territorial development of the agricultural production regions of the country due to the specific conditions and factors of its formation, which have clearly allocated zonal character. Built correlation-regression model based on data from official statistics for the years 2000-2014, determining the impact of a number of natural and economic determinants for the development of agricultural production regions of the country. A strong influence on agricultural production per one employed in agriculture have unemployment, availability of fixed assets per 100 ha of farmland, the yield of grain crops. The identified factors will allow to optimize the territorial development of agricultural production.

*Материал поступил
в редакцию 09.10.2016*

JEL classification: Q: Agricultural and Natural Resource Economics; Environmental and Ecological Economics
UDC 338.43

Ainur K. Tankiyeva,
Candidate of Economic Science, Associate Professor,
Narxoz University,
Almaty, The Republic of Kazakhstan

MYTH AND REALITY OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AGRICULTURE IN KAZAKHSTAN

Abstract

Purpose – The aim of this paper is to identify investment potential of agriculture, therefore, several indicators were chosen in order to provide regression analysis that influence investment attractiveness of agriculture.

Methodology – comparison analysis, application of correlation model and regression analysis.

Originality / value – of this article is that conducted research proves that investment potential of agriculture in Kazakhstan is real, and it allows forecasting future investment attractiveness of agriculture sector as one of the core industries of economy. Justified investment attractiveness of agriculture through using regression analysis can be taken into consideration as a finding of this article.

Findings – Many policy makers and academics contend that investment can have important positive effects on development effort of receiving country. In addition to the direct capital financing it supplies valuable technology and know-how while fostering linkages with local firms, which can help jumpstart an economy. Overall, investment in agriculture has positive effect not only for this particular sector, at the same time other processing industries of economy can develop.

Key words – agriculture, investment, foreign direct investment, agro-industrial complex, agricultural cooperatives.

Introduction

The increasing vital role of agriculture is mentioned in strategic documents of our country. Therefore, there is no doubt that agriculture is a key sector for economy. As we know, it is fundamental sector and it requires huge investment in order to develop it. Today we can say that agriculture as attractive as other industries. Its attractiveness explained by well-known factors such as population increasing. However, this sector is not as profitable as other industries. At the same time, the entire economic development of the country depends on it. Therefore, it is challenge to attract investment for this sector.

Agriculture has specific feature that implies its direct relation with nature, which exists according to its own ‘law’ (mostly uncontrollable, e.g. weather condition). Agriculture is a risky sector, payback period for investment is also related with big risks and too long. Therefore, it is obvious, that without state intervention attracting investment and its regulation is not possible. There are plenty of questions attract my attention such as why to investment agriculture, who defines financing sources, what makes Kazakhstani agriculture attractive, is there any real agricultural project which is being implemented by foreign investors, what kind of projects can be implemented only under government’s support and how technologies can be applied in this sector. In this research paper, I would like to try conduct research in order to figure out possible answers through analyzing government programs, particularly investing agriculture and what kind of results were achieved. Also, as we know agro-industrial complex comprises agriculture, food industry and food retail. Interrelationship of these sub-branched should be taken into consideration.

Analysis investment potential of agriculture

Today the result of investment into agriculture is noticeable. Due to investment contribution, government achieved significant result such as integrating small farmers into production cooperatives. There is a law "About agriculture cooperatives" [1]. According to the statistic data (June 1, 2015) there were registered: 1481 agricultural consumer cooperatives, 489 agricultural water consumer cooperatives, 43 agricultural partnerships, 1843 production cooperatives in agro – industrial complex [2]. However, increasing number of agricultural cooperatives has an ambiguous explanation. Therefore, in order to implement new Government program regarding agro-industrial development for 2017-2021 [3] it is necessary analyze previous experiences.

Government tends to develop and finance big agricultural production cooperatives because of economic efficiency. The advantage of big enterprises is that they can produce large scale of product in comparison with small farmers. Unfortunately, majority of production cooperatives is unprofitable and number of these cooperatives has decreased (two times last 14 years). Substantial debts, lack of financial resources for production development, insufficient state support are core reasons for being ineffective of cooperatives. Therefore, these facts led them to the bankruptcy of production cooperatives, and they became as a farmers, LLP and agricultural consumer cooperatives.

In order to reestablish the cooperatives Government started to accelerate the process of establishing cooperatives during 2006-2011, as a result, 300 social–entrepreneurship cooperatives became as a new big enterprises and 9.2 billion tenge was allocated for privileged credit from state budget. Unfortunately, increasing number of enterprises did not solve problem. Problem was integrating producers of agriculture products.

Instead of this, legal entities joined with individual farmers (or small LLP) by aiming to join properties in order to have sufficient collateral property. Meantime, vast majority of farmers again disbanded. The main reason of this situation is ignoring of basic principles (voluntary membership, transparency in governance and income provision for cooperative members) of cooperatives and absence of initiating from agriculture producers in order to establish cooperatives [4].

Thus, attractive investment to agriculture is not easy due to organizational, economic, political, and social factors. Nevertheless, the amount of investment reached 152 billion tenge in 2016 and it was a record. Another interesting fact is that in 2015 subsidizing of agriculture significantly increased by 157 billion tenge, which is two times more than 2013. Regarding allocation of subsidy for agriculture in 2016 defined to finance 176 billion tenge.

It is an evidence that investment attractiveness of agriculture is not myth, but reality. If the goal to attract investment to agriculture is achievable, so let us analyze the dynamic of investment from different perspectives of financing it.

The financing sources of agriculture might be

- Budget expenses
- Domestic investment
- Foreign investment.
- Public private partnership's investment.

Among these mentioned sources, the role of foreign direct investment (FDI) is an important determinant of economic growth. Countries try to attract capital in order to foster economic development of country. The FDI has positive effect that can be stem for developing countries. These effects include productivity gains, technology transfers, the introduction of new processes, managerial skills, and know-how in the domestic market. As a result positive effects of FDI stimulate economic growth, improve the living standards of people in the receiving country. Numerous studies analyzing the link between FDI and growth have identified growth stimulating effects [5].

Table 1 – The dynamic of investment to agriculture during 2006-2015 years

	Indicators	2006	2008	2010	2012	2014	2015	2015 to 2014 in %
1	Investment to agriculture, million tenge	30676	73587	83586	133945	173281	163907	94,5
2	State budget expenses for agriculture, million tenge	77025	170365	207074	292573	349079	376038	107,7
3	Bank loan for agriculture, million tenge	206727	250942	289778	322025	485002	653643	134,7
4	Gross output of agriculture, million tenge	825557	1404492,3	1442630,1	1999046,6	2527890,3	3307009,6	130,8
Note – made by author based on sources [6, 7]								

As we can notice from table all three sources that we consider as investment for agriculture are increasing during given periods, as well as gross output is increasing intensively. The two basic indicators investment in agriculture and bank loans increased significantly. As we can see during given period, the volume of investment for this sector increased 5 times and bank loans increased 4 times.

The aim of this paper is to identify investment potential of agriculture, therefore, several indicators were chosen in order to provide regression analysis that influence investment attractiveness of agriculture.

Table 2 – Indicators that influence investment attractiveness of agriculture

	Y – investment in agriculture, million tenge	X ₁ – employed population in agriculture, thousand man	X ₂ – agriculture expenses form state budget, million tenge	X ₃ – GDP, million tenge	X ₄ – gross output of agriculture, million tenge	X ₅ – number of agricultural enterprises
2006	30676	2334,7	77025	10213731,2	825557	200812
2007	52 647	2 382,80	100955	12849794	1089384	200 812
2008	73 587	2 369,70	17036	16052919,2	1404492,3	201 890
2009	77 544	2 326,40	168118	17007647	1641352,4	201 072
2010	83 586	2 294,90	207074	21815517	1442630,1	200 876
2011	109 424	2 196,10	270763	28243052,7	2286042,3	197 033
2012	133 945	2 172,70	292573	31015186,6	1999046,6	214 008
2013	139 627	2 073,60	258839	35999025,1	2386103,5	197 431
2014	173 281	1 605,10	349079	39675832,9	2527890,3	215024
2015	163 907	1 553,40	376038	40884133,6	3307009,6	212972

Note – made by author

Table 3 – Correlation Matrix

	Y – investment in agriculture, million tenge	X ₁ – employed population in agriculture, thousand man	X ₂ – agriculture expenses form state budget, million tenge	X ₃ – GDP, million tenge	X ₄ – gross output of agriculture, million tenge	X ₅ – number of agricultural enterprises
Y – investment in agriculture, million tenge	1					
X ₁ – employed population in agriculture, thousand man	-0,871027358	1				
X ₂ – agriculture expenses form state budget, million tenge	0,903747791	-0,83047	1			
X ₃ – GDP, million tenge	0,98655413	-0,8751	0,925466	1		
X ₄ – gross output of agriculture, million tenge	0,623993553	-0,74125	0,576113	0,664293	1	
X ₅ – number of agricultural enterprises	0,643706045	-0,71156	0,589408	0,573349	0,108224	1

Note – made by author

In order to provide analysis of correlation matrix, several factors are taken, such as X₂, X₃, X₄, X₅. Chosen regression models are

- 1) Y, X₂ and X₄;
- 2) Y, X₂ and X₅;
- 3) Y, X₃ and X₅;
- 4) Y, X₄ and X₅.

The model number four is a statistically significant and economically feasible. This model is

$$y = -764571,84 + 0,029 * X_4 + 4,01 * X_5 \quad (1)$$

On the basis, of this regression model we can forecast investment attractiveness of agriculture for period 2016-2018.

Table 3 – Forecasting of investment in agriculture for period 2016-2018

	Forecasting for		
	2016	2017	2018
X ₄ forecasting	3472360,08	3576530,882	3683826,809
X ₅ forecasting	223620,6	230329,218	237239,0945
Y forecasting	233084,7258	263014,4227	293842,0106

By forecasting of factors X₄ and X₅ we increased the investment volume to 5% for 2016, then it shows 42% growth rate in comparison with 2015; for 2017 we increased investment by 3%, growth rate is 12%; and for 2018 we increased investment the same level 3% and predicted growth rate is 11%. Thus, we can conclude that this calculation is relevant today's situation of our country.

After defining investment attractiveness of agriculture, we would like focus on exactly what kind of sector of agriculture is going to be invested. This issue is also in Government's agenda. According to the main agriculture documents – State program of agro-industrial complex development for 2017-2021 and 100 steps for realization of five institutional reforms – next actions are core issues for development.

Conclusion

Thus, Kazakhstani Government has been tackling problem of attracting investment to agriculture. May 2015 was crucial for economy; President identified 100 concrete steps for realization of five institutional reforms. Among those 100 steps, agriculture was also highlighted as a main direction. These steps are 60 and 61. Thus, first, it is necessary to attract investors for milk production aiming to export up to 50% of produced milk product to the CIS market during 3 years. This plan can facilitate agricultural cooperatives' development in rural places. Secondly, meat production and meat processing industries will be core for investment attractiveness. The main purpose in this industry is to export of processed meat product. This concrete action plan enables to build up real vision of investment attractiveness of agriculture in Kazakhstan.

What makes Kazakhstani agriculture attractive?

Several directions can describe perspective of investment potential of agriculture. Foreign and locals investors are interested in business opportunity. It is possible in case of Kazakhstan. Land as resource is core for production. Also beneficial geographical location and market capacity of Chinese and Eurasian Economic Union (EEU).

What kind of investor do we need?

First, we need an investor (it is a company) who has an extensive experience in agriculture and who has a high-level culture in applying new technologies (and no matter whether it is big or small company). Mostly countries from EEU are interested in Kazakhstan because of some significant reasons. There is no economic boundaries, no language barriers; technical specifications are the same [8]. Second, Kazakhstan interested in countries where technology applied in a high level in agriculture. Third, we need investor that will produce high quality product and import them.

Do we have any real investment project? Some examples are given in table.

Table 4 – Big investment projects

Name of invested company (project)	Where	From
LLP «Kazbeef Ltd»	Akmola oblast	North Dakota, USA
LLP «Global Beef»	Kostanai oblast	American company 'Global Beef Investors'
LLP 'Agrotrading' feed mill plant	Kostanai oblast	Germany Concern 'Agravis AG'
LLP 'Danone Berkut'	Almaty	French Company 'Danone'
LLP 'ФудМасреп'	Almaty	French Company
LLP 'Fat and oil plant'	Almaty and North Kazakhstan oblasts	Russian Holding 'EFKO' (investment 26,6 billion tenge)
LLP 'KazGluten Co'	Akmola oblast	Chinese company (Investment 18,5 billion tenge)
Creation of Fund in order to finance agriculture projects	JSC 'National Holding 'KazAgro'	Hungarian Export-Import Bank

Many policy makers and academics contend that investment can have important positive effects on development effort of receiving country. In addition to the direct capital financing it supplies valuable technology and know-how while fostering linkages with local firms, which can help jumpstart an economy [9, 10].

Overall, investment in agriculture has positive effect not only for this particular sector, at the same time other processing industries of economy can develop.

References

- 1 Songwe V., Deininger K. Foreign Investment in Agricultural Production: Opportunities and Challenges // The World Bank. Agriculture & Rural Development. – 2009. – № 45.
- 2 Tilman D., Kenneth G. Cassman, Pamela A. Matson, Naylor R., Polasky S. Agricultural sustainability and intensive production practices // Nature. – 2002. – № 418. – pp. 671-677.
- 3 Закон Республики Казахстан от 29 октября 2015 № 372-V. О сельскохозяйственных кооперативах [Электрон. ресурс]. – 2015. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32656089 (дата обращения: 18.09.2016)
- 4 С 1 января 2016 года вступает в силу Закон «О сельскохозяйственных кооперативах» // Газета Агро Инфо. – 2016. – URL: <http://agroinfo.kz/s-1-yanvarya-2016-goda-vstupayet-v-silu-zakon-o-selskokozyajstvennykh-kooperativax/> (дата обращения: 05.08.2016)
- 5 Развитие агропромышленного комплекса. Концепция Государственной программы развития АПК на 2017-2021 годы [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: https://primeminister.kz/ru/page/view/razvitiye_agropromishlennogo_kompleksa (дата обращения: 06.07.2016)
- 6 Akimbekova G. U. Agriculture cooperatives in Kazakhstan and the ways of solving problems [Electronic source]. – URL: www.agrodom.kz (дата обращения: 04.07.2016)
- 7 Lessmann Ch. Foreign direct investment and regional inequality: A panel data analysis // China Economic Review. – 2013. – № 24. – pp. 129-149.
- 8 Chaudhuri S., Mukhopadhyay U. Foreign Direct Investment in Developing Countries. A Theoretical Evaluation. – Delhi: Springer India, 2014. – pp. 1-2.
- 9 Official web-resource of the Committee on statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [Electronic source]. – 2016. – URL: www.stat.gov.kz (accessed: 20.07.2016)
- 10 Official web-resource of the National Bank of the Republic of Kazakhstan [Electronic source]. – URL: www.nationalbank.kz (accessed: 03.05.2016)
- 11 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ главы государства Нурсултана Назарбаева [Электрон. ресурс]. – URL: <http://ortcom.kz/ru/program/program-100steps/text/show> (accessed: 12.06.2016)
- 12 Investors are being waited for in agriculture [Electronic source]. – URL: <http://expertonline.kz> (accessed: 06.03.2016)
- 13 Alfaro L. Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector Matter? – Harvard Business School, 2003.
- 14 Shetty S. L. Investment in Agriculture: Brief Review of Recent Trends // Economic and Political Weekly. – 1990. – № 25 (7/8). – pp. 389-398.
- 15 Kirsten M. de Beurs, Geoffrey M. Henebry. Land surface phenology, climatic variation, and institutional change: Analyzing agricultural land cover change in Kazakhstan // Remote Sensing of Environment. – 2004. – № 89. – pp. 497-509.

References

- 1 Songwe V., Deininger K. (2009), "Foreign Investment in Agricultural Production: Opportunities and Challenges", *The World Bank. Agriculture & Rural Development*, Vol. 45.
- 2 Tilman D., Kenneth G. Cassman, Pamela A. Matson, Naylor R., Polasky S. (2002), "Agricultural sustainability and intensive production practices", *Nature*, Vol. 418, pp. 671-677.

3 "Zakon Respubliki Kazakhstan ot 29 oktyabrya 2015 № 372-V. O sel'skokhozyaistvennykh kooperativakh" (2015), available at: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32656089 (Accessed September, 18, 2016) (In Russian)

4 "S 1 yanvary 2016 goda vstupuet v silu Zakon "O sel'skokhozyaistvennykh kooperativakh" (2016), *Gazeta Agro Info*, available at: <http://agroinfo.kz/s-1-yanvary-2016-goda-vstupuet-v-silu-zakon-o-selskoxozhaystvennyx-kooperativax/> (Accessed August, 05, 2016) (In Russian)

5 "Razvitie agropromyshlennogo kompleksa. Kontseptsiya Gosudarstvennoi programmy razvitiya APK na 2017-2021 gody" (2016), available at: https://primeminister.kz/ru/page/view/razvitie_agropromyshlennogo_kompleksa (Accessed July, 06, 2016) (In Russian)

6 Akimbekova G.U. "Agriculture cooperatives in Kazakhstan and the ways of solving problems", available at: www.agrodom.kz (Accessed July, 04, 2016)

7 Lessmann Ch. (2013), "Foreign direct investment and regional inequality: A panel data analysis", *China Economic Review*, Vol. 24, pp. 129-149.

8 Chaudhuri S., Mukhopadhyay U. (2014), *Foreign Direct Investment in Developing Countries. A Theoretical Evaluation*, Springer India, Deli.

9 "Official web-resource of the Committee on statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan" (2016), available at: www.stat.gov.kz (Accessed July, 20, 2016) (In Russian)

10 "Official web-resource of the National Bank of the Republic of Kazakhstan", available at: www.nationalbank.kz (Accessed May, 03, 2016)

11 "100 konkretnykh shagov po realizatsii pyati institutsional'nykh reform glavy gosudarstva Nursultana Nazarbaeva", available at: <http://ortcom.kz/ru/program/program-100steps/text/show> (Accessed June, 12, 2016) (In Russian)

12 "Investors are being waited for in agriculture", available at: <http://expertonline.kz> (Accessed March, 06, 2016)

13 Alfaro L. (2003), *Foreign Direct Investment and Growth: Does the Sector Matter?*, Harvard Business School.

14 Shetty S.L. (1990), "Investment in Agriculture: Brief Review of Recent Trends", *Economic and Political Weekly*, Vol. 25 No. 7/8, pp. 389-398.

15 Kirsten M. de Beurs, Geoffrey M. Henebry (2004), "Land surface phenology, climatic variation, and institutional change: Analyzing agricultural land cover change in Kazakhstan", *Remote Sensing of Environment*, Vol. 89, pp. 497-509.

Резюме

В статье рассматривается инвестиционный потенциал сельского хозяйства Казахстана. Проведен анализ текущей ситуации инвестирования сельского хозяйства страны. Обоснована необходимость сельскохозяйственных кооперативов в привлечении инвестиций. Анализирована возрастающая роль сельского хозяйства в экономике страны. На основе регрессионного анализа прогнозирован инвестиционный поток на будущий период.

Түйін

Мақалада ауыл шаруашылығының инвестициялық әлеуеті қаралып, оның қазіргі жағдайына талдау жүргізілген. Инвестиция тарту үшін ауыл шаруашылық кооперативтерінің қажеттілігі негізделген. Ауыл шаруашылығының экономикадағы рөлі талданып, оған тартылатын инвестиция ағыны регрессиялық талдау жүргізу негізінде болжанған.

*Материал поступил
в редакцию 14.10.2016*

ANNOTATIONS OF THE ARTICLES OF THE ISSUE

G. S. DUSEMBEKOVA

Controlling as competitive advantage of national economy

This article defines the main directions of improving the state of controlling the use of public funds. This transition from the cost method to the budget Performance-based budgeting (RBB) and improvement of financial control through the introduction of mechanisms for performance audit. Program-target methods are one of the most effective methods of management of public finances and address the complex problems of society.

U. A. TEKENOV

The formation of the concept of social-economic development of regions in Kazakhstan

The article deals with the theoretical bases of formation of the Concept of social and economic development of the regions of Kazakhstan.

ASSEL K. JUMASSEITOVA, AKMARAL B. ONGAROVA, ALUA S. RAHYMZHAN

How Kazakhstani tertiary education financing can positively affect on the increase of the human capital?

Tertiary education Financing is represented by public spending, private financing, educational loans, sponsorship payments. It is worth to be noted that education financing should be formed by the demand of employees and the market. So that it will be feasible support for the whole economy. There should be more options and transparency in allocating grants for school leavers. While Education system becomes more advanced in term of management and flexible for teachers, is worth to consider international standards, in order to access competitiveness of Kazakhstani students on international market. The important point in this research plays the need to the quality on all levels of education, starting from Primary and Secondary to Tertiary Education.

N. A. ADAYEVA

Organizational and economic mechanism of education rights implementation related to disabled people

This article contains an analysis of the content and results of innovative activities to introduce inclusive education for children with disabilities in the Republic of Kazakhstan. The problems of development of innovative management processes in the educational system of Kazakhstan for persons with disabilities are considered. In research were described the directions and peculiarities of the activities of the diversified educational institutions and innovative sites for the implementation of inclusive education, in addition, the prospects for the further development of inclusive education for children with disabilities were presented.

G. I. JEMPEISSOVA, E. S. MADIYAROVA

«Green» economy – a new way to renewal of national economy and stability development

During the last years one of the key priorities of Kazakhstan sustainable development, as well as many countries in the world, is the transition to a «green» economy. In the article the content and the basic principles of «green» economy as a basis for promoting the sustainable development of the national economy are considered, conditions and tools needed to transition to a «green» economy, which will lead to the emergence of new economic opportunities are formulated.

J. R. GAINULLINA

Study parameters of modern Kazakhstan's economy, determines the level and prospects of its stability

The article reviewed and conducted an analytical study of modern parameters of functioning of the economic system of the Republic of Kazakhstan, defining existing and promising potentials of its sustainable development.

A. B. AIDAROVA, E. E. DOSMURATOVA

The analysis and assessment of the current state of small and medium business in the republic of Kazakhstan

Research results showed the need of development of small and medium business for Kazakhstan consists that it promotes overcoming crisis, financial stabilization of economy, solve strategic and tactical problems of macroeconomic nature, industry development, and promotes reduction of the level of unemployment. All these factors prove importance of development of small and medium business.

A. R. OINAROV, D. A. ESHIMOVA, Y. M. MOLDABEKOV,

The development of approaches to calculation the socio-economic effects of project

The article deals with the assessing the socio-economic effects of public-private partnership projects. The authors have developed a method for calculating the impact of development projects on budget revenues (both tax and non-tax) and reduction of unemployment. In addition, for the first time in Kazakhstan discussed the aspect of project impact on the country's economy resources saving (such are: money, time, etc.) that allows to assess the level of economic processes efficiency increase by costs reducing.

S. S. BAKTYMBET, A. S. BAKTYMBET

Role of the manpower in technological transformation of Kazakhstan

In this article the economic picture of technological transformation and use of a manpower in Kazakhstan is considered, the analysis of the reasons of rather low public labor productivity is carried out and mechanisms for modernization of the labor relations for achievement of innovative economy are offered.

ASSIYA AGUMBAYEVA, AIZHAN MUKHAMADIYEVA, ZUKHRA TURDIYEVA, ABDIROV YERGALIM

The development of partnership between the state and the private sector in social sphere of Kazakhstan

The aim of this study reveal the existing problems related to the development of public-private partnership in Kazakhstan on the example of the social sphere. After studying of literature review the article provides an analysis. As a result of the work, the authors propose to further broaden the scope of partnership between government and business, as well as improving the structure of the national system of funding social programs. This article may be recommended as materials for further research in the area of state and local government.

L. A. BAIBULEKOVA

To the question of modern effective investment strategies application

The article contains a monitoring of modern investment strategies and identified the most popular – "Global Macro" and "Relative cost". Based on the monitoring of modern investment strategies formed an effective portfolio of securities and calculated the constituents of the portfolio components. It was determined that by using a combination of the two portfolios it is possible to talk about their complementarity and enhance of the profitability for any course of events and market movements.

ZH. T. ATABAEV, F. M. AUBAKIROV, R. E. SAGYNDYKOVA

Investment-Institutional Factor of Innovative Economy Development of Kazakhstan

1. During the period under review (2003-2014 years) in the Republic of Kazakhstan there was a steady absolute growth of fixed capital investment, which is certainly a positive development, however, the last nine years, their share in GDP is reduced, which in the future will be expressed in a negative multiplier effect.

2. Positive absolute dynamics of net exports of goods and services making a positive contribution to economic growth, but mostly it is due to the export of raw materials.

3. The economic growth of the country during the study period declined by more than twice, indicating that the limited raw model and the need for speedy implementation of a knowledge-based model of the economy.

4. The Kazakhstan companies have a well-defined potential for innovation, as evidenced by the annual increase in the number of innovative enterprises, from 2.3% in 2004 to 8.1% in 2014.

R. A. BAYJOLOVA, R. S. ZHUSUPOV

Assessment of competitiveness of agriculture in the northern areas of Kazakhstan

In this article, having problem-posed, the methodological and methodical-instrumental. Indicated goals and objectives of a comprehensive assessment of agriculture of the northern regions of Kazakhstan. presents a general approach to the development and implementation of techniques such assessment and address the specific mathematical and instrumental procedures that can be used at the same time.

A. J. IBYZHANOVA, L. S. TARSHILOVA

Assessment of factors of development of agriculture of Kazakhstan

Territorial development of the agricultural production regions of the country due to the specific conditions and factors of its formation, which have clearly allocated zonal character. Built correlation-regression model based on data from official statistics for the years 2000-2014, determining the impact of a number of natural and economic determinants for the development of agricultural production regions of the country. A strong influence on agricultural production per one employed in agriculture have unemployment, availability of fixed assets per 100 ha of farmland, the yield of grain crops. The identified factors will allow optimizing the territorial development of agricultural production.

AINUR K. TANKIYEVA

Myth and reality of investment attractiveness of agriculture in Kazakhstan

This article considers investment potential of agriculture in Kazakhstan. Author analyzed current situation of investing in agriculture. The necessity of agricultural cooperatives is also justified in attracting investment. Besides increasing role of agriculture was highlighted as a one of the main industries of economy. Investment flow for future period was forecasted on the basis of regression analysis.

ҚазЭУ хабаршысы – Вестник КазЭУ №6 (113) 2016 ж.
Жазылатын индекс / – 74002

Редакторлары / Редакторы – **Қ.Ө. Өмірғалиева, Л.Ф. Бондарцова.**
Компьютерде беттеген: – **М.С. Нүсібәлиева.**

Басуға / Подписано к печати
Пішімі / Формат 70×100¹/₈.
Көлемі 20 б.т. / Шартты 18,6 б.т. Есептік 15,2 б.т.
Таралымы / Тираж 300 дана /экз. Тапсырыс / Заказ №1/14-17.

«Экономика» баспасы» ЖШС / ТОО «Издательство «Экономика»
050063, Алматы қаласы, Сайын көшесі, 81-үй / 050063, г. Алматы, ул. Саина, 81
Тел: +7(727)377 19 89, 377 19 37, факс: +7(727) 276 02 75
economika_kniga@mail.ru, ekonomika01@mail.ru
www.izdatelstvo-economika.kz, www.economika.biz

